

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія

О. С. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук (*голова*)

Г. В. Боряк, д-р іст. наук

А. Г. Бровкін, канд. іст. наук

В. М. Горовий, д-р іст. наук

Т. Ю. Гранчак, канд. іст. наук

О. Г. Додонов, д-р техн. наук

Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*заст. голови*)

Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук

О. Е. Литвиненко, д-р техн. наук

М. К. Наєнко, д-р філол. наук

В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук

В. В. Петров, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

В. Я. Рубан, д-р техн. наук

М. С. Тимошик, д-р філол. наук

П. Т. Тронько, акад. НАН України, д-р іст. наук

А. О. Чекмарьов, канд. техн. наук

Л. І. Шевченко, д-р філол. наук

В. А. Широков, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 25

Київ 2009

УДК 02(477)(06)
ББК Ч73 я54(4 Укр)
Н34

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 25 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – 346 с.

ISBN 978–966–02–5521–0

До збірника наукових праць увійшли матеріали, в яких висвітлюється комплекс проблем, пов'язаних з актуальними завданнями бібліотек та їх інформаційно-аналітичних структур у системі соціальних інформаційних комунікацій, зростанням їх ролі в процесі впровадження в Україні моделі сталого інноваційного розвитку, з необхідністю підвищення наукового рівня інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек, посилення їх ефективності, використанням інноваційних технологій у забезпеченні наукового супроводу суспільних перетворень.

Видання адресоване широкому колу фахівців, які працюють у сфері формування електронних ресурсів бібліотек, структурної обробки та аналізу інформації для потреб управлінських структур, наукових установ, громадських організацій, усім зацікавленим в ефективному використанні інформації.

Рецензенти

В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук, проф., заввідділу національної бібліографії
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
М. Б. Кушнарєва, канд. філос. наук, заст. проректора Міжнародного
науково-технічного університету імені Ю. Бугая

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ISBN 978–966–02–2853–8 (серія)
ISBN 978–966–02–5521–0 (Вип. 25)

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2009

Розділ I

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ СТРУКТУРИ
БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВВЕДЕННЯ
В СУСПІЛЬНИЙ ОБІГ НАУКОВИХ ЗНАНЬ**

УДК 021. 8. (477) + 027. 081 (477)

Олександр ЧЕЛАК,

завідділу департаменту Ради
національної безпеки і оборони України

Роль і місце бібліотечних систем у забезпеченні національної безпеки

Стаття присвячена висвітленню ролі бібліотек як універсальних інформаційних центрів у формуванні національного інформаційного простору, забезпеченні інформаційно-аналітичного супроводу державного управління у питанні зміцнення національної безпеки

У наш час тотальної інформатизації бібліотечна справа набуває нового значення. Адже сьогодні бібліотека є не тільки місцем зберігання інтелектуальних та культурних надбань суспільства, а й інститутом, що ефективно впливає на процеси науки, освіти, соціального розвитку, економіки та культури.

У сьогоднішньому глобалізованому світі інформаційна складова набуває дедалі більшого значення. Держава, що не бере участі у формуванні інформаційного простору, перетворюється з суб'єкта на об'єкт політики. А це є серйозною загрозою для існування самої держави. У забезпеченні національної безпеки держави чітко виділяється специфіка забезпечення інформаційної безпеки. Вона знайшла відображення в Законах України «Про основи національної безпеки України» [1], «Про концепцію національної програми інформатизації» [2], «Про національну програму інформатизації» [3], а також у Стратегії національної безпеки України, яка затверджена указом Президента [4].

Проблема формування національного інформаційного поля в забезпеченні національної безпеки в умовах глобалізації привертає увагу багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Безпосередній вплив на цей процес зовнішніх і внутрішніх чинників, у тому числі політичної обстановки у світі, наявності потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз, стану і рівня інформаційно-комунікаційного розвитку країни, внутрішньополітичної обстановки в державі було висвітлено в працях М. Галамби, В. Петрика [5], Т. Іванець [6], О. Крюкова [7], В. Бондаренка, О. Литвиненка [8], О. Морозова [9] та інших.

Утім, роль бібліотек як універсальних інформаційних центрів у цьому процесі залишається недостатньо вивченою. Отже, висвітленню окремих аспектів саме цього питання присвячена дана стаття. Зауважимо, що активне формування національного та присутність у світовому

інформаційному просторі починається з накопичення, обробки та використання інформації.

Тут варто зауважити, що бібліотеки України є на сьогодні найбільшими накопичувачами та зберігачами інформації, що зафіксовані в друкованих джерелах та інших носіях. До інформаційних ресурсів України належить понад 1 млрд одиниць бібліотечних фондів. Для їх розкриття вже сьогодні використовується понад 100 електронних баз даних. Так, електронні бази даних нових надходжень ведуться в усіх бібліотеках загальнодержавного рівня, більшості обласних універсальних наукових бібліотек, 20 % юнацьких та дитячих бібліотек. Українська бібліотечна система – це тисячі бібліотек майже в кожному населеному пункті країни.

Такий величезний обсяг інформації є твердим ґрунтом для реалізації конституційних прав громадян на доступ до інформації, а це у свою чергу є одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України в інформаційній сфері, визначених законом про основи національної безпеки України та Доктриною інформаційної безпеки України.

Не менш важливою державною справою є аналіз тих масивів інформації, що циркулюють сьогодні в інформаційному просторі країни та світу. І тут ми також бачимо значний внесок бібліотечної системи – це її моніторинговий та інформаційно-аналітичний потенціал, який базується на великій архівній базі та досягненні науково-технічного прогресу. Задіявши цей потенціал повною мірою, зміцнивши матеріально-технічну базу та створивши при бібліотеках інформаційно-аналітичні та моніторингові центри можна не тільки мати широке уявлення про ту чи іншу загрозу, а й ефективно їй протидіяти чи запобігти.

Сучасне державне управління потребує ефективного аналізу існуючих обсягів інформації, що об'єктивно відображає всі аспекти розвитку української державності. З огляду на це, бібліотечні заклади вже надають послуги з обробки зростаючих масивів нової інформації. Це пошук, відбір, первинний аналіз інформаційних ресурсів, що відображають актуальні питання суспільного розвитку та державного будівництва, зарубіжний досвід з тієї чи іншої проблеми, і корисно було б і далі розширювати їх перелік.

Окремо хочу зауважити на напрямі, пов'язаному з питанням зміцнення національної безпеки в інформаційній сфері.

Сучасні бібліотеки набувають іншого, більш високого, рівня суспільної значущості, ефективно використовуючи наявні ресурси для роз'яснення різним категоріям громадян питань щодо функціонування владних структур, інформуючи про зміст політичних процесів, забезпечуючи

інститути громадянського суспільства та засоби масової інформації достовірною та оперативною інформацією.

Ця функція, що притаманна сучасній бібліотеці, дає змогу істотно нівелювати ще одну загрозу національній безпеці в інформаційній сфері, а саме: маніпулювання суспільною свідомістю шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації. І тут варто згадати про затверджену Президентом України в липні цього року Доктрину інформаційної безпеки України, основним розробником проекту якої був апарат Ради національної безпеки і оборони України. Ураховуючи, що інформаційна складова є як окремою сферою, так і супроводжує всі інші сфери життєдіяльності особи, суспільства і держави, Доктрина чітко визначає перелік загроз інформаційній безпеці за кожною зі сфер. І однією з потенційних і водночас реальних загроз національній безпеці в соціальній та гуманітарній сферах Доктрина визначає загрозу відставання рівня розвитку українського кінематографу, книговидання, книгорозповсюдження та бібліотечної справи від рівня розвинутих держав. З метою запобігання цій загрози та для підвищення рівня забезпечення бібліотечного комплексу Доктрина передбачає кілька напрямів державної політики у сфері інформаційної безпеки України, серед яких:

- інтеграція в міжнародні інформаційно-телекомунікаційні системи та організації на засадах рівноправності, економічної доцільності та збереження інформаційного суверенітету;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції та інформаційних послуг;
- державна підтримка вітчизняного виробника інформаційної продукції;
- розширення можливостей доступу громадян до світового інформаційного простору, зокрема до наукової та науково-технічної інформації.

У сучасному багатогранному суспільному житті, у процесах інформатизації виникають і набувають розвитку інші важливі напрями діяльності, що потребують активної співучасті бібліотечних установ як сучасних суспільних інформаційних центрів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відом. ВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
2. Закон України «Про концепцію національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – Ст. 182.
3. Закон України «Про національну програму інформатизації» від

4 лютого 1998 року № 74/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – Ст. 181.

4. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 року № 105/200 // CD NAU

5. *Галамба, М., Петрик В.* Інформаційна безпека України: поняття, сутність та загрози М. Галамба, В. Петрик // Юридичний журнал. – 2006. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2463>, вільний. Заголовок з екрана.

6. *Іванець, Т.М.* Інформаційна безпека держави як умова для збереження національного суверенітету [Електронний ресурс] / Т. М. Іванець. – Режим доступу: <http://intkonf.org/ivanets-tm-informatsiyna-bezpeka-derzhavi-yak-umova-dlya-zberezhennya-natsionalnogo-suverenitetu/>, вільний. Заголовок з екрана.

7. *Крюков, О.І.* Інформаційна безпека держави в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О. І. Крюков – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVu/2007-2/doc/1/10.pdf>, вільний. Заголовок з екрана.

8. *Бондаренко, В., Литвиненко О.* Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми [Електронний ресурс] / В. Бондаренко, О. Литвиненко – Режим доступу: <http://www.crime-research.iatp.org.ua/library/strateg.htm> – 29 к, вільний. Заголовок з екрана.

9. *Морозов, О.* Інформаційна безпека в умовах сучасного стану і перспективи розвитку державності [Текст] / О. Морозов // Віче. – 2007. – № 12. – Спецвип. – С. 23–25.

Особливості сучасного введення в суспільній обіг наукової інформації (на прикладі аналізу досвіду Бібліотеки Конгресу США)

У статті розглядаються схеми введення в суспільну практику результатів новітніх наукових розробок, місце в них загальнонаціональних бібліотечно-інформаційних ресурсів-комплексів (на прикладі Бібліотеки Конгресу США і її Дослідницької служби)

У понятійному апараті статті використовуватимуться в основному терміни з побуту загальної соціології, соціального управління і соціальної психології, основні з них:

- особові, групові, суспільні інтереси і потреби;
- рівні соціальної ієрархії і рівні ухвалення, підготовки і виконання соціальнозначущих рішень;
- інструменти і технології доінформаційного, інформаційного та постінформаційного суспільства, глобальні соціальні, соціально-інформаційні, маніпулятивні технології;
- глобальні, транснаціональні, національні, міжрегіональні, регіональні, локальні процеси, інструменти, структури й завдання;
- громадянське суспільство, станово-елітарне суспільство, тоталітарне суспільство;
- інструменти і технології соціального управління, бізнесу, виробництва та фінансування соціального/технічного прогресу, інноваційні інструменти та інфраструктура;
- експертне співтовариство, управлінська страта, співтовариство рядових користувачів ресурсами й товарами;
- науковий пошук, науково-технічний і соціальний прогрес, технологічна й соціальна інновація, впровадження результатів наукової діяльності;
- інформаційно-аналітична діяльність, аналіз соціальних наслідків інноваційної діяльності, глобальне інформаційне середовище, інформаційні технології (у тому числі бібліотечні) мас-медіа, інформаційний тиск тощо.

Предметом розгляду в статті є аналіз зміни технологій й інфраструктури впровадження в практику результатів наукових досліджень і заснованих на них нових соціальних і промислових технологій – тобто процесу ініціації соціальних і промислових інновацій.

Ця зміна відбувалася і відбувається постійно в процесі історичного розвитку суспільних формацій і переходу від доіндустріального суспільства до індустріального і постіндустріального або інформаційного. У межах цього загального прогресу розвивалися і форми зв'язку наукового пошуку з виробництвом і соціальним оновленням, оновлювалися та вдосконалювалися їх механізми й інструменти. Конкуренція між такими механізмами мала і має місце і сьогодні. Злам однієї з моделей пережила вітчизняна система базової науково-інноваційної діяльності, і нині йде пошук трансформаційної моделі й можливого синтетичного зразка, про який піде мова нижче.

БАЗОВА СИСТЕМА Й ІНФОРМАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ

У початковому пункті будь-якого інноваційного процесу лежать **комплексні (або базові) технології** на основі великих (національних) бібліотечних установ і їх цілісних систем організаційно-інформаційних зв'язків, що впливають на вироблення національної і глобальної науково-технічної і інноваційної політики. Тобто, якщо говорити про інноваційний процес у розширювальному плані, мова йде про механізм побудови стратегічної системи збору аналізу й узагальнення інформації про результати наукового й науково-технічного пошуку та доведення цієї інформації до стратегічного замовника. Якщо розглядати весь науково-інноваційний процес, то базовою його частиною можна назвати ту систему, яка є **найкоротшим шляхом проходження компактної і вивіреної інформації про результати наукового пошуку від першоджерела до місця ухвалення стратегічних управлінських рішень національного і наднаціонального масштабу.**

Можна для наочності розглянути дві крайні моделі таких комплексних глобальних систем:

Радянську (жорстко ієрархічну, тоталітарно-планову) модель.

Американську (псевдо відкриту, ліберально-ринкову маніпулятивну) модель. Можна також говорити про те, що об'єктивно має місце в наш час перехід з першої моделі в якусь третю, з використанням досвіду або недоліків обох крайніх моделей, а також загальних світових тенденцій виникнення нових інноваційних інструментів.

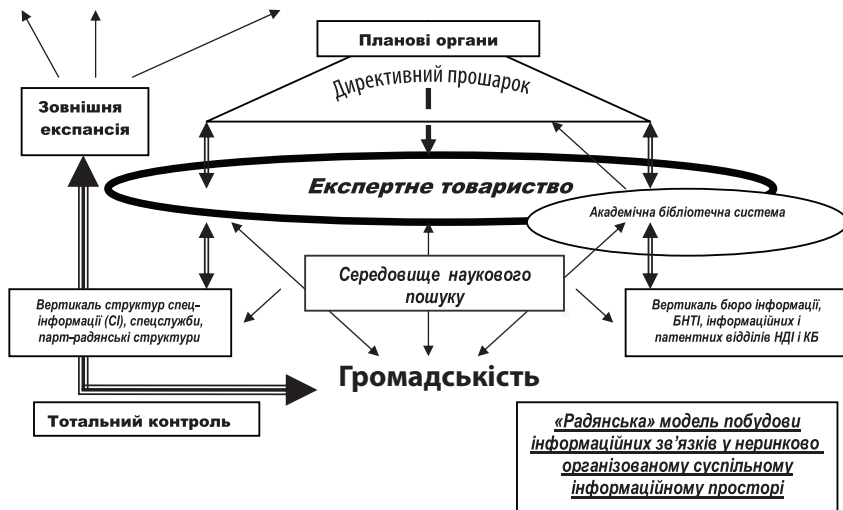
Прикладом першої з названих може служити система сукупності науково-технічних бібліотек і центрів (**ЦІНТІ-БНТІ – системи СІ і ПДНТК** за галузями і великими індустріальними комплексами), а також планових органів із прямим виходом на структури ухвалення вищих державних рішень через два незалежні контури подачі інформації т. зв. **«академічний» і спеціальний.**

Прикладом другої моделі комплексної системи введення в побут результатів науково-технічної діяльності є система **Бібліотеки конгресу США (Дослідницька служба, система представництв БК, прямі і комерційні зв'язки, наукові і бібліотечні зв'язки всередині країни і за кордоном, контакти із спецслужбами та прямий вихід на уряд)**. Усередині цієї системи, як буде показано нижче, теж є місце спеціальним «закритим» інформаційним службам і приватним/суспільним структурам. Але авторитет їх і експертні можливості настільки нижчі, що значну частину їх роботи система здатна повністю поглинати, за винятком окремих елементів пошуку ексклюзивної науково-технічної інформації оборонного значення. Тут також можна говорити про системи інформаційного дублювання, але це швидше дублювання всередині однієї стрункої системи. А Дослідницьку службу конгресу можна сприймати як ще одну національну спецслужбу, але більш витончену і спеціалізовану.

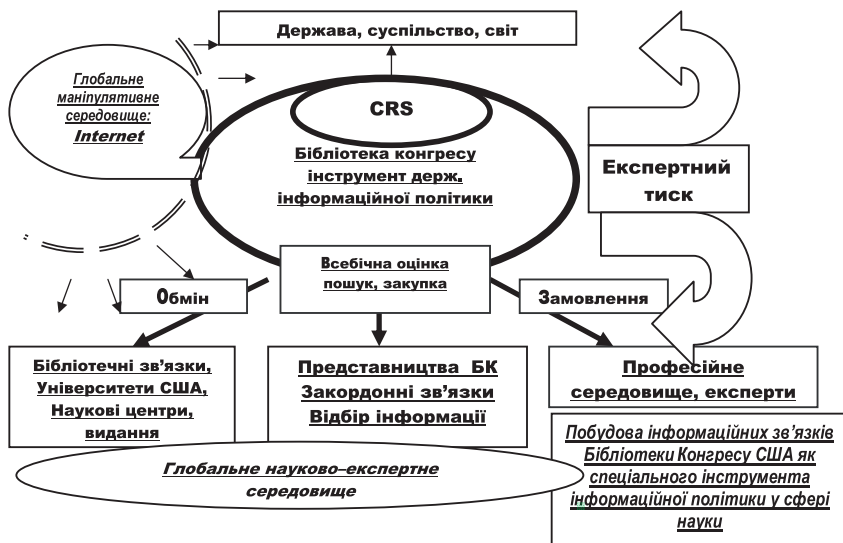
Обидві ці моделі тісно пов'язані з національними формами організації діяльності владних структур і власного розуміння зовнішніх завдань, а також впливу глобальних процесів.

Кожна модель формувалася протягом десятиліт і свого часу мала й частково має певний рівень ефективності. Усередині кожної з них як базовий елемент міститься/фундаментальна науково-бібліотечна система із вбудованою системою первинного накопичення, аналізу та доведення до замовника в концентрованому вигляді результатів наукового пошуку. При цьому накопичення не є пасивним, а тісно пов'язано з національною та міжнародною культурою оцінки результатів наукового пошуку, порівняння його результатів з попередніми, класифікації, стандартизації, нормування понятійного апарату, характерного для дисциплінарного й міждисциплінарного підходу. Традиційність та інноваційний характер як дві сторони одного підходу якраз і концентрувалися в науково-бібліотечних масивах і технологіях, а також у технологіях первинного й уточненого наукового аналізу і класифікації. Якісною характеристикою, спільною для обох підходів, також була наявність прямого виходу практично у всі рівні соціальної і управлінської ієрархії.

Спрощені схеми організаційно-інформаційних зв'язків цих систем даються нижче.

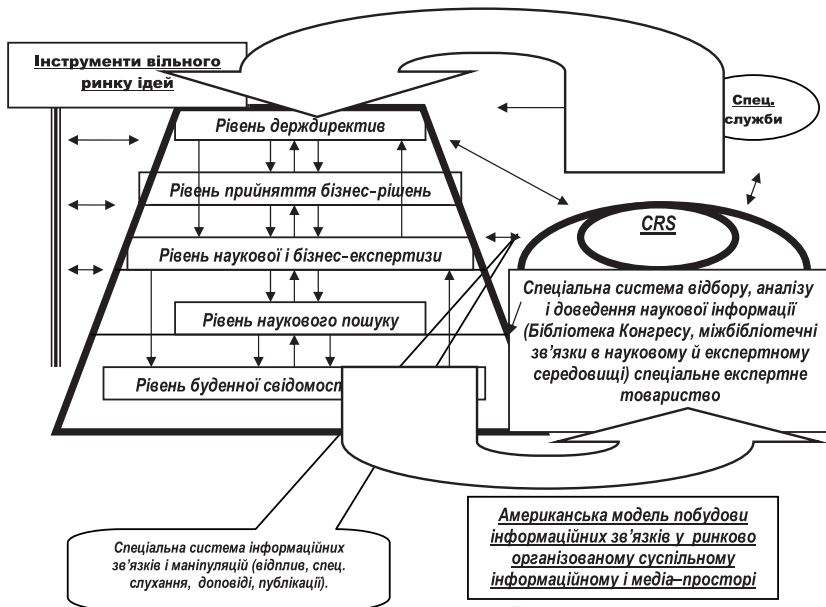

У чистому вигляді жодна з цих систем не готувала реальних державних рішень або бізнес-пропозицій, а лише давала всебічно обґрунтовані напрями рішення проблем, прогнози й оцінки, які містили і конкретні рецепти, підказки або аналогії, включаючи оцінки суто кількісні.

Обидві схеми не були досконалими і їх елементи завжди працювали з певними допущеннями. В «американському варіанті» системні або традиційні зв'язки завжди доповнювалися експертними зв'язками, включаючи поступово елементи механізмів громадянського суспільства. Найбільш динамічно останніми роками почали розвиватися т. з. «тристоронні» (бізнес – держава – громадськість або PPP-співпраця). Не вдаючись у подробиці нових приватних (не базових) науково-впроваджувальних технологій, можна прослідкувати їх взаємозв'язки з приведеними базовими на основі їх місця в інформаційній і управлінській ієрархії моделей, що існують у сучасному суспільстві.

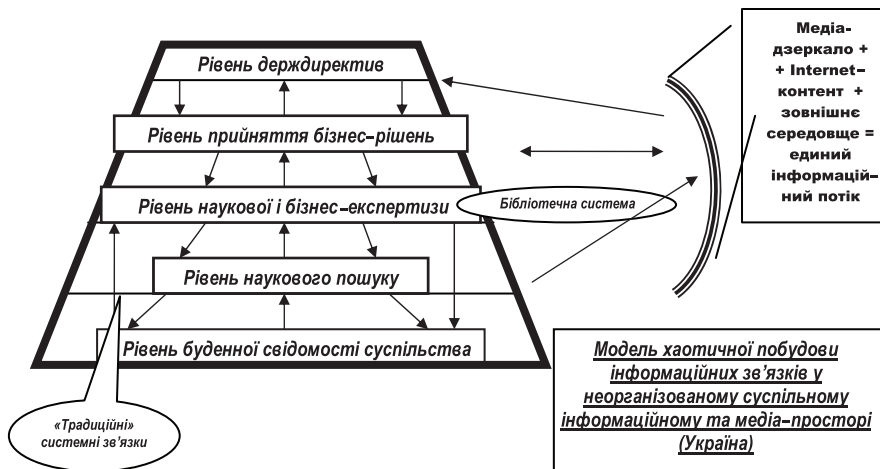
Нижче наведена спроба схематично зобразити інформаційно-діяльнісні і маніпулятивні зв'язки, характерні для американської науково-бібліотечної системи.

Складність зв'язків у наведеній вище схемі характеризує непросте завдання одночасного забезпечення свободи і зручності доступу в систему наукової інформації і виходу з неї в узагальненому і проаналізованому вигляді інформації про її якісні характеристики і перспективи застосування.

Треба сказати про те, що така система інформаційних зв'язків створювалася десятиріччями ще вдосконалюватиметься в умовах виникнення цілого ряду нових інноваційних механізмів більшого масштабу.

Для порівняння можна навести схему аналогічних зв'язків усереднені перехідної моделі суспільства/економіки типу української, де більшість економічних і суспільних суб'єктів самостійно протистоїть інформаційному тиску зовнішнього інформаційного середовища.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ БАЗОВИХ СТРУКТУР З ІНШИМИ ІННОВАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ ТА ІНФРАСТРУКТУРАМИ.

Для більш чіткого розуміння місця стратегічних бібліотечно-інформаційних ресурсів у структурі соціальних і промислових інновацій можна спробувати їх позиціонувати в ряді інших упроваджуваних інструментів та інфраструктур.

Очевидно, є сенс класифікувати інструменти та інфраструктуру за місцем в інноваційному процесі на:

- спеціальні (на рівні глобальних технологій);
- комплексні (повного або неповного циклу);
- організаційно-фінансові й управлінські;
- інформаційно-аналітичні;
- сервісні й локально технологічні.

До загальнодержавних структур ініціювання й просування інновацій, до яких, окрім систем науково-технічного обміну, аналізу

й інформування (у першу чергу національних наукових бібліотек), можна віднести ще і міністерства і департаменти науки і освіти, найбільші університетські центри, державні органи планування і просування інновацій. Ці організації прийнято відносити до спеціальних або комплексних.

У цілому під інфраструктурою інновацій прийнято розуміти ще й інші сукупності підприємств, організацій і органів та їх об'єднань, асоціацій будь-яких форм власності і підлеглості, які надають послуги із забезпечення інноваційних процесів (інформаційно-аналітичні, фінансові, консалтингові, маркетингові, комунікаційні, юридичні, освітні тощо).

Стратегічною метою створення таких структур, підприємств і об'єднань є, як правило, сприяння підвищенню технічного і організаційного рівня існуючих соціально-економічних утворень і випереджаючий розвиток сфери високих технологій на базі новітніх наукових досягнень.

Серед складових інноваційної інфраструктури в цілому прийнято виділяти такі типи утворень, як:

- регіони наукового/науково-технічного розвитку;
- технополіси;
- технопарки (дослідницькі, технологічні, промислові, аграрні, медичні й біотехнологічні та ін.);
- науково-технічні альянси;
- інноваційні центри;
- бізнес-інкубатори;
- спеціальні економічні зони;
- транснаціональні та міжрегіональні інноваційні компанії й об'єднання.

До інфраструктури інноваційного процесу можна також віднести і суто підприємницькі структури:

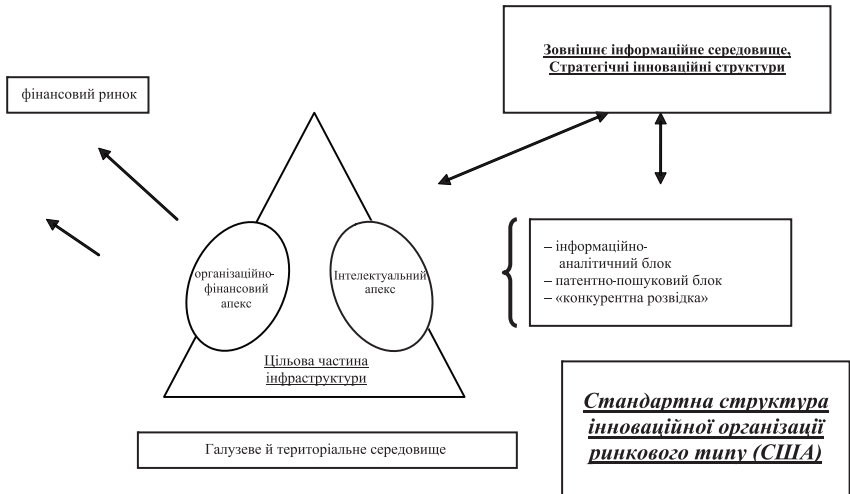
- консорціуми;
- концерни;
- кластери;
- холдинги;
- фінансово-промислові групи.

Усередині і в контакт з останніми найчастіше працюють спеціальні фінансово-інноваційні і промоуторські структури, що мають власні й партнерські інтелектуальні ланки:

- венчурні і ризикові фонди;
- спеціалізовані інвестиційні фонди;

– інститути інвестиційного розвитку і компанії розвитку територій.
 Усередині моделей розвинутого громадянського суспільства, до яких належить насамперед американське суспільство, останні роки стрімко виникали структури підтримки інноваційного розвитку неурядового й незалежного характеру:

- цільові добродійні фонди;
- грантові організації;
- приватні й змішані освітні і наукові організації;
- інститути «бізнес-ангелів».

Усередині кожної з інноваційних ринкових структур можна виділити, окрім основної цільової підструктури, ще й організаційно-фінансовий блок, а також т. з. інтелектуальний блок, що включає пошукові та інформаційно-аналітичні підрозділи або окремих працівників-професіоналів. Вони здійснюють облік стратегічних напрямів інноваційного розвитку в зовнішньому середовищі, спираючись на інформацію базових наукових, науково-аналітичних та інформаційних структур національного і глобального масштабу.

Практика навіть первинного пошуку й оцінки інноваційних проектів починається з пошуку аналогів і підбору описів загальних принципів і можливих позитивних ефектів. При першому ж примітивному автоматизованому пошуку в Інтернеті «робот-пошукач» за лексико-семантичними зв'язками вибирає якнайповніші бібліотеки даних – і серед них у першу чергу сайти

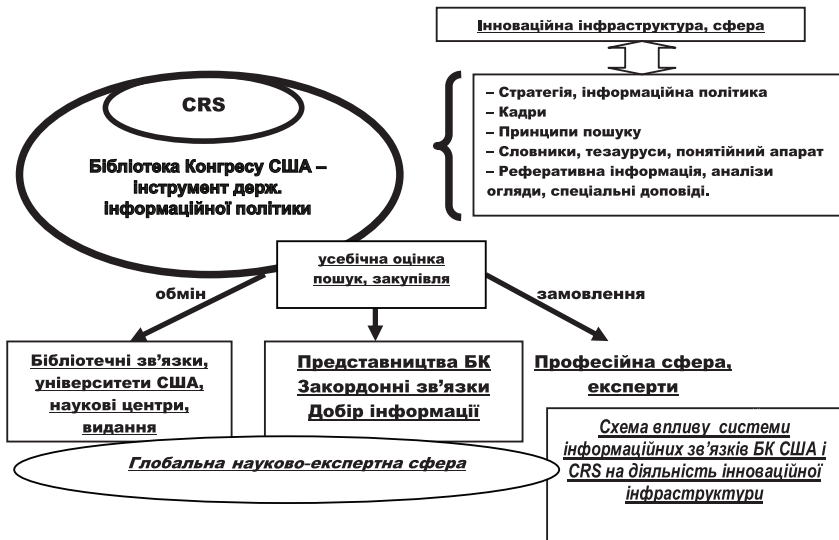
електронних бібліотек і анонси бібліотечно-фондових організацій. Патентний і науковий пошук, як правило, починається з бібліотечних фондів, фондів рефератів наукових робіт і наукових оглядів.

Формулювання пошукових завдань для груп конкурентної розвідки корпорацій (ключові слова, базові визначення, семантичні ланцюжки, індекси походження, посилання на авторство, наукові колективи тощо) також практично завжди спирається на традиційні класифікатори бібліотечних фондів. Автоматизовані системи пошуку і аналізу первинних інформаційних повідомлень про певні технології та новачки компонується на базі понятійного апарату, що впроваджується на практиці академічними та спеціальними базовими науковими установами. Так звані «пошукові тезауруси» є найціннішим інтелектуальним фундаментом практично всіх пошукових програм-роботів. Тут, крім понятійного апарату, працює і так званий стандартизований – нормативний науковий словник, а також алгоритм пошуку складання оглядових і реферативних документів, за великим рахунком уся аналітична культура, репрезентована бібліотечно-аналітичною практикою.

Бібліотека Конгресу США, Дослідницька служба Конгресу – технології впливу на ухвалення національних і глобальних управлінських рішень.

Продовжуючи тему пошукових технологій, можна також спиратися на приклад Бібліотеки Конгресу й ДСК (Дослідницька служба Конгресу США).

Практично всі англomовні пошукові системи інноваційно-цільового ха-рактеру (а це більшість систем, які є на сьогоднішній день) будуються на пошуковій, інформаційній та аналітичній системах/практиках, що застосовуються в БК і її Дослідницькій службі.

І це лише один аспект впливу ДСК на глобальне інформаційне товариство.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Дослідницька служба Конгресу США існує в структурі Бібліотеки Конгресу з 1914 р. і призначена для задоволення інформаційних потреб членів Конгресу при ухваленні й підготовці парламентських рішень, рішень спеціальних слухань і комісій, а також у роботі із зовнішніми структурами США та за кордоном. У ДСК на сьогоднішній день працює приблизно 850 осіб, з яких приблизно 700 мають пряме відношення до підготовки інформаційних документів. Офіційний бюджет ДСК останніми роками коливався в межах 80–120 млн дол., але є підстави вважати, що насправді він більший. Фахівці ДСК щорічно готують від 500 до 1000 спеціальних і регулярних докладів, відповідають приблизно на 1000 разових інформаційних запитів конгресменів і парламентських структур у день. У діяльність ДСК залучена практично вся структура й інформаційні масиви Бібліотеки Конгресу – найбільшого бібліотечно-гуманітарного центру в світі, його закордонні представництва й офіційні партнери. Понад 60 % доповідей ПОЗОВ не публікувалися у відкритій пресі в повному обсязі ніколи.

Характерною особливістю аналітичних докладів ПОЗОВ полягає в тому, щоврізніроки від25 до50 % їхносятьпрогностичний характері

приблизно така ж частка містить аналіз наслідків соціальних, технологічних і науково-технічних інновацій. Зрозуміло, що під час первинного аналізу ринку інновацій будь-який фахівець або експертна організація прямо або побічно використовує масив первинної інформації, яка є в цих доповідях.

Іншим найважливішим аспектом впливу ДСК на світовий інформаційний та інноваційний ринок є технологія так званих «цільових просочувань інформації» в поєднанні з публікацією «відкритих» докладів, а також фрагментів із «закритих», призначених для вузьких експертних кіл.

Розкриття цих технологій вимагає досить великого обсягу викладу, проте один досить свіжий приклад застосування технологій необхідно навести.

8 лютого 2009 р. мережевий проект WIKILEAKS заявив про доступність у світовій мережі без перешкод, оплати і реєстрації 6780 доповідей Дослідницької служби конгресу США, більша частина яких мала різні ступені обмеження доступу. Повною мірою до цього величезного масиву раніше мали доступ тільки члени Конгресу США і вузьке коло офіційних американських урядових експертів. Датування доповідей починалося з березня 1990 р. і закінчувалося січнем 2009 р.

У світову мережу «витік» найбільший масив інтелектуальної продукції в історії людства. Він становить приблизно 90 % загального обсягу робіт за останні 10 років найбільшого у світі унікального аналітичного центру, що працює в постійній і науково обґрунтованій аналітичній культурі. Причому за півроку, які минули з моменту публікації, ще ніхто не поставив під сумнів зміст цього «витоку». Дискусії є лише з приводу повноти й достовірності окремих документів. Про високий ступінь достовірності переважної частини інформаційного масиву, що виплеснулася у світову мережу, свідчать два найважливіші чинники:

Переважна частина опублікованих доповідей неодноразово згадувалася в різних засобах інформації або цитувалася у відкритому друці (у т. ч. електронний). Переважна частина доповідей має перехресні посилання на різні відкриті і професійні джерела, доступні експертам і ті, що циркулюють в електронних мережах, включаючи Бібліотеку Конгресу та офіційні видання (прес-релізи) адміністрації США, документи фондів наукових програм за участю самої БК і ДСК.

Також згадується про науково-фондову діяльність Бібліотеки Конгресу США і ДСК, яка також значною мірою пов'язана з вивченням перспектив технологічних і соціальних інновацій.

Повертаючись до лютневого «витоку» як елемента глобальної інформаційної технології, хотілося б дати оцінку цьому явищу таким чином.

Значущість події відкриття архівів ДСК полягає ще і в тому, що такий великий обсяг прикладних текстів є ідеальним об'єктом дослідження на предмет виявлення методологічних, а, зрештою, загальносвітоглядних підходів, якими користується найбільший у світі аналітичний центр.

Ці інформаційно-технологічні, філософсько-методологічні і світоглядні підходи формуються всередині БК і ДСК уже майже 100 років через традиції, спадкоємність і внутрішню систему підготовки аналітичних кадрів БК, здійснюють безпосередній вплив на ухвалення управлінських рішень вищого рівня в найбільшій країні світу, яка є лідером формування глобальної людської цивілізації.

Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації

У статті йдеться про актуальні проблеми інформатизації в Україні та значення бібліотечних установ у вдосконаленні використання інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку.

В умовах переходу до інформаційного етапу розвитку суспільства (цей процес характеризується реалізацією стратегічних планів інформатизації в Україні) продукована в суспільстві інформація має бути якісною, оперативною і відповідати потребам розвитку суспільства. Якість нової інформації визначається адекватністю відображених процесів дійсності у зіставленні зі змістом напрацьованих раніше, перевірених практикою інформаційних ресурсів. Традиційно такі ресурси зберігаються в бібліотечних, архівних, музейних установах, а також у сховищах, базах даних установ та колективів, що займаються виробництвом інформації. Вони використовуються в суспільному виробництві інформації, у процесі навчальної діяльності та для інформаційних обмінів і використання на інформаційних ринках.

Залучення цих ресурсів до активного інформативного як дорогоцінного, довідково-методологічного компоненту, досвідного компоненту у новому знанні підвищує ефективність сучасного інформаційного виробництва, забезпечує процес самоідентифікації в виробничій діяльності в умовах глобалізації, зміцнює національну традицію в продукуванні інформації і національну специфіку її відображення в глобальному інформаційному просторі.

Для ефективного застосування національних інформаційних ресурсів необхідне вдосконалення відповідних методик у відповідності зі специфікою сьогодення. Серед основних напрямів цієї діяльності – уніфікація інформаційних ресурсів за формою їх вираження, згідно з вимогами сучасності – оцифрування інформаційних масивів на всіх наявних видах носіїв, розвиток кооперації інформаційних фондів, баз даних, удосконалення методів управління цими масивами, налагодження суспільнодоступної інформації про їх зміст, підготовка інформаційними працівниками відповідних ресурсів для найбільш зручного використання замовником, удосконалення дистантних форм обслуговування користувачів як перспективний шлях розвитку й організації використання інформації,

удосконалення діяльності електронних бібліотек та інших форм відкритого доступу до інформаційних ресурсів, удосконалення системи правового забезпечення використання вітчизняних інформаційних ресурсів України і в глобальному інформаційному просторі. Розвиток цієї діяльності здійснюється в інтересах українського суспільства і потребує усвідомленої державної підтримки. У процесі суспільних перетворень у сучасній Україні принципів змін зазнала вся система наповнення загальноукраїнських соціальних інформаційних баз, змінилися значною мірою і їхні функції в суспільстві.

Завдання провінційного інформаційного обслуговування радянського періоду змінилися завданнями забезпечення суверенного державного будівництва, національного розвитку, докорінних суспільних перетворень на шляху демократизації суспільства, трансформації соціалістичної за змістом економіки в економіку ринкову, вирішення масштабних соціальних проблем перебудовного періоду і т. д.

Усе це потребує наповнення соціальних комунікацій і відповідних інформаційних баз новою, сучасною інформацією, створення системи нових баз, налагодження принципово нової системи каналів зв'язку між базами і глобальним інформаційним простором, організації нових структур, що спеціалізуються на обробці, збереженні, аналізі і розповсюдженні інформації, підготовці кадрів – інформаційних працівників різних спеціальностей. Це насамперед покладає нові завдання на систему бібліотечних установ, наукових та інших центрів зберігання інформації загальносуспільного значення і, відповідно, має знаходити постійну підтримку держави.

Сьогодні зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких у нових умовах вимагалося прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. Нової організації інформаційного забезпечення потребували ринкові перетворення. У зв'язку з демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростають їхні інформаційні запити, формуються інформаційні бази цих структур і, відповідно, розвивається інформаційний ринок.

Сьогодні із зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального інформаційного суспільства, з долученням до неї дедалі більш широкого кола громадян зростає потреба в удосконаленні загальносуспільних інформаційних центрів, бібліотечних закладів, у залученні до роботи в них кваліфікованих інформаційних працівників. Такі заклади мають стати посередниками між виробниками і користу-

вачами інформації, між наявним у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальною структурою, що на ньому базується. При цьому бібліотечні заклади відповідатимуть вимогам сьогодення, успішно виконуватимуть роль основних елементів інфраструктури з управління інфоресурсами суспільства за таких умов:

1) коли їхня техніко-технологічна база забезпечуватиме можливість управління електронними потоками інформації;

2) коли вони зможуть ефективно працювати в глобальному інформаційному просторі, відбираючи необхідну українському суспільству інформацію;

3) коли стануть центрами надійного збереження нової електронної і переведеної з інших носіїв у форму електронної інформації, структурованої і надійно керованої;

4) коли переведена в електронну форму інформація з фондів бібліотек упроваджуватиметься в активний обіг, створюючи єдині масиви з новою, утверджуючи напрацьовані поколіннями традиції інфотворення;

5) коли за рахунок планомірного комплектування фондів новою інформацією буде відновлено і зміцнено внутрішні міжгалузеві зв'язки, що сприятимуть удосконаленню всієї системи інформаційних баз суспільства;

6) коли бібліотечні заклади зі свого боку активізують роботу з дистанційного обслуговування користувачів, відпрацьовуватимуть технології, що забезпечать підвищення ефективності використання інформації, зокрема й шляхом адаптації до потреб замовника, з урахуванням специфіки його сприймання, за аналогією з процесами спілкування;

7) коли бібліотечні заклади розпочнуть процес входження на інформаційні ринки як повноправні суб'єкти, що може мати для них не лише фінансове значення. Адже ринок – хороший індикатор будь-якої діяльності;

8) коли бібліотечні заклади як загальносуспільні інформаційні центри стануть також центрами передового досвіду, наукової думки, просвіти й освіти для категорій громадян, що долучаються до сучасних інформаційних технологій, та вводять їх у свій спосіб життя.

Хоча бібліотечні заклади в Україні, як і в усіх постсоціалістичних країнах, починаючи з найбільших, сьогодні далеко не відповідають сучасним суспільним вимогам до них як до інформаційних, науково-інформаційних центрів, однак останні десятиріччя все ж дали поштовх до їхнього істотного оновлення.

У зв'язку з цим правомірно видається класифікація певної частини бібліотечних закладів як гібридних.

Як справедливо зазначає академік О. С. Онищенко, «сучасна бібліотека не повинна зациклюватись на одному виді інформації – друкованої, книжкової. Оскільки перетвориться на музей. Сьогодні всі бібліотеки мають справу з різними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. У найближчій перспективі бібліотеки бачаться як досвідчений “посередник” між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає» [1, 14].

Таким чином, ідеться не лише про створення електронних версій матеріалів існуючих фондів у бібліотечі, а й про комплектування новою електронною інформацією, про набуття нею інших властивостей, притаманних сучасному інформаційному центру. Бібліотеки входять у більш активну фазу співпраці з замовниками, поступово набувають досвіду в застосуванні нових технологій, оволодінні можливостями сучасного технологічного забезпечення. Вони освоюють методики дистанційного надання інформаційних послуг користувачам, розпочинають творення власного інформаційно-аналітичного продукту, синтезованого на базі використання відповідних інформаційних масивів, набувають функціональних ознак банків інформації системи рознесених, позабібліотечних інформаційних баз для всієї системи суспільних інститутів. Суспільна затребуваність визначає напрям зміни акцентів у системі прояву соціальних функцій бібліотек. Реалізація головної, інформаційної функції, із застосуванням електронних технологій надає бібліотечним закладам статусу рівноправного партнера інших суспільних інститутів у перебудові всього життя на нових інформаційних засадах, зберігаючи і вдосконалюючи при цьому можливість традиційного обслуговування, роботи з книгою.

Електронні технології дають можливості для практичного безмежного розширення соціальних зв'язків користувачів із сучасними джерелами інформації. Бібліотеки поступово входять у процес реалізації інформаційного супроводу таких зв'язків. «Бібліотеки нині усвідомили себе навігаторами в необмеженому масиві інформації (навіть при відсутності інколи необхідної матеріально-технічної бази), і це вигідно вирізняє їх серед інших комунікативних структур. У бібліотечній свідомості ідея доступу до інформації починає переважати над ідеєю володіння нею», – зауважує стосовно цього процесу Т. Кузнецова [2]. Вона ж додає важливе уточнення про те, що інформаційна функція сучасної бібліотеки набуває також і «ресурсно-оцінюючого і ресурсно-орієнтуючого характеру».

Практика реалізації інформаційної функції бібліотек у процесі дедалі тіснішого співробітництва з управлінськими, політичними, економічними структурами, науковими центрами сьогодні дає підстави для висновку про поступову трансформацію цієї функції в інформаційно-аналітичну. У цьому разі йдеться не лише про згадуваний вище ресурсно-оцінювальний і ресурсно-орієнтувальний характер діяльності. Хоча й він дедалі більшою мірою припускає аналітичні підходи, пов'язані з наданням послуг користувачам. Практика показує, що в середовищі користувачів сучасних бібліотек зростає також попит на власне аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек.

Запити на таку продукцію у НБУВ задовольняються спеціальними структурами: Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, підрозділами Фонду Президентів тощо. На сьогодні можна визначити кілька напрямів, за якими затребуваність у такій продукції бібліотек найпомітніша:

- інформаційно-аналітичні, аналітичні розробки у вузькотематичних напрямках, або ж з проблематики, не розроблюваної вітчизняними дослідниками;

- узагальнення інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя:

- розробка методик й основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства;

- підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів в інтересах дослідницьких проєктів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем та ін.

На базі впровадження електронних технологій набуває усталеності й певна жанрова різноманітність електронних продуктів. Серед них на сьогодні можна назвати оперативні інформаційні повідомлення, стрічку новин – добірку лаконічної інформації за певний проміжок часу або ж за визначеною темою, інформаційний огляд, аналітичні огляди (огляд аналітичної інформації на задану тему, або ж огляд масивів інтернет-інформації з використанням аналітичних методик, з авторськими висновками, пропозиціями, рекомендаціями для замовника), аналітичні доповіді тощо.

Нові можливості електронні технології розкривають для реалізації освітньої, кумулятивної та інших функцій бібліотек [3, 91].

Концентрованою формою утвердження електронних технологій у бібліотечній сфері стали електронні бібліотеки, що є, як правило,

структурною складовою великих бібліотечних закладів. Це структури, що дають можливість керувати ресурсами з допомогою комп'ютера, а працівникам – бути посередниками в електронній взаємодії; що це набір електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку і використання інформації; це база даних, яка вміщує цифрові інформаційні об'єкти в різних формах і надає безпосередній доступ користувачам; це складові системи інформації, які допомагають задовольняти інформаційні потреби користувачів, надавати інформаційні послуги, організувати інформацію в зручній для користувача формі, керувати місцезнаходженням інформації тощо [4; 303].

Заслугує на увагу проблема розвитку теоретичних уявлень і практичних напрацювань з метою подальшого вдосконалення універсальних принципів використання всіх видів інформації: текстових, образотворчих, звукових, кіно, відео тощо. У зв'язку з цим набуває актуальності перевірка з точки зору доцільності активного впровадження можливостей віртуальних бібліотек і бібліотек – інформаційних шлюзів [5].

Активізація електронних бібліотек, як і взагалі всіх бібліотечних закладів, у роботі з користувачами є вимогою сьогодення. У зв'язку з цим абсолютно правомірним є поставлене питання Р. Маткульським про необхідність бібліотекам «проводити активну політику щодо розширення спектра своїх послуг як у сфері інформації, так і у сфері дозвілля з наданням користувачам доступу до сучасних видів документів» і при цьому «активно розширюючи сферу своїх послуг, укорінюватись в інформаційний бізнес, залучаючи таким чином для свого розвитку фінансові ресурси з комерційної сфери, кошти підприємств і організацій та особисті кошти громадян» [6, 205].

Уже практика сьогодення свідчить про те, що цей шлях є поза всяким сумнівом продуктивним, незважаючи на дуже серйозні правові, організаційні, матеріальні проблеми для такої діяльності.

На інформаційному етапі розвитку людства обсяги виробництва якісної суспільно значущої інформації, обсяги реалізації її на міжнародних інформаційних ринках стають важливим показником життєздатності кожної сучасної держави, нації. У зв'язку з цим назріла необхідність розробки стратегії представлення національних інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі, включення в процеси міжнародної торгівлі інформатизацією, а також організація рекламної діяльності для вдосконалення рівня позиціонування України на міжнародній арені. Виходячи з потреб національних інтересів України, така концепція має бути розроблена під керівництвом уряду,

реалізовуватися з активною участю державних структур, української науки, великих економічних та громадських організацій. Її реалізація має забезпечити у світі уявлення про державу Україну, про національну історію і культуру, демократичні перетворення, про здобутки і потенційні можливості економіки, науки, перспективи технологічного переоснащення, інформатизацію, про можливості для розвитку співробітництва, враховуючи також географічні, кліматичні та інші особливості, про успішний досвід міжнародного співробітництва українських економічних та ін. структур.

Система бібліотечних закладів, як і вся система інформаційних баз України, потребує цілісної стратегії позиціонування і ефективного розвитку діяльності в глобальному інформаційному просторі. Концепція цієї стратегії має визначити, з одного боку, систему заходів, пов'язаних з необхідністю заявити про наявний інформаційний потенціал (обов'язкова умова активного існування в глобальному інформаційному суспільстві, що формується нині) і, з іншого боку, враховуючи закони міжнародного інформаційного ринку, формувати ставлення до власних інформаційних ресурсів як до нового виду товарної продукції, що набуває дедалі більшого значення і цінності. У зв'язку з цим, чим швидше вітчизняні бібліотечні заклади відмовляться від практики виставлення на власних сайтах «усього, що можливо», тим менше матеріальних втрат вони зазнають, тим швидше набудуть практичних навичок функціонування в нових, ринкових умовах.

Використання наявного інформаційного потенціалу України для розвитку українського суспільства, необхідність утвердження його в глобальному інформаційному просторі як активного сегмента цього простору зумовлює залучення в цю сферу суспільної діяльності обсягів матеріальних ресурсів. Оскільки в нинішніх умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні інформатизації з країнами «золотого мільярда», забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується як інформаційна, вона має зосередитися на кількох основних напрямках розвитку. Це, по-перше, концентрація матеріальних ресурсів на розвитку тих напрямів інформаційної діяльності, що є найбільш перспективними для України, можуть відповідати умовам міжнародної спеціалізації у виробництві й використанні інформації.

По-друге, розвиток власної інформатизації на базі передових технологій. І, по-третє, кооперація наявних у країні інформаційних ресурсів в об'єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатофункціональною системою. Кооперація в системі бібліотечних

закладів дає можливість для раціонального, повноправного комплектування зарубіжними виданнями, електронною інформацією. Єдина система комплектування в поєднанні з організацією ефективних між-бібліотечних зв'язків дасть змогу і зекономити значні кошти, і якісно задовольнити запити користувачів на нову зарубіжну інформацію.

Бібліотечні установи в стислі терміни мають стати ефективними центрами відбору актуальної, суспільно значущої інформації глобального інформаційного простору в інтересах розвитку національної науки, економіки, інших сфер суспільної діяльності. У зв'язку з цим стає актуальною проблема вироблення ефективних методик використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах різних груп вітчизняних користувачів: владних структур, наукових центрів, суб'єктів економічної діяльності, політичних об'єднань тощо. Практика інформаційної діяльності підводить до висновку про необхідність створення спеціальних структур, що мають у своєму складі інформаційних працівників високої кваліфікації для постійної роботи з глобальними ресурсами в інтересах вітчизняних замовників. При відповідній організаційно-підготовчій роботі таку суспільно корисну роботу можуть виконувати також і підрозділи комплектування фондів великих бібліотек. Таким чином, бібліотечні установи набуватимуть додаткових потрібних суспільству функцій – диспетчера-посередника між глобальним інформаційним простором і конкретним замовником зарубіжної інформації.

Удосконалюючи технології використання інформаційних масивів глобального інформаційного простору в національних інтересах, необхідно враховувати, що на сьогодні національні інформаційні бази країн, що не належать, відповідно до викликів сьогодення, до інформаційно розвинутих (до них можна віднести й Україну), зазнають зовнішнього інформаційного тиску двох видів.

Один з них пов'язаний з тією обставиною, що при використанні зовнішньої інформації соціальними базами дедалі більший вплив на них самим фактом наявності справляють інформаційні масиви глобального інформаційного простору, а також, як демонструють дослідження останніх років, і певні методики управління інформаційними ресурсами. Як правило, це методики, які країни-лідери у сфері інформаційного виробництва замінили більш новими, продуктивними. Об'єктивно впливають на процес комплектування національних баз та й всієї системи інформаційних баз наявністю готових до використання інформаційних продуктів гігантські, порівняно навіть з кількома десятками років тому масиви глобальної інформації, що бурхливо розвиваються. Дешеві, але

застарілі методи інформаційного виробництва фактично гальмують інформаційний прогрес у країнах – потенційних конкурентах основних виробників інформаційних ресурсів.

У зв'язку з цим сьогодні потрібно виробити чітку стратегію відбору ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах вітчизняного користувача. Це зумовлено рядом причин.

По-перше, комплектування всіма наявними інформаційними ресурсами стало неможливим і з економічної, і з фізичної, і навіть із суто прикладної точки зору: при вирішенні будь-якої проблеми ефективніше оперувати лише потрібною інформацією, без включення в процес обробки непотрібних інформаційних обсягів («інформаційного шуму»).

По-друге, комплектуючи національну систему інформаційних баз, потрібно враховувати наявність у глобальному інформаційному просторі масивів інформації, створених у відмінному від українського культурному середовищі, що можуть негативно вплинути на національний культурний розвиток, на його самобутність і унікальність. Сьогодні це демонструють процеси поширення масової культури, новітніх релігійних течій, культу сили на телеекрані тощо. За твердженням дослідників, «народження нового світового порядку базується не так на економічних трансформаціях, як на радикальних зсувах у духовній сфері» [7, 391]. Ці зсуви базуються на цілому комплексі проблем, часто досить далеких від безпосередньо інформаційних процесів. Однак вони обов'язково відображаються в цих процесах і загалом при некритичному сприйнятті можуть створювати небезпеку для українського національного розвитку.

По-третє, глобальний інформаційний простір зі зростанням обсягів наявної в ньому готової до використання інформації дедалі більше впливає на спонукальні мотиви для виробництва нової інформації, і не лише позитивно. Це демонструє наукова діяльність. Ще два десятки років тому конкуруючі наукові школи Сходу (насамперед радянські) і Заходу забезпечували багатоваріантність у вирішенні багатьох загальноцивілізаційних проблем, що сприяло ефективності наукового пошуку й розвитку національних механізмів виробництва наукової інформації. Різкий спад у наукових дослідженнях на Сході і швидке зростання інформаційних технологій на Заході сприяло фактичному диктату західної наукової інформації в науково-практичній сфері в багатьох галузях суспільного життя. Якщо говорити про виробничу сферу, можна зазначити, що наразі Україна, у минулому визнаний лідер у дослідженні кібернетичних систем, користується в основному зарубіжним програмним забезпеченням, комп'ютерною технікою,

технологіями комп'ютерного виробництва тощо. Інформаційне витіснення українських досягнень у літакобудуванні, ракетній техніці та інших сферах науково-прикладної реалізації здобутків українських учених, інженерної думки, крім наявних фактів економічної дискримінації, зумовлене й недостатнім просуванням на відповідні ринки вітчизняної реклами, особливо з огляду на великі обсяги наукової, рекламної інформації конкуруючих західних наукових центрів. На сьогодні це одна з причин слабкої конкурентоспроможності українських проєктів на світовому ринку, що, у свою чергу, обертається фінансовими проблемами, звуженням можливостей для розвитку української науки. І хоча зі зростанням економічної могутності Китаю, Індії, ряду інших країн у них виникають нові наукові школи, нові центри виробництва наукової інформації, доки вони не будуть спиратися на власну наукову традицію, вирізнятися самобутністю, оригінальністю підходів, доти в загальноцивілізаційному вимірі не зможуть відігравати щодо більшості напрямів інформаційного виробництва провідної ролі.

При цьому набуває дедалі більшої актуальності також проблема якісного збереження й ефективного використання нової наукової інформації. У цьому процесі дуже важливою є роль наукових бібліотек і особливо – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, основної інформаційної бази Національної академії наук, головного загальнонаціонального науково-інформаційного центру України. На сьогодні НБУВ є головною установою із забезпечення актуальною науковою інформацією зарубіжного виробництва національних наукових закладів, має можливості для забезпечення їхнього доступу майже до 30 млн одиниць зберігання бібліотечних фондів, найпотужніших зарубіжних електронних баз наукової інформації, проводить масштабні наукові дослідження у сфері бібліотекознавства, зокрема національної бібліографії.

По-четверте, глобальні масиви інформації незалежно від бажання своїх творців несуть відомості про досвід суспільних перетворень у їх середовищі, про їх соціально-економічний, політичний, культурний розвиток. Некритичне сприйняття такої інформації може також негативно вплинути на торування власного шляху національного розвитку і, відповідно, розвитку системи інформаційних баз.

Таким чином, вироблення суспільно значущої інформації залишається важливим завданням української науки, щоб утримати, зміцнити наявну наукову традицію, дати їй розвиток на рівні нинішньої проблематики, зберегти й збагатити власну інформаційну базу наукових досліджень. Другий вид інформаційного тиску на національний інформаційний

простір зумовлений свідомою інформаційною діяльністю, спрямованою на реалізацію власниками могутніх інформаційних арсеналів, технологічних, економічних, політичних та інших, завдань, пов'язаних з головною метою – досягти домінування в глобальному масштабі [8, 83–141]. Сьогодні цей вид інформаційного тиску посилюється зі зростанням влади ТНК над державами, націями, цілими регіонами сучасного суспільства. На інформаційному рівні він виявляється в інформаційній експансії в систему інформаційних баз, у тому числі бібліотечних, що сприяє реалізації спочатку економічних, а потім політичних та інших цілей. Таким чином, «мегакорпорації породжують свій новий світовий економічний порядок. Це є, по суті, система глобальної експлуатації народів, що повністю відкидає будь-яку соціальну відповідальність і моральні зобов'язання не тільки перед народами країн їхньої експансії, і перед народами своїх країн... Повна монополізація економіки й політичної влади глобальними мегакорпораціями є смертельною загрозою демократії, розвитку і прогресу», – робить висновок О. Білорус [9, 332–333].

Збереження національно-культурної своєрідності, реалізація власного потенціалу суспільного розвитку для України як і для всіх інших в умовах глобалізації потребує розробки і впровадження системи науково-методичних, організаційно-правових заходів у бібліотечних та інших інформаційних центрах для захисту власних інформаційних баз від шкідливих впливів ззовні і забезпечення їх розвитку відповідно до зростаючих суспільних потреб. В умовах активізації процесів глобалізації, входження України в систему міжнародних інформаційних зв'язків ці заходи мають забезпечити нейтралізацію можливих загроз її існуванню і розвитку, сприяти захисту економічного й політичного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності на шляху досягнення балансу між відкритістю інформації, що є вимогою сучасного демократичного суспільства, та суспільно виправданими необхідними обмеженнями на її поширення. Дуже доцільним є врахування цієї системи негативних впливів при розробці стратегії комплектування вітчизняних бібліотечних закладів.

Очевидно, що на етапі формування таких стратегій в інтересах національної інформаційної безпеки було б доцільним налагодження всієї системи комплектації бібліотек саме через великі бібліотечно-інформаційні центри, що дає змогу, крім зменшення можливостей засмічення фондів низькопробною, а то й шкідливою для суспільства інформацією, вирішити питання раціонального використання коштів, розвинути експлуатацію бібліотечних установ, зміцнити коопераційні

зв'язки. Про слушність такої орієнтації комплектування свідчить багаторічний досвід Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського.

Проблема захисту української системи інформаційних баз, забезпечення стійкості національних бібліотечних фондів від негативного впливу зарубіжної інформації пов'язана також з необхідністю запобігання спробам формування негативного іміджу стосовно України, її громадян, органів управління, інших суспільних інститутів, викривлення та тенденційного підбору фактів історичного минулого, поширення неправдивої інформації про сучасність й оперативного реагування на такі спроби. Якраз фонди наукових, галузевих та і всіх інших бібліотек мають стати інформаційною базою для наукових, журналістських колективів, економічних структур, усіх небайдужих до процесу утвердження України у світовій спільноті як рівноправного й перспективного партнера.

Реалізація даного завдання як і всього комплексу завдань, пов'язаних з позиціонуванням України на міжнародній арені, потребує ліквідації відставання від провідних країн світу за рівнем інформатизації суспільних інститутів, необхідності випереджаючого розвитку центрів збереження, оброблення й поширення інформації: насамперед бібліотечних закладів, спеціальних інформаційно-аналітичних, дослідницьких у сфері інформації установ, систем сховищ і баз даних ЗМІ, а також архівних та музейних закладів.

Організаційно-технічна робота бібліотечних закладів у зв'язку з цим має також бути спрямована на розширення можливостей доступу до фондів, налагодження оперативної циркуляції всієї системи внутрішньобібліотечних потоків, використання надійних довідкових і пошукових систем. Розвиток електронних бібліотек, системи електронних каталогів, що об'єднують інформацію про найповніші бази даних, фонди наукових та галузевих бібліотек, упровадження дистанційних форм роботи з користувачами – усе це, з одного боку, підвищує ефективність використання суспільних інформаційних баз, забезпечує незрівнянні з недалеким минулим можливості форм обслуговування користувачів. З іншого боку, розширення доступу до найбільших інформаційних баз в Україні є важливою умовою розширеного творення нової інформації членами нашого суспільства, а значить, і зростаючою можливістю поповнення фондів бібліотек вітчизняною інформацією.

Сьогодні можна констатувати, що від ефективності функціонування інформаційної сфери значною мірою залежать перспективи України в сучасному світі. Таким чином, в умовах удосконалення процесу

інформатизації українського суспільства, що на сучасному етапі суспільного розвитку набуває стратегічного значення, актуалізується суспільна роль наявної в Україні системи бібліотечних установ та інших сучасних баз збереження й використання інформаційних ресурсів як опорних центрів інформаційної організації суспільства. Від своєчасного суспільного усвідомлення даної тенденції, посилення державної підтримки її розвитку залежить значною мірою життєздатність українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Библиотеки в меняющемся мире [Текст] / Интервью акад. А. С. Онищенко; записала Л. Таран // Зеркало недели. – 2001. – № 44. – С. 17.
2. Кузнецова, Т. Я. Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути формы интеграции [Электронный ресурс] / Т. Я. Кузнецова. – Режим доступа: <http://www.Bgunb.ru/links/master/scod/doc.01/Kusnesova.L.htm>, свободный. Заглавие с экрана.
3. От традиционной библиотеки к электронной: шаги реализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sivurova.Narod.ru/art5.htm>, свободный. Заглавие с экрана.
4. Горный, Е., Вигурский, К. Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы [Электронный ресурс] / Е. Горный, К. Вигурский. – Режим доступа: <http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/dlib.html>, свободный. Заглавие с экрана.
5. Галаган, Д. Библиотеки будущего [Электронный ресурс] / Д. Галаган. – Нидерланды, Дельфт : Технический ун-т. – Режим доступа : <http://www.cei.uran.net.ua/archives/2001>, свободный. Заглавие с экрана.
6. Матульский, Р. С. Общее библиотековедение [Текст] / Р. С. Матульский. – М. : Либерия, 2004. – 223 с.
7. Україна: інтелект нації на межі століть [Текст] : кол. моногр. / кер. авт. кол. В. К. Врублевський. – К. : Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2000. – 516 с.
8. Соснін, О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України [Текст] : монографія / О. В. Соснін. – К. : Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України, 2003. – 572 с.
9. Білорус, О. Г. Економічна система глобалізму [Текст] / О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2003. – 360 с.

Стратегічні напрями оглядово-аналітичної діяльності в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Висвітлено основні завдання та результати науково-дослідної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського щодо розвитку інформаційно-аналітичної діяльності. Інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України розглянуто як комплекс теоретичних, науково-методичних та організаційних заходів, що включає налагодження інформаційного моніторингу з актуальних психолого-педагогічних проблем, вивчення інформаційних потреб управлінців та науковців освітянської галузі, створення науково-обґрунтованої системи оглядово-аналітичних документів, пошук партнерів та залучення експертів-науковців, започаткування інформаційного бюлетеня в традиційній та електронній формі, науково-методичне та кадрове забезпечення процесу підготовки оглядової інформації.

Друга половина ХХ ст. є початком нової інформаційної ери в житті людства, яке називають суспільством знань або інформаційним, характерними ознаками якого є усвідомлення суспільством пріоритетності інформації перед іншими продуктами діяльності людини, високий рівень розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій та їх інтенсивне використання громадянами, бізнесом та органами державної влади. За визначенням науковця В. Д. Руденка, «інформаційне суспільство – комплексне поняття, що складається з множини різноманітних аспектів політичної, соціальної, економічної та гуманітарної природи, якому властива висока динаміка розвитку. Суть концепції інформаційного суспільства полягає в тому, що першорядного значення в розвитку всіх суспільних сфер набувають знання, інформація та інтелектуальний потенціал людини» [10].

Розбудова суспільства знань, в якому найважливішими пріоритетами життєдіяльності і визначають науку як сферу, що продукує нові знання, і освіту, що долучає до знань суспільство загалом і кожна людину зокрема, сприяє розширенню функцій та трансформації діяльності різних соціальних інститутів, у тому числі й бібліотек як інформаційних, духовних та культурно-просвітницьких центрів держави, є найважливішим викликом для України ХХІ ст. [7].

До важливих напрямів розвитку інформаційного суспільства належать інноваційна діяльність бібліотек; нові бібліотечно-інформаційні

технології та інформаційні ресурси, продукція і послуги; автоматизація різних типів бібліотек як спосіб розширення доступу користувачів до інформації (створення електронних бібліотек та їх ресурсів); розвиток і підвищення інформаційної культури користувачів різних типів бібліотек, викладачів і учнів навчальних закладів.

На думку російського науковця Л. Складіної, «розширення на сучасному етапі розвитку суспільства меж інформаційної діяльності вимагає існування відповідних каналів для циркуляції та обміну накопиченими даними, що висуває необхідність розвитку певного рівня інформаційних систем (міжнародних, державних, галузевих, регіональних тощо) і створення умов для їх сумісності. Це безпосередньо стосується системи науково-педагогічної інформації. Її роль особливо підвищується в момент здійснення перетворень у галузі, коли інтенсивно активізується педагогічна наукова та навчально-виховна практична діяльність і відбувається концентрація інтелектуального потенціалу на ключових напрямках педагогічної теорії та шкільної практики» [11]. Усе це дає підстави стверджувати, що необхідною умовою розвитку інформаційного суспільства є своєчасне, якісне й повноцінне науково-інформаційне забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України.

У зв'язку з вищезазначеним конче важливим питанням є вдосконалення інформаційного забезпечення розвитку освітянської галузі України, суб'єктів педагогічної науки, освіти і практики, створення сучасної моделі системи інформаційного забезпечення освітянської галузі бібліографічними, реферативними та оглядово-аналітичними документами.

За умов набуття незалежності в Україні соціокультурні зміни почали здійснюватися у всіх сферах суспільного життя, зокрема відбувається реформування і модернізація освітянської галузі усіх рівнів і ланок. Для розбудови й організації відповідної роботи закладів освіти усіх ланок та рівнів акредитації відповідно до міжнародних вимог, переосмислення педагогічної спадщини на нових засадах та для подальшого розвитку педагогічної науки затребуваною стала інформаційно-аналітична діяльність бібліотек освітянської галузі.

Враховуючи економічну ситуацію, коли більшість наукових установ України не завжди отримує своєчасно і в повному обсязі різноманітні види документів, оглядова інформація може компенсувати відсутність першоджерел і дати повну, концентровану інформацію. Оглядова інформація, підготовлена на високому фаховому рівні, дає змогу вірно приймати важливі рішення у сфері управління і НДР.

Основне завдання оглядової інформації тісно пов'язано з необхідністю отримання даних прогностичного характеру. Прогностична інформація в створюваних оглядово-аналітичних документах може розглядатися в трьох аспектах:

1) як інформація, що характеризує напрями розвитку об'єкта відносно досягнутого рівня (*тенденції* розвитку об'єкта);

2) як інформація, що відображає найвірогідніший стан досліджуваного об'єкта в майбутньому (*перспективи* розвитку об'єкта – власне прогноз);

3) як інформація, яка характеризує найбільш ефективні методи, форми та засоби, використання яких забезпечить досягнення перспективних цілей (*способи* досягнення бажаних станів об'єкта в майбутньому).

Вищезазначене дає підстави розглядати оглядово-аналітичні документи, що містять прогностичну інформацію, як інформаційне програмування вдосконалення певного об'єкта суспільної діяльності, тобто керування ним. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського АПН України розпочала інформаційно-аналітичну діяльність у межах НДР «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (наук. кер. – Лутовинова В. І., канд. іст. наук, Добко Т. В., канд. іст. наук). Науковий проект передбачав удосконалення інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі шляхом створення бібліографічних, реферативних та оглядово-аналітичних документів з актуальних питань педагогіки та психології. Перші дві складові інформаційних ресурсів отримали найбільший розвиток, який детально розкрито в наукових публікаціях П. І. Ро-гової, І. Й. Коваленко, Л. О. Пономаренко, Т. О. Судіної [2–9, 12, 13].

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнський науково-інформаційний центр, головною метою якого є науково-інформаційне забезпечення реформаційних та модернізаційних процесів в освітянській галузі України, наукових досліджень щодо розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, розробила теоретико-методичні та організаційні засади системи науково-інформаційного забезпечення фахових потреб спеціалістів освітянської галузі та працівників освітянських бібліотек первинною та вторинною інформацією в традиційній та електронній формі, а саме: бібліографічною, реферативною та оглядово-аналітичною.

Бібліотекою вже готується розгалужена система бібліографічних видань (науково-допоміжних, рекомендаційних, біобібліографічних), які надсилаються до державних, національних бібліотек та освітянських

бібліотек МОН України та АПН України [5]. З 2007 р. розпочато поповнення загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» матеріалами про вітчизняні наукові публікації з психолого-педагогічної тематики, що є вагомим заходом у забезпеченні галузі систематизованою, доступною спеціалістам і широкому загалу науковою інформацією [3].

У сфері інформаційно-аналітичної діяльності молода бібліотека, якій 30 жовтня 2009 р. виповнюється 10 років, робить лише перші кроки. Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності нині відбувається в межах НДР «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (2008–2011 рр.; наук. кер. – О. М. Яценко, канд. іст. наук), яка тематично пов'язана з вищезгаданою науковою роботою.

У процесі виконання НДР мають бути реалізовані такі завдання:

- вивчення й узагальнення світового та вітчизняного досвіду підготовки і формування масивів інформаційно-аналітичних документів, насамперед електронних науково-інформаційних ресурсів;

- виявлення, визначення й обґрунтування сутності, принципів, структури, змісту і функцій інформаційно-аналітичного забезпечення освіти в Україні;

- розробка науково-методичних та організаційних засад системи інформаційно-аналітичного забезпечення фахових потреб освітян;

- побудова концептуальної моделі системи інформаційно-аналітичного забезпечення освіти в Україні;

- виконання джерелознавчих та методичних розробок, підготовка праць з актуальних проблем задоволення фахових інформаційних потреб управлінців і практиків освітянської сфери документографічною, фактографічною (реферативною), оглядово-аналітичною та концептографічною інформацією [13].

Під час дослідження нами було проаналізовано діяльність інформаційно-аналітичних центрів та служб в Україні й встановлено:

- 1) інформаційно-аналітична діяльність набула поширення насамперед у сфері економіки та державного управління, що пов'язано з переходом української економіки до ринкових відносин та необхідністю інформаційного супроводу здійснюваних економічних реформ;

- 2) інформаційно-аналітична діяльність у галузі освіти не набула розвитку і за нинішніх умов є недостатньою. Жодна з відомих аналітичних структур не займається цілеспрямовано проблемами педагогічної науки і освіти.

Усе це дає підстави для розвитку інформаційно-аналітичної діяльності в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Першим

кроком у цьому напрямі стало створення відповідного структурного підрозділу з підготовки оглядово-аналітичних документів – Відділу науково-аналітичної обробки і поширення інформації у сфері освіти. Головною метою створення та функціонування підрозділу є введення в суспільний обіг управлінської сфери освітньо-педагогічного відомства, зокрема АПН України, науково-інформаційних документів з актуальних питань педагогічної науки, освіти і практики з фондів ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського, мережі освітянських бібліотек та світового освітнього простору, включаючи Інтернет, у зручних, оперативних, доступних для використання формах. Діяльність зазначеного відділу пов'язана з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації про науково-педагогічну і освітянську діяльність, з висвітленням ЗМІ проблем освіти, виявленням проблемних ситуацій і прогнозуванням розвитку подій на основі системного підходу.

Бібліотека має значні можливості для здійснення відповідної інформаційно-аналітичної діяльності, зокрема:

- багатоаспектна діяльність у освітянській галузі щодо забезпечення фахових потреб науковців і практиків;
- потужний інформаційний ресурс, зокрема книжковий фонд, що нараховує понад 500 тис. фахових документів, щорічна передплата понад 300 назв фахових періодичних видань, у т. ч. іноземними мовами;
- універсальність ресурсів, продуктів і послуг;
- наявність власного інтернет-порталу, де зосереджено комплекс інформаційних ресурсів та послуг. На порталі представлено електронний каталог, галузева реферативна база даних у програмному середовищі Green Stone, мережеві проекти «Видатні педагоги України та світу», «Видатні книгознавці, бібліотекознавці, бібліографи», кумулюються бібліографічні ресурси галузі, надається віртуальна бібліографічна довідка;
- доступ до світових інформаційних ресурсів через мережу Інтернет;
- наявність висококваліфікованого персоналу, здатного працювати з інформацією;
- відповідне технічне забезпечення, зокрема сучасні комп'ютери, спеціальне програмне забезпечення ІРБІС, що дає змогу створювати бібліографічні, фактографічні та змішані БД;
- можливість проведення соціологічних опитувань – кількість користувачів бібліотеки становить майже 10 тис.
- наявність зв'язків з освітянськими бібліотеками мережі МОН України та АПН України, що дає можливість поповнювати як власні

інформаційні ресурси, так і ресурси книгозбірень мережі, здійснювати інформаційну діяльність на засадах координації та кооперації;

– наявність налагоджених зв'язків з державними, національними, обласними бібліотеками, спеціальними науковими бібліотеками інших бібліотечних мереж, зокрема користування інформаційними ресурсами через систему міжбібліотечного абонементу.

Перспективи створення аналітичної продукції психолого-педагогічної тематики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для забезпечення фахових потреб управлінців педагогічного відомства, зокрема АПН України, містять ряд важливих напрямів:

1. Системний моніторинг інформаційного простору, що полягає в постійному відстеженні інформаційних джерел і потоків щодо виявлення поточної релевантної інформації з питань освіти, педагогіки та психології.

2. Визначення тематичного спрямування та жанрового розмаїття аналітичних матеріалів, які будуть готуватися.

Реалізація цього напрямку здійснюється насамперед шляхом анкетування управлінців науково-педагогічної сфери, що дає можливість вивчити реальні фахові потреби цієї категорії споживачів, швидко реагувати на суспільні зміни. В анкетах було запропоновано орієнтовний перелік важливих напрямів розвитку педагогічної науки та освіти, який було сформовано шляхом опрацювання періодичних видань та найбільш актуальних і популярних запитів користувачів. Запропонований перелік містить близько 30 проблем галузі, а саме: дистанційна освіта; розвиток пізнавальної активності особистості в процесі навчання з застосуванням акмеологічного підходу; соціальна робота з бездоглядними та безпритульними дітьми; компаративістика: сучасні проблеми та підходи до їх вирішення; синергетика освіти; ефективне керування школою в сучасних умовах; школа майбутнього як модель інноваційного розвитку навчального закладу; перспективні технології в педагогічній освіті; реформування системи профтехосвіти в Україні; Болонський процес і реформування вищої освіти в Україні тощо.

Анкетування підтвердило пильну увагу науковців та управлінців до цих проблем, тому вищезазначені питання будуть об'єктом постійного моніторингу аналітиків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та, відповідно, на їх основі буде створено власну базу даних, розроблено аналітичні матеріали, що містять систематизовану інформацію щодо стану освіти, прогноз та практичні рекомендації. Необхідно також налагодження оперативної підготовки анованих матеріалів на базі періодичних видань України

та Росії, інтернет-контенту, за визначеною тематикою, орієнтованих на керівний склад АПН України.

Нині вже розпочалася підготовка оглядово-аналітичних матеріалів з питань розвитку освіти України на базі інформації в мережі Інтернет та електронних ЗМІ, зокрема центральних газет «Дзеркало тижня», «Урядовий кур'єр», «Голос України» тощо. Аналітичні матеріали у вигляді дайджестів оприлюднюються на порталі ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського на головній сторінці. Широкий загал освітян уже може ознайомитися з 10 тематичними інформаційними оглядами ЗМІ «Події в галузі освіти і науки» за період з березня 2009 р. до цього часу. Їх періодичність ще не стабільна. Тематика останніх інформаційних оглядів – зовнішнє незалежне оцінювання знань та вступ до ВНЗ, фінансування освіти, діяльність АПН України в ЗМІ, державна політика в галузі освіти, обговорення Білої книги національної освіти тощо.

Також існує необхідність створення вузькоспеціальних аналітичних документів із досвіду управління освітянською галуззю, розвитку педагогічної науки за кордоном.

Перспективним у діяльності аналітичного відділу ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського є підготовка оглядово-аналітичних документів для науково-дослідних проєктів, здійснюваних АПН України.

Вибір жанру аналітичного продукту в кожному конкретному випадку буде визначатися потребами та замовленнями управлінців освітянської сфери, змістовним наповненням та формами наданої інформації.

3. Необхідним є формування власного банку фахової інформації відповідно до визначеного кола проблем, що становлять інтерес для управлінців та практиків освітянської галузі.

Ефективність аналітичної діяльності відповідного структурного підрозділу ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського визначається як наявністю власного повнотекстового ресурсу, створюваного шляхом оцифрування бібліотечних фондів, так і можливістю доступу до повнотекстових ресурсів мережі Інтернет.

4. Опанування та впровадження в практику роботи аналітичного відділу сучасних технологій обробки та аналізу потоків інформації для створення оглядово-аналітичних документів.

Недосконала матеріально-технічна база та недостатнє фінансування педагогічних бібліотек не сприяє розвитку інформаційно-аналітичного напрямку. Необхідною умовою успішного функціонування аналітичної служби є її організаційно-технологічне забезпечення, яке має враховувати наявність сучасного комп'ютерного обладнання, мереж і засобів зв'язку, ефективного програмного продукту, що дає можливість

накопичувати, обробляти й шукати необхідну інформацію в автоматизованому режимі. І хоча в умовах економічної кризи це досить проблематично, слід активно працювати над удосконаленням матеріально-технічного забезпечення шляхом залучення меценатських коштів, участі в національних програмах тощо.

5. Організація доставки оглядово-аналітичних документів в електронному вигляді замовникам поза межами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

За умови відсутності в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського власного поліграфічного виробництва електронна доставка аналітичних документів є цілком виправданим кроком. Водночас ця форма подання інформації сприяє оперативності забезпечення фахових потреб управліців та прийняття ними управлінських рішень у сфері освіти, активізує включення аналітико-синтетичних матеріалів у документальні потоки держави та світовий інформаційний простір.

6. Вивчення, узагальнення та застосування досвіду роботи вітчизняних та зарубіжних інформаційно-аналітичних структур, зокрема в бібліотеках.

Цей напрям діяльності передбачає проведення активних форм обміну досвідом аналітичної діяльності, зокрема проведення конференцій, семінарів, практикумів, круглих столів тощо на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, участь співробітників аналітичного відділу в таких заходах, що організують інші установи, відрядження до аналогічних структурних підрозділів в Україні.

На основі вивчення досвіду роботи аналітичних підрозділів бібліотек та інших установ буде здійснюватися науково-методичне забезпечення аналітичної діяльності в освітянській галузі – уже готуються відповідний науково-методичний посібник з практичними рекомендаціями для аналітичної служби та інструкції.

7. Налагодження дієвої кооперації і координації діяльності інформаційно-аналітичних структур різних бібліотечних закладів. В умовах економічної кризи та недостатнього фінансового забезпечення питання кооперації та координації актуалізується, адже навіть найбільшим бібліотекам важко здійснювати доступ до усіх можливих існуючих інформаційних ресурсів у традиційній та електронній формі. Як свідчить практика, залучення всіх одночасно ресурсів неможливо організувати і технічно, і збільшує інформаційний шум, а отже, зменшує релевантність і пертинентність задоволення інформаційних потреб користувачів.

8. Залучення науковців АПН України як експертів із проблем педагогічної науки з метою створення якісних оглядово-аналітичних документів.

Уже сьогодні ведуться переговори з науковими інститутами АПН України з метою залучення провідних фахівців до аналітичної діяльності.

9. Підготовка кваліфікованих фахівців-аналітиків та підвищення фахового рівня співробітників аналітичного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й аналогічних структурних підрозділів у мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України.

Вимоги до спеціалістів-аналітиків інформаційної сфери, які створюють бібліотечні інформаційно-аналітичні продукти шляхом структуризації великих обсягів інформації, мають відповідати сучасним і перспективним технологіям їхньої професійної діяльності.

Кваліфікаційні вимоги до працівника, який займається інформаційно-аналітичним забезпеченням владних структур, включають, як свідчить практика, досить високий рівень комп'ютерної грамотності, відповідну орієнтацію в актуальних питаннях суспільного життя, уміння оперативно знайти у великих обсягах інформації потрібний матеріал і проаналізувати його, наявність здібностей до продуктивного спілкування з людьми різної політичної орієнтації, професій, поглядів та ін. [1]. Водночас такий фахівець аналітичного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського повинен мати педагогічну спеціальність, щоб вільно орієнтуватися в питаннях педагогіки.

Підготовка фахівців-аналітиків освітянської галузі має здійснюватися на державне замовлення у вищих навчальних закладах педагогічного профілю. Як показує практика, це цілком виправданий крок. Уже є певні результати щодо підготовки фахівців для освітянських бібліотек у ВНЗ III–IV рівнів акредитації педагогічного профілю, зокрема в Інституті української філології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова організовано підготовку фахівців інтегрованої спеціальності «Учитель української мови і літератури – бібліотекознавець». Випускники, які мають таку спеціальність, фахово володіють питаннями як педагогіки, так і бібліотечної справи.

Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських структур галузі, зокрема АПН України, перебуває на стадії свого становлення та потребує суттєвого вдосконалення. Як напрям діяльності інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки слід визначити одним із провідних і передбачити з урахуванням цього відповідні зміни функцій та структури ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України передбачає комплекс теоретичних, науково-методичних та організаційних заходів, а саме: здійснення постійного інформаційного моніторингу з актуальних питань педагогіки і психології;

вивчення інформаційних потреб управлінців та науковців освітянської галузі; створення науково-обґрунтованої системи оглядово-аналітичних документів різних жанрів, які готуватимуться на основі відповідних баз даних із залученням електронного каталогу і реферативної бази даних; пошук партнерів для аналітичної діяльності на кооперативних засадах; залучення експертів-науковців у сфері педагогіки; започаткування інформаційного бюлетеню в традиційній та електронній формі; науково-методичне та кадрове забезпечення процесу підготовки оглядової інформації тощо.

Список використаної літератури

1. *Горовий, В.* СІАЗ: нова структура бібліотеки [Текст] / Валерій Горовий // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 50–52.

2. *Коваленко, І. Й.* Перспективи розвитку галузевого реферативного ресурсу [Текст] / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали міжнар. семінару-практикуму, 29 трав. 2009 р., присвяч. 10-річчю вид. реферат. журн. «Агропромисловий комплекс України» / Укр. акад. аграр. наук, Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2009. – С. 66–71. – Бібліогр.: 3 назв.

3. *Коваленко, І. Й.* Реферативна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в умовах модернізації освіти в Україні [Текст] / Інга Коваленко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 46–54. – Бібліогр.: 9 назв.

4. *Коваленко, І. Й.* Реферативне забезпечення педагогічної науки в Україні [Текст] / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти і практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 трав. 2008 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистец., Ін-т держ. упр. та інформ. діяльності. – К., 2008. – С. 57–59.

5. *Пономаренко, Л. О.* Науково-бібліографічна система видань з психолого-педагогічної тематики у контексті реформування освіти України [Текст] / Л. О. Пономаренко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 55–62. – Бібліогр.: 13 назв.

6. *Пономаренко, Л. О.* Теоретичні та практичні засади створення системи науково-бібліографічних документів із психолого-педагогічних питань у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського [Текст] / Л. О. Пономаренко // Наук. пр. Держ. наук.-педаг. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, Держ. наук.-педаг. б-ка України

ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 160–172.

7. *Рогова, П. І.* Інформаційна діяльність бібліотек України – важливий напрям у розвитку суспільства знань [Текст] / П. І. Рогова // Наук. пр. Держ. наук.-педаг. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 9–13.

8. *Рогова, П. І.* Науково-дослідна та науково-методична діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в контексті модернізації освіти в Україні [Текст] / П. І. Рогова // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 11. – С. 23–29. – Бібліогр.: 28 назв; № 12. – С. 32–36. – Бібліогр.: 29 назв.

9. *Рогова, П. І.* Система науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України: стан та перспективи [Текст] / П. І. Рогова // Педагогічна і психологічна науки в Україні : [зб. наук. пр.] до 15-річчя АПН України / АПН України; [редакц. рада: В. Г. Кремень (голова) та ін.] – К., 2007. – Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. – С. 195–208. – Бібліогр.: 10 назв.

10. *Руденко, В. Д.* Інформаційне суспільство [Текст] / В. Д. Руденко // Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. – К., 2008. – С. 363–364.

11. *Склянина, Л. Н.* Научно-педагогическая информация в системе непрерывного образования [Текст] / Л. Н. Склянина // Сов. педагогика. – 1989. – № 5. – С. 28–32.

12. *Судіна, Т. О.* Досвід становлення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як галузевого центру постачання реферативної інформації [Текст] / Т. О. Судіна // Наук. пр. Держ. наук.-педаг. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, Держ. наук.-педаг. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 137–149.

13. *Яценко, О. М.* Роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в інформаційно-аналітичному забезпеченні фахових потреб учених і практиків освітянської галузі держави [Текст] / О. М. Яценко // Наук. пр. Держ. наук.-педаг. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, Держ. наук.-педаг. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 149–159.

УДК 027.021 (477): 027.081

Інга КОВАЛЕНКО,

заввідділу науково-реферативної інформації ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

Тетяна СУДІНА,

провід. наук. співроб. відділу науково-реферативної інформації
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, канд. іст. наук, доцент

Корпоративна робота освітянських бібліотек України з формування галузевого реферативного ресурсу

Розкрито науково-інформаційну діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у сфері забезпечення педагогічної освіти, науки і практики України реферативним ресурсом психолого-педагогічної тематики. Розглянуто досвід виконання корпоративного проекту з формування галузевого реферативного ресурсу спільними зусиллями освітянських бібліотек МОН України і АПН України.

Інформація в нинішньому світі є одним з найважливіших стратегічних ресурсів подальшого стабільного розвитку держави. У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» серед інших поставлено завдання «генерування національних інформаційних ресурсів в економічній, науково-технічній, соціальній, національно-культурній сферах...» [1]. Документи бібліотек України є суттєвою складовою національних інформаційних ресурсів. На сьогодні існує ряд реальних передумов для створення єдиного інформаційного простору в рамках бібліотечного співтовариства. Серед них: потреба в усебічному й повному доступі до наявних інформаційних ресурсів; постійне та швидке зростання обсягів інформаційних ресурсів і відсутність можливостей в одній організації задовольнити всі інформаційні потреби своїх користувачів, маючи тільки свої бази даних. Єдиний інформаційно-бібліотечний простір припускає організацію процесів бібліотечного обслуговування на базі сучасних інформаційних технологій, які дають можливість об'єднувати ресурси й досвід, створювати корпорації. На цьому акцентують увагу фахівці бібліотечної справи України, підкреслюючи, що в оптимізації бібліотечної діяльності в сучасних умовах «... ефект від впровадження нових технологій буде значно збільшений за умови здійснення організаційних заходів, пов'язаних із широким застосуванням кооперації в бібліотечній діяльності» [2, 14]. Корпорації являють собою, зокрема, договірні

об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників. Корпорації створюються на різних рівнях, зокрема міжнародному, загальнодержавному, регіональному та галузевому.

З огляду на вищесказане, одним із пріоритетних напрямів роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки (ДНПБ) України ім. В. О. Сухомлинського як галузевого науково-дослідного, науково-інформаційного центру освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки (МОН) України та Академії педагогічних наук (АПН) України є робота з формування всеукраїнського галузевого ресурсу (з психолого-педагогічних питань) як складової інформаційного простору держави [13, 6]. Важливою частиною всеукраїнського інтегрованого інформаційного ресурсу психолого-педагогічної тематики є система вторинних документів, яка містить бібліографічну, реферативну та оглядово-аналітичну інформацію з науково-педагогічних питань. Відомо, що реферативна інформація, яка є загальноприйнятою формою обміну науковими досягненнями та засобом спілкування вчених в усьому світі, допомагає зорієнтуватися в потоці наукової літератури, одержати нові відомості щодо наукових досліджень у певних галузях знання. Зростаюча потреба оперативного реферативного інформування об'єктивно зумовлена тим, що в сучасному світі розвиток інформаційних технологій кардинально змінив швидкість і характер інформаційних обмінів. Серед вітчизняних публікацій щодо створення корпоративних технологій, у тому числі, у контексті розвитку загальнодержавної системи реферування в Україні, слід виділити публікації науковців В. М. Горового [3], Н. Я. Зайченко [4], М. Б. Сороки [14, 15, 17], С. Корнилової [8], А. О. Чекмарьова [17, 18].

Мета статті – розкрити науково-інформаційну діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у сфері забезпечення педагогічної освіти, науки і практики України реферативним ресурсом психолого-педагогічної тематики, розглянути перший досвід у створенні галузевої корпоративної мережі з реферування об'єднаними зусиллями освітянських бібліотек МОН України і АПН України.

Реферативний напрям роботи в науково-інформаційній діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було започатковано в процесі виконання науково-дослідної роботи (НДР) «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. 2003–2007 рр.» (наукові керівники – В. І. Лутовинова, канд. іст. наук, Т. В. Добко, канд. іст. наук). У рамках НДР було узгоджено та документально закріплено договірні

засади між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Інститутом проблем реєстрації (ІПРІ) НАН України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) про участь бібліотеки у формуванні загальнодержавної реферативної бази даних (БД) «Україніка наукова» та її паперового варіанта Українського реферативного журналу (УРЖ) «Джерело». Було проведено роботу з визначення сегмента реферативного представлення бібліотекою наукових публікацій. До сегмента було включено вітчизняні наукові періодичні видання психолого-педагогічної тематики.

З 2007 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського займає стабільну позицію учасника корпоративного проекту формування загальнодержавного реферативного ресурсу і є постачальником реферативної продукції до нього, поряд з такими інформаційними центрами як ІПРІ НАНУ та Національна наукова медична бібліотека України, що позначено на сайті НБУВ. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/library/ref.html>. На 1 жовтня 2009 р. науковцями бібліотеки створено та подано до загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» рефератів на 4981 статтю, що становить 10 322 реферативні записи українською, російською та англійською мовами. Перша публікація реферативної продукції, підготовленої фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, відбулася в УРЖ «Джерело» – серія 3 «Соціальні і гуманітарні науки. Мистецтво» в № 3 за 2007 р. На 1 жовтня 2009 р. у цій серії представлено 1831 реферат з тих, які створено в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Завдання забезпечення оперативного доступу користувачів інформації до реферативних ресурсів власного виробництва було частково вирішено за рахунок формування реферативної БД в електронному форматі і виставлення її на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2008 р. Режим доступу: <http://www.library.edu-ua.net>

У списку видань, які реферуються нині в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, представлено 21 часопис теоретичного, науково-методичного та науково-практичного характеру, які включено до «Переліку наукових фахових видань України», затвердженого ВАК України. Аналіз реферативної роботи показує, що вже сьогодні користувачам відкриті можливості оперативного ознайомлення через реферативні бази даних з найновішими напрацюваннями академічної педагогічної науки України. Охоплено реферуванням періодичні видання, засновниками і співзасновниками яких виступають: п'ять з 10-ти науково-дослідних інститутів АПН України; вищого навчального закладу післядипломної педагогічної освіти – «Університету менеджменту освіти» тощо.

Досвід реферативної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського узагальнювався й оприлюднювався на міжнародних і всеукраїнських конференціях [6] і семінарах [7; 16]. Питання реферативної діяльності бібліотеки висвітлювалося на сторінках наукових журналів [9; 11].

Незважаючи на певні досягнення у формуванні реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики, у цій сфері науково-інформаційної діяльності перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стоїть непросте завдання, пов'язане з необхідністю суттєвого збільшення обсягу реферативної інформації за рахунок включення в реферативний ресурс значної кількості наукових періодичних і продовжуваних видань вищих навчальних закладів України.

Сьогодні МОН України виступає засновником та співзасновником семи періодичних видань, які реферуються в бібліотеці. Публікації ВНЗ та Інституту післядипломної педагогічної освіти України представлено десятьма виданнями. У регіональному аспекті реферування проходять усього вісім періодичних видань психолого-педагогічної тематики. Однак кадрові можливості науково-реферативного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського обмежені. За таких умов провідним напрямом збільшення обсягу реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики є створення галузевої корпорації з вироблення реферативного ресурсу. Враховуючи досвід реалізації бібліотеками в Україні корпоративних проектів та власний досвід реферативної роботи, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як науково-методичний центр бібліотек освітянської галузі виступила ініціатором створення спільними зусиллями освітянських бібліотек МОН України та АПН України реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики в якому вона буде виконувати, зокрема, функції координатора розвитку і підтримки корпоративної мережі. На створення галузевої корпорації націлює й «Програма спільної діяльності МОН України та АПН України» на 2008–2010 рр. Про актуальність завдання створення галузевого реферативного ресурсу сказано в рекомендаціях Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку системи науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України», яка відбулася в Києві 7–9 листопада 2007 р. Розвиток реферативної роботи в напрямі створення галузевої корпорації з реферування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського передбачений також науковим дослідженням за темою «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України. 2008–2011 рр.» (науковий керівник – О. М. Яценко, канд. іст. наук).

Розробка проекту створення корпоративної мережі була розпочата наприкінці 2007 р. з метою досягнення нового рівня повноти й оперативності інформування освітян і всього суспільства про наукові напрацювання вітчизняних учених і фахівців-практиків. У першу чергу було вивчено джерела, які розкривають досвід використання корпоративних технологій у формуванні реферативних ресурсів. Було сплановано до центрів первинної кумуляції галузевої корпоративної мережі залучити Львівську обласну науково-педагогічну бібліотеку та Миколаївську науково-педагогічну бібліотеку. Найвагоміший внесок у формування галузевого реферативного інформаційного ресурсу можуть зробити наукові бібліотеки вищих навчальних закладів педагогічного та інженерно-педагогічного профілів III–IV рівнів акредитації, яких в Україні нараховується більше 30. До корпоративної мережі зі створення галузевого реферативного ресурсу доцільно залучити бібліотеки 27 обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та бібліотеки наукових установ АПН України.

Схема функціонування корпоративної мережі зі створення реферативного галузевого продукту в загальних рисах має складатися з декількох основних компонентів, пов'язаних між собою: створення рефератів у бібліотеці-центрі первинної кумуляції та подання їх в електронному форматі електронною поштою до реферативного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; кумуляція, систематизація, експертиза (контроль за якістю реферативної продукції), при необхідності – літературне редагування текстів рефератів та контроль за уникненням випадкового дублювання рефератів відбувається в реферативному відділі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; перед реферативним відділом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постає завдання індексації рефератів для реферативної бази даних ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; спільно з фахівцями медіацентру бібліотеки надіслані реферати разом з реферативною інформацією, яку напрацьовано в реферативному відділі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, вводяться до реферативної БД бібліотеки і виставляються на веб-порталі ДНПБ України; саме реферативний відділ ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського електронною поштою відправляє підготовлені реферати до НБУВ з подальшим їх розміщенням у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело». Таким чином, водночас здійснюється робота зі створення галузевої реферативної БД на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та постачання реферативної продукції до загальнодержавної реферативної БД.

На пропозицію ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського цілком реальним видається реферативне опрацювання освітянськими бібліотеками двох-трьох періодичних або продовжуваних видань із психолого-педагогічної тематики, які видають вищі навчальні заклади.

У листопаді 2007 р. до бібліотек ВНЗ було передано практичний посібник «Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації», розроблений автором В. І. Лутовиною [10]. Посібник підготовлено в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в серії «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек». Його адресовано працівникам бібліотек, які будуть займатися практичним реферуванням. Видання в стислому вигляді ознайомлює з теоретичними засадами реферування документів, розкриває методику і технологію підготовки реферату, розглядає призначення реферативних баз даних тощо. Додатково було розроблено методичний пакет документів, що сприятиме оптимізації спільної роботи в єдиній мережі. Методичний пакет містить методичні поради, які допоможуть у практичному реферуванні. Серед них: приклади текстів рефератів статей з періодичних видань психолого-педагогічної тематики; список маркерів (характерних слів і словосполучень); рекомендації щодо відбору ключових слів; критерії відбору статей для реферування. Передбачено створення реферативного продукту освітянськими бібліотеками згідно з вхідними форматами загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова».

У практичну площину питання створення корпоративної мережі було переведено після Всеукраїнського науково-практичного семінару «Освітянські бібліотеки України в реалізації програми рівного доступу до якісної освіти» (21–22 жовтня 2008 р., м. Черкаси), у підсумковому документі якого було визначено завдання «започаткувати корпоративний проект зі створення галузевого реферативного ресурсу» [12]. До вищих педагогічних навчальних закладів України за підписом президента АПН України В. Г. Кременя було направлено листи з запрошенням до участі в створенні галузевого реферативного ресурсу спільними зусиллями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек ВНЗ. У результаті проведених після цього консультацій між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотеками ВНЗ, на 1 січня 2009 р. заявили про свою готовність взяти участь у проекті формування галузевої корпорації з реферування представники 17 наукових бібліотек ВНЗ України педагогічного та інженерно-педагогічного профілів III–IV рівнів акредитації, а також Миколаївська науково-педагогічна бібліотека. Важливим заходом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в розвитку кор-

поративної взаємодії освітянських бібліотек. стало проведення у квітні 2009 р. стажування, яке було організоване для бібліотечних працівників наукових бібліотек вищих навчальних закладів України педагогічного та інженерно-педагогічного профілів III–IV рівнів акредитації. На стажування прибули представники 17 ВНЗ із різних регіонів України. Метою дводенної роботи було: допомога в започаткуванні реферативного напрямку науково-інформаційної діяльності в бібліотеках педагогічних ВНЗ з подальшим їх приєднанням до галузевої корпорації щодо створення реферативної інформації психолого-педагогічної тематики, навчання бібліотечних працівників, що прибули на стажування з основ теорії і практики реферування. Спілкування з учасниками стажування засвідчило, що жодна з бібліотек не має фахівців, які б мали досвід реферативного опрацювання наукової літератури. Для проведення стажування було запрошено провідних фахівців України з реферативної роботи – зав. аналітико-прогностичного відділу НБУВ Н. Я. Зайченко, старшого наукового співробітника НБУВ, наукового керівника НДР канд. іст. наук О. М. Яценка. Головним заходом другого дня роботи стало практичне заняття, присвячене методиці та практиці реферування. Стажери на основі отриманих знань виконували завдання самостійного створення й оформлення реферату. Самостійна робота учасників стажування активно супроводжувалася індивідуальними консультаціями, які надавалися референтами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. У цілому, заходи зі стажування відбулися в діловій, доброзичливій атмосфері й досягли поставленої мети, про що свідчать записи, які залишили учасники стажування в книзі відгуків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Незабаром після стажування до корпоративної мережі приєдналася бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Вона передала 17 рефератів, створених на збірник наукових праць «Проблеми дидактики історії». Загальна кількість періодичних і продовжуваних видань, представлених у галузевій реферативній базі даних станом на 1 жовтня 2009 р., досягла 24 найменувань, кількість учасників галузевої корпорації з реферування становить чотири бібліотеки. Отже, намітилася тенденція підключення до корпоративної мережі бібліотек вищих навчальних закладів. Проведена робота з формування галузевої корпорації виявила ряд проблем і труднощів, на деяких з них необхідно акцентувати увагу.

Підставою для успішного створення галузевої корпорації з формування реферативного ресурсу є підтримка з боку керівників освітянських наукових установ, зокрема ректорів, усвідомлення керівним складом,

що кожний ВНЗ є об'єктивно зацікавленим у представленні реферативної інформації на свої фахові періодичні і продовжувані видання в галузевий БД і загальнодержавний реферативній БД «Україніка наукова», оскільки це є одним з визначальних чинників зростання його рейтингу. Науковці прагнуть опублікувати результати своєї роботи, викладені в статті, у першу чергу, з метою їх оприлюднення.

Не менш важливим є усвідомлення з боку керівного складу ВНЗ того, що тільки спільними зусиллями можна досягти найбільш повного реферативного висвітлення здобутків регіональної педагогічної науки і практики, зробити їх доступними широкому колу споживачів інформації в мінімально стислі строки, оскільки інформація, вчасно надіслана й вірно опрацьована, буде оперативно внесена до загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та виставлена на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також надрукована в УРЖ «Джерело».

Важливим є розуміння керівниками й колективами освітянських бібліотек, що напрям їх діяльності з виробництва власних інформаційних продуктів, зокрема реферативних, на думку фахівців бібліотечної справи, видається надзвичайно перспективним, таким, що відповідає вимогам часу. Корпоративна взаємодія дасть змогу розширити спектр реферованих наукових джерел і, найголовніше, забезпечити якісно новий рівень реферативного обслуговування вчених і спеціалістів освітянської галузі на основі новітніх інформаційних продуктів та послуг.

Очікувані результати корпоративної співпраці пов'язані з урахуванням реальних можливостей участі освітянських бібліотек у формуванні галузевого реферативного ресурсу: кадрового потенціалу бібліотек – первинних суб'єктів кумуляції; стану впровадження нових технологій у практику їх роботи. Перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стоять важливі різнопланові завдання зі стабілізації і подальшого розширення галузевої корпорації, координації її функціонування. Актуальним є завдання договірної оформлення об'єднання зусиль і підписання двосторонніх угод про інформаційну співпрацю між освітянськими бібліотеками у сфері реферативної роботи. Актуальним є надання кваліфікованої методичної допомоги в організації практичного реферування фахівцям, які будуть займатися цією справою на місцях. Доцільною є організація стажування для представників бібліотек обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та інститутів АПН України.

Актуальним є питання використання колективного реферативного продукту. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського рекомендує всім освітянським бібліотекам активно проводити роз'яснювальну роботу

серед споживачів інформації щодо реферативних баз даних психолого-педагогічної тематики, здійснювати рекламу нової інформаційної дисциплінарної послуги НБУВ та ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – реферативної.

Висновки. Створення одного з видів інформаційного ресурсу – реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики – є важливим перспективним напрямом науково-інформаційної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що знайшло своє закріплення послідовно у двох науково-дослідних роботах бібліотеки. Становлення й розвиток реферативної роботи протягом 2003–2007 рр., зокрема, участь ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у формуванні загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» стало важливою передумовою проектування й втілення в життя планів створення галузевої корпорації з реферування спільними зусиллями освітянських бібліотек МОН України та АПН України при координуючій ролі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Розпочато реалізацію проекту формування корпоративної системи зі створення галузевого реферативного ресурсу наприкінці 2008 р. Перші результати корпоративного співробітництва є обнадійливими.

Створення й функціонування корпоративної системи з реферування наукових періодичних видань України психолого-педагогічної тематики на галузевому рівні відкриває нові горизонти в плані якісного й оперативного обслуговування користувачів на основі використання інформаційних технологій. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського саме в корпоративній взаємодії з бібліотеками бачить основу формування всеукраїнського реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики. Незважаючи на те що для освітянських бібліотек реферативний напрям науково-інформаційної діяльності є новою справою, започаткування реферативної роботи, підключення до галузевого корпоративного проекту створення реферативного продукту несе в собі неабиякий потенціал перетворення традиційних бібліотек на відповідні вимогам часу бібліотечно-інформаційні центри.

Список використаних джерел

1. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. [Текст] : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537 V // Офіц. вісн. – 2007. – № 8. – С. 15.

2. *Горовий, В. М.* Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів [Текст] / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України

ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-тек України. – К., 2008. – Вип. 21. – С. 14.

3. *Горовий, В. М.* Основні тенденції розвитку соціальних інформаційних баз в Україні [Текст] / В. М. Горовий // Бібл. вісн. – 2005. – № 5. – С. 3–7.

4. *Зайченко, Н. Я.* Стан та перспективи розвитку системи кооперативного реферування в Україні [Текст] / Н. Я. Зайченко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-тек України. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 255–262.

5. *Коваленко, І. Й.* Реферативна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в умовах модернізації освіти в Україні [Текст] / І. Й. Коваленко // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-тек України. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 46–54.

6. *Коваленко, І. Й.* Реферативне забезпечення педагогічної науки в Україні [Текст] / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–22 трав. 2008 р.) – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 57–59.

7. *Коваленко, І. Й.* Перспективи розвитку галузевого реферативного ресурсу [Текст] / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали міжнар. семінару-практикуму, м. Київ, 29 трав. 2009 р. / УААН, ДНСГБ. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 66–71.

8. *Корнілова, Є.* Корпоративні технології у наукових бібліотеках [Текст] / Є. Корнілова // Бібл. вісн. – 2007. – № 4. – С. 7–12.

9. *Лутовинова, В. І.* Новий рівень інформаційного забезпечення освітан України [Текст] / В. І. Лутовинова // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 4. – С. 133–140.

10. *Лутовинова, В. І.* Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації [Текст] : практич. посіб. / В. І. Лутовинова ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, [б. в.] – К., 2007. – 72 с.

11. *Рогова, П. І.* Науково-дослідна та науково-методична діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. Сухомлинського в контексті модернізації освіти [Текст] / П. І. Рогова // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 11. – С. 23–29; № 12. – С. 32–36.

12. *Рогова, П. І.* Освітнянські бібліотеки України в реалізації програми рівного доступу до якісної освіти [Текст] / П. І. Рогова, І. І. Хемчян, Т. О. Судіна // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1. – С. 138.

13. *Рогова, П.* Роль ДНПБ України ім. В. Сухомлинського у формуванні інформаційного простору держави [Текст] / П. Рогова // Пед. газета. – 2009. – Січ. (№ 1). – С. 6.

14. *Сорока, М. Б.* Інформаційні продукти бібліотек: проблеми кооперативного формування та суспільне використання [Текст] / М. Б. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 27–30.

15. *Сорока, М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури [Текст] / М. Б. Сорока ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2002. – 209 с.

16. *Судіна, Т. О.* Галузевий реферативний ресурс: шляхи створення і використання [Електронний ресурс] / Т. О. Судіна // Освітнянські бібліотеки України в реалізації програми рівного доступу до якісної освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Черкаси, 20–22 жовт. 2008 р.). – Режим доступу: <http://www.library-edu-ua.net/datas/upload/files/sudina.pdf>, вільний. Заголовок з екрана.

17. «Україніка наукова» – Загальнореферативна база даних [Текст] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад.: М. Б. Сорока, А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко. – К. : НБУВ, 2000. – 6 с.

18. *Чекмарев, А. А.* Корпоративные проекты Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского [Текст] / А. А. Чекмарев // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. Тема 2003 года: Библиотека и доступность информации в современном мире: электронные ресурсы науке, культуре и образованию: Тр. 10-й юбил. междунар. конф. «Крым-2003». – М. : ГПНТБ России, 2003. – Т. 2. – С. 671–673.

Бібліотечний сайт: електронні розрахунки за платні послуги в контексті маркетингової стратегії

Розглядаються окремі аспекти проблеми комплексного поєднання комерційного й некомерційного маркетингу у сфері бібліотечного сервісу. Зокрема, надання онлайн-ових платних послуг на бібліотечному сайті в контексті переорієнтування маркетингової стратегії на читача як клієнта. На прикладі сайту НБУВ досліджується актуальність питання та можливі способи електронних розрахунків за послуги.

Зростання вимог до бібліотечного сервісу зумовлене зміною стандартів життя суспільства, логікою розвитку сучасних інформаційних потреб людини, а відповідно й інфраструктури їх задоволення, національного інформаційного ринку загалом. У зв'язку з цим зростає роль маркетингової стратегії бібліотеки. Маркетинговий підхід фактично ув'язує можливості бібліотеки з потребами культурно-інформаційного ринку і є засобом впливу бібліотеки на користувача. Тому в науковій літературі цим питанням приділяється значна увага. У публікаціях І. О. Давидової, І. Б. Міхнової, Г. Л. Цесарської, Г. С. Матліної, О. О. Борисової, Н. Ключіної, З. В. Майзик, Н. Соколової висвітлені теоретичні й практичні питання окремих складових маркетингових комунікацій у діяльності бібліотек.

Пам'ятаючи, що класична схема маркетингу іноді подається як 5 «Р» – product, price, promotion, place, personnel, тобто товар, ціна, просування, місце, персонал, зазначимо, що в бібліотечній справі поняття «товар» асоціюється з двома термінами – «бібліотечна продукція» та «бібліотечна послуга».

Під бібліотечною продукцією розуміємо все, що виробляється бібліотекою: інформаційні списки, бібліографічні покажчики тощо, тобто все, що має властивості й форму реального матеріального товару.

Послуга, як правило, продукт реалізації бібліотекою різних функцій, які мають відповідне ресурсне забезпечення.

Ф. Котлер, засновник концепції маркетингового управління, чітко поділяє маркетинг на комерційний і некомерційний [1].

Комерційний маркетинг – комплексна система організації виробництва і збуту на фірмовому рівні, орієнтована на повне задоволення попиту конкретних споживачів і отримання на цій підставі високих прибутків.

Некомерційний маркетинг на перший план ставить не прибуток, а задоволення потреб користувачів. Некомерційний маркетинг розглядається як ефективний інструмент досягнення суспільних інтересів у бюджетних галузях діяльності.

Некомерційні підприємства (бібліотеки) можуть використовувати філософію та інструментарій маркетингу так само, як і комерційні. Вони також повинні знаходити й ідентифікувати свої ринки, досліджувати потреби користувачів, пропонувати відповідні послуги та товари, створювати канали розповсюдження послуг, займатися рекламою і налагоджувати зв'язки з громадськістю.

Так, О. В. Куракова серед основних принципів маркетингової орієнтації бібліотеки наводить положення комерційного й некомерційного маркетингу, зокрема:

- Надаються тільки ті послуги, які користуються або користуватимуться попитом (основоположний принцип орієнтації на перспективний попит).

- Асортимент інформаційно-бібліотечних послуг може бути достатньо широкий і інтенсивно оновлюється з урахуванням вимог споживачів. Відповідно процеси й технології надання інформаційно-бібліотечних послуг мають бути гнучкими (принцип широти оновлення асортименту послуг і продуктів).

- Ціни на інформаційно-бібліотечні послуги формуються під впливом динаміки платоспроможного попиту й аналогічних послуг інших інформаційних і бібліотечних центрів (принцип орієнтації ціни на попит і ціни споживання).

- Комунікаційна діяльність ведеться активно, спрямовується на конкретні цільові групи споживачів інформаційно-бібліотечних послуг (принцип цільового просування послуг).

- У бібліотеках стратегічні рішення готуються і приймаються людьми, компетентними в кон'юнктурі інформаційно-бібліотечних послуг (принцип підбору кадрів, орієнтованих на маркетинг).

- Прогноз розвитку інформаційно-бібліотечних послуг ведеться як за профілем установи, так і у сфері зовнішньої кон'юнктури ринку інформаційно-бібліотечних послуг (принцип ринкової орієнтації).

- В організаційній структурі бібліотеки формується підрозділ (відділ, служба, група) маркетингу, що несе відповідальність за успіхи й імідж бібліотеки і має повноваження контролювати та ефективно забезпечувати виконання своїх рекомендацій функціональними й іншими підрозділами бібліотеки (принцип формування відповідального підрозділу) [2].

Можна сказати, що поєднання в комплексі комерційного й некомерційного маркетингу в бібліотеках вирішує два завдання: виконання бібліотекою її суспільних функцій на значно вищому рівні та отримання прибутку для забезпечення цього рівня.

Сьогодні прояв такого поєднання спостерігаємо, зокрема, у переорієнтуванні маркетингу у сфері бібліотечних послуг на читача як на клієнта.

Як зазначає у зв'язку з цим І. О. Давидова, перетворення сучасних бібліотек на центри інформаційних електронних ресурсів, які функціонують на принципово новій сучасній технічній та технологічній базі, є передумовою того, що «споживач стає дедалі доступнішим на індивідуальному рівні. Віднині він сприймається як особистість, а не знеособлена одиниця того чи іншого сегмента інформаційного ринку». Застосування сучасних інформаційних технологій у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні має вести до відходу від маркетингу, спрямованого на масового споживача, до застосування концепції управління взаємовідносинами зі споживачем [3].

Якщо в межах некомерційного маркетингу бібліотекаря не надто цікавили подробиці й мотиви запиту користувача (він виконував його в межах своєї компетенції і відповідно до існуючих правил, а бібліотека при цьому як монополіст на послугу була впевнена, що користувач все одно прийде), то орієнтація на клієнта висуває на перший план турботу про нього, його смаки й запити. Насамперед як умову динамічного розвитку самої бібліотеки та просування її послуг на інформаційному ринку.

Якщо говорити про платні послуги бібліотек, то орієнтація на споживача потребує вирішення завдання не простого продажу інформаційних послуг, а, по-перше, виробництва саме тих з них, які на цей момент користуються найбільшим попитом, по-друге, можуть реалізовуватися з максимальним ефектом, у найприйнятніший для споживачів спосіб.

Щодо способу реалізації, то твердження про те, що найпривабливішими для користувачів бібліотек у найближчому майбутньому будуть послуги в режимі онлайн, можна було б ще на початку 2000-х років розглядати як прогноз. Нині ж це цілком очевидно – надання онлайн-послуг бібліотечними сайтами продиктовано алгоритмом розвитку сучасних інформаційних потреб людини, яка завжди прагнула задовольняти ці потреби якомога оперативніше, а нині для цього з'являються широкі можливості.

Це підтверджується й статистичними даними. Зокрема, кількість користувачів Інтернету в Україні перевищила 12 млн, невпинно збільшується й кількість онлайн-бібліотечних користувачів.

Так, портал Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ) щодоби відвідують 10–16 тис. користувачів. Динаміку зростання цього показника за останні роки можна простежити на прикладі одного дня – 15 травня.

15 травня 2005 р. – 3,5 тис. користувачів з різними інтернет-адресами¹;

15 травня 2006 р. – 4,8 тис.;

15 травня 2007 р. – 8,4 тис.;

15 травня 2008 р. – 12,4 тис.;

15 травня 2009 р. – 16,8 тис.

Частина продукції, що представлена на порталі НБУВ, створена науковцями бібліотеки як інформація на базі інформації.

Наприклад, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), крім інформаційно-аналітичних оглядів, бюлетенів, реферативних збірників тощо, подає на своїй інтернет-сторінці аналітичні та наукові статті, збірники, матеріали з власної бази даних, які є результатом як індивідуальних, так і колективних творчих зусиль і на які поширюються вимоги законів про інтелектуальну власність та авторські права. З метою вивчення попиту на продукцію служби її співробітниками в травні 2009 р. проведено дослідження активності користувачів інтернет-сторінки СІАЗ. Виявилось, що протягом місяця ресурс відвідали майже 30 тис. користувачів, усього скачано близько 28 тис. файлів, щодоби від 6 до 8 тис. файлів. При цьому у святкові дні, на які травень багатий, активність відчутно знижувалась. Найбільшою популярністю користуються випуски «Україна: події, факти, коментарі», «Резонанс», «Шляхи реформування української науки», «Криза в суспільних вимірах».

Отже, маючи інформаційний продукт, який задовольняв би потреби користувача настільки, що він був би готовий заплатити незначні кошти (5–10 грн), сайт з високою відвідуваністю міг би в контексті переорієнтування на читача як на клієнта запропонувати платні послуги в режимі реального часу.

Але обов'язково постає питання електронних розрахунків за платні послуги сайту. Прикладів його успішного вирішення в державних бібл-

---

¹Аналіз використання інформаційних ресурсів здійснено шляхом статистичної обробки log-файлу, що автоматично формувався операційною системою комп'ютера, на якому встановлено ці ресурси.

іотеках України авторові знайти не вдалося. Пошук у Рунеті також позитивних результатів не дав.

Однак можна використати досвід, напрацьований українськими суб'єктами електронної комерції. Найприйнятнішими в нашому випадку способами розрахунку видаються sms-сервіс та електронні гроші.

Sms-сервіс (sms-білінг, короткі номери) дає змогу оплачувати товар чи послугу прямо з рахунку мобільного телефону, шляхом відправки sms-повідомлення. У відповідь на відправлене повідомлення абоненту надсилається короткий пароль (sms-ключ), за допомогою якого він отримує доступ до обраної ним послуги (наприклад, скачування файла). Такий сервіс надають білінгові компанії, які мають відповідне програмне забезпечення і угоду з мобільним оператором.

Вартість платежу обмежена сіткою коротких номерів оператора стільникового зв'язку, звичайно це значення від 0,1 до 10 дол. із кроком в 0,5–2 дол. Максимальна сума одного платежу становить 10 дол.

Прикладом використання такого сервісу державними органами може бути організація Київською міськкадміністрацією оплати за паркування авто в Києві.

Однією з переваг sms-платежів є те, що скористатись ними може практично кожен власник мобільного телефону – рівень покриття стільникового зв'язку високий, а кількість користувачів мобільними телефонами серед громадян України в березні 2009 р. становила 31 млн 90 тис.

Зручність, оперативність і перспективність таких розрахунків очевидні, як і сьогоднішні їх недоліки – зокрема, висока комісія операторів стільникового зв'язку і певна юридична невизначеність для бюджетних організацій.

В Україні частка власника сайту залежно від вартості послуги (вартості sms) становить від 10 до 40 % [4]. У російських операторів цей відсоток може бути не набагато більше (Див. «Огляд провайдерів sms-індустрії») [5].

Особливість sms-сервісу – незначні суми платежів за надані послуги, що має свої плюси й мінуси. Позитив, зокрема, виявляється в низькому рівні електронного шахрайства. Низька ціна також є додатковою мотивацією, щоб скористатися послугою.

З іншого боку, невисока дохідність цього бізнесу залишає незмінною ситуацію з розподілом прибутків на користь мобільних операторів.

Можна припустити, що з розвитком е-комерції sms-сервіс як спосіб електронних розрахунків буде й надалі розвиватись та вдосконалюватись, але надійності, оптимальних і зручних для користувача форм набуде, імовірно, за умови законодавчого втручання держави.

Розрахунки електронними грошима (ЕГ). Електронні гроші – зручний розрахунковий засіб, за допомогою якого можна купувати товари, оплачувати послуги, отримувати оплату за виконану роботу, не відходячи від комп’ютера. Такі операції стали реальними завдяки появі електронних платіжних систем, які набувають в Україні подальшого розвитку. Їх нині налічується близько десятка, але найактивніші – Web-Money Transfer та «Інтернет. Гроші» (на технології PayCash).

Причому для здійснення операцій купівлі-продажу гаманці повинні мати як покупці, так і продавці. Операції з використанням електронних грошей проводяться через сайти електронних платіжних систем.

Учасниками електронної платіжної системи можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Необхідна умова використання інтернет-грошей на програмній основі – наявність на комп’ютері клієнтської програми – інтернет-гаманця (аналог банківського рахунка) – і реєстрація в системі.

За допомогою Web-Money Transfer можна здійснювати миттєві транзакції, пов’язані з передачею майнових прав на будь-які online-товари й послуги.

При здійсненні транзакцій з користувача стягується комісія – 0,8 %, але не менше одного цента. Комісія знімається з гаманця додатково, а кореспонденту буде переведена вказана сума. Додаткову комісію з користувача знімуть при переведенні коштів у готівку. Але тут уже все залежить від того, де саме виводяться кошти. У різних пунктах уведення-виведення грошей беруть різні відсотки від суми, що виводиться (звичайно, від 5 % і вище).

Вводити, виводити або поповнювати гроші в гаманці можна різними способами:

- скретч-картками;
- банківськими переказами;
- поштовими переказами;
- внесенням готівки.

До платіжної системи Web-Money Transfer гроші можна вводити за допомогою скретч-карток номіналом від 50 до 500 WMU.

Просувається на цьому ринку також Національна система масових електронних платежів (НСМЕП), носієм інформації в якій є смарт-картка.

На початок 2009 р. НСМЕП нараховує 52 члена (включаючи Національний банк України) та сім учасників. При цьому, з початку 2008 р. до НСМЕП вступило 12 банків. Загальна кількість емітованих платіжних карток НСМЕП становить майже 2,4 млн [6].

До недоліків електронних розрахунків можна віднести затримки з виплатою коштів – частки власника сайту. У більшості операторів перерахування грошей відбувається після 15 числа місяця, наступного за звітним (тобто заробіток за січень надійде не раніше 15 лютого).

Однак однією з найголовніших проблем, що виникають на шляху впровадження таких розрахунків за платні послуги, видається моральна неготовність більшості пострадянських, українських у тому числі, споживачів оплачувати інформаційні послуги бібліотек. Причини цього, здається, більше суб'єктивно-психологічні, ніж об'єктивно-матеріальні. Тут і психологічна настороженість щодо нових форм роботи, і пережитки «загальнонародної» форми власності, і побоювання, небезпідставні, можливості шахрайства – заплатиш, а тебе обдурять (за оцінками експертів, частка шахрайства у сфері електронних розрахунків становить 1–2 % від обсягу всіх операцій), і наявність в Інтернеті хоча й неякісної, однак безкоштовної інформації тощо.

Тобто загальний стан культури виробництва й споживання такий, що не сприяє виникненню довіри між суб'єктами цих процесів і виробленню усталених, загальноприйнятних, чітких і зрозумілих правил на взаємовигідних засадах.

А це означає, що в разі введення оплати за послуги сайту, кількість відвідувачів різко зменшиться. Наскільки різко, можна побачити на прикладі російського сайту «Соціолайн», на якому для користувачів безсистемно викладалася література соціологічної тематики. Власник сайту для електронних розрахунків за викачані книги скористався послугами sms-сервісу. Вартість однієї sms становила в середньому 30 руб.

За сім днів експерименту він отримав 102 sms (тобто скачали всього 102 книги – замість звичних 20 тис.), і його загальний дохід становив 1647 руб., що дало підстави спрогнозувати 430 закачувань на місяць і близько 7 тис. руб. щомісячного доходу [7].

Отже, на прикладі цього експерименту можна зробити висновок, що внаслідок запровадження платних сервісів на сайті з неунікальним контентом зберегти вдається лише до 1 % від кількості відвідувачів, що користувалися сайтом на безкоштовній основі. Для приватного сайту такий рівень доходності і відвідуваності, можливо, й прийнятний. Для державних бібліотек, які зацікавлені в збереженні високої відвідуваності, варто, напевно, поєднувати на сайті широкий набір бюджетних послуг із запровадженням оплати за надання унікальних послуг і продукції власного виробництва.

При цьому слід ураховувати й організаційні моменти. Склад виробничої структури бібліотеки як системи виробництва інфор-

маційних продуктів і послуг залежить від характеру виробничих процесів: чим вони складніші, тим складніша структура, форми організації виробництва й умови роботи бібліотеки. Виробнича структура бібліотеки має відтворювати характер розподілу праці між елементами системи.

Іншимисловами,реалізуючисвоюмаркетинговустратегію(утомучислі йучастинізапровадженняелектроннихрозрахунківзаплатніпослуги),бібліотека має вирішити питання координації маркетингових зусиль на всіх рівнях і внести уточнення у виробничу структуру. Серед іншого у великих бібліотеках це може бути введення (штатної чи позаштатної, на рівні розподілу повноважень) посади маркетолога.

Крім того, враховується загальний рівень готовності колективу: фаховий, психологічний, кадровий тощо.

Як зазначає П. Борхард [8], перш ніж розпочати цю роботу, необхідно поставити й одержати відповідь на такі запитання:

- Чи готове керівництво бібліотеки її підтримати?
- Чи згодні з цим органи управління?
- Чи готові до нових підходів співробітники бібліотеки, а якщо ні, чи є шанс їх переконати?
- Чи є в бібліотечі співробітники, готові включитися в реалізацію маркетингової концепції і відповідати за окремі ділянки роботи?

Якщо відповіддю на всі питання буде «так», значить, є передумови для успішного початку.

Список використаних джерел

1. *Котлер, Ф.* Основы маркетинга [Текст] / Филип Котлер. – М. : Прогресс, 1991. – 656 с.

2. *Куракова, Е. В.* Маркетинговая стратегия библиотеки как компонент управления и продвижения библиотечных продуктов и услуг в образовательном пространстве университета [Электронный ресурс] / Е. В. Куракова // Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/grimea2006/disk2/111.pdf>, свободный. Заглавие с экрана.

3. *Давидова, І. О.* Погляд на бібліотеку як систему виробництва інформаційних продуктів і послуг [Текст] / І. О. Давидова // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 4. – С. 18–20; Давидова, І. О. Система маркетингових комунікацій: створення та використання в бібліотечно-інформаційних структурах [Текст] / І. О. Давидова // Вісн. ХДАК. – 2009. – Вип. 24. – С. 82–89.

4. Новые мобильные технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nmt.com.ua/index.php?option=comcontent&task=view>

&id=18&Itemid=36, свободный. Заглавие с экрана; Центр развития бизнеса РА «Технологии рекламы» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cbd-tech.com.ua/rus>, свободный. Заглавие с экрана; Украинский контент-провайдер «Мистер Мобайл» (ТМ «DINAMIT») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mydinamit.com/services.php>, свободный. Заглавие с экрана.

5. Обзор провайдеров sms-индустрии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://allpublication.ru.sms>, свободный. Заглавие с экрана; Обзор основных sms-биллингов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.habrahabr.ru/blogs/ecommerce/28508>, свободный. Заглавие с экрана.

6. Розрахунки електронними грошима [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dtkr.com.ua/show/4/cid0755.html>, вільний. Заголовок з екрана.

7. Платные сервисы на сайте: неделя эксперимента [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.socioline.ru/node/993>, свободный. Заглавие с экрана.

8. Концепция маркетинга для публичных библиотек / П. Борхард, Ш. Флодель, М. Мильц [и др.]; пер. с нем. Е. М. Ястребовой ; науч. ред. И. Б. Михнова. – М. : БиблиоМаркет, 1993. – 144 с.

Забезпечення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними ресурсами

Розглядаються питання довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО), використання довідково-бібліографічних ресурсів, організації доступу до баз даних, моніторингу електронного інформаційного середовища, навігації у ресурсах пошуку інформації. Звернено увагу на тенденції розвитку інтеграції довідково-бібліографічного обслуговування та інформаційно-бібліографічної діяльності, розвитку ДБО в упереджувальному режимі, необхідність кооперації та співпраці бібліотек України з формування національного довідково-бібліографічного ресурсу.

У сучасних умовах змінюваного інформаційного середовища, глобалізації, широкого впровадження нових технологій і комунікацій, перевиробництва інформації і дефіциту необхідної, межі бібліографічного пошуку стираються, і ускладнюється його процес.

Визначальними для довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО) є запити користувачів інформації, а підготовка відповідей на них у вигляді різноманітних бібліографічних та фактографічних довідок становить його зміст. Від розвитку сфери ДБО залежить ефективне використання інформаційного ресурсу, доступ до знань.

Як ключовий елемент доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів, довідково-бібліографічний апарат (сукупність довідкових та бібліографічних видань, каталогів та картотек бібліотек, баз даних, призначених для структурування, пошуку та надання доступу до інформації) нині зазнає суттєвих змін. Змінилися його структура, змістове наповнення, принципи формування та організація доступу. Однак традиційний картковий каталог ще зберігають своє інформаційне й меморіальне значення, адже процес переведення їх в електронну форму довготривалий.

Довідково-бібліографічні ресурси слід розглядати як інформаційний, матеріально-технічний та кадровий потенціал, відповідно організований у науково-інформаційному закладі або доступний віддаленому користувачеві.

Збільшення обсягів інформації та створення її надлишків, універсальність та ексклюзивність запитів користувачів потребують оперативності бібліографічного пошуку та релевантності інформації. У зв'язку з цим значно зростає роль вторинного інформаційного ресурсу – різноманітних

бібліографічних і реферативних баз даних (БД), які є засобом доступу до першоджерел інформації.

Нині можна визначити такі основні електронні інформаційні ресурси (ЕІР), які використовуються в ДБО:

- електронні каталоги українських та зарубіжних бібліотек;
- зведені електронні каталоги бібліотек певних регіонів, країн, відомчих мереж;
- реферативно-бібліографічні БД;
- проблемно-орієнтовані БД власної генерації, які створюються для забезпечення наукових напрямів, задоволення потреб конкретних замовників, певних регіонів, структур, організацій тощо;
- зарубіжні ЕІР провідних світових виробників (на компакт-дисках або доступні через мережу Інтернет).

Відповідаючи на виклики часу, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) усвідомлює свою роль в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт, виробничих та освітніх потреб і спрямовує зусилля щодо організації інтелектуального доступу до довідково-інформаційних ресурсів, документно-ресурсної бази наукових досліджень, створення та покращання сервісних умов, виховання інформаційної культури користувачів.

Насамперед читачі мають доступ до електронних бібліотечно-бібліографічних ресурсів, на виробництво й розвиток яких спрямована інформаційна діяльність НБУВ. У бібліотеці впроваджена конвеєрна технологія формування інформаційних ресурсів електронної бібліотеки, структурними компонентами якої є бібліографічні, реферативні бази даних, документи Національної електронної бібліотеки, інформаційно-аналітичні продукти.

Електронні довідково-бібліографічні ресурси й комунікаційні технології значно розширюють можливості власного довідково-пошукового апарату, який у комплексі нині, здається, не має меж. І сьогодні слід розглядати рівні достатності інформації або «інформаційної достатності», які обмежують результати запиту, визначають межі пошуку при задоволенні конкретної інформаційної потреби користувача, прийнятті певного управлінського рішення, отриманні знань про той чи інший предмет, задоволенні пізнавального інтересу тощо. Важливим інструментом забезпечення «інформаційної достатності» є визначення оптимальної стратегії пошуку документів, надійності джерел інформації. У ДБО «рівень достатності» пов'язаний зазвичай з наперед заданими користувачем умовами пошуку інформації, обмежений обсягом необхідної інформації, видами документів,

мовами, хронологією пошуку тощо. Інформація з теми щодо прийняття того чи іншого управлінського рішення, вирішення певного наукового чи виробничого завдання може бути повна, часткова, конкретна, описова, оглядова тощо, але завжди постійними критеріями її оцінки є об'єктивність та актуальність. Орієнтація на рівень «інформаційної достатності» обмежує результати пошуку необхідної користувачеві інформації, знижує «інформаційний шум», імовірно наявний при об'ємних бібліографічних пошуках.

У зв'язку з цим вміння використовувати вторинну інформацію набуває першорядного значення. Інформаційна функція бібліотеки зростає, розширюється, стає пріоритетною, разом з тим набуваючи «ресурсо-орієнтуючого, ресурсо-аналітичного та ресурсо-оціночного характеру» [8, 2]. На перший план виходить знання про організацію інформації, що потребує орієнтації в інформаційних ресурсах, їх оцінки та аналізу, організації до них доступу.

Останніми роками користувачам України доступні новітні зарубіжні науково-інформаційні ресурси світових постачальників наукової інформації. Серед них – інформаційні продукти видавництва Elsevier: SCOPUS, наукова електронна бібліотека на платформі Science-Direct (24 тематичні колекції, що містять понад 2 тис. журналів з багаторічною ретроспективою), при цьому забезпечується перехід до повних текстів передплачених журналів. До БД на платформі EBSCO (Academic Search Premier; Library, Information Science & Technology Abstracts; MEDLINE; Newspaper Source) передплата здійснена для всіх установ НАН України.

Перевагами реферативно-бібліографічних БД є інтегрування значних наукових ресурсів, велика хронологія пошуку, можливість виходу на повний текст релевантного запиту документа.

Основними напрямками діяльності відділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ є: навігація в ресурсах пошуку інформації, формування довідково-бібліографічного фонду, організація сучасного довідково-бібліографічного апарату, удосконалення оперативного довідково-бібліографічного обслуговування, задоволення універсальних за змістом інформаційних запитів користувачів; сприяння ефективному використанню фондів бібліотеки, новітніх інформаційних ресурсів, надання допомоги читачам у пошуку джерел інформації з теми наукового дослідження; рекомендація релевантних запитів вторинних документів, тих, які очевидно та/або потенційно містять запитувану інформацію, орієнтація читачів у світових бібліотечно-бібліографічних ресурсах. Важливою частиною довідково-бібліографічного фонду (ДБФ) є система

універсальних поточних і ретроспективних бібліографічних покажчиків, які забезпечують різнобічний і багатоаспектний тематичний, фактографічний і концептографічний пошуки. ДБФ містить широкий спектр універсальних енциклопедій, спеціальних, галузевих, тематичних довідкових видань. Відомий бібліографознавець Г. М. Швецова-Водка визначає такі жанри довідкової літератури: словник, довідник, енциклопедія, енциклопедичний словник, путівник, календар, бібліографічний посібник. До того ж бібліографічні покажчики і бібліографічні огляди вона розглядає як жанри науково-інформаційної літератури [24, 331–334].

З метою оперативного задоволення типових читачьких запитів проводиться постійна робота з наукової організації ДБФ, його упорядкування, наближення до користувача найновіших і найактуальніших видань. У читальному залі відділу представлено: офіційні законодавчі та урядові документи; вітчизняні та зарубіжні універсальні, галузеві та тематичні енциклопедії; словники всіх типів (біографічні, краєзнавчі, лінгвістичні, тлумачні тощо); довідники зарубіжних країн і міжнародних організацій; державні бібліографічні покажчики, видання головних науково-інформаційних центрів; надається доступ до світових електронних ресурсів.

Щороку до фондів відділу надходить понад 4 тис. довідкових видань та бібліографічної періодики. Нині ДБФ відділу довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) нараховує понад 170 тис. документів. На його базі здійснюється довідково-інформаційне обслуговування користувачів, щороку лише фахівцями довідкової служби виконується понад 5 тис. різноманітних бібліографічних довідок.

З метою пропаганди і розкриття фондів з 2005 р. співробітники відділу постійно інформують читачів інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі», який видається в друкованій і електронній формах (Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/siaz.html>), з новими надходженнями до фонду НБУВ довідкових, енциклопедичних видань, бібліографічних покажчиків, готують списки літератури з актуальної тематики.

Слід звернути увагу на тенденцію розвитку інтеграції довідково-бібліографічного обслуговування та інформаційно-бібліографічної діяльності. З метою оперативного забезпечення сучасних запитів користувачів здійснюється підготовка бібліографічних покажчиків, тематичних списків літератури, проблемно-орієнтованих БД. Серед підготовлених фахівцями ВДБО списків в упереджувальному режимі – «Національна безпека України», «Українська національна

ідея», «Національні інтереси», «Патріотизм. Патріотичне виховання», «Захист суспільної моралі», «Захист конституційних прав та свобод громадянина в Україні», «Конституційно-правовий статус коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України та парламентів зарубіжних країн», «Агропромисловий комплекс України і СОТ у бібліографії», «Розвиток промисловості України та СОТ», «Питання вступу України до Світової організації торгівлі», «Імідж політичного та державного діяча», «Імідж органів державної влади» та ін., які мають широке практичне використання [1, 2, 3, 7, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 20, 21, 22]. Важливо, що зазначені в тематичних бібліографічних посібниках, списках літератури документи супроводжуються шифрами зберігання у фондах НБУВ, що сприяє розкриттю інформаційного потенціалу бібліотеки і вдосконаленню інформаційного обслуговування.

Зарубрикою «До уваги держслужбовця» в інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі» опубліковано за новими надходженнями понад 100 реферативних оглядів довідково-бібліографічних видань.

Нині дедалі більше довідкових, енциклопедичних видань вільно представлені в мережі Інтернет. Однак посилання на інтернет-ресурси потребують регулярної перевірки, упевненості в тому, що вони активні, що інформація є актуальною та доступною. Зважаючи на це, наші фахівці вирішують два взаємопов'язаних завдання: інформують про доступні універсальні довідкові видання та спрямовують зусилля на формування електронних бібліотек довідково-бібліографічного профілю.

Віддалений довідково-бібліографічний апарат, який містить сукупність довідкових і бібліографічних джерел, що перебувають за межами бібліотеки та надаються в онлайн-режимі, за умов його використання стає реальним каналом інформаційного забезпечення користувачів. Виходячи з досвіду роботи і знань джерельної бази, фахівці служби ДБО визначають стратегію пошуку, його послідовність, визначають, для виконання яких тематичних запитів насамперед доцільно використовувати ресурси Інтернету. Це поточні суспільно-політичні події, ювілейні дати, пошук урядових та законодавчих документів (офіційні веб-сайти урядових структур), бізнес-інформація, відомості про події культурного й спортивного життя, туристична інформація тощо. При задоволенні бібліографічних і фактографічних запитів користувачів науково-освітнього й виробничого характеру фахівці довідково-бібліографічних служб керуються при рекомендації ЕІР насамперед змістовими критеріями, ураховують хронологію пошуку, обсяг представлених документів, доступність ресурсу, надійність, повноту й актуалізацію.

Слід звернути увагу на посилення тенденції щодо формування довідково-бібліографічного апарату (ДБА) на упередження інформаційних запитів користувачів. Це викликає необхідність постійного вивчення їхніх потреб, тематики, змісту та динаміки запитів, аналізу використання ДБА, якості надання послуг. ДБА в сучасних умовах розвивається з огляду на необхідність забезпечення ефективного використання широкого спектра ІР з метою надання інформаційних послуг реальним та потенційним користувачам. Це підкреслює тенденцію щодо зростання навігаторської функції і, у свою чергу, передбачає підготовку відповідних метабібліографічних БД, матеріалів, які орієнтують насамперед у ресурсах конкретної бібліотеки, бібліотек регіону та інформації про використання можливостей глобальних мереж.

Бібліотечні фахівці намагаються враховувати тенденції та зміни інформаційного середовища, здійснюючи постійний моніторинг інтернет-ресурсів, архівуючи доступні бібліографічні покажчики й довідники. Тому кадрова складова, постійне оновлення знань персоналу довідкових служб є найважливішим чинником розвитку довідково-інформаційного сервісу сучасної бібліотеки. Як зазначав керівник Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ В. Горовий, «практика інформаційної діяльності підводить до висновку про необхідність створення спеціальних структур, що мають у своєму складі інформаційних працівників високої кваліфікації для постійної роботи з глобальними ресурсами в інтересах вітчизняних замовників» [5, 68].

Архівування науково-інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, що організаційно розвивається в бібліотеці з другої половини 2005 р., вирішує два взаємопов'язаних завдання – зберігати електронні публікації і забезпечувати зручний доступ користувачів до ресурсів, відсутніх у фондах бібліотеки.

Наша колекція електронних бібліографічних покажчиків порівняно з традиційними поки що незначна – понад 500; довідкових, енциклопедичних видань – близько 100. Частина їх надається користувачам екстранет-середовища НБУВ, представлена на сайті бібліотеки, доступна користувачам читального залу ВДБО. Це є актуальним також з огляду на відсутність у фондах НБУВ більшості друкованих аналогів. Нині ми працюємо над їх каталогізацією, намагаємося створити інтегрований довідково-бібліографічний ресурс, який акумулюватиме інформацію про традиційний ДБФ, неопубліковані бібліографічні покажчики й списки літератури, електронні довідково-бібліографічні

ресурси (отримані шляхами централізованого комплектування, обміну, пошуку, архівації тощо).

До уваги користувачів пропонуються бібліографічні анотовані огляди бібліографічних показників, які доступні віддаленим користувачам [18, 19], заплановано підготовку серії онлайн-путівників по довідково-бібліографічних ресурсах.

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок, що НБУВ розвивається як сучасний науково-інформаційний комплекс України, що інтегрує знання, формує документну базу на різних носіях в умовах відкритого доступу до наукової інформації, створює сучасні інформаційні продукти й надає широкий спектр послуг реальним читачам і віддаленим користувачам, розширює міжбібліотечну взаємодію з метою формування єдиного інформаційно-бібліотечного простору країни й впевнено інтегрується у світовий інформаційний простір.

Удосконалення довідково-бібліографічного обслуговування, досягнення якісно нового рівня задоволення інформаційних запитів користувачів вимагає кооперації та тісної співпраці бібліотек України з формування національного довідково-бібліографічного ресурсу, постійного моніторингу потреб користувачів та використання ІР.

Список використаних джерел

1. *Архіпова, І. М.* Імідж органів державної влади: бібліографія 2001–2005 рр. [Текст] / І. М. Архіпова // Україна: події, факти, коментарі. – 2005. – № 17. – С. 86–88.

2. *Архіпова, І. М.* Імідж політичного та державного діяча: бібліографія 1999–2005 рр. / І. М. Архіпова // Україна: події, факти, коментарі. – 2005. – № 17. – С. 88–90; № 18. – С. 97–98; № 19 – С. 80–82; № 20. – С. 73–75; № 21. – С. 88–89.

3. *Васильєв, О. В., Чьоч, В. В.* Переваги використання реферативно-бібліографічних інформаційних систем та баз даних [Текст] / О. В. Васильєв, В. В. Чьоч // Матеріали міжнародного форуму «Проблеми розвитку інформаційного суспільства» : [VI Міжнар. наук.-практ. конф. INFOR-MATIO-2009: Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ]. – Львів, 2009. – С. 15–19.

4. *Горбань, С. М.* Бій під Крутами 29 січня 1918 р. [Текст] : за матеріалами газет 1993–2008 рр. (фонди НБУВ) / С. М. Горбань, Ю. С. Левченко // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 3. – С. 86–93.

5. *Горовий, В. М.* Бібліотеки як інформаційні центри української інформатизації [Електронний ресурс] / В. М. Горовий // Україна: події, факти,

коментарі. – 2009. – № 22. – С. 62–73. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/siaz.Ukraine/2009/ukr22.pdf>, вільний. Заголовок з екрана.

6. *Горовий, В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] : монографія / В. М. Горовий; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; наук. ред. О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2005. – 297 с.

7. *Дацькова, Н. С.* Агропромисловий комплекс України і СОТ у бібліографії (2000–2006 рр.) [Текст] / Н. С. Дацькова // Україна: події, факти, коментарі. – 2007. – № 14. – С. 99–106.

8. *Добко, Т.* Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: розвиток навігаторської функції [Текст] / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2–8.

9. *Добко, Т.* Конституційно-правовий статус коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України та парламентів зарубіжних країн [Текст] : бібліографія (1999–2007 рр.) / Т. Добко, Н. Моїсеєнко, В. Радченко // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 1. – С. 82–87.

10. *Добко, Т. В.* Міжнародний досвід довідково-бібліографічного забезпечення інформаційних запитів владних структур [Текст] / Т. В. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 61–66.

11. *Добко Т. В.* Національна безпека України [Текст] / Т. В. Добко, Н. І. Моїсеєнко // Україна: події, факти, коментарі. – 2009. – № 1. – С. 64–83.

12. *Добко, Т.* Національні інтереси [Текст] : список л-ри з фондів Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського (1992–2008) / Т. Добко, Н. Моїсеєнко // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 18. – С. 91–92.

13. *Добко, Т. В.* Патріотизм. Патріотичне виховання [Текст] : бібліографія (1991–2008) / Т. В. Добко, Ю. С. Левченко // Україна: події, факти, коментарі. – 2009. – № 7. – С. 77–86.

14. *Добко, Т.* Розвиток інформаційного забезпечення користувачів як умова суспільного розвитку [Текст] / Т. Добко // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 4. – С. 90–93.

15. *Добко, Т.* Современное состояние информационного обслуживания в электронной среде [Текст] : Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского / Т. Добко // Информационно-библиографическое обслуживание: сб. ст. / Рос. нац. б-ка. – СПб., 2008. – Вып. 2. – С. 38–45.

16. *Добко, Т. В.* Українська національна ідея [Текст] : список літератури з фондів НБУВ (1994–2007) / Т. Добко, Н. Моїсеєнко // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 15. – С. 61–79.

17. *Карплюк, О.* Бій під Крутами 29 січня 1918 р. [Текст] : бібліогр.

1918–2008 рр. (фонди НБУВ) / О. Карплюк, Н. Моїсеєнко // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 5. – С. 115–123.

18. *Колесніченко, А.* Бібліографічні покажчики: огляд електронних ресурсів [Текст] / А. Колесніченко // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 4. – С. 94–99.

19. *Колесніченко, А. М.* Електронні довідково-бібліографічні ресурси з історії та права [Текст] // Україна: події, факти, коментарі. – 2009. – № 14. – С. 66–69.

20. *Левченко, Ю. С.* Розвиток промисловості України та СОТ у бібліографії (2000–2006 рр). [Текст] / Ю. С. Левченко // Україна: події, факти, коментарі. – 2007. – № 15. – С. 75–78.

21. *Матвійчук, М. В.* Питання вступу України до Світової організації торгівлі в бібліографії [Текст] / М. В. Матвійчук // Україна: події, факти, коментарі. – 2007. – № 13. – С. 69–72.

22. Міжнародний тероризм у сучасному процесі глобалізації [Текст]: (Список літератури, 1995–2003 рр). / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Служба інформаційно-бібліографічного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) ; уклад. М. В. Матвійчук, Н. С. Дацькова, О. В. Карплюк [та ін.] ; ред. Т. В. Добко. – К. : НБУВ, 2004. – 50 с.;

23. *Онищенко, О.* Поширення наукових знань як чинник інтелектуального збагачення суспільства [Текст] / О. Онищенко // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: наук. пр. та матеріали конф. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 46–51.

24. *Швецова-Водка, Г. М.* Документознавство [Текст] : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка – К. : Знання, 2007. – 398 с.

УДК 027.021 (477) + 655.4 (477)

Тетяна ДУБАС,

заввідділу НБУВ

Інформаційний ринок і видавнича діяльність наукових бібліотек

У статті розглядається місце й роль наукових бібліотечних закладів України на етапі розвитку інформатизації сучасного українського суспільства. Висвітлюється питання видавничої діяльності наукових бібліотек. Розглянуто перспективні шляхи розвитку видавничої справи в Україні.

Майбутнє сучасної людини – це світ інформаційного суспільства. Як зазначено в Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.», одним з головних пріоритетів для України є побудова та розвиток інформаційного суспільства. Серед основних стратегічних цілей у ньому визначається прискорення розробки та впровадження інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери суспільного життя та розвиток національної інформаційної інфраструктури.

У ринкових умовах господарювання інформація стає товаром, який має соціальні, якісно-кількісні, вартісні виміри та характеристики, своїх виробників і своїх споживачів. В іншому аспекті вона являє собою семіотичне (знаково) уречевлені знання та відомості, зорієнтовані на задоволення духовно-інтелектуальних потреб людини й організаційно-виробничих, політичних потреб суспільства. З одного боку, інформація є продуктом інтелектуального опрацювання більших чи менших масивів знань, а з іншого – підґрунтям для подальшого використання з метою виготовлення конкретного товару, здійснення конкретного виробничого процесу тощо. Залежно від призначення інформація набуває тієї чи іншої форми (книга, стаття, аналітична довідка, автоматизована база даних тощо). Таким чином, інформаційний ринок – це ринок інформаційних продуктів та послуг (ІПП), де діють усі обов'язкові атрибути – закони попиту і пропозиції, життєвий цикл товару, ціна і т. ін. Формування національного інформаційного ринку – важливий фактор підвищення ролі України на міжнародній арені. В Українській державі є всі умови для формування та регулювання національного інформаційного ринку. Спираючись на існуючі ринкові механізми, світовий досвід, можна визначити організаційні й економічні аспекти створення вітчизняного ринку ІПП. До організаційних аспектів належить вирішення питань нормативно-законодавчої бази, правового захисту, структури-

зації за формами власності, підпорядкованістю та виробничими проектами інформаційних структур, розбудови інфраструктури [1]. Економічні аспекти формування ринку ІІІ розкриваються через закони попиту й пропозиції, які, у свою чергу, визначають життєвий цикл ІІІ, їхні ціни, джерела фінансування. Інформаційний попит зумовлює сукупність характеристик ІІІ (кількість, якість, обсяг, вид тощо), які необхідні споживачеві в певний час, у певному суспільному оточенні для вирішення поставлених завдань. Інформаційна потреба дістає свій прояв у прагненні використовувати інформацію не тільки як відтворений продукт праці, а й як відбиття об'єктивної реальності навколишнього середовища для підтримки й розвитку матеріальних та духовних основ суспільства. Потреби визначають зміст, обсяг, структуру, динаміку попиту, тому потреба є первинною відносно попиту й підлягає вивченню в першу чергу. Найкраще сутність інформаційної потреби розкривається через отримання відповідей на систему запитань.

Сьогодні задовольнити потребу в інформації більшості населення і насамперед науковців може тільки бібліотека – найбільше сховище інформаційних носіїв, яка справляє могутній вплив на хід суспільних процесів в інтелектуальному, духовному сенсі. Перед нею поставлено завдання кардинального вдосконалення інформаційного забезпечення сталого розвитку суспільства та державотворчих процесів в Україні, що передбачає, зокрема, досягнення якісно нового рівня обслуговування вчених і спеціалістів на основі традиційних і новітніх інформаційних продуктів та послуг. Формування інформаційного ринку в Україні зумовлює нове ставлення до джерел інформації та інформаційно-бібліографічних послуг як товару особливого роду, змушує бібліотеки з позиції ринкової економіки переглядати зміст, організацію і технологію традиційної бібліотечно-бібліографічної діяльності. В останнє десятиліття ХХ ст. бібліотеки почали застосовувати бібліотечно-інформаційний маркетинг з метою вивчення інформаційних продуктів і послуг та визначення свого місця в ньому як виробників, постачальників та інформаційних посередників.

В умовах розвитку інформаційного ринку в Україні сьогодні книга є важливим джерелом інформації. Зважаючи на економічні проблеми минулого десятиріччя, що серйозно позначилися на книговидаванні та книгорозповсюдженні, в Україні набрала гостроти проблема збільшення загальної кількості тиражів та розширення тематичного репертуару книговидавання. Наукова бібліотека сьогодні – це науково-інформаційний центр, сховище документальної спадщини української нації та інших етносів, які проживають в Україні, центр накопичення, наукової

обробки, зберігання та використання наукових та суспільно значущих вітчизняних, зарубіжних видань на всіх носіях інформації.

Видавнича діяльність наукових бібліотек відрізняється від роботи звичайного видавництва. У структурі бібліотеки існує спеціалізований редакційно-видавничий відділ, діяльність якого безпосередньо пов'язана з науковою працею, що проводиться в бібліотеці. Результати наукових досліджень представлені у вигляді друкованої продукції за всіма науковими напрямками. Основним напрямом видавничої діяльності наукових бібліотек є підготовка та видання робіт, що узагальнюють найважливіші результати фундаментальних і прикладних досліджень. Крім видання суто наукових праць, бібліотеки приділяють значну увагу випуску літератури, що висвітлює питання історико-культурної спадщини українського народу та розрахована на широке коло читачів, науково-популярним виданням.

Головні наукові бібліотеки – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Короленка, Одеська національна ордена Дружби народів наукова бібліотека ім. М. Горького, здійснюючи видавничу діяльність, видають також власні збірники наукових праць. Як приклад можна назвати Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (з 1998 р.). Крім того, при великих наукових бібліотеках започатковано серійні видання профільних наукових праць – «Рукописна та книжкова спадщина України», «Українська біографістика» (НБУВ імені В. І. Вернадського), «Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку», «Збірник наукових праць Науково-дослідного центру періодики» (Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника), Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, «Бібліотечна справа та краєзнавство» тощо. Ряд наукових бібліотек видають періодичні видання та журнали: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – науково-теоретичний та практичний журнал «Бібліотечний вісник» (з 1993 р.), журнал «Україна: події, факти, коментарі» (з 1998 р.), Український реферативний журнал «Джерело» (з 1999 р. спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України), у трьох серіях – технічній, природничій, гуманітарній. Реферативні журнали, які мають повноцінний довідковий апарат, широкий спектр бібліографічних посилань, дають великі можливості для інформаційного пошуку, збору і відбору інформації, конкретних наукових досліджень, прийняття рішень та реалізації поетапних дій, вибору оптимальних методик для сучасності. Вони характеризують науковий

доробок окремих наукових установ, допомагають орієнтації в часі і оцінюють тенденції, відбивають інтеграційні процеси в науковій та державній політиці щодо інформаційних ресурсів України [2]. Як науково-інформаційний центр, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук щорічно (з 1999 р.) видає по чотири випуски «Бюлетеня ДНСГБ УААН» та реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України». Це видання сьогодні серед аграріїв вже набуло популярності й посідає чинне місце в поточній реферативній вітчизняній науково-технічній інформації. Усього за роки існування бібліотеки видано понад 100 наукових видань (монографій, збірників, бібліографічних покажчиків) і близько 600 науково-методичних матеріалів, статей та інших наукових публікацій. У 2007 р. у Національній науковій медичній бібліотеці України вийшов друком черговий випуск видання «Медицина в Україні. XVIII – друга половина XIX ст. Додатковий випуск II». Того ж року бібліотека зніщувала нову серію видання «Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографії».

Широкий репертуар у видавничій діяльності наукових бібліотек займають словникові та довідкові видання. Бібліотекарі не тільки активно використовують словники у своїй роботі, а й самі їх створюють. У 1997 р. Національною науковою медичною бібліотекою започатковано видання біобібліографічних словників «Медицина в Україні». У 2004 р. вийшов у світ перший україномовний універсальний за змістом Інформаційно-пошуковий тезаурус, створений фахівцями Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ). Тезаурус містить близько 35 тис. термінів і може використовуватися в бібліотечних та інформаційних установах як уніфікована пошукова мова. Основними завданнями Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 рр. (Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085), зокрема, є підготовка та видання фахових енциклопедій, словників, довідників і підручників, представлення електронних версій цих видань у глобальних інформаційних мережах. Зазначимо, що метою Програми є створення умов для становлення бібліотеки як головного науково-інформаційного центру держави, розвитку її діяльності на базі запровадження сучасних інформаційних технологій, комп'ютерної та телекомунікаційної техніки, у тому числі й розвитку видавничої діяльності.

Найпоширеніший вид видавничої діяльності наукових бібліотек – бібліографічні та інформаційні матеріали. В основному це покажчики нових надходжень, реферативно-бібліографічна інформація.

Національна наукова медична бібліотека України видає серію анотованих покажчиків «На допомогу практикуючому лікарю» з основних медичних спеціальностей (з 1971 р.), галузеві бібліографічні покажчики поточного та ретроспективного характеру. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук (ДНСГБ УААН) – одна з найстаріших бібліотек і має найбільш повне зібрання документів сільськогосподарської тематики. З 2002 р. послідовно продовжує підготовку та видання каталогів-покажчиків серії «Українська сільськогосподарська книга (з фондів ДНСГБ УААН). Ці видання сприяють вивченню історичного розвитку сільського господарства України, аграрної науки, допомагають у формуванні джерелознавчої основи наукових досліджень, більш широко розкривають фонди ДНСГБ УААН як національного книгосховища. До посібників національної сільськогосподарської бібліографії належать допоміжні ретроспективні бібліографічні покажчики «Періодичні видання з агрономії в Україні. 1918–1940 рр.», журнали, «Бюлетені», «Вісті», «Наукові записки», «Збірники наукових праць», «Труди» (укладачі В. А. Вергунов, О. П. Анікіна, К., 2002. 160 с.) та «Періодичні та продовжувані видання з агрономії на Полтавщині (XIX–XX ст.)» (укладачі В. А. Вергунов, О. П. Анікіна, К., 2002. 48 с.). Складовою частиною національної бібліографії є започатковані ДНСГБ УААН три серії біобібліографічних науково-допоміжних посібників. У біобібліографічній серії «Академіки Української академії аграрних наук» (1998 р. засн.) видано 24 персональні покажчики; у серії «Біобібліографія вчених-аграріїв України» (1998 р. засн.) вийшло 14 покажчиків, присвячених визначним ученим України як минулого, так і сучасності. У 2001 р. професором В. Вергуновим, директором ДНСГБ УААН, започаткована історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Видання цієї серії присвячені історії становлення та розвитку аграрної науки в окремих галузях та регіонах України, відтворенню призабутих або маловідомих її сторінок, життя та діяльності визначних творців вітчизняної аграрної науки XIX–XX ст., які несправедливо були замовчувані або стали жертвами політичних репресій у 30-х роках XX ст. Вони сприяли введенню до наукового обігу раніше недоступних і маловідомих літературних документів, архівних матеріалів.

До речі, варто звернути увагу на досвід видавничої діяльності Бібліотеки Російської академії наук, яка в останні роки видає чимало видань, у тому числі біобібліографічні покажчики (напр., В. П. Леонов: Библиографический указатель / отв. ред. Н. В. Колпакова. СПб., 2004; Г. М. Рослик: Библиографический указатель / отв. ред. Н. А. Си-

доренко. СПб., 2005) та інші види бібліографічних праць, призначених для потреб наукових працівників та підготовки наукових кадрів, а також праці з питань бібліотекознавства, теорії та історії бібліографії та історії книги [3]. Російська державна бібліотека (РДБ) також здійснює широку видавничу діяльність. Більшу частину книжкової продукції РДБ видає створене в 1998 р. видавництво «Пашков дом». У репертуарі видавництва – книги з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, культурології, а також енциклопедичні й довідкові видання. Основний напрям діяльності видавництва – відображення діяльності РДБ як науково-дослідного (монографії, збірники наукових праць), науково-методичного (методичні й практичні посібники), координаційного центру (матеріали наукових конференцій, енциклопедичні й довідкові видання) та культурно-інформаційного центру (перевидання книжкових пам'яток, каталоги збірок, що зберігаються у відділі рідкісних книг) [4]. Репертуар книжок постійно розширюється. Видання РДБ здобули широке суспільне й наукове визнання.

Із січня 2000 р. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБ), об'єднавши фонди наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти і науки України і продовжуючи розвивати напрями діяльності цих бібліотек, розпочала свою історію як науково-дослідна установа з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, національне галузеве книгосховище, всеукраїнський науково-інформаційний, координаційний та науково-методичний центр бібліотек освітянської галузі України. У 2003 р. ДНПБ спільно з Міністерством освіти і науки України, Інститутом психології ім. Г. С. Костюка засноване практичне фахове видання «Шкільна бібліотека плюс», що виходить двічі на місяць, і яке сьогодні передплачують понад 1500 бібліотек галузі. На шпальтах цього видання науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надають методичну та інформаційну допомогу шкільним бібліотекарям держави. Серед стратегічних цілей Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) – трансформація бібліотеки в сучасний бібліотечно-інформаційний центр, що відповідає європейським стандартам. Досягнення цієї мети пов'язане з оновленням концепції інформаційної діяльності бібліотеки під впливом впровадження сучасних інформаційних технологій, відповідно до завдань інформатизації суспільства. ХДНБ належить до провідних наукових бібліотечних установ загальнодержавного значення. Наукова робота є однією з пріоритетних сфер її діяльності. Науково-видавнича діяльність, яка є наслідком багатопланової наукової роботи,

характеризується широким тематико-видовим діапазоном друкованої продукції. Бібліотека поширює вплив як науково-методичний центр з питань формування, збереження та використання раритетних бібліотечних зібрань. За останній час бібліотека підготувала важливі для книгозбірень України документи і посібники з питань збереження бібліотечних фондів, зокрема проект «Інструкції по збереженню локальних електронних документів», методичні рекомендації «Використання у бібліотеках сучасних технологій копіювання документів».

Один із традиційних напрямів видавничої діяльності – розкриття фондів бібліотек. До 75-річного ювілею Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського Інститут рукопису (створений у 1992 р.) підготував і видав спільно з Інститутом української археографії АН України тематичний збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України», в якому науковці аналітично осмислюють багатоаспектні матеріали рукописної та книжкової спадщини України, що містяться у фондах бібліотеки, і цим сприяють її пропаганді і введенню до наукового та суспільного обігу. Інститут рукопису прагне до цілеспрямованої науково-видавничої діяльності, оскільки в період розвитку незалежної держави Україна інститут, враховуючи необхідність яконайшвидшого введення до наукового обігу важливої інформації про рукописні джерела, які є історико-культурним та національним надбанням України, та поширення про них знань, вважає видавничу справу однією з основних сфер своєї діяльності й активно цьому сприяє. Так протягом останніх років зусиллями науковців були опубліковані монографічні дослідження, наукові збірники, методичні розробки, каталоги, покажчики, наукові статті. Завдяки активній діяльності науковців видавничу справу інституту почала ширше розгортатися на базі комп'ютерного обладнання, наданого Українським науковим інститутом Гарвардського університету та заснованим у 1957 р. при ньому Фондом Катедр Українознавства, а також при сприянні Інституту української археографії АН України. Опубліковано ряд праць наукового, методичного та довідкового характеру, присвячених зокрема історії та теорії української рукописної книги та кодикографічних систем; проблемам джерелознавства, науково-технічній обробки фондів, організації та збереженню рукописних та документальних фондів; вивченню книг та рукописних документів, пов'язаних з історією України, а також нових джерел, що вводяться до наукового обігу, та новим аспектам вивчення історико-культурних процесів. Проте у фондах інституту є чимало цікавих, змістовних матеріалів та документів з історії України, які, по суті, не введені до наукового та суспільного обігу; вони не відомі ані дослідникам, ані громадськості, і,

таким чином, залишаються поза межами наукового вивчення [5].

Сьогодні змінюється характер видавничої діяльності, вона набуває нового значення, нової складової. Розширюється тематичний репертуар видань. Якщо раніше процес публікації наукової літератури замикався в основному в межах бібліотеки, то нині розвиваються відносини в цьому плані з міжнародними організаціями. Провідні наукові бібліотеки України є членами Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) і беруть участь у виконанні її програм. Ряд бібліотек входить до Бібліотечної асоціації Євразії (БАС), створеної у 1992 р. з метою збереження та розвитку єдиного інформаційно-гуманітарного простору. Бібліотеки академічних установ співпрацюють з відповідними структурами Міжнародної асоціації академії наук (МАН). На базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського діє Рада директорів бібліотек та інформаційних центрів академії наук – членів МАН, а також щорічно видається спеціальний бібліотечний збірник МАН. Наукові бібліотеки України беруть участь у конференціях європейських бібліотек та асоціацій національних бібліотек світу з питань спільного видання монографічних досліджень, публікації рукописних та книжкових джерел, довідників з бібліотечних фондів, зокрема рукописів, стародруків тощо.

Провідні наукові бібліотеки розвивають інформаційно-аналітичні служби, розширюють підготовку вторинної інформаційної продукції (бібліографій, рефератів, оглядів, аналітичних матеріалів). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України видають, як уже зазначалось, Український реферативний журнал «Джерело» у трьох серіях (технічній, природничій, гуманітарній). Об'єктивні процеси розвитку наукових бібліотек зумовлюють появу нових структурних підрозділів, які перетворюються на бібліотечно-інформаційні та науково-дослідні центри і займаються видавничою діяльністю у тому числі. Таким прикладом є, зокрема, Центр періодики в ЛНБ, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ та Інститут біографічних досліджень у НБУВ. Інститут біографічних досліджень, єдиний в Україні національний центр біографістики, де проводяться історико-біографічні дослідження, збираються та науково опрацьовуються біографії діячів України, готуються біографічні видання на основі документальних джерел НБУВ [6].

Варто зазначити, що для здійснення видавничої діяльності наукові бібліотеки повинні мати засоби поліграфії та науково-інформаційні системи. Так, Науково-видавничий центр Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського під час роботи застосовує такі машини: лісторізальну, паперорізальну одноножеву, ниткошвейну, офсетну, термоклеєву (Horizon BQ-270), а також цифровий дублюкатор (різограф), прес палітурний 2 БПК-7, вакуум-апарат комплектуючий UCHIDA AR-8. Важливо й те, що практично всі великі наукові бібліотеки мають комп'ютерні засоби, комп'ютерні мережі, працюють з Інтернетом. У Національній науковій медичній бібліотеці, Державній науково-педагогічній бібліотеці ім. В. О. Сухомлинського та ін. застосовується фахове інтегроване програмне забезпечення ІРБІС. Водночас забезпечення видавничої діяльності потребує модернізації поліграфічної бази та комп'ютерних систем.

Нинішній стан справ у видавничій справі не можна визнати задовільним. Слід звернути увагу на те, що український ринок переповнений, а точніше на 95 % заповнений російськомовними виданнями Росії і Білорусі. Насамперед це бізнес. Якби не було російської наукової літератури, наприклад з інформаційних технологій, то українським фахівцям довелося б вивчати англійську чи інші мови, щоб не відстати від світового рівня знань. На ХХІV з'їзді (у 2000 р.) Міжнародної асоціації видавців – найбільш авторитетному форумі книговидавців усіх континентів, Почесний гість з'їзду президент Португалії, д-р Маріо Соареш сказав: «За останні 20 років, у період, коли телебачення практично є в кожному домі, книжкова справа переживає справжній бум, настільки потужний, що книговиробництво в деяких країнах подвоїлось як за кількістю назв, так і за тиражами. За моїм глибоким переконанням, цей вибух – не тільки результат економічного піднесення, збільшення кількості шкіл, зростання населення і розвитку процесів урбанізації. Обсяг книговидання збільшується насамперед завдяки тому, що книга надалі залишається найкращою формою існування і збереження культурного надбання і є незамінним елементом розвитку культури. Ми можемо сказати, що в поширенні культури книга відіграє таку ж функцію, як енергія в економічному розвитку. І не тільки тому, що книга є незамінним засобом для естетичного сприйняття твору, для вираження його у формі мистецтва слова. Книга є (і надалі ця роль буде зростати) найдешевшим і водночас найпростішим засобом зберігання й користування інформацією, довідковим посібником і вмістилищем знань. Завдяки тим зручностям, які книга надає в різних сферах письмової комунікації, можна сказати, що вона поза конкуренцією з точки зору вирішення численних завдань сучасної культури: розвиток уяви, тренування пам'яті, здобуття знань, засвоєння аналітичних підходів до явищ навколишнього світу». Висловлення М. Соареша, на мій погляд, не втратило актуальності й нині. Проте видання в електронній формі дістають

сьогодні дедалі більшого поширення в бібліотечній практиці. Майже всі друковані видання, що видані за останні роки в наукових бібліотеках, збережені в електронному вигляді. Водночас практика показує, що в умовах розвитку інформатизації суспільства традиційна книга та електронна продовжують доволі тривале спільне існування. Видавнича діяльність наукових бібліотек потребує серйозного дослідження та аналізу. З метою поглибленого вивчення видавничої діяльності необхідно здійснити моніторинг видань, підготувати рекомендації з удосконалення системи академічного видання, проаналізувати стан правової бази наукового видання.

У контексті вищевикладеного доходимо висновку, що треба спрямувати зусилля для розвитку видавничої діяльності наукових бібліотек. Отже, видавнича діяльність потребує удосконалення, необхідна насамперед підтримка на державному рівні, удосконалення законодавчої бази в галузі книговидавництва, розробка вітчизняних державних стандартів з питань видавничої діяльності. Крім того, розвиток видавничої діяльності неможливий без впровадження сучасних інформаційних технологій, зміцнення поліграфічної бази. Видавнича діяльність в основному фінансується за рахунок бюджету. На жаль, коштів на публікацію наукових досліджень не вистачає, і багато цінних розробок не можуть побачити світ та дійти до читача. Маємо сподіватися, що такий стан у майбутньому зміниться.

З метою створення умов для подальшого розвитку науки в Україні, підвищення її ролі в соціально-економічних процесах Президент України 16 травня 2008 р. видав Указ № 444 «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку наукової сфери». У ньому йдеться зокрема про сприяння розвитку науково-видавничої справи в Україні.

Передбачаються заходи зі створення потужної поліграфічної бази для організації в НАН України повного видавничого циклу, поліпшення соціального забезпечення науково-редакційних працівників наукових видавництв та редакцій наукових періодичних видань, кращого розповсюдження накладу літератури, удосконалення нормативної бази випуску друкованої продукції за державним замовленням тощо.

Список використаної літератури

1. Чубукова, О. Про формування національного ринку інформаційних продуктів та послуг [Текст] / О. Чубукова // Економіка України. – К., 1999. – № 9. – С. 86–88.
2. Каргіна, О. Галузева інформаційно-аналітична діяльність ДНСГБ УААН [Текст] / О. Каргіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І.Вер-

надського. – Вип. 18 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, АБУ. – К., 2007. – С. 64–65.

3. *Колпакова, Н. В.* Современное состояние издательской деятельности Библиотеки Российской академии наук [Текст] / Н. В. Колпакова ; Рос. акад. наук; Научн.-произв. объединение «Изд-во “Наука”»; Науч. центр исслед. истории книжн. культуры // Научная книга : науч. и инф.-аналит. журн. – М. : НПО «Издательство “Наука”» РАН, 2006. – № 1–4. – С. 33.

4. *Рязанцева, Л. П.* Книгоиздательская деятельность Российской государственной библиотеки: итоги и перспективы [Текст] / Л. П. Рязанцева; Рос. акад. наук, Научн.-произв. объединение «Изд-во “Наука”», Науч. центр исслед. истории книжн. культуры // Научная книга : науч. и инф.-аналит. журн. – М. : НПО «Издательство “Наука”» РАН, 2006. – № 1–4. – С. 50–51.

5. Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті [Текст] : тези доповід. міжнар. наук. конф., 12–15 жовт. 1993 р. / [редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.]. – К., 1993. – С. 105.

6. *Онищенко О.* Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності [Текст] / О. Онищенко // Бібл. вісн. : наук.-теорет. та практ. журн. – К., 2009. – № 3. – С. 19–20.

Ефективність використання інформації у забезпеченні впровадження моделі сталого розвитку

Стаття присвячена розгляду проблеми переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань як такого, що здатне вирішити питання забезпечення сталого розвитку, ролі інформації та знань у здійсненні цього переходу, аналізу відмінностей між цими поняттями, а також визначенню й висвітленню потенціалу наукових бібліотек як центрів знань у процесі підвищення ефективності використання інформації.

Сучасне українське суспільство досить часто визначають як таке, що перебуває в стані переходу до інформаційного етапу свого розвитку. Період становлення інформаційного суспільства збігся з процесом глобалізації, який відобразив основні виклики світу, що стрімко змінюється: надшвидкий розвиток електронної комерції, скоординованість фінансових ринків, розвиток наднаціональних організацій, трансфер смаків. Радикальний характер розглянутих процесів, що зачіпають першооснови соціальної організації життя людей, не викликає сумнівів. Ще в грудні 1993 р. на Міжнародній нараді в Ганновері, присвяченій 25-річчю створення Римського клубу¹, у прийнятому програмному документі «Римський клуб. Місія» було сформульовано заяву про те, що людство перебуває на ранньому етапі формування нового світового співтовариства в результаті глобальної революції, що відбувається в масштабах планети. Ця революція розуміється як результат безпрецедентного збігу соціальних, економічних, технічних, культурних, етичних факторів, а також геостратегічних потрясінь.

Визначальною рисою цього етапу є стрімке збільшення обсягів продукованої інформації, її урізноманітнення, використання нових інформаційно-комунікаційних технологій, посилення впливу інформації на процеси, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, – починаючи від економіки й закінчуючи особистим життям індивіда, іншими словами – на суспільну модернізацію.

Збільшення кількості інформації, швидка поява нової інформації

---

¹ Римський клуб – неурядова організація, створена в 1968 р. рядом відомих учених на чолі з А. Печчеї, покликана привернути увагу світової громадськості до довготривалих і таких, що загострюються, проблем людства.

висуває нові вимоги перед суспільством у цілому і кожним його членом зокрема. Необхідність орієнтуватися в плинному інформаційному потоці, відшукувати потрібну інформацію, усвідомлювати її, визначати ступінь її значущості, обробляти тощо і при цьому оперативно реагувати на нові й нові зміни в підсумку загрожує прийняттям поспішних, не виважених рішень, які не відповідають потребам сталого розвитку і здатні призвести до суспільного дисбалансу, соціально-економічних зсувів і конфліктів.

Сьогодні, на жаль, ми констатуємо ситуацію, коли при величезних обсягах інформації відсутнє знання її оптимального, ефективного використання. Таке знання, яке давало б змогу не лише оперативно й відповідно реагувати на факти, події або явища, що вже відбулися чи відбуваються, але й прогнозувати, створювати умови, готувати підґрунтя для наступних фактів, подій і явищ. У такому випадку часовий проміжок між фактом і підготовкою реакції на цей факт значно збільшується. Більше того, стає можливою парадоксальна ситуація, коли рішення буде прийматися ще до появи самого факту й інформації про нього. Такий підхід забезпечуватиме певну стабілізацію суспільного розвитку, дасть змогу уникнути ряду кризових ситуацій як соціально-економічного, так і політичного характеру, відновлюватиме баланс між ресурсами й потребами.

Фактично йдеться про потребу в знаннях, які забезпечили б формування ноосфери, концепція якої була свого часу запропонована В. І. Вернадським.

М. М. Моїсєєв визначає ноосферу як «такий стан біосфери, коли її розвиток відбувається цілеспрямовано, коли Розум має можливість спрямовувати розвиток біосфери на користь Людини, її майбутнього»². Отже, ноосфера – така стадія цивілізації, на якій розумна діяльність людини набуває планетарного значення, той етап антропогенезу, коли людство виявиться здатним реалізувати режим коеволюції людини й біосфери. Ноосфера – закономірний результат розвитку біосфери як області Землі, охопленої життям. Людина та її розум шляхом технічно оснащеної діяльності на певному етапі еволюції починає здійснювати зростаючий вплив на природні процеси, стаючи важливим чинником їх нової організації. Але цей новий етап не може настати автоматично, для цього потрібне нове інтелектуальне й етичне освоєння світу. «В епоху ноосфери зможе вступити лише по-справжньому високоосвічене суспільство, – пише М. М. Моїсєєв, – яке розуміє свої цілі, усвідомлює труднощі,

---

² Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. – М., 1990. – С. 24.

що стоять на шляху його розвитку, здатне співставляти свої потреби з тими можливостями, які дає йому Природа»³.

Враховуючи це, просте «завантаження» суспільства інформацією, навіть якісною, сьогодні вже вичерпує себе й відчувається потреба в переорієнтації суспільства з інформації на знання. У цьому контексті доречно згадати М. Кастельса, який у рамках інформаційно-технологічної парадигми уточнює, що інформація – це сировина, а під технологією в рамках даної парадигми розуміється передусім «технологія впливу на інформацію, а не просто інформація, призначена для впливу на технологію, як це було у випадку попередніх технологічних революцій»⁴. Принциповою також виглядає пропозиція М. Кастельса щодо проведення аналітичного розподілу між поняттями інформаційне суспільство й інформаціональне суспільство. Необхідність такого поділу він пояснює тим, що поняття інформаційне суспільство підкреслює роль інформації в суспільстві, але, власне, інформація (в даному контексті як передача даних) відігравала важливу роль у всіх суспільствах, включаючи середньовічну Європу. Термін же інформаціональне суспільство «вказує на атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій завдячуючи новим технологічним умовам, що виникають в даний історичний період, генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності й влади»⁵. Іншими словами, джерелами «продуктивності й влади» стає не сама інформація, а її ефективне використання.

Показовим є декларування ЮНЕСКО документа «Від інформаційного суспільства – до суспільства знань», в основу якого покладено принцип важливості правильного використання інформаційних ресурсів з метою отримання знань та зміцнення фундаменту суспільства. Зокрема, у документі підкреслюється: «Позиція ЮНЕСКО передбачає концепцію розвитку суспільства знань, а не світового інформаційного суспільства, адже просте збільшення інформаційних потоків не завжди приводить до появи нових можливостей для розвитку прогнозованих знань»⁶. Передумовами розвитку суспільства знань визначені:

---

³ Там само.

⁴ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000. – С. 77.

⁵ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000. – С. 42–43.

⁶ Цит. по: Фирсов В. Р. Библиотека – сердце информационного общества // Библ. дело. – 2003. – № 12 (12) [эл. доступ: <http://www.bibliograf.ru/issues/2003/11/24/26/160/>].

культурне різноманіття, рівний доступ до освіти та інформації, свобода самовираження.

У контексті розмежування понять «інформаційне суспільство» і «суспільство знань» варто нагадати, що термін «інформаційне суспільство» був введений у науковий обіг на початку 60-х років фактично одночасно в США і Японії Ф. Махлупом і Т. Умесая, авторами, що здобули широку популярність своїми дослідженнями динаміки розвитку наукомістких виробництв. У 70-ті й 80-ті роки найбільший внесок у розвиток цієї концепції внесли М. Порат, І. Масуда, Т. Стоуньєр, Р. Катц і ряд інших. Розглядаючи виникнення й розвиток теорії інформаційного суспільства, не можна не відзначити двох обставин. З одного боку, ця концепція одержала найбільше визнання в 70-ті – 80-ті роки, у період, що характеризувався швидким поширенням технологічних досягнень і значними успіхами країн, які не тільки виробляли, а й засвоювали нову інформацію і знання. З іншого боку, більшість американських і європейських дослідників, починаючи з другої половини 80-х років, стала акцентувати увагу на ролі й значенні не стільки інформації, скільки знань, що спричинило появу цілого спектру нових визначень сучасного суспільства, серед яких такі як knowledge society, knowledgeable society тощо.

Отже, актуалізується питання розділення понять «інформація» і «знання». Інформація може існувати сама по собі, незалежно від того, чи знає хтось про неї. Наприклад, інформація, закладена в ДНК. Незалежно від того, знаємо ми про неї чи ні, вона спрацьовує і формує організм відповідним чином. Знання ж обов'язково передбачає співпричетність людини у виробництві й засвоєнні з метою використання тієї частини інформації, що найбільш об'єктивно на даному рівні розвитку суспільства відображає вплив на нього навколишнього середовища. Тобто знання – це затребувана об'єктивна інформація.

Можна прогнозувати, що знаннями не можна буде управляти так само, як інформацією, вони по-іншому застосовуються й чинитимуть опір будь-яким методологічним трансформаціям спрощення або раціоналізації інформаційних систем у «системи знань». Володіння інформацією нерівнозначне володінню знанням: далеко не кожний колекціонер кулінарних рецептів є добрим кухарем.

«Знання» інформації можна продемонструвати висловом, згадуванням або показом. Власне, знання можна продемонструвати тільки практикою.

Коли ми говоримо про суспільство знань, то в першу чергу маємо на увазі економіку, орієнтовану на використовування нанотехнологій, на, скажімо так, «знання по суті». Разом з тим саме поняття «знання» треба

і слід розглядати більш широко. Це і знання, розуміння того, як ефективно використовувати «знання по суті». Взагалі, слід зазначити, що філософи, когнітивісти, психологи виділяють різні типи знання. Наприклад, емпіричне і теоретичне знання, знання гуманітарне і природничонаукове, знання процедурне і декларативне, «знання-що» і «знання-як» (Р. Райл). Наразі йдеться про останнє.

«Знання – це цілеспрямоване координування дій. Його єдиний доказ або спосіб демонстрації полягає в досягненні мети. Якість знання може бути оцінена за якістю досягнення (його продукту) або якістю координування (його процесу), особливо якщо втручаються неконтрольовані чинники»⁷.

Що мається на увазі, коли говорять, що людина знає або володіє знаннями? Ідеться про те, що вона здатна до координованих дій з метою досягнення певної мети або вирішення завдань. Координовані дії – це перевірка володіння знаннями. Знання без дії стають просто інформацією або відомостями.

Таким чином, коли ми говоримо, що суспільний прогрес – це накопичення знань, то не зовсім маємо рацію. Це не стільки накопичення знань, скільки оволодіння мистецтвом ними користуватися.

У «Програмних засадах розбудови суспільства знань: світовий досвід для України» наголошується, що розбудова суспільства знань є найважливішим викликом для України XXI ст. та має стати національною метою її подальшого розвитку⁸.

У цьому контексті особливого пильної уваги заслуговує потенціал наукових бібліотек. Міжнародна бібліотечна організація ІФЛА розглядає сучасну бібліотеку як «серце інформаційного суспільства». Крістін Дешан, екс-президент ІФЛА, висловлюючи думку щодо позиції організації, вважає, що основу інформаційного суспільства становить існуюча бібліотечна мережа, яка потребує першочергового розвитку, і «відносно скромні інвестиції в техніку, навчання та зміст створять дива в наданні інформації та знань»⁹. Наукові бібліотеки, по-перше, є центрами збе-

---

⁷Знание против информации [эл. доступ: <http://www.zhalevich.com/content/view/80/59/>].

⁸Програмні засади розбудови суспільства знань: світовий досвід для України [ел. доступ: Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9.htm>].

⁹ Цит. по: Фирсов В. Р. Библиотека – сердце информационного общества // Библ. дело. – 2003. – № 12 (12) [эл. доступ: <http://www.bibliograf.ru/issues/2003/11/24/26/160/>].

реження універсальної інформації і «знання по суті». Адже бібліотечні фонди – це не просто структурована й систематизована інформація, а, що має набагато більше значення, інформація творчо переосмислена і соціально значуща, а отже затребувана.

По-друге, це центри з переробки й обробки інформації (у тому числі й електронної), переведенню її на рівень первинного знання – аналітики. Вже у створенні бібліографічної інформації простежується спрямованість на використання наукомістких технологій. Це процес наукової обробки документів, що полягає в аналітико-синтетичній переробці первинної документної інформації в бібліографічну, і тому його безперечно потрібно вважати першим етапом наукомістких технологій, спрямованих на інформаційне забезпечення сталого розвитку суспільства¹⁰.

Крім того, бібліотеки – центри організації інформування суспільства про зміст наявних ресурсів, одним з напрямів діяльності наукових бібліотек є створення реферативної інформації.

Проведення реферування в рамках інтегрованого з процесом каталогізації технологічного циклу може розглядатись в цілому як поглиблена аналітико-синтетична обробка документної інформації. Головними концептуальними засадами побудови системи реферування української наукової літератури визначено поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання публікацій кооперативними зусиллями суб'єктів системи документальних комунікацій і централізованої кумуляції кооперативно створених масивів реферативної інформації з формуванням загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» та виданням Українського реферативного журналу «Джерело»¹¹.

Аналіз, систематизація, узагальнення інформації, розпорошеної по різноманітних джерелах, здійснюється інформаційно-аналітичними структурами наукових бібліотек. Причому діяльність таких підрозділів має чітке проблемно-тематичне спрямування та відповідає певним суспільним запитам. Показово, що існує досить багато служб в Інтернет, які продають структуровані дані – аналітичні огляди, зібрану й препаровану пресу тощо. Ці ж дані в розпорошеному вигляді, частинами, практично на 100 % доступні в Інтернет кому завгодно – безкоштовно. Тобто послуги цих служб оплачуються саме завдяки роботі з перетворення цих даних у знання.

---

¹⁰ Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28 [ел. доступ: http://www.nbuv.gov.ua/libdoc/06_klibsz.html].

¹¹ Там само.

А по-третє, наукові бібліотеки – це універсальні центри з виробництва технологій і методик використання наявних знань. Ідеться, зокрема, про проведення взаємодоповнюючих бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних для встановлення кількісних закономірностей у бібліотечно-бібліографічній діяльності та процесах наукової комунікації з метою оптимізації науково-інформаційної сфери суспільства в цілому¹².

Таким чином, ми можемо говорити про бібліотеки не тільки як про універсальні інформаційні центри, а й більшою мірою як про центри знань, потенціал яких може й повинен бути ефективно задіяний у процесі пошуку відповідей на глобалізаційні виклики.

Список використаних джерел

1. «Знание против информации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zhalevich.com/content/view/80/59/>, свободный. Заглавие с экрана.

2. *Кастельс, М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. – М., 2000. – 608 с.

3. *Костенко, Л. Й.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель [Текст] / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

4. *Моисеев, Н. Н.* Человек и ноосфера [Текст] / Н. Н. Моисеев. – М., 1990. – 352 с.

5. Програмні засади розбудови суспільства знань: світовий досвід для України [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Нац. ін-ту стратег. досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9.htm>, вільний. Заголовок з екрана.

6. *Фирсов, В. Р.* Библиотека – сердце информационного общества [Электронный ресурс] // Библ. дело. – 2003. – № 12 (12). – Режим доступу: <http://www.bibliograf.ru/issues/2003/11/24/26/160/>, свободный. Заглавие с экрана.

---

¹² Там само.

УДК 021. 8 (100)

Володимир УДОВИК,

канд. іст. наук, директор Фонду Президентів України

Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу

У статті аналізується президентська політика щодо бібліотек у країнах світу від законодавчого забезпечення до сприяння побудові нових приміщень.

Розвиток бібліотечної справи будь-якої країни неможливий без підтримки державною владою. Цей процес має двосторонній характер і досить велику сферу шляхів взаємодії. Лише невеликий аспект цієї проблематики – це політика президентської влади щодо бібліотек, яка не завжди є конструктивною й часто має епізодичний характер, але вона вносить суттєві зміни в діяльність культурних закладів. Проводячи державну політику у сфері культури для збереження національного культурного надбання, президенти багатьох країн підтримують діяльність бібліотек, адже останні не лише є банком знань, а й виконують просвітницьку й виховну місію.

Дане дослідження ставить за мету дослідити методи та засоби сприяння президентської влади розвитку бібліотечної справи в провідних країнах світу. Цей досвід буде корисний для використання в українських реаліях щодо оптимізації діяльності бібліотек, активного формування єдиного інформаційного простору з допомогою державних структур.

Головним центром розвитку бібліотек будь-якої держави є національна бібліотека або бібліотеки, якщо їх декілька. Тому відносини останніх з вищою державною владою відбиваються на розвитку бібліотечної справи в цілому.

Політика сприяння президентської влади розвитку національних бібліотек у країнах Європи, Америки та Азії відбувається в кількох напрямках:

- законодавче забезпечення діяльності бібліотек;
- президентські ініціативи щодо розвитку бібліотечної справи та її інформатизації;
- участь у забезпеченні матеріальної бази бібліотечної діяльності;
- участь в урочистих подіях.

У країнах із президентською та президентсько-парламентською формами правління президенти мають право видавати укази, розпорядження, які регулюють правовідносини в різних сферах суспіль-

ного буття, зокрема і в культурній сфері, до якої належить бібліотечна справа. У республіках парламентського типу президенти підписують закони, прийняті парламентом. Тим самим вони законодавчо впливають на діяльність бібліотек. У більшості випадків усі законодавчі ініціативи та правові акти спрямовані на вдосконалення діяльності, підняття бібліотек на новий рівень у суспільстві (через надання їм статусу національних), розширення послуг, введення нових технологій у функціонуванні бібліотек, а також на побудову нових, більш сучасних, приміщень. Але інколи бувають і деструктивні розпорядження. Для прикладу візьмемо ініціативу колишнього президента Туркменістану С. Ніязова з приводу закриття сільських та районних бібліотек. Цікаве і його обґрунтування: «Книги в нас ніхто не читає, у бібліотеки народ не ходить. Нехай залишається Центральна бібліотека та студентські бібліотеки у вузах, всі інші необхідно закрити» [1]. На щастя, у сучасному суспільстві такі випадки трапляються дуже рідко.

Іноді президенти змінюють статус бібліотек для отримання потужного власного інформаційного ресурсу, що в результаті обмежує доступ певних прошарків населення до їх фондів. Так, Бібліотека Управління справами президента Республіки Азербайджан, яка створена у 2003 р. з ініціативи тодішнього президента – Г. Алієва, об'єднала найстарішу бібліотеку м. Баку – Центральну міську бібліотеку та Бібліотеку господарського відділу Управління справами президента Республіки Азербайджан, ставши при цьому, на думку азербайджанських журналістів, «еталоном бібліотечної справи сучасного Азербайджану» [2], водночас обслуговуючи лише представників державної влади.

Інший приклад створення Президентської бібліотеки ім. Б. М. Сльцина в Російській Федерації, офіційне відкриття якої відбулось 27 травня 2009 р. у Санкт-Петербурзі. За словами президента РФ Д. Медведева, «Президентська бібліотека стане не лише книжковим сховищем та науково-просвітницьким центром, але й найбільшим інформаційним порталом, створеним на основі найсучасніших технологій. А завдяки мережі філіалів у всіх регіонах Росії – це й сполучна ланка для бібліотечної системи країни» [3]. Тобто головна мета створення цієї бібліотеки – це формування єдиного інформаційного простору, який сприяв би повазі до російської історії та державності, популяризації діяльності інститутів державної влади та зміцненню їхніх зв'язків із суспільством, а також тісному взаємозв'язку і співробітництву державних органів, наукових закладів, громадських організацій, які займаються проблемами російської державності. Президентська бібліотека була створена як продовження політики російського керівництва зі зміцнення й централізації

влади в суспільстві. Ця бібліотека була задумана як електронна система зв'язку між усією бібліотечною системою країни. У ній поєдналися не лише просвітницька, патріотична функція, а й освоєння нових сучасних технологій.

Бурхливий розвиток світової фінансової кризи 2008–2009 рр. істотно вплинув на бібліотечну справу. Цей вплив виявився в зниженні фінансування діяльності бібліотек і, водночас, вони залишилися джерелом сучасних знань, які допомагають отримати нові вміння та навички, оптимізувати економічний процес для протистояння умовам кризи. Тому підтримка державної влади, зокрема президентської, сьогодні конче потрібна бібліотекам. Наприклад, Президент України В. Ющенко у квітні 2009 р. видав указ, в якому доручив Кабміну та Київській міській державній адміністрації забезпечити фінансування державних програм щодо розвитку бібліотек та виділити земельну ділянку для будівництва нового корпусу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На жаль, у нашій країні Президент не має таких повноважень, як у країнах із президентською формою правління, і тому часто його ініціативи не реалізуються.

З розумінням до розвитку бібліотечної справи, навіть враховуючи умови світової фінансової кризи, поставився президент США Б. Обама. Він зазначив, що «бібліотеки відіграють важливу роль в американській економіці, оскільки 73 % публічних бібліотек є єдиним інститутом місцевої громади, де можливий доступ до Інтернету, а в сільських районах ця цифра досягає 83 %», додавши при цьому, що «закриття бібліотек у період фінансової кризи було б великою помилкою влади». На підтримку своїх слів Б. Обама підписав декілька постанов з економічного стимулювання діяльності бібліотек. За однією з них публічним бібліотекам виділялося 200 млн дол. у формі грантів на додаткове оснащення сучасними комп'ютерами та 90 млн на підключення до цифрового телебачення. Підтримка Б. Обамою бібліотечної справи, на думку американських аналітиків, відбувається завдяки його любові до книг [4].

У сучасному інформаційному суспільстві стає дедалі популярнішим розвиток електронних ресурсів та дистанційний доступ до них. Тому часто президенти підтримують ініціативи з приводу інформатизації, використання електронних інформаційних ресурсів та оцифрування національного спадку, що зберігається в бібліотеках. Так, президент Франції Ж. Ширак у 2005 р. запропонував проект створення електронного архіву фондів європейських національних бібліотек для «поширення знань, мов та збереження культурної спадщини» [5]. Ця ініціатива вилилася в проект єдиної інтернет-бібліотеки країн Європи «Євро-

пейська цифрова бібліотека» (www.europeana.eu), яка відкрилася в листопаді 2008 р. На жаль, довгоочікувана бібліотека, яку назвали Europeana, закрилася в перший день роботи. Про її актуальність і значущість говорить причина її закриття – сервер бібліотеки не витримав великої кількості відвідувачів (10 млн за годину) [6]. Після виправлення всіх технічних негараздів бібліотека запрацювала знову в грудні 2008 р.

У 2007 р. президент Казахстану запропонував створити національну електронну бібліотеку для підвищення освітнього рівня студентів та розвитку вітчизняної науки, пов'язавши всі національні бібліотеки, університети, а також закордонні інформаційні центри [7]. Ця бібліотека, яка відкрилася 5 грудня 2007 р., розрахована на все населення Казахстану, зокрема на сільські та соціально незахищені прошарки. Адже вона містить не лише тексти законодавчих актів, а й коментарі юристів, зручний шлях пошуку необхідної інформації, на відміну від юридичних баз даних.

Президенти часто беруть активну участь у забезпеченні матеріальної бази діяльності національних бібліотек. Яскравим прикладом є колишній президент Франції Ф. Міттеран, завдяки активній участі якого було розпочате будівництво нового приміщення Національної бібліотеки Франції. Її відкриття відбулося 20 грудня 1995 р. вже після того, як Ф. Міттеран залишив президентський палац, але все одно їй було присвоєно його ім'я. Другий приклад – Національна бібліотека Республіки Білорусь, нове приміщення якої з'явилося за активного сприяння президента О. Лукашенка (від перерахування двох президентських зарплат до безпосередньої участі в будівництві під час республіканських суботників). Будівництво цієї бібліотеки стало національним проектом, який підняв статус бібліотечної справи на вищий рівень навіть порівняно з країнами регіону Східної Європи. За активної підтримки президента Н. Назарбаєва йде обговорення будівництва нової сучасної національної бібліотеки в Казахстані, архітектурний проект якої був обраний на міжнародному конкурсі.

Інкони трапляється, що президент навпаки гальмує будівництво нових приміщень бібліотеки. Так, вже декілька років тягнеться конфлікт між владою Чехії, зокрема президентом В. Клаусом та прихильниками архітектурного проекту нової будівлі Чеської національної бібліотеки (архітектор Я. Капліки помер у 2009 р.) у вигляді восьминога. Цей проект виграв у березні 2007 р. міжнародний конкурс, в якому брало участь 355 архітекторів зі всього світу. За цим проектом бібліотека повинна була бути побудована до 2011 р. з бюджетом 93,2 млн дол., мати дев'ять надземних поверхів та 35 тис. кв. м площі, на якій повинні

розміститися читальні зали, кафе та магазини. Нова будівля розраховувалася на 10 млн книг, які повинні були зберігатися в підземних сховищах [8]. Але на думку представників влади, цей проект не вписується в архітектурний стиль старої Праги.

Неоднозначна ситуація в Латвії з будівництвом нової Національної бібліотеки – «Замок світла». Якщо колишня президент Латвії В. Віке-Фрейберга виступала на захист цього проекту, то нинішній президент В. Затлерс вважає, що в умовах кризи такий дорогий проект потрібно заморозити [9]. Потрібно відзначити, що навіть Міжнародна експертна рада ЮНЕСКО підтримала проект будівництва «Замку світла» [10].

Президенти також беруть участь в офіційних урочистих заходах, які проходять за участю національних бібліотек. Так, президент Німеччини відкриває всі конференції, симпозіуми, семінари, які відбуваються в Берлінській національній бібліотеці. У головних подіях у діяльності Національної бібліотеки Ірану завжди брав участь колишній президент Ірану М. Хатамі, який працював директором цієї бібліотеки до обрання на посаду президента. Він і підтримував бібліотеку, сприяв будівництву нового приміщення (97 тис. кв. м) [11].

У сучасній Україні через знижене фінансування бібліотеки переходять до нових форм і видів діяльності. Так, у 2007 р. Президент України В. Ющенко під час поїздки по Рівненській області відкрив першу серед вузів віртуальну бібліотеку в Національному університеті «Острожська академія» [12]. Почесну місію відкриття бібліотек взяла на себе й дружина Президента України К. Ющенко. 2 жовтня 2008 р. вона відкрила першу в Україні спеціалізовану музейну бібліотеку, головним завданням якої мало бути надання доступу до інформації з актуальних питань музейної сфери для спеціалістів та студентів вузів профільних спеціальностей [13]. Окремо виділимо діяльність экс-президентів у розвитку бібліотечної справи та збереження культурного надбання. Так, в Україні колишній Президент Л. Кучма і його благодійна організація Президентський фонд «Україна» вже декілька років постійно підтримують проект із допомоги сільським бібліотекам як у матеріальному плані, так і в наповненні бібліотечних фондів.

Фонд Бориса Сльцина в Росії в рамках підтримки російської культури за кордонами РФ допомагає відкривати центри російських досліджень при Національних бібліотеках. У 2006 р. такий центр було відкрито при Національній бібліотеці Республіки Казахстан. Його фонд становить більше 1200 книг з філософії, психології, науки, політики та інших галузей знань, а також повнотекстову базу даних «Преса Росії» [14]. Екс-президент Мексики запропонував проект створення «Музею президен-

тив» (<http://www.centrofox.org.mx> – іспан. мова), у комплекс якого, крім музею, увійшли мегабібліотека та Центр дослідження демократії. У бібліотеці зібрано найповнішу підбірку книг і періодичних видань з питань демократії, національної й міжнародної політики, історії міжнародних відносин і т. ін. Фонд бібліотеки нараховує 10 тис. томів й складається з чотирьох колекцій: загальна колекція; колекція довідкової літератури; книги для дітей та молоді; колекція публікацій у періодичних виданнях.

Таким чином, президентська політика щодо бібліотечної справи має різноманітні методи впливу як на її розвиток, так на і гальмування від законодавчих ініціатив до побудови нових бібліотек, які підвищують не лише імідж президента як культурного діяча, а й статус бібліотечної справи країни. Багато ініціатив з інформатизації, побудови єдиного інформаційного простору, створення електронних бібліотек, відкриття нових сучасних приміщень в інших країнах відбуваються й без участі президентів, навіть якщо вони мають істотні повноваження і досить сильно впливають на державну політику. Але в тих країнах, де такі бібліотечні процеси підтримуються президентською владою, глава держави своїми діями підкреслює важливість цієї сфери, її необхідність не лише для розвитку нових технологій і більш ефективного поширення знань, а й для кращого збереження культурного національного надбання для наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Туркменбаши борется с медициной [Электронный ресурс] // Газета. Ru. – Режим доступа: http://www.gazeta.ru/2005/03/01/kz_m149782.shtml, свободный. Заглавие с экрана.
2. Мясникова, А. Культура для избранных [Электронный ресурс] / А. Мясникова // Зеркало. – 2007. – 16.02. – Режим доступа: <http://www.zerkalo.az/print.php?id=14014>, свободный. Заглавие с экрана.
3. Обращение президента Д. Медведева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/Pages/president.aspx>, свободный. Заглавие с экрана.
4. Позиция Президента США [Электронный ресурс] / Материал подготовлен А. Янковым по материалам зарубежных сайтов. – Режим доступа: <http://www.library.ru/3/focus/ala.php>, свободный. Заглавие с экрана.
5. Ширак призывает Европу достойно ответить Google [Электронный ресурс] // Сетевой журнал. – 2005. – 29.04. – Режим доступа: <http://www.setevoi.ru/cgi-bin/srchprint.pl?id=3367>, свободный. Заглавие с экрана.
6. Европейская интернет-библиотека закрылась в первый же день работы [Электронный ресурс] // Ves.LV. – 2008. – 22.11. – Режим доступа: www.ves.lv/article/61905, свободный. Заглавие с экрана.

7. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев предлагает создать национальную электронную библиотеку [Электронный ресурс] // Официальный сайт города Алматы. Новости. – 2006. – 26.05. – Режим доступа: http://www.almaty.kz/page.php?page_id=9&lang=1&news_id=21-34, свободный. Заглавие с экрана.

8. Чехия озадачена библиотекой в виде осьминога [Электронный ресурс] // Мембрана.ru. – 2007. – 16.05. – Режим доступа: <http://www.membrana.ru/articles/imagination/2007/05/16/201500.html?wire=mainsection>, свободный. Заглавие с экрана.

9. Президент: строительство Замка света надо заморозить [Электронный ресурс] // DELFI. – 2007. – 20.08. – Режим доступа: <http://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/article.php?id=18743548>, свободный. Заглавие с экрана.

10. ЮНЕСКО поддержало проект строительства Национальной библиотеки в Риге [Электронный ресурс] // Nokli-service. – Режим доступа: <http://nokli.ru/news/719.html>, свободный. Заглавие с экрана.

11. Президент Ирана принял участие в церемонии открытия нового здания Национальной библиотеки Ирана [Электронный ресурс] // IRNA. – 2005. – 1.03. – Режим доступа: http://www.iran.ru/rus/news_iran.php?act=news_by_id&news_id=28153, свободный. Заглавие с экрана.

12. Президент Украины открыл виртуальную библиотеку в Национальном университете «Острожская академия» [Электронный ресурс] // Картина дня. – 2007. – 22.06. – Режим доступа: http://kartina-ua.info/index.phtml?art_id=126014&action=view&sel_date=2007-06-22, свободный. Заглавие с экрана.

13. Катерина Ющенко открыла первую в Украине специализированную музейную библиотеку [Электронный ресурс] // Пресс-служба Президента Украины Виктора Ющенко. – 2008. – 2.10. – Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/ru/news/11522.html>, свободный. Заглавие с экрана.

14. *Задорожная, Я.* Подарок от фонда Ельцина [Электронный ресурс] // Я. Задорожная // Экспресс К. – 2006. – 27.09. – Режим доступа: http://www.express-k.kz/show_article.php?art_id=4448, свободный. Заглавие с экрана.

Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: основні етапи розвитку

Автор розглядає основні етапи розвитку культурно-просвітницької діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 90 років її існування.

За 90 років існування НБУВ пройшла декілька етапів розвитку, пов'язаних із суспільно-політичними та культурними чинниками, що визначили становлення та розвиток культурно-просвітницької діяльності.

Перший етап – створення Національної бібліотеки Української держави, коли відбулося визначення та теоретичне обґрунтування інформаційної та культурно-масової діяльності Національної бібліотеки Української держави, а культурно-просвітницька функція, за визначенням Г. П. Житецького, була означена дуже широко, вона ґрунтувалася на необхідності залучення до соціокультурного простору знання про бібліотеку та її фонди, про книжкову спадщину як фактор розвитку культури й мови українського народу та народів світу. Крім того, передбачалося залучити й наукове знання до впливу на культурні процеси в суспільстві, оскільки знання, що міститься в книзі, є підґрунтям не лише для соціально-економічного, а й духовного становлення української держави та її укріплення. Бібліотека як осередок «розумової культури» розглядалася її фундаторами головним елементом культури суспільства в широкому контексті. Відповідно й форми інформаційної та культурно-масової роботи на етапі становлення були сконцентровані на пропаганді фондів шляхом публікації інформації у пресі та часописах, а з отриманням приміщень почалася й виставкова робота.

Другий етап – розвиток бібліотеки в 1920 – кінець 30-х років під егідою ВУАН, поступовий перехід до масових форм роботи з читачем на засадах ідеологічних принципів радянської влади, передусім, виставок, лекцій, що тісно ув'язувалося з поняттям «виховання» народних мас, керівництва читанням широких прошарків населення, тому створюються підрозділи масової роботи, що ведуть культурно-просвітницьку діяльність. У 20-х роках у працях Д. А. Балики були спроби поєднати функції національної, наукової бібліотеки з завданнями радянської

влади щодо політичного виховання мас, однак, це закінчилося втратою ідейних засад національної бібліотеки.

У цей час до напрямів діяльності сектору масової роботи було включено роботу кабінету бібліотекознавства і книгознавства, а також підготовку кадрів і проведення екскурсій.

Вплив на культурний розвиток народу, разом з тим, залишився також серед завдань бібліотеки. Це завдання стосувалося пропаганди українських та світових класиків літератури, дозволених радянською владою та цензурою, поширення творів літератури, музичної культури, пропаганди нових видань, підготовки виставок до ювілейних дат тощо.

Після реформи в Академії наук у 1933–1934 рр. бібліотека втратила значення національної й набула статусу наукової академічної й отримала назву Бібліотека Академії наук УРСР (далі – БАН). Науковий статус бібліотеки вимагав розгортання популяризації наукових знань, тому наукові тематичні виставки стали поступово впроваджуватися як головний вид виставкової діяльності.

Третій етап – період Великої Вітчизняної війни, коли основним змістом культурно-просвітницької діяльності стала інформаційна підтримка науки та виробництва для перемоги, а в післявоєнний період – реконструкція народного господарства та розвиток інформаційної та культурно-масової роботи (1941–1948).

Четвертий етап – післявоєнний період з 1948 до 1964 рр., коли ДПБ виконувала функції публічної бібліотеки і поєднувала їх з функціями наукової бібліотеки. Перевага культурно-масової діяльності з орієнтуванням на масового читача проявилася в домінуванні суспільно-політичної проблематики у виставковій діяльності, яка набула значення основної форми культурно-масової роботи, лекціях та екскурсіях.

Крім інших завдань, було також передбачено організацію «керівництва читанням», що означало вплив на масового читача щодо напрямів та кола читання, впровадження диференційованого обслуговування, зокрема виокремлення масового читача, з одного боку, учених та спеціалістів – з іншого. Подвійна практика обслуговування не могла не вплинути на її якість.

«Відлига» відіграла позитивну роль у тематиці виставок, у підготовці інформаційних видань, зокрема бібліографічних покажчиків у галузі культури, розширила форми інформаційної та культурно-масової діяльності – лекції в народних університетах, бібліографічні покажчики культурологічного змісту, читацькі конференції, які ввійшли надалі до арсеналу культурно-просвітницької роботи. З початку 60-х років у практику культурно-масової діяльності бібліотеки впроваджені виставки

нових надходжень, тематичні виставки, присвячені актуальним питанням розвитку науки і культури, важливим датам, які організовувалися безпосередньо в читальних залах. Цілком закономірно, що найбільша кількість загальних виставок у цей період була присвячена ідеологічній тематиці: рішенням партії та уряду, ювілейним датам політичних діячів та розвитку соціалізму в країні. Водночас збільшується й проблематика з української історії, літератури, мистецтва.

До культурно-просвітницької діяльності дедалі частіше стали долучатися бібліографи. Оголошена як основна рекомендаційна бібліографія була спрямована на підготовку бібліографічних покажчиків, адресованих передусім масовому читачу з метою допомоги в освоєнні знань у галузі потреб виробництва, економічного та сільськогосподарського розвитку країни, а також популяризації соціалістичної науки, культури, літератури, що передбачалося використовувати в педагогічній діяльності, навчанні, пропаганді та культурній діяльності країни. Рекомендаційна бібліографія стала найважливішим засобом керівництва читанням та пропаганди книги.

На масовий відділ було покладено завдання проведення масово-пропагандистської роботи. Ця робота координується з іншими установами культури. Поєднання обслуговування масового читача та науки було тимчасовим і вимагало від колективу бібліотеки значних додаткових зусиль. Проте цей досвід мав і позитивне значення, оскільки впливав на вдосконалення форм і методів бібліотечно-бібліографічної роботи й культурно-просвітницької діяльності зокрема. ДПБ розглядалась як академічна установа, що забезпечує не лише розвиток природничих і технічних наук, а й суспільних наук і відіграє важливу роль у пропаганді суспільно-політичного знання.

Із середини 50-х років і до другої половини 60-х років відділ масової роботи знову був реорганізований у сектор. У цей період не тільки організовуються книжкові виставки, а й починаючи з 1959 р. активно проводиться лекторська робота спільно з товариством «Знання». На початку 60-х років простежується тенденція активного зростання науки, удосконалення диференційованого обслуговування й поступового переходу на пріоритетне обслуговування науковців і наукових установ.

П'ятий етап – 1965–1991 рр. Бібліотека працює як ЦНБ АН УРСР. Цей період у сфері культурно-масової діяльності відзначався посиленням наукового змісту пропаганди фондів, що, безумовно, було пов'язано з отриманням наукового статусу бібліотекою та розвитком наукового напрямку з історії культури, передусім, книжкової. Від культурно-масової діяльності, яка використовує форму роботи із широкими колами

народних мас переважно в контексті народного просвітництва, бібліотека трансформує до культурно-просвітницької, яка базується на ґрунтовному науковому вивченні фондів та залученні цього знання не лише до суто наукового, а й соціального обігу в науково-популярній формі. Цим завданням відповідав зміст виставок, лекцій, екскурсій, читацьких конференцій, завдання науково-бібліографічної популяризації знань, інформаційно-консультаційна та частково – інформаційно-довідкова робота. Сектор масової роботи, який існував у складі відділу обслуговування, проводив цю роботу, спираючись на діяльність багатьох відділів бібліотеки, і тим самим забезпечував інтеграцію здобутків бібліотеки та її культурно-просвітницької та науково-інформаційної діяльності.

У цей період культурно-просвітницька робота набула наукових засад, які спиралися на глибоке вивчення культурних процесів у суспільстві, а наукова популяризація книги стала формою її репрезентації не вузьким прошарком населення, а всьому суспільству. У цій діяльності новоствореному відділу інформаційно-масової роботи відводилася не лише виконавча, а й координуюча роль, оскільки в процесі пропаганди книги та культури брали участь наукові та виробничі підрозділи бібліотеки. Відділ істотно збагатив свою діяльність, вивів її на новий науково-інформаційний рівень, упровадив у діяльність багато нових форм та методів такої діяльності.

Шостий етап – 1992–2000 рр. Із здобуттям незалежності відбувається підвищення ролі бібліотек у суспільстві та їх розвиток у контексті нового соціально-культурного виміру українського суспільства. Культурно-просвітницька діяльність бібліотеки набуває фундаментального значення як для бібліотеки загальнонаціонального рівня, що повертається до тих принципів, які були закладені фундаторами в 1918–1919 рр. Вона істотно вдосконалює форми та методи роботи. Визначається новий зміст поняття культурно-просвітницької функції.

Важливу роль відіграє створений у 1992 р. Культурно-просвітницький центр, основними напрямками діяльності якого стали: виставкова діяльність, проведення конференцій, читань, нарад, семінарів, організація екскурсій, проведення творчих зустрічей, літературних та музичних вечорів, проведення комплексних заходів, організація діяльності клубів та лекторіїв, презентація нових книг та виставок, публікація інформаційних та рекламних видань, каталогів виставок, культурний обмін виставками з країнами близького і далекого зарубіжжя, організація хронік подій, інформації про видання, каталоги виставок, події та заходи в онлайн-режимі на сайті бібліотеки. Національна бібліотека дедалі більше перестає бути тільки місцем зберігання друкованих видань із

просвітницькими функціями. Вона переростає в культурно-інформаційний центр, що активно включається в соціогуманітарний контекст суспільства.

Виходячи з функцій національної бібліотеки, культурно-просвітницька діяльність НБУВ активізувалася й набула важливого значення в культурному житті країни. Тривало співробітництво з міністерствами, відомствами України, творчими спілками, громадськими та політичними організаціями, посольствами та іноземними представництвами у країні щодо питань організації спільних культурних заходів. Культурно-просвітницька діяльність істотно збагачується. У бібліотеці діють виставкові зали та арт-галереї, де поєднується репрезентація книжкового фонду бібліотеки і творів образотворчого та фотомистецтва, тим самим виставляються книжкові фонди і відповідний їм історико-культурний візуальний ряд.

В активній діяльності щодо популяризації історико-культурних фондів бібліотеки, розкритті універсальних фондів НБУВ брали участь усі спеціалізовані підрозділи бібліотеки. НБУВ видала понад 40 фундаментальних каталогів та покажчиків, що розкривали унікальні фонди бібліотеки, заповнювали лакуни в знанні про книгу як фактор культури, проводила пропаганду її діяльності, знайомила з історією, сьогоденням та перспективами наукової, бібліотечно-інформаційної, видавничої та культурно-просвітницької діяльності бібліотеки.

Сьомий етап – початок ХХІ ст. відзначений розвитком інформатизації, електронних ресурсів, цифрових технологій, які розширюють можливості культурно-просвітницької діяльності, надають необмежені можливості представлення діяльності бібліотеки в Інтернеті, формування культурно-інформаційних ресурсів та підготовку оперативної інформації, у тому числі організація хронік подій, інформації про видання, каталоги виставок, події та заходи в онлайн-режимі на сайті бібліотеки. Основний напрям діяльності – використання своїх фондів для науково-просвітницької діяльності. Національна бібліотека перестає бути тільки місцем зберігання друкованих видань із просвітницькими функціями. Вона переростає в культурно-інформаційний центр, що активно включається в соціогуманітарний контекст суспільства. Це свідчить про трансформаційні перетворення культурно-просвітницької діяльності в культурно-інформаційну. Нові інформаційні технології істотно змінюють діяльність та функції бібліотеки. З'явилися нові можливості інформаційної роботи через бібліотечний портал, де організований спеціальний розділ щодо важливих подій у житті бібліотеки, публікуються виставки онлайн, каталоги, фотоінформація тощо.

Важливу роль у культурно-просвітницькій та культурно-інформаційній діяльності бібліотеки відіграли комплексні наукові та науково-просвітницькі заходи, на які було зроблено основний акцент за останні 10 років, що дало змогу уникнути другорядності і дріб'язковості в доборі тематики та позбутися малозначущих або застарілих форм у проведенні масових заходів різних рівнів.

Усе це створює неповторний імідж бібліотеки, яка сьогодні реалізує всі свої соціокультурні функції – народну, наукову, національну.

Список використаної літератури

1. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918–1941 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 1998. – 337 с.
2. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1941–1964 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2003. – 360 с.
3. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1965–1991 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2008. – 374 с.
4. *Захарова, Н. Б.* Виставочна діяльність Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського: до 80-річчя НАН України [Текст] / Н. Б. Захарова // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 88–92.
5. *Захарова, Н. Б.* Інформаційно-культурологічна діяльність Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР. 1965–1980 [Текст] / Н. Б. Захарова // Бібл. вісн. – 2009. – № 4. – С. 35–43.
6. *Захарова, Н. Б.* Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія становлення та розвитку (1918–1964) [Текст] / Н. Б. Захарова // Бібл. вісн. – 2007. – № 3. – С. 20–27.
7. *Захарова, Н. Б.* Роль виставкової роботи у виконанні Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського інформаційно-культурологічної функції в 1918–1964 рр. [Текст] / Н. Б. Захарова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Вип. 23. – К., 2009. – С. 60–81.
8. *Захарова, Н. Б.* Використання фондів у системі засобів реалізації культурно-просвітницької функції наукової бібліотеки [Текст] / Н. Б. Захарова // Дослідження фондів наукових бібліотек України: Сучасний стан та перспективи розвитку [перша наук. сесія Ін-ту бібліотекознавства, Київ, 29 жовт. 1992 р.]. – К., 1992. – С. 18–19.

9. *Захарова, Н. Б.* Дослідження культурно-просвітницької діяльності національної бібліотеки (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) [Текст] / Н. Б. Захарова // Розвиток бібліотечної науки, освіти, професії в умовах інформатизації суспільства: міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 16–17 травн. 2007 р. – К., 2007. – С. 68–70.

10. *Захарова, Н. Б.* Концепція культурно-інформаційної діяльності наукової бібліотеки [Текст] / Н. Б. Захарова // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті : міжнар. наук. конф., Київ. 12–15 жовт. 1993 р. – К., 1993. – Ч. 1. – С. 21–22.

11. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР [Текст]. – К., 1979. – 227 с.

12. *Zacharova, N.* Ukrainos Nacionalines Vladimiro Vernadskio bibliotekos kulturos ir svietimo veikla: [Культурно-просвітницька діяльність національної бібліотеки] // Tarp knygu (Серед книжок). – Vilnius, 2009. – Vasaris [Лютий]. – S. 12–13. – Литов.

Фонд Президентів України: призначення, функції, діяльність

У статті розглянуто особливості діяльності Фонду Президентів України (ФПУ), його призначення, функції та специфіку діяльності. Наголошено, що особливістю даної структури є не лише збирання та використання різних видів документів, а й науково-дослідна та інформаційно-аналітична робота з їх популяризації як серед населення, так і в діяльності органів державної влади.

Як правило, після перебування на посаді Президента людина формально відходить від політики. Вона або створює власний фонд, або пише мемуари й бере участь у громадській діяльності. На загал роль президентів у відставці зводиться до ролі експертів і моральних авторитетів. Так, моральним авторитетом для Чехії залишається її перший посткомуністичний президент В. Гавел, для Румунії – президент Е. Константінеску, для Литви – А. Бразаускас. Останній, зокрема, після відмови в балотуванні на другий термін (1997 р.) згодом все ж повернувся в політику й очолив литовський уряд. І це – ще один варіант того, чим можуть займатися президенти після того, як залишать свій пост: вони можуть залишатися активними політичними гравцями, формувати свої партії, брати участь у виборах, боротися за реалізацію своєї президентської програми на інших постах тощо. Найбільший же вплив на політику колишні президенти мають у США, де вони досить активно допомагають діючій адміністрації.

В Україні ж екс-президенти, як правило, вдаються до активної громадської діяльності, у той же час тримаючи руку на політичному пульсі своєї держави. Так, на думку багатьох експертів, Л. Кравчук справді виглядає першим Президентом незалежної України: він має свою точку зору на суспільно-політичні процеси, що відбуваються в державі, та аргументовано захищає її, не стаючи при цьому відкрито на бік будь-кого зі сторін-суперників. Л. Кучма принципово відійшов від політики і досить рідко дає коментарі на цю тему. Він спостерігає за сучасними суспільно-політичними процесами, обіймаючи посаду голови Президентського фонду «Україна», що займається підтримкою обдарованої молоді в Україні, розробкою та реалізацією гуманітарних проектів, питаннями міжнародної співпраці, а також веде науково-експертну й аналітичну роботу.

Так чи інакше, незалежно від роду діяльності, колишні президенти в демократичних країнах залишаються носіями безцінного досвіду, який можна передати своїм наступникам для блага всієї держави. Тому різного роду документальні свідчення та матеріали, що стосуються життя та діяльності екс-президентів, а також діючого глави держави й президентських структур становлять невід'ємну частину всієї історичної спадщини країни, яку необхідно зберегти і надати можливість ознайомитися з нею всім бажаючим. У цьому плані особливої актуальності набуває діяльність спеціалізованих центрів, які не лише акумулюють величезні обсяги інформаційних ресурсів, що відображають специфіку розвитку та функціонування президентської влади в державі, а й сприяють популяризації різного роду матеріалів та документальних зібрань про Президента, його життя та творчість серед широкого кола користувачів.

Серед наукових досліджень, присвячених проблемам збереження та систематизації документів і матеріалів, що відображають життя та суспільно-політичну діяльність президентів, становлення та розвиток інституту президентства, а також відповідних владних структур, можна виділити праці В. Удовика, Я. Чепуренко, С. Польовик, А. Федорчука та ін.

Метою цієї статті є висвітлення організаційних засад діяльності Фонду Президентів України, його призначення, структури та специфіки функціонування як центру збирання, збереження і наукової обробки інформаційних ресурсів щодо функціонування інституту президентства в Україні та за її межами.

Як приклад подібних структур особливо показовими є Президентські бібліотеки США, що функціонують як сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, що належать американським президентам, починаючи з Г. Гувера. На сьогодні в країні діють 13 президентських бібліотек (Presidential Libraries), які об'єднані в президентську бібліотечну систему й адмініструються Національним управлінням архівів та документації (National Archives and Records Administration). Крім того, у США вже склалась традиція, коли кожен президент створює свою бібліотеку у своєму рідному штаті, точніше в штаті, на базі якого він обирався на посаду президента. Наприклад, нинішній президент Б. Обама народився в штаті Гавайї, але політичну кар'єру зробив в штаті Іллінойс, тому з часом його бібліотека з'явиться саме в Іллінойсі.

До бібліотек традиційно передаються не лише папери, а й різноманітні подарунки президентів (які вони мають право залишити й у своїй власності, однак зобов'язані заплатити за них), а також інші предмети, які

завичай прикрашають музейні вітрини (наприклад, деякі особисті речі та інші артефакти). За стан збереження цих предметів та документів відповідає Національна архівна служба.

Серед подібних структур на території СНД можна назвати Бібліотеку Адміністрації Президента Російської Федерації, Президентську Бібліотеку Республіки Білорусь, Бібліотеку Управління справами Президента Азербайджанської Республіки, основними функціями та напрямками діяльності яких є «створення інформаційних ресурсів, їх збереження, каталогізація, обслуговування співробітників президентських служб і адміністрацій, складання оперативних інформаційних бібліографічних бюлетенів та ін.» [4].

Крім таких меморіальних комплексів, присвячених одній особі, та бібліотечних структур, у багатьох країнах створюються спеціалізовані фонди президентів, більшість з яких має благодійний та культурно-просвітницький характер. Як приклад можна виділити Фонд першого Президента Росії Б. Єльцина (<http://www.yeltsin.ru>), Фонд О. Квасневського (<http://www.kwasniewskialeksander.pl>), Фонд Г. Алієва (<http://www.heydar-aliyev-foundation.org>), в Україні – Президентський фонд Л. Кучми «Україна» (<http://www.kuchma.org.ua>) тощо. Так, благодійна діяльність Фонду Б. Єльцина, як і більшості інших, спрямована головним чином на підтримку молодих талантів у сфері освіти, науки, мистецтва, спорту тощо. Крім того, фонд також може займатися аналізом змін, що відбуваються в країні та світі, здійснювати історичні та політологічні дослідження реформ та брати активну участь у міжнародному гуманітарному співробітництві.

В Україні ж з метою збирання, збереження та запровадження в науковий та культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України, було засновано спеціальну бібліотечно-архівну колекцію – Фонд Президентів України. (ФПУ), який є структурним підрозділом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і заснований Указом Президента України від 5 квітня 1996 р. № 244 (244/96) «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної». Цей документ став основним при визначенні завдань і функцій ФПУ, політики комплектування документного фонду, видового складу документів, організації зберігання та використання документного фонду бібліотечно-архівної колекції.

До фонду належать:

– документи на всіх видах носіїв інформації з особистих архівів президентів України, що перебувають у їхній приватній власності (і не входять до номенклатури справ державного архіву президентів України)

та інших осіб, до повноважень яких належить допомога президентам України у виконанні їх державних обов'язків;

- особисті бібліотеки президентів України та інші друковані видання, що відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя Президентів України;

- службові видання адміністрацій президентів України, інших органів та служб при президентах України;

- документальні матеріали приватних осіб, які причетні до державної, політичної, громадської, творчої діяльності президентів України та всього періоду їхнього життя, у тому числі особисті матеріали родин президентів України;

- документальні матеріали громадських організацій і осіб, діяльність яких може бути так чи інакше пов'язаною з реалізацією ідеї президентської влади в Україні, у тому числі президентів України, обраних політичними об'єднаннями діаспори, президентів Західноукраїнської Народної Республіки і Карпато-Української республіки, кандидатів у Президенти України, а також видання про історичні форми організації державної влади на території України;

- документальні матеріали та твори мистецтва, що містять будь-яку інформацію про президентів України та створені будь-коли і з будь-якого приводу у всіх можливих формах закріплення інформації;

- копії архівних документів офіційної діяльності президентів України, їхніх органів та служб, матеріалів про життя й творчість, що зберігаються в інших бібліотеках, архівних установах України та поза її межами;

- зарубіжні публікації та бази даних, що містять матеріали про життя і діяльність президентів України й аналіз функціонування інституту президентства в Україні;

- матеріали про досвід функціонування інституту президентства за кордоном і про діяльність президентів іноземних держав;

- науково-довідковий фонд, який містить бібліографічну та іншу науково-довідкову інформацію про наявність документів Президентів України і документів про їхню діяльність, що зберігаються в бібліотеці, інших бібліотеках, архівних установах України та поза її межами [2].

Відповідно до цього, документний фонд ФПУ поділяється на:

- бібліотечний фонд – книги, періодичні та продовжувані видання, атласи, автореферати дисертацій, нотні та образотворчі видання, відбитки, електронні видання та неопубліковані матеріали. Книжковий фонд ФПУ у свою чергу складається з двох колекцій:

- «Інститут президентства» – документні матеріали, які відобра-

жають державну, суспільно-політичну діяльність, життя та творчість президентів України та іноземних держав, матеріали про досвід функціонування інституту президентства, довідкові видання, енциклопедії, словники (понад 4 тис. примірників);

– видання з дарчими написами президентів іноземних держав, вітчизняних учених, письменників та поетів, діячів мистецтв, представників громадських організацій та установ, пересічних громадян та ін. (понад 2 тис. примірників);

– архівний фонд – архівні документи з особистих архівів президентів України, що перебувають у їхній приватній власності і не входять до номенклатури справ державного архіву Президента України; копії архівних документів офіційної діяльності президентів України, інших державних високопосадовців України; аудіо-візуальні документи;

– музейний фонд – музейні документи (експонати), пов'язані з життям та діяльністю президентів України, інших державних високопосадовців (близько 1500 експонатів). У даному фонді представлено різноманітні твори мистецтва, як, наприклад: предмети народних промыслів (вишиванки, дерев'яні скриньки, килими, вази, посуд тощо), музичні інструменти, декоративна зброя (шаблі, мечі, булави тощо), картини (виконані різними техніками на полотні, шовку, папірусі, з використанням каміння, гаптовані тощо), предмети одягу (мантії, національний одяг тощо), макети військової техніки, почесні нагороди та відзнаки президентів України, скульптури та нумізматичні експонати тощо. Кожний з предметів є унікальним, тому з метою залучення більш ширшого кола користувачів до фонду електронних інформаційних ресурсів ФПУ було включено й віртуальну експозицію «Подарунки президентам України», ознайомитись з якою можуть всі бажаючі користувачі мережі Internet. Безпосередньо з музейними документами можна ознайомитись, відвідавши постійно діючу виставку нових надходжень у читальному залі фонду.

Фонд електронних інформаційних ресурсів включає також бібліографічну базу даних «Інститут президентства» (понад 24 тис. записів) та повнотекстову базу даних «Президент України: послання, звернення, доповіді, виступи, заяви, прес-конференції, привітання, статті, листи, інтерв'ю, співчуття» (близько 3 тис. записів). Зокрема, остання в процесі формування передбачає також й аналіз відгуків на виступи президентів України, наукову експертизу точності цитування актів Президентів України, їхніх офіційних виступів у вітчизняній і зарубіжній пресі тощо. Електронний фонд включає також ряд мультимедійних ресурсів, публікації, корисні інформаційні ресурси та довідкову інформацію

з питань функціонування президентської влади в зарубіжних країнах.

Загалом, склад документальних матеріалів, що передаються на постійне зберігання до фонду, визначається Президентами України, їхніми законними представниками, особами, що діють за їхнім дорученням, та іншими власниками документів. Після науково-технічного опрацювання та обліку з моменту їх надходження на зберігання, оригінали документів або їх копії надаються в користування кожному дієздатному громадянину України, а також іноземцям. Умови ж використання матеріалів регулюються Законами України «Про Національний архівний фонд і архівні установи», «Про авторське право та суміжні права» (3792-12), «Про інформацію» (2657-12) та «Про державну таємницю», іншими законодавчими актами. Правом необмеженого доступу до документів Фонду володіють в першу чергу «колишні Президенти України (документи їхнього архівного та персонального фонду); представники адміністрацій Президентів України, які уповноважені на це з метою використання документів для поточної діяльності за письмовим поданням Президента України або уповноваженої ним особи; фахівці, що уповноважені здійснювати науково-технічне опрацювання документів; керівництво фонду для поточної роботи з організації фонду; представники судових та слідчих органів у порядку, визначеному законодавством України. Та попри загальну відкритість доступу до документів фонду, існують все ж і деякі обмеження, умови яких можуть визначатися президентами України, їхніми законними представниками або уповноваженими особами, а також власниками документів на будь-який строк» [2].

Окрім збирання, збереження, наукового опрацювання, систематизації та використання документів і матеріалів, фонд, діючи на правах науково-дослідного інституту та відповідно до своїх основних завдань і функцій, проводить і науково-дослідну роботу з вивчення функціонування інституту президентства в Україні та світі, а також діяльності президентських бібліотек, фондів, архівів і аналогічних їм установ іноземних держав.

Також фондом проводяться моніторинг і прогностичний аналіз міжнародних, політичних, соціально-економічних, етнопонаціональних, культурно-просвітницьких подій. Поле досліджень включає й історичні форми організації державної влади на території України; процеси становлення та функціонування інституту президентства в Україні; вибори Президента України; державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя Президентів України; діяльність громадських організацій і осіб, які так чи інакше пов'язані з реалізацією ідеї президентської

влади в Україні; функціонування інституту президентства за кордоном; діяльність президентів іноземних держав тощо.

Таким чином, фонд Президентів України як президентська бібліотечно-архівна колекція є не лише меморіальною та бібліотечно-інформаційною структурою, адже окрім зберігання та використання документів, створення власних інформаційних ресурсів, узагальнення досвіду функціонування президентських бібліотечно-архівних колекцій в інших країнах, фонд бере участь і в процесі інформаційного забезпечення органів державної влади та інших владних структур необхідними аналітичними матеріалами про місце та роль президентських інституцій як у системі державної влади України, так і досліджуючи досвід зарубіжних країн.

Запровадження ж матеріалів фонду в науковий, освітній, культурний обіг сприяє не лише підвищенню рівня поінформованості широкої громадськості про діяльність Президентів України, а й формує в суспільній думці повагу до інституту президентства, особи Президента України як глави держави та символів державної та президентської влади. Сам же факт створення та функціонування даного фонду відображає рівень ставлення держави до справи збереження своєї історичної спадщини, рівень політичної та державної культури.

Список використаних джерел

1. *Нежурбіда, Г., Польовик, С.* Використання документно-інформаційних та онлайн-ресурсів Фонду Президентів України [Текст] / Г. Нежурбіда, С. Польовик // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2008. – Вип. 22. – С. 7–18.
2. Про Положення про Фонд Президентів України. Указ Президента України від 11 жовт. 1996 р. № 936/96 // *Зб. Указів Президента України / Адміністрація Президента України.* – Вип. 4. Ч.1 (жовтень – листопад 1996 р.). – К., 1996. – С. 41–47.
3. *Удовик, В. М.* Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства в країнах СНД [Текст] / В. М. Удовик // *Україна: події, факти, коментарі : інформ.-аналіт. журн.* – 2007. – № 19. – С. 88–94.
4. *Удовик, В. Н.* Информационно-аналитическая деятельность Фонда Президентів України Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского [Текст] / В. М. Удовик // *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. Вып. 6. / МААН. Совет директоров науч. б-к и информ. центров; [редкол.: А. С. Онищенко (предс.) и др.].* – К., 2008. – С.122–131.

5. *Федорчук, А.* Інформаційне забезпечення органів державної влади [Текст] / А. Федорчук // Наук. пр. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – 2005. – Вип. 14. – С. 108–119.

5. *Чепуренко, Я.* Фонд президентів України як бібліотечно-архівна колекція [Текст] / Я. Чепуренко // Бібл. вісн. – 2002. – № 4. – С. 2–11.

Інформаційно-аналітична структура сучасної бібліотеки

У статті висвітлено основи сучасної організації інформаційно-аналітичної роботи бібліотек, вироблення методології дослідницької техніки шляхом аналізу змісту матеріалів про стан і властивості суспільної дійсності на основі застосування передових методів моніторингу й оброблення інформації (знань), посилення аналітичної і прогностичної складової в інформаційно-аналітичних матеріалах, використання електронних інформаційних технологій.

В умовах процесів глобалізації відбулися істотні зміни всієї інформаційної сфери зі становленням якісно нового рівня інформаційної культури й інформаційного середовища соціуму й всіх його складових. Ці процеси зумовили не тільки зростання обсягів інформації й забезпечення доступу до масивів знань, а й переосмислення значення інформації (знань) у системі стратегічних ресурсів, від яких залежить рівень розвитку суспільства. Вони включають взаємопов'язані і взаємообумовлені пріоритетні напрями щодо забезпечення повного використання якісної, релевантної і своєчасної інформації (знань) у всіх суспільно важливих галузях ділової активності суспільства, у тому числі і у сфері державного управління.

Суть організації результативної роботи сучасних інформаційних установ щодо задоволення інформаційних потреб суспільства полягає в тому, що «на будь-який попит інформаційна сфера відповідає практично миттєвим збільшенням відповідної продукції (послуг) чи появою нових» [3]. За дослідженнями фахівців, сучасний інформаційний сервіс розвивається в напрямі максимального задоволення інформаційних потреб конкретних категорій користувачів (науковців, спеціалістів сфери економіки, політиків, державних службовців, представників владних структур та ін.) в їх практичній діяльності.

З урахуванням сучасних тенденцій інформаційної інфраструктури можна стверджувати, що рівень розвитку бібліотечної діяльності, як одного з важливих її елементів, визначається не стільки формуванням значних обсягів інтелектуально-інформаційних ресурсів і забезпечення зручного доступу до них засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій, скільки інтенсивністю їх використання відповідно до потреб суспільства. Тобто ступенем перетворення і «підготовки не будь-якої інформації (знань), а лише тієї її частини, яка має чітке

функціональне призначення» [11], в інформаційні продукти і послуги для здійснення ефективної діяльності.

У цьому контексті важливою стає думка дослідників, що при генерації інтелектуально-інформаційних ресурсів «інформація і знання, розміщені в них, без урахування реальних інтересів користувачів стають мертвим капіталом» [4].

У зв'язку з цим на передній план дедалі нагальніше висуваються питання аналізу й оцінки стрімко зростаючих потоків інформації (знань), їхнього якісного добору й організації відповідно до потреб відповідної категорії користувачів.

Потребу в оперативно підготовленій інформації (синтезованій інформаційно-аналітичній, оглядово-аналітичній, прогнозно-аналітичній продукції) відчувають управлінські структури. Виникають серйозні проблеми у відповідній категорії користувачів: вони стикаються з величезними обсягами фрагментованих і суперечливих інформаційних потоків, в яких потрібно знайти й ефективно використати лише необхідну для їх власної діяльності інформацію. Характерною ознакою цієї категорії користувачів є те, що в їх діяльності особливо виявляється дефіцит часу при гострій потребі в якісно обробленій інформації (знаннях) для швидкого прийняття суспільно значущих рішень.

Відповідно до динамічних процесів суспільного розвитку вони потребують швидкої організації цілеспрямованих масивів інтелектуально-інформаційних ресурсів, що відображають закономірність розвитку суспільних процесів, сприяють державним органам своєчасно й ефективно відпрацьовувати шляхи і методи вирішення широкого спектра проблем соціально-економічного й культурно-політичного характеру.

Поряд із цим варто зауважити, що державотворча діяльність вимагає спеціальних процесів інформаційного обміну, встановлення та підтримки постійних зв'язків між владними структурами, державою і суспільством. На сьогодні залишаються актуальними висновки, зроблені дослідниками, про те, що в Україні «розбудова держави явно випереджає розбудову суспільства і тому інститути влади часто немов би зависають над прірвою: їм не зовсім зрозуміло, які цінності та інтереси суспільства вони мають відстоювати й захищати...» [2].

У сучасній соціотехніці управління особливе значення має оптимізація інформаційно-аналітичного забезпечення цієї діяльності, оскільки будь-яка керована система не в змозі функціонувати без налагодження надійного та оперативного зв'язку між суспільством і органами влади та виробляти відповідні рішення без повної, достовірної та оперативної інформації. «Вона є не просто впорядкованим набором фрагментів

проблемної галузі, а цілісною картиною, що відображає об'єкт управління в зручному для сприйняття ракурсі» [8].

Ідеться про інтелектуальні технології аналітики оброблення неструктурованої інформації (знань), на основі яких, зокрема, готується синтезована, оглядово-аналітична, прогнозна, експертна інформація (знання), до якої можна віднести аналітичний огляд видань з основними ідеями, думками з даної проблеми, що дає змогу прослідкувати еволюцію її розвитку, виявити певні закономірності, окреслити на базі аналізу великого масиву інформації вузькоспеціальне питання тощо.

Ці завдання входять у комплекс робіт інформаційно-аналітичних служб (підрозділів), що створюються відповідно до сучасних потреб на аналітичну продукцію та стають важливими елементами інформаційної інфраструктури. Більше того, вони здійснюють дослідження найактуальніших проблем політичного та соціально-економічного розвитку суспільства, надають рекомендації щодо уникнення небажаних ситуацій як для держави в цілому так і для окремої галузі чи компанії, що сприяє адекватному реагуванню на динамічні зміни у всіх сферах через систему інформаційної інфраструктури.

Створювані у відповідності до пріоритетних напрямів розвитку інформаційної інфраструктури щодо забезпечення сучасних інформаційних потреб такі підрозділи ввійшли в загальну систему бібліотечного обслуговування, займаючись пошуком, структуруванням масивів інформації (знань), формуванням БД з актуальних питань суспільного розвитку, економічних перетворень, аналізом періодики, нової монографічної літератури, введенням в обіг знань, інформаційною підтримкою комплексних аналітичних досліджень.

На сучасному етапі посилення ролі інформаційно-аналітичної діяльності в забезпеченні суспільних потреб переваги відповідних цьому напрямку роботи структур бібліотек визначаються насамперед наявністю доступу до величезних масивів інтелектуально-інформаційних ресурсів у фондах бібліотек (різних видів спеціальної літератури з широким тематичним охопленням, періодичної преси, у тому числі й провідних зарубіжних видань тощо).

Водночас розвиток інформаційно-аналітичних функцій обслуговування всіх категорій користувачів, у тому числі й органів державної влади, відбувається шляхом удосконалення традиційних форм роботи до «адаптації потрібної замовникам інформації (знань) у найбільш сприйнятному вигляді, що дедалі частіше набуває ознак власного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту, створеного на базі структуризації великих обсягів інформації (знань) [6].

З ефективним запровадженням і використанням можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій, зокрема Інтернету, інформаційний потенціал бібліотек у розробці якісно інших форм інформаційно-аналітичного супроводу діяльності своїх користувачів збагатився.

Введення в суспільний обіг, зокрема управлінську сферу, найбільш затребуваних для її функціонування інтелектуально-інформаційних матеріалів у формах, оптимальних для засвоєння, ефективного використання в практиці стало головною метою створення Відділу інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої і судової влади ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України. Цим структурним підрозділом, власне, у 1992 р. було започатковано Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади.

У процесі співпраці з представниками владних структур та вивчення їхніх інформаційних потреб, аналізу власних організаційно-технологічних можливостей, наявних у бібліотеці інтелектуально-інформаційних ресурсів, було визначене місце відділу в системі інформаційного супроводу діяльності державних органів. Це сприяло підвищенню якості виконання замовлень.

Головними завданнями Служби визначено:

- аналіз політичних, соціально-економічних процесів під час ринкових перетворень в Україні;
- аналіз ставлення до суспільного життя в Україні державних структур, громадської думки країн СНД та далекого зарубіжжя;
- вивчення державотворчого, законодавчого процесів у зарубіжних країнах і зіставлення їх з практикою законотворення в Україні;
- узагальнення досвіду роботи інформаційно-аналітичних структур у системі бібліотек з ефективного використання фондів активного введення в суспільний обіг наукової та іншої інформації, необхідної для підвищення ефективності діяльності органів державної влади;
- аналіз періодичної преси СНД, загальноукраїнських та регіональних видань, вивчення періодичної преси та ін. офіційних видань політичних партій, інших громадських об'єднань, релігійних організацій;
- у рамках наявних можливостей та виходячи з потреб владних структур, здійснення аналізу електронних потоків інформації, одержуваних комп'ютерними мережами України¹.

З метою реалізації цих завдань співробітниками Служби розроблювалися й опрацьовувалися методики створення власних бібліотечних

---

¹ Положення про Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України

інформаційно-аналітичних продуктів, орієнтованих на запити управлінських структур, технології відбору, оперування масивами інформації (знань), їх структурування, підготовки до використання сучасних інтелектуально-інформаційних ресурсів відповідно до запитів, створення комплексних проблемно-орієнтованих БД.

Зі зростанням конкуренції в середовищі створення та поширення інформаційно-аналітичних продуктів (послуг) дедалі більші вимоги ставляться до їх якості. У зв'язку з цим перед спеціалістами Служби постало завдання забезпечення показників якості продукowanego ними аналітичного матеріалу. Такими показниками стали повнота, достовірність та релевантність інформації (знань) при оперативному її опрацюванні; оптимальний рівень розробленості теми дослідження, з наявністю логічно викладених думок (ідей), висновків, прогнозів тощо.

Поряд з цим необхідно зазначити, що повнота і достовірність викладеного матеріалу полягає в більш ширшому охопленні відомостей із заданої теми та зіставленні фактів у процесі її дослідження. Насамперед ці вимоги можна задовольнити активним застосуванням існуючих на практиці технологій продукування інформаційно-аналітичних матеріалів, передових методів моніторингу, а також використанням швидкого доступу до різних джерел інформації, її обробки на основі впровадження електронних інформаційних технологій.

У зв'язку з цим спеціалісти Служби розв'язують організаційно-технологічні питання, починаючи від удосконалення існуючих у світовій практиці та вироблення власних раціональних прийомів роботи з інформаційним ресурсом, методів дослідження актуальних тем, що входять у коло інформаційних інтересів владних структур, і закінчуючи випуском готового аналітичного продукту. Сюди можна включити розроблення технологій й алгоритмів пошуку і відбору відомостей в інформаційних системах, базах даних та через комунікаційні засоби масової інформації (Інтернет), формування знань про особливості інформаційних потоків, структурування інформації (знань) за різними напрямками суспільної діяльності; вироблення методології аналізу та синтезу відомостей; уміння застосовувати засоби та технології збереження і поширення підготовленого інформаційно-аналітичного продукту.

Стрімке збільшення обсягів різноманітної інформації, з якою доводиться працювати, актуалізувало питання впровадження інноваційного підходу до організації інформаційно-аналітичної діяльності Служби у процесі обробки і використання інформації (знань), що проявляється в широкому використанні інноваційно-інформаційних технологій і насамперед комп'ютерної техніки з відповідним програмним забезпеченням і можливос-

тей глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. У роботі з електронною інформацією дедалі більшого значення в динамічному ритмі сучасності відіграє часовий фактор: великі обсяги інформації виставляються на сайтах Інтернету в невеликі проміжки часу і потім знімаються чи зникають у надрах баз даних. Поряд з цим аналітики називають проблему надлишковості інформації, так званих інформаційних шумів тощо.

Ураховуючи ці фактори Служба об'єктивно зобов'язана була забезпечити оперативність інформаційного обслуговування під час аналізу великих обсягів нової інформації (знань), дедалі більшою мірою використовуючи комп'ютерні технології. У зв'язку з цим основними напрямками впровадження інноваційно-інформаційних технологій стали:

- використання можливостей Інтернет на стадії збору інформації;
  - комп'ютеризація процесу обробки інформації;
  - об'єднання комп'ютеризованих робочих місць у єдину інформаційну систему;
  - використання периферійних пристроїв;
- створення власних спеціальних електронних баз даних [9].

Невід'ємною частиною роботи з підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів Служби є формування і наповнення повнотекстових БД. Основними джерелами їх наповнення стала інформація центральних і регіональних періодичних видань, електронних ЗМІ, сайтів і порталів органів державної влади всіх рівнів, наукових установ, політичних та економічних структур, інших джерел глобальної мережі.

Інформація, розміщена в цих БД, дає змогу здійснювати дослідження різноманітних питань суспільно-політичної, економічної, культурної сфер України більш комплексно, виявити певні закономірності суспільного життя в різних його проявах, вивчити погляди на суспільно важливі питання різних представників політичних, економічних, наукових структур, охопити події всіх регіонів України, простежити процес розвитку досліджуваної теми. Ці БД є основою для підготовки спеціалістами Служби експертних, прогнозно-аналітичних матеріалів з проблем ефективності державотворчого процесу в динаміці та ін.

Завдання систематичного дослідження тенденцій і процесів економічної, політичної, соціально-культурної, наукової сфер держави спеціалісти Служби вирішують шляхом моніторингу змісту інформаційних потоків у динамічному інформаційному середовищі. Моніторинг важливих суспільних явищ, особливо передвиборних кампаній, засобів впливу на них, загальної суспільно-політичної ситуації в країні та її регіонах передбачає щоденне відстеження змістовної частини інформаційних джерел та її ґрунтовний аналіз.

З метою забезпечення оперативності, актуальності і повноти наповнення інформаційно-аналітичних матеріалів Служба проводить моніторинг як за об'єктами так і за основними темами дослідження [5].

Значна частина інформаційно-аналітичних матеріалів Служби виробляється саме на основі моніторингу центральних і регіональних видань, електронних ЗМІ. Зокрема, до таких продуктів належать інформаційно-аналітичний огляд оперативної інформації регіональних ЗМІ «Регіони сьогодні», «Відгуки про діяльність органів влади», щоденний випуск «Київська влада сьогодні», інформаційно-аналітичний бюлетень «Проблеми споживчої політики у владному вимірі», щотижневик «Прогнози» та ін.

До того ж спеціалісти Служби здійснюють не лише моніторинг економічних, політичних і соціальних процесів у державі, а й інформаційного супроводу цих процесів засобами масової інформації. Оскільки ЗМІ розглядається як один з вагомих інструментів, за допомогою якого можна впливати на процеси, що відбуваються в Україні, так і поза її межами. Це зумовило започаткування досліджень з вивчення ролі різних ЗМІ у висвітленні суспільно важливих проблем, маніпуляції суспільною свідомістю тощо.

Так, одним з напрямів діяльності Служби стало складання рейтингів найбільш освітлюваних ЗМІ подій економічної, політичної, соціальної сфери України. Рейтинг складається щотижня на підставі аналізу матеріалів центральної і регіональної преси, а також інтернет-видань [7].

Важливим у підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів є етап аналітичної обробки, під час якої отримана інформація (знання) аналізується, відокремлюється суб'єктивна, незначуща, застаріла або неінформативна змістовна частина.

Основні напрями цього процесу реалізуються «через аналіз матеріалу на семантичному, смисловому рівні, досягнення змістовного синтезу» [1], результатом якого стає екстракція інформації (знань) чи створення нової інформації. Зокрема, формування інформаційно-аналітичного опису стану досліджуваної проблеми, об'єкта, явища тощо в керованій сфері може здійснюватися двома зазначеними шляхами.

Створення нової інформації передбачає значну глибину переробки і осмислення базової інформації (знань), логічний аналіз матеріалів, що містить оцінку повідомлень, ідей, концепцій, прогнозів, рекомендацій, зіставлення різних точок зору, виявлення певних закономірностей суспільного життя в різних його проявах тощо. Шляхом такої переробки змісту первинних документів можуть бути розкриті тенденції розвитку різних напрямів суспільно-політичних подій, які зумовлюють ті чи інші

явища в управлінській сфері, виявлені проблеми, що потребують вирішення, ризики в конкретних ситуаціях, сферах та ін.

Зокрема, аналітичні дослідження Служби містять авторську переробку інформації (знань) з інтерпретацією подій, ситуацій чи проблем, експертними висновками, коментарями фахівців з питань, що піддаються аналізу. Таким чином робота спрямована не стільки на здійснення аналітико-синтегичної обробки первинних текстів, згортання інформації (реферування, анотування), скільки на дослідження суспільних процесів, резонансних подій, думок громадськості та ін.

З огляду на це однією з особливостей виробництва аналітичного матеріалу дослідники називають знання, досвід, професійну інтуїцію фахівців, які також виступає як інтелектуальний базис поряд із сукупними інформаційними ресурсами. Спеціалісти Служби мають орієнтуватися в актуальних питаннях суспільного життя, в особливостях сучасного політичного процесу, законотворення, пріоритетних напрямках зовнішньої політики та основах економічних законів тощо.

Таким чином, зусиллями спеціалістів СІАЗ вироблена методологія дослідницької техніки для отримання результатів шляхом аналізу змісту матеріалів про стан і властивості суспільної дійсності на основі застосування передових методів моніторингу й обробки інформації (знань), посилення аналітичної і прогнозної складової в інформаційно-аналітичних матеріалах, впровадження електронних інформаційних технологій. Цей процес можна розглядати як структурування масивів інформації (знань) та введення в державну сферу управління нової суспільно значущої інформації (знань).

Список використаної літератури

1. *Акилина, М.* Информационная функция как понятие [Текст] / М. Акилина // Библиотека. – 1999. – № 10. – С. 31–32.
2. *Видрін, Д., Табачник, Д.* Україна на порозі ХХІ ст. Політичний аспект [Текст] / Д. Видрін, Д. Табачник. – К. : Либідь, 1995. – С. 10.
3. *Винарик, Л. С., Щедрин, А. Н., Васильева, Н. Ф.* Информационная экономика: становление, развитие, проблемы [Текст] / Л. С. Винарик [и др.] / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. Донецк, 2002. – С. 210.
4. *Винарик Л. С., Щедрин А. Н.* Роль информационных технологий в управлении административными регионами [Текст] / Л. С. Винарик, А. Н. Щедрин / НАН Украины, Ин-т экономики пром-ти. – Препр. доклада ИЭП НАН Украины, 1995. – С. 5.
5. *Вишневецька, І.* Електронні інформаційно-аналітичні продукти бібліотек як засіб удосконалення обслуговування користувачів [Текст] /

І. Вишневська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2007. – Вип. 18. – С. 8–9.

6. *Горовий, В.* Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій [Текст] / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2002. – Вип. 8. – С. 11.

7. *Гранчак, Т.* Дослідження впливу електронних ЗМІ на перебіг суспільно-політичних процесів як один з напрямів підвищення ефективності інформаційно-аналітичного продукту [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2003. – Вип. 11. – С. 35–50.

8. *Матвієнко, О.* Функції інформаційних аналітиків у процесі підготовки прийняття управлінських рішень [Текст] / О. Матвієнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2000. – Вип. 5. – С. 316.

9. *Гранчак, Т.* Бібліотечно-інформаційні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Звіт про Міжнар. наук. конф. «Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек» [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2003. – № 6. – С. 10.

10. *Мищак, І.* Досвід оперативно-організаційної та методичної роботи щодо інформаційного забезпечення управлінських рішень [Текст] / І. Мищак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2003. – Вип. 11. – С. 73.

11. *Соснін, О. В.* Проблеми державного управління системою національних ресурсів з наукового потенціалу України [Текст] / О. В. Соснін : монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – С. 23.

Забезпечення сучасними бібліотеками доступу до наукових знань як форма реалізації права на свободу світогляду та віросповідання

У статті розглядається роль сучасної бібліотеки в забезпеченні права людини й громадянина на свободу світогляду та віросповідання. Порушуються питання включення бібліотечних установ у систему організаційно-правових гарантій прав та свобод людини й громадянина.

Вступ України до Ради Європи та її приєднання до Конвенції про захист прав і основних свобод людини спонукає Україну до підтвердження взятих на себе обов'язків з гарантування високого рівня захисту прав людини. Ст. 9 згаданої Конвенції проголошує, що кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. У свою чергу ст. 35 Конституції України встановлює, що кожен має право на свободу світогляду й віросповідання.

Вагомим чинником реального забезпечення цього права, поряд з його визнанням, дотриманням і повагою, виступає гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій. Як загальне поняття гарантії прав та свобод людини й громадянина є насамперед основними умовами, способами і засобами, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права.

В юридичній літературі гарантії прав і свобод людини й громадянина поділяють на нормативно-правові та організаційно-правові [1].

Пріоритетним видом юридичних гарантій є нормативно-правові гарантії, під якими слід розуміти систему норм щодо реалізації прав та свобод людини й громадянина.

Разом з тим здійснення права на свободу світогляду й віросповідання людини та громадянина відбувається не тільки шляхом застосування нормативно-правових гарантій, але й за допомогою організаційно-правових гарантій. Організаційно-правові гарантії – це система органів державної влади, організацій, діяльність держави та всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій щодо створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами та обов'язками. До системи організаційно-правових гарантій загалом включають: державу, органи державної влади – Верховну Раду України, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Президента України, Конституційний Суд Укра-

їни, органи правосуддя, органи прокуратури, Кабінет Міністрів України та інші центральні органи державної виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, міжнародні органи та організації, членом або учасником яких є Україна, політичні партії, адвокатуру, громадські організації, а також засоби масової інформації [2].

На нашу думку, до систему організаційно-правових гарантій людини й громадянина необхідно також включити бібліотечну систему України. Адже важливою умовою для розбудови демократичної, соціальної, правової держави, формування громадянського суспільства є поінформованість. Вона безпосередньо пов'язана зі здійсненням принципу гласності (який виявляється в забезпеченні безперешкодного руху інформаційних потоків про явища та процеси в політико-правовій системі відносин) та реалізацією прав і свобод людини й громадянина.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках. Ст. 1 цього Закону визначає бібліотеку як інформаційний, культурний, освітній заклад, що має упорядкований фонд документів і надає їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам. Бібліотечна система України згідно з цим Законом – розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів (упорядкованих фондів документів на різних носіях інформації, довідково-пошуковим апаратом, матеріально-технічними засобами опрацювання, зберігання і передачі інформації) [3].

Перевагою наукових бібліотек у сприянні процесу забезпечення прав і свобод людини і громадянина, у тому числі й права на свободу світогляду й віросповідання є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги.

Зокрема, слід звернути увагу на можливість забезпечення різних категорій користувачів (наприклад, представників органів державної влади, релігійних та правозахисних організацій) інформацією нормативно-правового характеру, що сприяє підвищенню правової культури суспільства від державних структур до окремої особистості.

Таким чином, наукові бібліотеки сприяють реалізації одного з принципів, на яких, на думку М. Колодія та А. Олійника, повинен базуватися процес практичного втілення прав та обов'язків людини, а саме: принципу економії часу, соціальних зусиль і засобів під час їх реалізації [4].

Необхідно також відзначити, що невід'ємною характеристикою бібліотечного сервісу поступово стає можливість користування Всесвітньою

глобальною інформаційною мережею. З часу отримання бібліотеками доступу до Інтернет за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочинаються масштабні перетворення, пов'язані з включенням світових інформаційних масивів у систему обслуговування читачів. Можливості Інтернету дають змогу поповнити інформаційний потенціал бібліотек поряд з традиційними джерелами (книги, періодичні видання), джерелами глобальної інформаційної мережі.

У свою чергу глобальна інформаційна мережа Інтернет виступає дієвим інструментом демократизації суспільства, пропаганди й захисту прав людини [5].

Слід зазначити, що, розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державної влади, що є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини й громадянина.

Прийняття правильних рішень владними структурами залежить у першу чергу від їхньої поінформованості, тобто ефективної роботи інформаційно-аналітичних служб, які покликані забезпечувати органи державної влади необхідною інформацією. Однією з інформаційно-аналітичних служб, яка інформує владні структури України, є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ). Окрім інформування владних структур з окремих питань політичного, соціально-економічного життя держави та суспільства, аналітики СІАЗ готують огляди оперативної інформації про події в релігійній сфері. Таким чином, діяльність Служби допомагає державним органам ефективно працювати над пошуком найбільш оптимальних шляхів подальшої гармонізації та розвитку державно-церковних відносин, вирішенням проблем, які виникають у цій сфері.

Нарешті, важливу роль громадських бібліотек у забезпеченні проголошеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини 1950 р. права на свободу думки, совісті та релігії відзначає Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ). У своїх документах ПАРЄ неодноразово рекомендувала Комітетові міністрів закликати уряди всіх держав-учасниць, європейську спільноту, а також відповідні органи влади та організації «забезпечити переклад і доступність у громадських книгозбірнях основних релігійних текстів і відповідної літератури», «передавати в громадські бібліотеки публікації, що детально висвітлюють культурні досягнення й основи віровчення різних релігійних традицій» тощо [6].

Отже, можна говорити про те, що інформаційні можливості сучасної наукової бібліотеки створюють сприятливі умови для реального корис-

тування особою правом на свободу світогляду і віросповідання, що, в свою чергу, наближає Україну до виконання взятих на себе перед європейською спільнотою зобов'язань з гарантування високого рівня захисту прав людини.

Виходячи з цього, є доцільним включити до системи організаційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина бібліотечну систему України.

Список використаної літератури

1. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика [Текст] / відп. ред. В. Ф. Погорілко : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України : А.С.К., 2003. – С. 179.
2. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика [Текст] / відп. ред. В. Ф. Погорілко : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України : А.С.К., 2003. – С. 185.
3. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, вільний. Заголовок з екрана.
4. Колодій, А. М., Олійник, А. Ю. Права людини і громадянина в Україні [Текст] : навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – С. 243.
5. Натаров, О. Роль глобальної інформаційної мережі Інтернет у захисті прав людини [Текст] / О. Натаров // Україна: події, факти, коментарі. – 2008. – № 10. – С. 78–85.
6. Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1556 (2002) [Текст] // Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм : у 3-х т. – Львів : Свічадо, 2004. – Т. 3. – С. 223–227; Щодо релігійної терпимості в демократичному суспільстві. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1202 (1993) [Текст] // Права людини в Україні : інформ.-аналіт. бюлетень українсько-американського бюро захисту прав людини. – Вип. 15. – К. ; Х., 1996. – С. 68–70.

Соціальна міфотворчість і бібліотечна справа в контексті збереження і передачі інформації

У статті досліджується роль, яку на сучасному етапі може відігравати бібліотечна справа у контексті протидії розповсюдженню в соціумі негативного впливу соціальної міфотворчості деструктивної спрямованості.

Одними з основних видів життєдіяльності соціуму є збереження інформації та її передача наступним поколінням, без чого неможливе існування людства протягом тривалого часу. Соціальний інститут міфу виконує «охоронно-передавальну» функцію в безписьменних культурах. У культурах, що використовують писемність, ця функція значною мірою, але не повністю, переходить до інституту бібліотеки.

Розглядаючи співвідношення цих інститутів, слід визнати, що ці соціокультурні явища є багатофункціональними. Тому для аналізу вибрані лише соціальна міфотворчість і бібліотечна діяльність.

На перший погляд таке зіставлення є не зовсім коректним. Дійсно, відповідно до сталих у науковому середовищі поглядів, міфотворчість – це *процес* створення міфів, тобто сакралізованих або ідеологізованих інформаційних повідомлень імперативного характеру, що служать для соціалізації індивідів. Тоді як «бібліотечна справа – *складова частина* (курсив наш. – А. О.) інформаційної, виховної, культурно-освітньої діяльності, що включає комплекс державних, громадських, наукових та практичних заходів, які забезпечують організацію діяльності бібліотек, їх науково-дослідницьку й методичну роботу, а також підготовку бібліотечних фахівців» [4].

Для подолання цієї суперечності слід зробити невеликий екскурс в історію. Відомо, що перші бібліотеки з'явилися після виникнення писемності – близько 5 тис. років тому. Тобто в той час, коли для збереження й передачі найбільш важливої соціальної інформації переважно використовувався інститут міфу. Дослідження як міфотворчості того періоду, так і організації бібліотечної діяльності істотно утруднено через незначну кількість відомих на сьогодні історико-археологічних пам'яток. Більш інформативними в цьому плані є часи античності, які в контексті, що цікавить нас, навряд чи значно відрізняються від попередніх епох. У країнах Середземномор'я тієї епохи, а також сучасних їм Індії та Китаї бібліотеки існували вже як книго-

сховища і суспільні центри, до завдання яких входило поширення знань. Характерною в цьому контексті є діяльність однієї з найзнаменитіших у світовій історії бібліотек – Олександрійської. Створена в III ст. до н. е. Птолемеєм I, як і більшість бібліотек того часу при храмі, вона була також центром освіти всього світу еллінізму. З майже 900 тис. одиниць зберігання далеко не всі були присвячені праву, ботаніці, зоології й астрономії, серед них містилися тексти релігійно-ідеологічного характеру, що описують виникнення світу, людини та влади. З раціональної точки зору сучасного вченого, останні є продуктом міфотворчості. У середні віки осередками знання були монастирські бібліотеки, при яких діяли скрипторії. У них переписувалося не тільки Священне писання та твори Батьків церкви, але й роботи античних авторів. В епоху Ренесансу діячі Відродження також виявляли значну зацікавленість до наявності в бібліотеках творінь попередніх епох. Минулі сторіччя мало змінили ситуацію. Інтерес до книжкових знань (на будь-яких видах носіїв) не слабшає. Бібліотеки, як і раніше, зберігають і передають інформацію, частина якої є міфами. У чому ж проблема? Людина приходять у бібліотеку та отримує доступ до знань з різних галузей: математики, фізики, історії, міфології. Усі перераховані галузі знань, включаючи останню як науку про міфи, певною мірою впливають на життя соціуму. Проте міф має ще одну іпостась – за допомогою його можуть здійснюватися глобальні соціально-політичні перетворення, зокрема ті, які призвели до світових воєн у XX ст.

Торкаючись загальної теорії міфотворчості, слід зазначити, що більшість сучасних учених, а також авторів попередніх епох поділяють міфи на ті, що спонтанно виникають і цілеспрямовано створені, відповідно пов'язуючи їх появу з трансцендентними/іраціональними та іманентними (значною мірою раціональними) імпульсами. Тут ми бачимо одну з основних особливостей міфу – бінарні опозиції, які достатньо часто аксіологічно маркуються у форматі «добро/істина – зло/брехня». Дослідники, що стоять на теологічних позиціях, вважають істинною й об'єктивною міфотворчість як збагнення божественної суті шляхом її міфічного прозріння. Міфи, що виникли іншим способом, – суб'єктивні й помилкові. У концепціях прихильників нерелігійного підходу як істинна і природна з'являється народна (колективна) міфотворчість, яка має превалюючий спонтанний характер і служить одночасно для збереження й формування позитивних національних традицій. Ставлення до штучно (більшою мірою раціонально й індивідуально) створених міфів варіюється від нейтрального до негативного. Так, уже в датованій 360 р. до н. е. «Державі» Платона наводяться міркування про роль міфів у вихованні

«бездоганих вартових». При цьому розглядаються основні риси античної міфотворчості, частина з яких і сьогодні не втратила актуальності. Наприклад, засновниками нової держави пропонується із «уже вигаданих» міфів відбирати ті, які не суперечать локальному завданню виховання його захисників. Одночасно встановлюється контроль за діяльністю творців міфів – поетів – та визначаються критерії створення «хороших» міфів. Головний з них полягає у вимозі зображати богів і героїв тільки як джерело добра. «Для зла треба шукати якісь інші причини, тільки не бога». На наступному етапі відбувається впровадження нової ідеології, коли засновники повинні умовити «виховательок і матерів розповідати дітям лише визнані міфи, щоб за їх допомогою формувати душі дітей швидше, ніж їх тіла – руками» [7, 628].

У нашому випадку інтерес становлять саме штучно створені міфи і властива їм, зокрема, функція виховання підростаючого покоління як «варти» нової держави.

З часів Платона в такій міфотворчості мало що змінилося. Як і раніше, подібні міфи створюються для надання владі правлячій еліті законного характеру, такого, що йде з глибини національних традицій.

Один з перших римських поетів Г. Невій у своїй «Пунічній війні» для легітимізації римської експансії вибудовує міфологічний сюжет навколо створення Риму. За версією автора, Рим заснував Еней. Сам засновник був родом з Трої, отже, грек. Таким чином, Рим, на відміну від пост-фінікійського Карфагену, отримував «історичне» право на оволодіння Сицилією, стратегічно важливим за часів античності опорним пунктом на Середземномор'ї, з переважно грецьким населенням [1, 182–185].

В епоху Середньовіччя оформлюється такий прийом міфотворчості як «демонізація», що виник у процесі створення підсистеми трикстерів-прихильників антихриста, що протистоять діям позитивних релігійних героїв шляхом уособлення прибічників диявола у вигляді персонажів архаїчної міфології.

На думку визначного італійського філософа епохи Просвітництва, одного з основоположників філософії Нового часу Дж. Віко, архаїчні міфи були «дійсними і суворими історіями досягнень найдавніших народів». З часом їхня «суворість» поступила місцем розбещеності, що виникла, з одного боку, через «затемнення значень» (унаслідок тимчасової віддаленості подій), а з іншого – зміни у звичаях [3, 57]. Можливо, це відбулося тоді, коли перша, за визначенням М. Гумільова, «пасіонарна» фаза розвитку стародавніх народів почала переходити у фазу «споживання». Для того щоб «утішити свою совість», люди почали приписувати гріховні дії богам.

У XIX–XX ст. спостерігається сплеск інтересу до міфотворчості з боку філософів, соціологів, політологів, культурологів, істориків, психологів, антропологів, етнографів і лінгвістів. Усі вони відзначають існування такого феномену, як штучно створений міф. Дають йому різною мірою вдалі назви: соціальний міф, політичний міф, сучасний тощо. При цьому підкреслюється важлива роль міфотворчості в супроводженні історичного процесу краху колишніх колоніальних та імперських систем і поява великої кількості незалежних країн, активного функціонування тоталітарних ідеологій і наслідків цього для розвитку нових держав.

Спираючись на роботи українських учених Б. Кримського й А. Полісаєва, в яких ідеться про те, що «процес міфотворчості є ні що інше, як трансформація архетипів у конкретні чуттєві образи» [8, 117–118], додавши до цитованого третій елемент, ми можемо скласти схему сучасної (штучної) міфотворчості:

КУЛЬТУРНИЙ АРХЕТИП > СТВОРЕНІ НА ЙОГО ОСНОВІ МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ > КОГНІТИВНИЙ І ПОВЕДІНКОВИЙ СТЕРЕОТИПИ
--

Перша частина цієї схеми зустрічається під різними назвами в більшості авторів, що описують досліджуваний нами феномен. Починаючи від найбільш близького за назвою, який, проте, відрізняється більшою психологічною насиченістю архетипу К. Юнга, до різних метафор у М. Мюллера, Е. Тайлора і О. Фрейденаберг, колективних уявлень Л. Леві-Брюля й М. Мосса, колективних реальностей Э. Дюркгейма, «одвічних міфів» М. Еліаде, «діонісійської мудрості» Ф. Ніцше, «міфічних архе» К. Хюбнера, «багатотисячолітньої безіменної колективної традиції» М. Мамардашвілі.

Другий елемент схеми тісно пов'язаний з образом культурного героя. Виразно прослідкувати технологію його створення можна вже в роботі Ф. Ніцше «Народження трагедії з духу музики» при описі втілення в образах діонісійської мудрості аполонічними засобами мистецтва. При цьому центральний образ будь-якого міфотворчого проекту – майбутнього героя – формується на основі архетипу Діоніса.

На початку Діоніс для нас – порожня форма, що, можливо, ототожнюється з колективним несвідомим, звідки черпається енергія для подальших звершень. Поступово вона заповнюється міфологічним змістом – насамперед образами Геракла і Прометея, інтерпретованими відповідно до закладеної автором ідеї. Обидва персонажі в міфології традиційно позитивно марковані. Геракл втілює силу, яку він спрямовує проти негативних об'єктів.

Прометей, незважаючи на несхвалення богів, приносить людям безцінний дар у вигляді вогню, натомість нічого не вимагаючи. У міфі, створеному Ф. Ніцше, Прометей своїм прикладом підкріплює думку автора про те, що краще «вимагається» людством для себе злочинним шляхом, після чого необхідно бути готовим перенести страждання, послані розгніваними небожителями. Останній елемент схеми зустрічається у Е. Кассирера, коли «слово описове і логічне було перетворене на слово магічне», тобто те, що запускає певний розумовий процес або дію [5, 158]. Один з перших дослідників сучасного міфу в колишньому СРСР П. Гуревич у своїй роботі «Соціальна міфологія» проводить думку про те, що суть сучасної міфотворчості полягає в необхідності «розробляти і обґрунтовувати різні духовні фікції, що приховують об'єктивний хід суспільного розвитку» для захисту інтересів пануючого класу. На його думку, сучасні міфи відрізняються від традиційних, породжених народною або релігійною фантазією, тим, що «освячують “вічні” питання влади й підпорядкування, залежності й свободи, несправедливості й рівності» [2, 63–64]. Російський учений М. Шестов розглядає створення міфів як форму соціальної творчої активності, змістом якої є конструювання стереотипних уявлень про політичні реалії минулого і сьогодення. На думку вченого, соціальну міфотворчість обслуговує політичне існування держави і суспільства в цілому, а також політичну ідентифікацію окремих суспільних і елітарних груп, кожна з яких пристосовувала елементи архаїчної загальносоціальної міфології до властивостей власної ресурсної бази [9, 406]. На думку А. Цуладзе, основні зусилля творців міфів спрямовані на те, щоб зробити «програмованою і передбаченою» поведінку людини за рахунок конструювання «помиркової реальності і підтримки віри в міф» [10, 161].

Найвиразніше ця схема виявилася в міфотворчості лідерів німецьких націонал-соціалістів і їхніх прибічників, що поставили в минулому сторіччі людство на межу глобальної катастрофи. Культурний архетип, який експлуатували нацисти, можна визначити як «воїн-завойовник». Для розширення соціальної бази ними також використовувалася більш вужча матриця «воїн-визволитель від варварів». Наступний елемент побудови образу надлюдини можна умовно назвати античним. У даному випадку мова йде про використання стародавніх «загально-середземноморських» мотивів: єгипетських, вавілонських, греко-римських. Римська тема активно використовувалася для виправдання боротьби проти варварів – слов'ян. Проте основна роль належала арійсько-давньогерманським символам у расистській інтерпретації, що вказували на глибокий зв'язок з національно-архаїчною традицією, оспіваною

у творах А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, Р. Вагнера, новій міфології Третього рейху і фашистської Італії. Християнська традиція Середньовіччя також використовувалася творцями нацистської міфології. Солдати вермахту представлялися лицарями-хрестоносцями, що борються проти східних схизматиків та інших язичників. Наступний елемент – прусський войовничий дух, уособленням якого були легендарні воїни короля Фрідріха II, що своїми перемогами проклали шлях до подальшого політичного об'єднання Німеччини. Мета такого характерного для більшості міфів синкретизму – створення нової системи стереотипів, дія яких розгортається за таким алгоритмом:

- предки створили Німеччину (Італію) у жорстокій боротьбі з ворогами;
- вони були непереможними героями;
- сьогодні Батьківщина знову в оточенні ворогів, які хочуть її знищити;
- іди з нами (роби, оскільки велять вожді, які одні знають вірний шлях);
- ти врятуєш Батьківщину й станеш безсмертним героєм.

Повертаючись від побудованої на міфах нацистської пропаганди до бібліотечної справи, слід визначити два пов'язаних між собою важливих для нас моменти. Перший полягає в тому, що соціальна міфотворчість Третього рейху виявлялася в найрізноманітніших формах. Другий – спалювання книг небажаних авторів «вартою» нової держави.

Знищення книг означало істотне зниження можливості вибору в читача. Останньому доводилося ознайомлюватися з творами лише тих авторів, чий погляд не суперечили нацистській ідеології, заснованій на штучно створених расистських міфах. Таким чином, був перекритий останній канал отримання об'єктивної інформації, до того ж з джерела, що відрізняються значно більшою глибиною порівняно з газетами, журналами, кіно й радіо. Сумний підсумок реалізації цього проекту загальновідомий.

Викладене вище показує, яку важливу роль відіграє бібліотечна справа в переломні моменти історії, коли суспільство наближається до чергової точки біфуркації. Зокрема, у новостворених державах у період соціокультурної трансформації суспільства піддаються активному впливу з боку суб'єктів соціальної міфотворчості. Протиборчі політичні сили задіюють істотно збільшені можливості ЗМІ, Інтернету, кіно, телерадіокомпаній. Щодня люди стикаються зі значними інформаційними потоками. Їх інтенсивність ускладнює можливість критичного осмислення соціально-політичних процесів, що відбуваються. У таких

умовах місія бібліотеки в контексті науково-інформаційного забезпечення сталого розвитку суспільства та збереження документальної спадщини України стає Місією з великої букви. Саме бібліотека може сьогодні протистояти створенню штучних міфів у вузькокорпоративних інтересах, що не мають нічого спільного, з загальнонародними. Один з основних засобів протидії створеним сьогодні політичними технологіями міфам – це забезпечення найширшого доступу до інформації, у першу чергу до тієї, що містить вікову народну мудрість і ідеї мислителів сьогодення й минулого, які допоможуть вірно оцінити події, що відбуваються, і ухвалити правильне рішення.

У зв'язку з цим цілком можна погодитися з висновками Л. Костенка й М. Сороки про те, що на сучасному етапі розвитку бібліотечної справи «найбільш раціональним є зосередження повного циклу аналітико-синтетичної обробки документальних потоків (бібліографування, реферування, підготовка оглядово-аналітичних матеріалів) у бібліотеках з подальшим створенням і тиражуванням ними електронних копій науково-інформаційних матеріалів» [6].

Тобто за рахунок створення сприятливих умов для доступу до об'єктивних знань тих членів суспільства, які мають високий інтелектуальний потенціал і часто є «лідерами думок», може здійснюватися протидія деструктивному впливу штучно створюваних міфів на народні маси в цілому.

Таким чином, інститут бібліотеки може в сучасних умовах бути ефективним регулятором міфологічного мислення в соціумі.

Список використаних джерел

1. *Блакуэлл, К., Блакуэлл, Х.* Мифология для чайников [Текст] / К. Блакуэлл, Х. Блакуэлл. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 384 с.
2. *Гуревич, П.* Социальная мифология [Текст] / П. Гуревич. – М. : Мысль, 1983. – 175 с.
3. *Вико, Дж.* Основание новой науки об общей природе наций [Текст] / Дж. Вико. – М. : ИСА, 1994. – 618 с.
4. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу № 32/95-ВР». – [чинний від 27 січня 1995 р.].
5. *Кассирер, Э.* «Техника политических мифов» [Текст] / Э. Кассирер // Октябрь. – 1993. – № 7. – С. 153–164.
6. *Костенко, Л., Сорока, М.* Функції та статус бібліотеки інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / Л. Костенко, М. Сорока. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/library/tasks.html, вільний. Заголовок з екрана.

7. *Платон*. Избранные диалоги [Текст] / Платон. – М. : ЭКСМО, 2007. – 768 с.
8. *Полисаев, О.* Архітектоніка сучасного міфу : монографія [Текст] / О. Полисаев. – Т. : Астон, 2008. – 336 с.
9. *Пестов, Н.* Политический миф теперь и прежде [Текст] / Н. Пестов. – М. : Издательство «ОЛМА-ПРЕСС», 2005. – 414 с.
10. *Цуладзе, А.* Политическая мифология [Текст] / А. Цуладзе. – М. : ЭКСМО : Алгоритм, 2003. – 382 с.

Форми і методи введення в суспільний обіг наукових знань інформаційно-аналітичними структурами бібліотек

У роботі розглядаються окремі форми і методи роботи інформаційно-аналітичних структур бшліотек, етапи створення баз даних, що сприяють введенню в суспільний обіг нових наукових знань.

У практичній діяльності науковців, спеціалістів сфери економіки, політики, різних категорій чиновників, представників владних структур дедалі більшої гостроти набувають проблеми пошуку в загальному потоці необхідної саме для них інформації, обробки великих інформаційних масивів. При цьому опрацювання великих інформаційних масивів забезпечує високу точність, безпомилковість пошуку.

Із 80-х років ХХ ст. обсяг знань у суспільстві збільшується удвічі кожні два роки, причому з прискоренням. У соціальній сфері ця тенденція проявляється в тому, що в найбільш розвинутих країнах світу взято курс на перехід найближчим часом від теперішнього індустріального суспільства до постіндустріального (інформаційного).

«Ера інформаційного суспільства» – прискорення темпу життя, зростання кількості комунікативних зв'язків, урбанізація і бурхливий розвиток науково-технічного прогресу. Саме ці чинники визначають необхідність переходу до нової стратегії розвитку на основі знань та високоефективних інформаційних технологій, які невблаганно вторгаються в усі сфери діяльності людства. Зосередження уваги на сфері інформаційних технологій потребує реалізації концепції «чотирьох і» (інформатизація, індивідуалізація, інтеграція та інтелектуалізація).

Головною проблемою країн, що розвиваються, стає так званий «цифровий розрив» або інформаційна нерівність – розрив у можливостях та способі життя між державами, що будують інформаційне суспільство, та рештою держав. У суспільстві, заснованому на знаннях, їх обсяг не є метою освіти. Сьогодні мета освіти – навчити людей створювати нові знання й опанувати технології та способи, що дають можливість це зробити.

Сучасні тенденції розвитку ставлять нові вимоги перед людиною, а значить і перед освітою, зокрема її змістом, що відіграє вирішальну

роль у становленні кожної особистості. Зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. Постійно з'являються нові знання, без використання яких фахівець не буде ефективним. Людина XXI ст. – це людина, яка постійно вчиться. Людство рухається до нової якості суспільного розвитку – суспільства знань. «Проблему накопичення і введення в загальний обіг наукових баз знань найкраще можна вирішити на основі бібліотек, – зазначив академік НАНУ, генеральний директор НБУВ О. С. Онищенко. – Не можна створити інформаційну мережу без інформаційної бази, без знань, накопичених у бібліотеках. Нині відбувається прискорене оновлення науково-технічних знань, у зв'язку з чим потрібні спеціалісти, які здатні творчо використовувати науковий потенціал у різних галузях. Сьогодні до 75% вітчизняного наукового потенціалу використовується для підтримки вже досягнутого науково-технічного рівня економіки, лише незначна частина орієнтована на цілі оновлення на сучасному рівні наукових знань. Українська наука зберегла ще певні можливості в плані наукового забезпечення інноваційного розвитку країни».

Саме в бібліотеках протягом останніх десятиріч спостерігалось найбільш помітне вдосконалення засобів управління інформацією, введення її в активний суспільний обіг.

Актуальність перетворення бібліотечних закладів з установ, які виконують винятково функцію «скарбниці знань», на наукові установи, які шляхом створення відповідних інформаційно-аналітичних підрозділів здатні надавати необхідну замовникам не лише інформаційну, а й аналітичну, прогностичну інноваційну та іншу продукцію. Тобто поступово бібліотеки, використовуючи власний значний науковий та інформаційний потенціал, мають перетворюватися на своєрідні «фабрики думок», не тільки обслуговуючи читачів, а й надаючи відповідні інформаційно-аналітичні послуги владним структурам, юридичним особам, науковцям, зацікавленим в отриманні відповідної інформації.

Інформаційно-аналітичні структури наукових бібліотек у процесі свого розвитку якраз і стали спеціалізованими структурами з вивчення інформації, її обробки й аналізу і сьогодні виконують роль посередника між масивами інформації та користувачами. Потреба в таких посередниках з розвитком суспільства стає дедалі актуальнішою і не лише для науки.

Наукова діяльність в Україні, як і в усіх інших, зазнає загальноцивілізаційного впливу і перебуває під дією відповідних конкурентних стимуляторів. При цьому одним з істотних факторів успішної діяльності у сфері

науки стає ефективність, дедалі більш відчутна регламентація наукових досліджень у часі. Відбір, аналіз інформації за темою досліджень – це завжди важлива складова наукової роботи, що забирає значну частину відведеного на неї часу.

Отже, закономірно є порушення питання про розвиток наукових досліджень в Україні, інтенсифікацію наукової діяльності, удосконалення її технологій і насамперед – в оперуванні інформацією. Ця робота, виходячи з об'єктивно існуючої нині ситуації, пов'язана з гострою необхідністю одержання практично негайних результатів: потребою в інформаційно-аналітичному забезпеченні процесу становлення нової держави, економічних змін у напрямі формування ринкової економіки, відповідного супроводу демократичних перетворень, нових умов функціонування нації, культури.

У цілісному раніше процесі наукових досліджень: відбір вихідної інформації в широкому розумінні, включаючи вихідні концепції, ідеї, методики, фактологічний матеріал, його структурування, адаптацію до найбільш продуктивного осмислення дослідниками – усе це за труднощістю, рівнем докладання інтелектуального ресурсу переросло поняття підготовчої, допоміжної роботи.

Перша з цих проблем пов'язана з необхідністю досягнення зростаючих обсягів інформації під особливим кутом зору – науковий аналіз, можливість використання як бази для наукових досліджень. Сам факт прискороного зростання цих обсягів вимагає адекватної реакції: оновлення, удосконалення методів обробки та аналізу інформації.

Більш тісне співробітництво наукових колективів з бібліотечними закладами сприятиме також підвищенню ефективності наукових досліджень у зв'язку з тим, що сучасні наукові дослідження в Україні ґрунтуються, як правило, на новій інформації.

Економіка інформаційного суспільства значною мірою орієнтована на виробництво продуктів інформаційної та інтелектуальної діяльності, пов'язаної з виробництвом нових видів інформації та знань, наданням їм форми, зручної для використання іншими людьми. Рівень інформатизації різних сфер громадського життя істотно впливатиме насамперед на науку, освіту, культуру та керування державою.

У роботі з електронною інформацією важливого значення в динамічному ритмі сучасності відіграє часовий фактор: великі обсяги суспільно значущої інформації виставляються на сайтах Інтернету на невеликий проміжок часу, а потім знімаються чи зникають у надрах баз даних і втрачаються для бібліотечних закладів. 12–14 жовтня 2004 р. у м. Київ Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського спільно

з Асоціацією бібліотек України і радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук було проведено Міжнародну наукову конференцію «Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ».

На конференції було розглянуто комплекс проблем, пов'язаних з участю бібліотек та інформаційних центрів у реалізації національної інформаційної політики. Констатувалося, що вітчизняні бібліотеки та інформаційні центри України є потужними складовими інформаційної інфраструктури держави, їх розвиток характеризується визначенням і впровадженням ефективних механізмів забезпечення науково-інформаційного супроводу політичних та соціально-економічних реформ.

З огляду на необхідність активізації участі бібліотечних установ та науково-інформаційних центрів у формуванні системи інформаційного супроводу суспільних реформ у країні, розвитку аналітичного та прогнозно-маркетингового напрямку діяльності бібліотечно-інформаційної сфери, конференція рекомендувала серед багатьох інших напрямів діяльності:

1. У напрямі наукового опрацювання інформаційних ресурсів: створити інтегровану довідково-пошукову систему розкриття змісту сукупних фондів вітчизняних наукових бібліотек і засобів навігації в глобальних інформаційних мережах, розповсюдження та популяризації відомостей про інформаційні ресурси країни; розвивати корпоративні форми аналітико-синтетичної обробки інформації, забезпечити повноту відображення в системі реферування вітчизняної наукової літератури відомостей щодо публікацій українських учених і фахівців.

2. У напрямі наукових досліджень і підвищення кваліфікації кадрів: розробити стратегію розвитку бібліотек та інших центрів документальних комунікацій України в глобальному електронному середовищі, напрямів формування єдиного науково-інформаційного простору держави; організувати систему безперервної освіти та підвищення кваліфікації науково-інформаційних і бібліотечних фахівців, розвивати новітні форми навчання (дистанційні, модульні тощо).

Неспроможність введення в обіг суттєвої частини генерованої інформації стосовно навколишнього світу і процесів, що відбуваються в українському суспільстві, обумовлює викривлене уявлення про дійсність, а за умови розвитку цієї тенденції – зростаючу неадекватну реакцію суспільства на навколишнє середовище. Тому величезного значення набуває діяльність інформаційно-аналітичних центрів, які працюють саме з великим обсягом інформації і виконують роль уведення в суспільний обіг наукових знань.

Інформаційно-аналітичні служби або центри називають нині «фабриками думок». «Фабрика думок» – організація, інститут, корпорація або група, що проводить дослідження у сферах соціальної та політичної стратегій, технологій чи озброєння. Зазвичай фінансується за рахунок держбюджету чи приватних клієнтів (Dictionary, 2000). За висловлюванням відомого фахівця з PR-технологій І. Дрора, «фабрики думок» – вогнища зростання, що створюються за рахунок застосування безперервного міждисциплінарного наукового мислення до глибинного вдосконалення процесу формування політики як головної сполучної ланки між владою і знанням.

«Фабрики думок» дають змогу долучитися до вирішення складних загальносуспільних проблем людям, яких з тих чи інших причин не влаштовує робота у традиційних державних, наукових чи політичних структурах, де вони не знаходять повного самовираження.

Розвиток сучасного державного управління, що базується на принципах демократії, закликав до поширення технологій організації «фабрик думок» перш за все в соціальній та економічній політиках і в політиці навколишнього середовища.

Розвиток сучасної наукової парадигми вплинув й на створення нових форм «фабрик думок», які якісно використовують повноцінну міждисциплінарну наукову думку для глибокого поліпшення процесу напрацювання конкретних практик вирішення проблем, що постають перед суспільством як головна сполучна ланка між владою та знанням.

Введення в суспільний обіг нових наукових знань відбувається методом пошуку їх в інформаційному просторі та створення і наповнення інформаційних баз. Однак інформація, добута з використанням такого методу, може бути успішно використана для подальшої діяльності, проте зберігає свою корисність для користувача в обмежених часових межах.

Методи, використані в процесі створення інформаційно-аналітичної системи, це – лінгвістичний аналіз текстів, метод контент-аналізу, а також комп'ютерні методи опрацювання інформації, методи ведення баз даних. Використовуючи інформаційні джерела, фахівці інформаційно-аналітичних підрозділів методом щоденного перегляду великого масиву різноманітних (державних, галузевих, регіональних, наукових тощо) сайтів відшуковують і створюють нові повідомлення про розвиток різних галузей знань, нові відкриття в науці, використовують ці матеріали при створенні баз даних та випуску інформаційно-аналітичних тематичних збірників. Інформація, розміщена на різних сайтах і опрацьована фахівцями інформаційно-аналітичних підрозділів, може бути використана фахівцями багатьох галузей.

Так, цікавим для істориків та археологів буде повідомлення, розміщене 11.09.2009 р. на порталі м. Кіровоград щодо того, що на Новомиргородщині вперше в Україні розкопали докази існування на території України Стрілецької культури, які знайшли під час археологічних розкопок. В Україні подібна знахідка виявлена вперше. А обговорення існування у світі «фабрик думок» викликало появу в березні 2009 р. першої подібної структури в Україні в м. Дніпропетровськ. Вона була створена в межах діяльності політичної асоціації «Прагнемо змін». Як зазначив президент асоціації «Прагнемо змін» К. Бондаренко, одне зі своїх першочергових завдань учасники «фабрики думок» вбачають у вирішенні проблем місцевого самоврядування. Перше замовлення на проектну розробку «фабрика думок» уже одержала від фонду «Наш дім – Дніпропетровськ».

Відібраний фахівцями матеріал може бути включений до різних баз даних, щоб потім його могли використати користувачі інформації різних галузей. Так, наприклад, повідомлення про те, що в Дніпропетровську створено науково-дослідний центр, де визначатимуть наявність генномодифікованих організмів у продуктах рослинного та тваринного виробництва (центр розпочав свою роботу 11 вересня 2009 р. на базі Дніпропетровського державного аграрного університету), вміщено в бази даних «Наука», «Регіони» та «Економіка». Вищенаведене повідомлення з Кіровограда вміщено в бази даних «Наука» та «Регіони», а щодо дніпропетровської «Фабрики думок» – до баз «Наука», «Регіони» та «Політика».

Відібрані фахівцями з інформаційних джерел та зібрані в бази даних матеріали узагальнюються та використовуються для подальшого випуску аналітичних збірників різної тематики. Бюлетень матеріалів «Шляхи реформування української науки», що випускається Службою інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) НБУВ (структурою, певною мірою у своїй діяльності подібною до «фабрик думки»), дає змогу фахівцям ознайомитися з процесами, що відбуваються в науковому середовищі країни та зарубіжжя як загалом, так і в окремих галузях науки.

Якщо кількість публікацій на певну тему обмежена, для повнішого наповнення баз даних використовуються пошукові системи. До бази даних включено також прогностичні матеріали. Наприклад, повідомлення про наступні наукові конференції, симпозіуми чи з'їзди науковців зацікавлять фахівців. Як повідомляє офіційний сайт м. Ялта, з 28 вересня по 3 жовтня в Ялті відбулася конференція «IT service & security management-2009. Управління ІТ – учора, сьогодні, завтра». У конференції брали участь представники органів влади, державних і комерційних підприємств, організацій, будівельних компаній, фірм розробників та

постачальників сучасного телекомунікаційного обладнання і програмного забезпечення. Безперечно, вміщення такого повідомлення до бази даних прогнозних матеріалів зумовить зацікавленість фахівців відповідних галузей.

Великий попит на результати діяльності інформаційно-аналітичних служб спричинив їх значний розвиток і появу відповідних служб у багатьох структурах. Зараз такі підрозділи з'являються в державних адміністраціях, міністерствах, інформаційних агентствах, багатьох організаціях. Інформаційно-аналітичні служби забезпечують якісно новий рівень управлінської діяльності в державі, коли великого значення набувають питання вироблення стратегій розвитку, прогнозні розрахунки, моделювання організаційних структур, міжгалузевих перехресних відносин, механізмів фінансування, а також інформаційна політика і широка громадська участь в обговоренні важливих проблем. Вони забезпечують значне розширення кількості джерел та обсягів інформації, що береться до уваги при прийнятті рішень.

У вересні поточного року відбулася прес-конференція «Роль науки та інновацій в подоланні світової економічної кризи», у межах діяльності Комітету ВР з питань науки та освіти, в якій також узяли участь міністр економіки України, академік НАНУ Б. Данилишин, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України, академік НАНУ В.Геєць, директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, академік НАН України Ю. Пахомов.

На ключовій ролі науки та інновацій у подоланні світової економічної кризи наголосив голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, професор В. Полохало. Він зазначив, що в Україні, починаючи з 90-х років минулого століття, закріплюються тенденції до технологічного відставання від розвинутих країн світу та зниження конкурентоспроможності її національної економіки. «Сподівання на те, що приватизація та ринковий механізм автоматично забезпечать модернізацію економіки через включення інноваційних факторів, – не справилися.

В Україні переважна більшість приватних підприємств не реконструйовано, не модернізовано, тому вони й виявилися неконкурентоспроможними на світових ринках, що з усією очевидністю підтвердилося під час нинішньої світової економічної кризи», – сказав він. З цим погодився Б. Данилишин, який зазначив, що «криза довела: щоб бути конкурентоспроможними, необхідно підтримувати попит на вітчизняні наукові розробки та стимулювати їх впровадження в національній економіці».

Під час прес-конференції учасники озвучили конструктивні шляхи вирішення проблемних питань реалізації в Україні інвестиційної

політики і стратегії. Першочерговими кроками були визначені такі: створення конкурентоспроможної системи генерування знань; формування інноваційної інфраструктури та системи трансферу технологій; розвиток системи управління інтелектуальною власністю; стимулювання попиту на інновації та інтеграція науково-технологічного потенціалу країни у світове господарство.

«Криза в суспільних вимірах» – щотижневий додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі», що видається СІАЗ НБУВ на основі узагальненої відібраної з багатьох джерел інформації з метою надати користувачам дані щодо проблем економічної, фінансової, суспільної кризи в Україні та світі, про можливі шляхи її подолання.

Таким чином, нині роль інформаційно-аналітичних підрозділів може тільки зростати і набувати більшої затребуваності в суспільстві. Такі підрозділи мають враховувати досвід інформаційно-аналітичної діяльності, накопичений на різних рівнях – державному, галузевому, регіональному, корпоративному, а також новітні досягнення у сфері наукових розробок і технологій. Потрібно також введення нових джерел інформації та поповнення існуючих з метою забезпечення постійного уточнення і розширення інформаційної бази; удосконалення оперативного аналізу інформації; збільшення ретроспективного аналізу інформації.

Отже, становлення інформаційного суспільства обумовлює підвищені вимоги до побудови ефективної системи взаємодії науки, освіти та виробництва, розвитку інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, насамперед з питань підготовки управлінських кадрів, переорієнтацію програм їх підготовки на міжнародні стандарти.

Бібліотеки як суспільні інформаційні центри стають також центрами передового досвіду, наукової думки, просвітництва та освіти для всіх категорій громадян, які використовують сучасні інформаційні технології як важливий елемент свого способу життя.

Діяльність же інформаційно-аналітичних служб бібліотек стає дедалі затребуванішою при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів для розробки дослідних проєктів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем тощо.

Зараз в Україні набирає обертів процес консолідації регіональних еліт. Креативні групи, очолювані відомими вченими, впевнені у своїй спроможності запропонувати Україні науковий і системний шлях подолання політичних та суспільних проблем. Під час багаточисленних круглих столів, що відбулися останніми місяцями, представники інтелігенції обговорювали ситуацію, що склалася в політичному та економічному житті країни. У процесі «мозкових атак» експерти, політологи, економісти дійшли

висновку, що політичний процес в Україні не піддається науковому аналізу. Виникла ідея – наукова та ділова еліта має сама створювати політику. Цього разу планується створити саме елітарний рух, відкритий для всіх, хто здатний на креативну діяльність в ім'я нації та держави.

Немає сумнівів у тому, що подібним новостворенням будуть украї потрібні аналітичні розробки науковців суспільно-політичної, економічної, політологічної, історичної та інших галузей, а отже, діяльність інформаційно-аналітичних служб, які постійно відслідковують та можуть трансформувати ідеї та проблеми в конкретні пропозиції, пропонувати конструктивний форум для обміну думками між ключовими сторонами у вирішенні того чи іншого питання, набуватиме дедалі більшої ваги.

Список використаних джерел

1. *Бровкин, А.* Академік Олексій Онищенко – учений, організатор науки, культуролог, бібліотекознавець [Електронний ресурс] / А. Бровкін. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua>, вільний. Заголовок з екрана.

2. *Горовий, В. М.* Роль інформаційно-аналітичних служб у поширенні наукових знань [Електронний ресурс] / В. М. Горовий. – Режим доступу: http://www.mndc.naiuu.kiev.ua/Gurnal/4_text, вільний. Заголовок з екрана.

3. *Грановский, В.* Современные фабрики мысли [Текст] / В. Грановский. – К. : Агентство гуманитарных технологий, 1999. – С. 4.

4. *Свириденко, С. С.* Информационные технологии интеллектуальной деятельности [Текст] / С. С. Свириденко. – М. : МНЭПУ, 1995. – С. 26.

5. *Соснін, О.* Проблеми правового регулювання інформаційної політики в Україні [Електронний ресурс] / О. Соснін. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1159>, вільний. Заголовок з екрана.

6. *Шевчук, О. Б., Голобуцький О. П.* E-Ukraine. Інформаційне суспільство: бути чи не бути [Текст] / О. Б. Шевчук, О. П. Голобуцький. – К. : ЗАТ «Атлант UMS», 2001.

7. На ключовій ролі науки та інновацій у подоланні світової економічної кризи... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/index>, вільний. Заголовок з екрана.

8. В Ялте пройдет конференция «IT service & security management-2009. Управление ИТ – вчера, сегодня, завтра» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.news.allcrimea.net/news/2009/9/14/1252908900>, свободный. Заглавие с экрана.

Електронні ресурси в інформаційному супроводі наукової діяльності

У статті дається характеристика електронного ресурсу наукових бібліотек, роль бібліотечних закладів у вирішенні проблеми введення національного інформаційного ресурсу у світовий інформаційний простір. Аналізуються особливості розвитку наукового електронного середовища в Україні і світі.

Нова електронна форма збереження інформації та міжнародна мережа Інтернет відкрили нові можливості для передачі інформації, що відобразилось на роботі бібліотечних установ. При цьому використання найновіших комп'ютерних технологій і засобів телекомунікаційного зв'язку стає найважливішим стратегічним ресурсом для більш ефективного залучення бібліотечно-інформаційного потенціалу до наукового, суспільного і культурного обігу. В нових умовах бібліотеки зберегли свої традиційні форми роботи з читачами з використанням паперових карткових каталогів і картотек, з видачею літератури в друкованому вигляді. Але разом з картковими з'явилися електронні каталоги і картотеки, а разом з книгосховищами друкованої продукції в бібліотеках активно створюються електронні бази даних, які містять статті, дисертації, книги, тематичні колекції. Використання електронних носіїв інформації відбивається на всіх процесах бібліотечної роботи, змінилися процеси введення інформації для її збереження, зчитування та здійснення по-шуку в інформаційних масивах, упорядкування, сортування і каталогізації.

Сучасні інформаційні технології відкривають більше можливостей для інформаційної підтримки наукових досліджень. В якісному інформаційному обслуговуванні зацікавлені всі, хто займається науковою і освітньою діяльністю: науковці, педагогічні працівники, дослідники, студентська молодь. Процес використання електронних носіїв бібліотеками розвивається та поглиблюється. В епоху Інтернету процеси наукової комунікації зазнали радикальних змін, з'явилась можливість отримувати інформацію в режимі **онлайн**.

Електронний ресурс, який використовується науковцями, дуже неоднорідний, частково він збирається та впорядковується бібліотеками, частково формується в мережі Інтернет. Електронний ресурс, який упорядковують бібліотеки, можна умовно розділити на кілька блоків:

електронні каталоги; літературу в електронному вигляді, яка, власне, є частиною бібліотечного фонду (оцифровані книги, статті, рукописи); підписний електронний ресурс міжнародних джерел, доступ до якого забезпечує бібліотека; вітчизняна наукова періодика тощо. Науковий електронний ресурс в інтернет-середовищі, що формується поза бібліотечною мережею, передусім поданий на сайтах наукових установ та організацій, загальних та вузькоспеціалізованих сайтах наукового спрямування, представлений електронними бібліотеками таких великих інтернет-компаній як Google, Yahoo, Microsoft тощо.

Більше ніж півтора десятиріччя формує свій електронний ресурс Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Одним з ключових завдань НБУВ є формування національної електронної бібліотеки, державного депозитарію електронних видань та електронних версій друкованих видань, координація робіт з переведення бібліотечних фондів на паперових носіях в електронну форму. На сьогодні бібліотекою здійснено надзвичайно велику роботу зі створення електронного пошукового апарату. Так, електронні каталоги та картотеки містять 3,5 млн бібліографічних записів, зокрема, функціонує електронний каталог бібліотеки; дев'ять спеціалізованих каталогів і картотек, розпочато сканування алфавітного генерального каталогу. Створено загальнодержавну реферативну базу даних «Україніка наукова» (301 тис. записів).

Література в електронному вигляді згрупована в електронний фонд (64 тис. документів) та в 16 тематичних та видових збірань публікацій. Це статті з журналів і збірників, монографії, автореферати дисертацій. Важливо й те, що доступ до цього електронного масиву інформації читачі можуть здійснювати як через комп'ютери в залах бібліотеки, так і через мережу Інтернет, зайшовши на сайт НБУВ.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського активно реалізує проекти доступу до світової і вітчизняної наукової інформації в електронному вигляді. Бібліотека є активним учасником різних міжнародних проектів щодо доступу до онлайн-науково-інформаційних ресурсів, здійснюючи організацію підписки на деякі світові електронні ресурси для мережі академічних бібліотек. Підвищення цін на зарубіжну періодику значно ускладнило поповнення цими виданнями фондів НБУВ і бібліотек наукових установ протягом кількох десятиріч. У зв'язку з цим НБУВ разом з Інформаційно-бібліотечною радою НАНУ ініціювали проект постанови президії НАНУ «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень» (№ 96 від 5.04.2007 р.), згідно з яким НБУВ як головний заклад зі створення академічних онлайн-науково-інформаційних ресурсів,

має надавати послуги мережевого доступу до ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації установам НАНУ. Так, у 2009 р. НБУВ надавала можливість читачам працювати з науковою електронною бібліотекою на платформі ScienceDirect (24 тематичні колекції, що містять понад 2 тис. журналів видавництва Elsevier); журналами американських наукових товариств; повнотекстовою базою даних компанії EastView «Центральная пресса России», ресурсами EBSCOhost. Статистика використання підписних інформаційних ресурсів за 2008 р. свідчить про те, що 75 % установ НАН України активно працювали з ресурсом, а 44 % істотно покращили показники їх використання порівняно з попереднім роком [1].

На увагу заслуговує проект «Наукова періодика України», розміщений на сайті НБУВ, який гарантує відкритий доступ до результатів наукових досліджень, проведених за рахунок держбюджету. Реалізація проекту сприяє зміцненню інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності, включенню національних ресурсів до міжнародної системи наукових електронних комунікацій, формуванню позитивного іміджу української науки. Створення архіву визначено наказом Вищої атестаційної комісії і НАН України «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». У 2009 р. науково-видавничою радою НАНУ разом зі співробітниками НБУВ розроблений договір про передавання електронних копій наукового періодичного видання, в якому зазначається, що установа-видавець наукового періодичного видання сама визначає термін затримки представлення електронної версії видання у відкритому доступі Інтернет. На сьогодні відбувається формування повнотекстової складової порталу, електронний архів містить близько 1 тис. українських наукових періодичних та продовжуваних видань, засновниками та видавцями яких є наукові та освітні заклади України. Проект досить молодий, архів відкриває доступ до матеріалів 2007–2009 рр. [2–4].

Над створенням електронного продукту працює і Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ). Діяльність Служби спрямована на забезпечення інформаційних потреб користувачів цілого ряду замовників, силами СІАЗ готуються огляди оперативної інформації про події в політичному, соціально-економічному, науковому житті. Зокрема, Служба готує цікаві й інформативні щомісячні випуски «Шляхи реформування української науки», в яких оперативно і систематизовано подається фактичний матеріал про розвиток науки

в Україні і світі. Для підготовки використовуються українські та зарубіжні сайти наукового спрямування, друкована продукція. На сторінках електронного видання зібраний матеріал про співробітництво наукових і владних структур, міжнародне співробітництво та досвід реформування в науковій сфері, допомогу науки виробництву, основні події в науковому житті України тощо.

НБУВ, будучи однією з найбільших бібліотек у країні і маючи фонд 15 млн одиниць, є науково-дослідним центром і базовою організацією для бібліотек науково-дослідних установ системи Академії наук України, здійснює методичну і координаційну роботу. До складу бібліотечно-інформаційної мережі НАНУ на сьогодні, крім НБУВ, входять Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, понад 100 бібліотек і 70 інформаційних підрозділів науково-дослідних закладів. Вирішальна роль в організації і координації бібліотечно-інформаційної роботи наукових установ належить Інформаційно-бібліотечній раді НАН України (ІБР) – постійно діючому органу президії НАН України, який курирує бібліотечно-інформаційну систему всіх закладів Академії наук. З 2003 р. головою ІБР був призначений генеральний директор НБУВ, академік НАНУ О. С. Онищенко, завдяки зусиллям якого, як підкреслив президент НАН України Б. Є. Патон, НБУВ рішуче розпочала реалізацію стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної справи на основі формування інтегрованих електронних інформаційних ресурсів [5,6].

У методичній діяльності НБУВ орієнтується на співробітництво з бібліотеками-лідерами як з головними центрами у сфері інформаційних технологій і комунікацій, якими на сьогодні є бібліотеки Інституту фізики напівпровідників, Інституту біології південних морів імені О. О. Ковалевського, Головної астрономічної обсерваторії. Зокрема, бібліотека Інституту біології південних морів співпрацює з міжнародними організаціями морської і водної тематики і є членом Європейської асоціації бібліотек і інформаційних центрів у галузі морських наук (EURASLIC), є регіональним тренінг-центром. У 1999 р. бібліотека отримала грант Міжнародного фонду «Відродження» на виконання проекту «Створення центру щодо організації доступу до інформаційних ресурсів Інтернет і поширенню електронних публікацій у сфері охорони навколишнього середовища і проблем екології серед бібліотек і громадських організацій Криму і України» [7].

В Інституті фізики напівпровідників як базової організації українського відділення Міжнародного співтовариства з оптичної техніки (SPIE) і Українського відділення міжнародного товариства

дисплейної техніки (SID), створена бібліотека праць цих товариств, яка містить 4 тис. томів і 100 компакт-дисків, повні зібрання матеріалів усіх міжнародних конференцій з оптичної техніки і дисплейних технологій.

Наукові бібліотеки інститутів біології південних морів, фізики, електроварки, монокристалів, ботаніки, Головної астрономічної обсерваторії, Морського гідрофізичного інституту тощо максимально залучають мережеві електронні ресурси, організують свою роботу як сучасні інформаційні центри. У бібліотечно-інформаційній мережі НАНУ поширюється практика співпраці з міжнародними асоціаціями різних галузей та використання фондів суміжних за профілем установ [6].

Принципово новою формою впорядкування і збереження інформації є розміщення наукових матеріалів у відкритому доступі у вигляді відкритих архівів. Традиційно термін «відкритий доступ» у бібліотечній справі означає можливість читачів вільно брати книги з фонду, але тут йтиметься про безкоштовний доступ до наукової інформації в електронному онлайн-овому середовищі.

Відкритий доступ (Open Access; ВД) – це «вільний оперативний і стабільний доступ до повного тексту наукових матеріалів через Інтернет». Відмінністю цієї форми розповсюдження матеріалів є також відсутність обмежень щодо використання інформації за національною, географічною та відомчою ознакою. ВД здійснюється в різних формах, серед яких – видання безкоштовних електронних журналів, безкоштовний доступ до публікацій у комерційних базах даних, створення відкритих архівів, за умови, що науковець особисто розміщує інформацію в мережі [8].

Міжнародний рух за можливість розміщення матеріалів у ВД бере свій початок у 90-х роках. Так, у 1998 р. американські бібліотеки об'єднались у консорціум, виступивши з ініціативою створення Коаліції наукових видань і ресурсів (*Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition – SPARC*). Сам факт об'єднання бібліотек у консорціум був обумовлений насамперед необхідністю знайти можливості для підписки на дорогу наукову періодику, адже колективна підписка значно заощаджувала кошти для кожного окремого члена організації. Також *SPARC* проводила велику роботу щодо захисту прав і фінансових інтересів авторів-науковців; консультації, щоб навчити авторів підписанню договорів з видавництвами наукових журналів з метою зберегти авторське право та право розміщувати копії статей на персональних сайтах в Інтернеті. Пізніше *SPARC* почала сама видавати наукові журнали як альтернативу вже існуючим комерційним, здійснювала допомогу журналам наукових

товариств. Зусиллями коаліції була створена база даних наукових статей *BioOne*, почали виходити «Інформаційний бюлетень» та новостійний бюлетень «*SPARC e-news*», запрацював форум. До американських бібліотек досить швидко приєдналися університетські й наукові бібліотеки Європи, які на сьогодні мають своє Європейське відділення у Лондоні (*SPARC Europe*) [8].

Міжнародна спільнота заявляє про необхідність ВД, розробляється відповідна міжнародна документація, яка визначає стандарти створення, упорядкування і функціонування відкритих архівів. З 2002 р. до 2008 р. було прийнято п'ять міжнародних документів, які заявляли про необхідність запровадження відкритого доступу до наукової інформації. Вони зобов'язували освітньо-наукові та академічні установи створювати електронні сховища (архіви, бібліотеки) відкритого доступу до наукових публікацій і електронні наукові журнали, а науковців, відповідно, – самоархівувати раніше надруковані статті в цих архівах. Ця ініціатива була підтримана на рівні державного законодавства та відповідних рішень наукових громад у багатьох країнах. У грудні 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні», в якій відкритий доступ названий одним з пріоритетів розвитку інформаційного суспільства в Україні, зазначається необхідність «забезпечення відкритого безкоштовного інтернет-доступу до ресурсів, створених за рахунок коштів Державного бюджету України». Із січня 2007 р. проводиться робота щодо запровадження відкритого доступу до досліджень, що фінансуються за рахунок держбюджету [9].

Користь від онлайн-інфраструктури полягає в тому, що вона забезпечує перетворення приватних відкритих архівів у єдиний професійний інформаційний простір (що передбачає загальний пошук та навігацію), а також надає науковцям різноманітні засоби для змістовного використання накопичених у професійному інформаційному просторі наукових матеріалів.

Ініціатива створення ВД набула досить широкого розповсюдження. На сьогодні відкриті електронні архіви вже створені і розвиваються в інтересах наукового співтовариства. Паралельно кілька світових організацій ведуть реєстр архівів ВД, зокрема, Лундський університет (Швеція), Ноттингемський та Саутгемптонський університети (Великобританія). За даними реєстру Саутгемптонського університету, у світі нараховується вже понад 1300 відкритих архівів у 41 країні світу. У цьому переліку країни-члени СНГ представлені більше ніж 30 електронними сховищами з відкритим доступом, Україна – сімома архівами, серед

яких репозитарії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Інституту біології південних морів НАНУ, Інституту програмних систем НАНУ, Харківської національної академії міського господарства, Львівського національного університету ім. І. Франка, Житомирського державного університету [11, 8].

Введення інформації до ВД здійснюється кількома шляхами: через архівування матеріалів науковцями власноруч або за допомогою модератора веб-сайту наукової установи, де працює науковець, а також через розміщення статей в електронних журналах відкритого доступу.

На сьогодні у світових відкритих архівах зберігається понад 20 млн одиниць інформації, де, крім друкваних статей та монографій, архівуються також статті ще ненадруковані, бакалаврські, магістерські, докторські дисертації, навчальні матеріали, архівні та музейні об'єкти тощо. Ці наукові цифрові колекції дають змогу оперативно працювати з документами. Серед лідерів у створенні репозитаріїв – США, Великобританія, Німеччина. Понад 80 % контенту репозитаріїв представлено англійською мовою, яка є домінуючою для наукової комунікації. Українській мові належить до 1 % в загальному масиві документів ВА [12].

Слід відзначити, що електронна форма збереження інформації може не тільки надати додаткові зручності і наблизити інформацію до користувача-науковця, але й стати серйозною перешкодою та бар'єром для отримання інформації. І тут варто зауважити, що дуже актуальним залишається питання не тільки підвищення кваліфікаційної підготовки бібліотечних працівників, але й приділення достатньої уваги в опануванні комп'ютерної техніки і набуття навичок роботи з електронним ресурсом науковцями. Згідно з даними соціологічного дослідження 2007 р., проведеного серед українських наукових працівників, існує чітка залежність активності використання комп'ютера від віку респондента: чим старші науковці, тим менше серед них тих, хто користується електронними джерелами, у наймолодшій групі науковців (до 30 р.) комп'ютером користуються усі респонденти. За віковими категоріями ця статистика є такою: 31–40 років – 93 %, 41–50 років – 86 %, 51–60 років – 81 %, старші 60 років – 55 %. Звертає на себе увагу більш низький рівень використання комп'ютерів у секції суспільних наук, у групі докторів наук. Молоді науковці частіше за інших використовують комп'ютер для роботи в мережі Інтернет (у групі співробітників до 30 років – 74 %, а після 60 років – 57 %). Найчастіше Інтернет використовують для пошуку наукової інформації і для електронної пошти, найменше – для розміщення власної наукової інформації (7 % завідуючих

відділами і 8 % наукових співробітників). Це свідчить про недостатній рівень використання українськими науковцями нових комунікаційних засобів для друку результатів своєї наукової діяльності. Можна лише сподіватися, що за кілька років, що минули після проведення цього соціологічного опитування, ситуація дещо змінилася на краще.

Серед причин вищевикладеного: фінансово-технічні (відсутність сайту наукової установи або особистого сайту науковця та брак коштів для забезпечення технічних умов); професійні (відсутність наукових результатів, які можна було б представити науковій спільноті насамперед зарубіжній); мовні (у науковому середовищі дуже повільно поширюється практика перекладу звітів або статей на англійську мову); психологічні (частина науковців з обережністю розміщує результати своєї наукової діяльності в мережі Інтернет через неурегульованість питань авторського права) [13].

Отже, електронний ресурс в інформаційному забезпеченні наукових досліджень – це нова сторінка в розвитку світової науки і бібліотечної діяльності. Інформаційне забезпечення в сучасних умовах змінюється та набуває нових форм, а інформаційний ресурс урізноманітнюється. За нових умов бібліотеки докладають зусиль не тільки для того, щоб зберегти, систематизувати та зорієнтувати читача у величезних масивах друкованої продукції, але й активно працюють в електронному середовищі, використовуючи можливості внутрішньо-бібліотечної електронної мережі та світової мережі Інтернет. У нових умовах бібліотека займає активну позицію, допомагаючи науковому співтовариству в упорядкуванні електронних масивів, про що свідчить досвід створення відкритих архівів та видання некомерційних електронних журналів, що трансформує уявлення про розвиток наукової комунікації в цілому.

Список використаних джерел

1. Статистика портала НБУВ (Інформаційні ресурси портала) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/library/web-stat.html>, вільний. Заголовок з екрана.

2. Язвинська, М. Про спільний наказ ВАК України і НАН України [Електронний ресурс]. / М. Язвинська. – Режим доступу: <http://www.publications.nas.gov.ua/news/Pages/19052009.aspx>, вільний. Заголовок з екрана.

3. Язвинська, М. Договір про передавання електронних копій наукового періодичного видання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] / М. Язвинська. – Режим доступу: <http://www.publications.nas.gov.ua/news/Pages/17062009.aspx>, вільний. Заголовок з екрана.

4. Наукова періодика України (журнали та збірники наукових праць) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>, вільний. Заголовок з екрана.

5. *Кулаковська, Т.* Роль Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у становленні і розвитку бібліотечно-інформаційної системи НАН України: історія, сучасний стан, перспективи [Текст] / Т. Кулаковська // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 22–48.

6. *Солоиденко, Г.* Научно-методическая деятельность НБУВ и её влияние на развитие сети библиотек научно-исследовательских учреждений НАН Украины [Электронный ресурс] / Г. Солоиденко. – Режим доступа: http://www.benran.ru/SEMINAR/SEM/Sb_09/doc_27.html, свободный. Заглавие с экрана.

7. Институт биологии южных морей им. О. А. Ковалевского НАНУ. Научная библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ibss.org.ua/Default.aspx?tabid=72>, свободный. Заглавие с экрана.

8. *Линден, И., Линден, Ф.* Открытый доступ и открытые архивы информации [Электронный ресурс] / И. Линден, Ф. Линден. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2009&num=7&art=5>, свободный. Заглавие с экрана.

9. Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні : Постанова Верховної Ради України від 01.12.2005 № 3175-IV // *Відом. Верховної Ради України*. – 2006. – № 15. – С. 604.

10. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» // *Відом. Верховної Ради України*. – 2007. – № 12. – ст.102. – С. 54–56.

11. *Московкин, В. М.* Механизмы и инструменты открытого доступа к научному знанию: опыт для постсоветских стран [Электронный ресурс] / В. М. Московкин. – Режим доступа: <http://www.dspace.bsu.edu/bitstream/123456789/129/1/presentation.ppt#256,1>, свободный. Заглавие с экрана.

12. *Ярошенко, Т.* Відкритий доступ до наукової інформації: філософія, політика та практика. Проекти Відкритого доступу в Україні [Електронний ресурс] / Т. Ярошенко. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua/dspace/bitstream/123456789/215/1/Open%20Access%20to%20Knowledge%20Yaroshenko.doc>, вільний. Заголовок з екрана.

13. *Исакова, Н., Левченко, О.* Новые информационные и коммуникационные технологии в научной деятельности [Текст] / Н. Исакова, О. Левченко // *Проблемы науки*. – 2007. – № 12. – С. 2–816.

Шляхи вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур

У статті висвітлюється досвід оперативної та організаційної роботи СІАЗ щодо інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур. Розглянуто ряд проблем, які виникають у процесі підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів. Також аналізуються завдання інформаційної аналітики та процес створення основ системи інформаційно-аналітичної діяльності в Україні.

На сучасному етапі переходу від індустріального до інформаційного суспільства у всіх провідних державах світу ступінь використання інформаційного простору та інформаційних технологій стає безпосереднім чинником економічного зростання, соціально-політичної стабільності та розвитку демократичних засад в керуванні державою.

Сьогодення України обумовлюється ринковими відносинами, подальшим розгортанням державотворчих процесів, проведенням соціально-економічних реформ, розширенням міжнародного співробітництва, розвитком демократизації суспільства, що вимагає від держави посилення вимог до рівня інформатизації суспільства та інформаційно-аналітичного забезпечення органів виконавчої влади й місцевого самоврядування.

Особливістю даного періоду насамперед має бути відсутність усталених форм і методів як управління економікою, так і регулювання громадсько-політичним життям. Тут актуальності набуває проблема щодо створення перебігу подій як усередині країни, так і на міжнародній арені, на основі яких будуватимуть свої практичні дії структури виконавчої влади. Повинні визначатися конкретні реальні орієнтири й пріоритети розвитку національного суспільства з урахуванням складних цивілізаційних змін, що відбуваються у світі. Їх розроблення та впровадження в життя потребує якісно нових підходів до інформаційно-аналітичного й наукового забезпечення діяльності влади, концентрації та ефективного використання наявних інтелектуальних сил.

Досвід роботи органів державногорядування, як зарубіжних країн, так і України, свідчить про важливість створення інформаційно-аналітичних служб, які б забезпечували органи влади повною, об'єктивною і актуальною інформацією для компетентного, зваженого підходу до підготовки й прийняття рішень.

Зокрема специфіка інформаційно-аналітичної діяльності в органах влади полягає в тому, що вона є елементом системи й процесу управління. Тому така діяльність має переважно прикладний, а не теоретичний характер, у ній переважають обмеження в часі з підготовки матеріалів, їх повноти, достовірності, обґрунтованості, відповідальності авторів. Тому основна увага приділяється не стільки глибині й оригінальності опрацювання проблем, скільки їх оперативності й ефективності.

Однією зі служб, яка забезпечує інформацією владні структури України, зокрема Кабінет Міністрів України, є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ).

СІАЗ виконує функції з оперативного реагування на певні зміни в політиці, економіці, соціальній сфері, а також прогнозування таких змін і надання рекомендацій щодо уникнення небажаних ситуацій як для держави в цілому, так і для окремої галузі. Її діяльність, як одного з підрозділів головної бібліотеки України, має ряд переваг, головною з яких є доступ до величезних масивів інформації у фондах бібліотеки, як спеціальної літератури, так і періодичної преси, у тому числі й провідних зарубіжних видань.

Тому, на відміну від подібних інформаційно-аналітичних структур, СІАЗ має відповідний відділ, який займається переглядом періодичної літератури та формує на її основі базу даних (БД), структуровану за окремими регіонами та проблемами. Істотною перевагою таких БД є те, що вони створюються в електронному варіанті, що є дуже зручним для оперативного опрацювання інформації та її подальшого оброблення.

Враховуючи те, що на сьогодні головним джерелом оперативної інформації для співробітників служби є Інтернет, першочерговим елементом роботи СІАЗ є відбір інформації з електронних джерел. Це завдання покладено на відділ електронної обробки інформації, який опрацьовує понад 100 веб-сайтів інформаційних видань та аналітичних проєктів як України, так і близького та далекого зарубіжжя. Тут інформація структурується за відповідними рубриками, що відображають основні напрями громадсько-політичного життя.

Поряд з цим, зважаючи на досить швидкий розвиток Інтернету в Україні, а також прилучення до всесвітньої мережі не лише державних установ, а й численних підприємств та громадських організацій з усіх куточків України, джерельна база СІАЗ постійно зростає. Так, якщо раніше при опрацюванні інформації основна увага зосереджувалася саме на центральних установах та інформаційних виданнях, то тепер є можливість детально опрацьовувати окремі регіони.

Отже, аналітики СІАЗу готують щоденний огляд оперативної інформації «Регіони сьогодні», який передбачає оперативний аналіз щоденної інформації політичного, економічного, соціально-культурного характеру тощо.

Тут джерелами інформації є загальноукраїнські видання, регіональна преса, газети політичних партій, громадських організацій, інтернет-видання. Однак слід зауважити, що акцент у роботі робиться в першу чергу на регіональні видання. Вони детальніше надають інформацію щодо діяльності місцевих органів влади, конкретніше висвітлюють політично-економічні й соціальні процеси конкретного регіону. Крім того, сьогодні більшість друкованих регіональних періодичних видань мають електронні версії, що також надає більших можливостей для оперативного використання інформації з регіонів. Зокрема, активно використовуються офіційні сайти облдержадміністрацій як джерела інформації про діяльність місцевих владних структур.

А найбільш універсальними джерелами інформації є сайти інформаційних агентств, сайти електронних періодичних видань та цілий ряд інших. Інформація на цих сайтах систематизована за рубриками: аналітика, новини в Україні і світі, політика, економіка, новини з регіонів, кримінал, культура тощо. Однак при постійно зростаючих обсягах інформації головною проблемою при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів став відбір інформації. З причини того, що та сама інформація може бути представлена в різних джерелах, вона може бути неперевіреною, поверхневою, мати кон'юнктурний характер, а відомості, що містяться в ній, можуть бути застарілими. Тому при підготовці огляду аналітики відділу оперативного аналізу враховують характер видання, політичну спрямованість його власників. Тут достовірність інформації визначається шляхом порівняння її в різних джерелах.

Не викликає сумніву те, що зростаюче значення бібліотечних закладів в інформаційному супроводі державних владних інститутів, суспільства в цілому обумовлено тим, що саме в бібліотеках протягом останнього десятиріччя спостерігалось найбільш помітне вдосконалення методів управління інформацією, введення її в активний обіг. Досвід провідних бібліотечних закладів засвідчує їхню важливу роль у забезпеченні відкритості й доступності інформації про діяльність державних владних структур, а значить і до нормативно-правових матеріалів.

Отже, фахівці Служби, аналізуючи інформацію та проводячи паралелі, мають можливість оперативно виводити закономірності й прогнозувати ситуацію як у країні в цілому чи в певному регіоні, так і в окремій галузі чи на підприємстві. Таким чином, БД формується за матеріалами різних аналітичних оглядів, підготовлених співробітниками СІАЗ.

Слід відзначити, що СІАЗ за роки своєї діяльності створив потужний інформаційний архів на електронних носіях, який успішно використовується як банк даних у повсякденній роботі та надає можливість оперативно й ефективно виконувати завдання замовників – виконавчої влади та суспільства.

Організація роботи з поглиблення та вдосконалення конструктивного діалогу між виконавчою владою та суспільством на загальнодержавному рівні, упровадження нових форм взаємодії між ними здійснюється СІАЗ у рамках урядових програм спільно з Управлінням інформаційної політики та зв'язків з громадськістю. З метою надання кваліфікованої юридичної допомоги у вирішенні проблемних питань, що турбують громадян, управлінням організовано надходження матеріалів з відповідями фахівців центральних органів виконавчої влади (міністерств, різних державних профільних комітетів та інших відомств) на запитання громадян правового змісту.

Таким чином, систематичне вивчення інформаційних потреб та пошук нових форм їхнього задоволення відкриває та розширює нові можливості в бібліотечній практиці. Зокрема, сьогодення підказує, що стан забезпечення інформацією правового змісту в розв'язанні життєво важливих питань набуває особливого значення не тільки у сфері правової діяльності, а й у сфері правозастосування. Саме надання цієї інформації бібліотеками можливе за умови спільної роботи з державними владними органами, оскільки вони створюють і забезпечують її достовірність. Залучення бібліотечних закладів до цього процесу зумовлено тим, що бібліотеки тією чи іншою мірою стають учасниками організації функціонування інформаційної системи «Електронний уряд», яка забезпечує інформаційну взаємодію органів влади із суспільством на основі сучасних інформаційних технологій.

Створення і впровадження електронної інформаційної системи «Електронний уряд» дасть змогу значно розширити кількість джерел та обсягів інформації під час прийняття рішень; підвищити достовірність та оперативність інформації, що надходить до органів державного управління та виходить з них; збільшити ефективність взаємодії наявних інформаційних систем; забезпечити розвиток відкритості державних установ для широких кіл громадськості та засад прямої демократії в керуванні державою; дасть змогу захистити державні інтереси щодо зберігання, режиму доступу та поширення інформації органів державної влади; досягти відповідності інформації органів державного управління міжнародним стандартам тощо. Загалом, забезпечити якісно новий рівень керування суспільством можна шляхом налагодження

ефективних зв'язків інформаційно-аналітичної системи органів державної влади та місцевого самоврядування з сучасними суспільними інформаційними центрами, супроводу їхньої діяльності бібліотечними та іншими інформаційними структурами.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що найважливішими наслідками інформатизації, які визначають успіх у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку, є побудова сучасної системи державного управління, розвиток телекомунікаційного середовища, створення потужних інформаційних ресурсів, розвиток пріоритетних напрямів економіки та соціальної сфери.

З вирішенням цієї проблеми пов'язані й перспективи вдосконалення діяльності СІАЗ (далі – Служба). Вдосконалюючи свої продукти, Служба намагається враховувати специфіку еволюції інформаційних потреб органів державної влади, місцевого самоврядування тощо.

При цьому має бути враховано, що якість управлінських рішень істотно залежить від розуміння ситуації і можливих альтернативних підходів до вирішення численних проблем. Тому в першу чергу можна виділити ряд основних проблем, у вирішенні яких можуть брати участь і бібліотечні установи. До таких проблем можна віднести:

- координацію діяльності гілок влади всіх рівнів;
- розвиток внутрішньополітичної ситуації в Україні та окремих регіонах;
- питання зовнішньої політики, міжнародного співробітництва та участі України в різних міжнародних організаціях;
- економічний розвиток країни;
- соціальні проблеми;
- розвиток науки і техніки.

Ці питання можуть бути об'єктом постійного моніторингу аналітиками СІАЗ. Відповідно, на їх основі створюється власна база даних, розробляються аналітичні матеріали, що містять систематизовану інформацію та практичні рекомендації.

Загалом у процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту необхідно вирішити ряд завдань:

- збір якомога більшої кількості інформації з визначеної проблематики;
- фільтрація суб'єктивних чинників і другорядної інформації;
- прогноз подальшого розвитку ситуації за різних умов;
- розроблення переліку стратегій реалізації рішення, визначення сукупності дій, необхідних для досягнення поставленої мети;
- додатковий збір інформації з історії виникнення проблеми та її розвитку;

– аналіз варіантів вирішення проблеми та їх можлива взаємовиключеність або поєднання.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства і при визначенні пріоритетів державної політики інформація про діяльність регіональних органів влади набуває першочергового значення. Різниця ж в інформаційних потребах органів державного та місцевого рівня зумовлена характером завдань, що стоять перед ними.

Сьогодні динаміка соціально-економічного розвитку окремих регіонів впливає й на загальну економічну та політичну ситуацію в Україні. Тому інформація, яка необхідна органам державної влади для виконання своїх функцій, має бути не тільки повною, актуальною і достовірною, а й повинна охоплювати весь спектр проблем, які вирішує той чи інший орган державного урядування, надходити регулярно та в необхідних обсягах.

Таким чином, якщо інформація буде відповідати вимогам якості та достатності, це спростить роботу органів управління при визначенні цілей і розробці планів.

Отже, професійна діяльність таких інформаційних структур є прогресивним й істотним доповненням вже існуючих традиційних форм роботи бібліотек, надає можливість економити сили й час замовнику, пришвидшує обіг інформаційних потоків, відкриває доступ до нових матеріалів. Адже чим швидше й більше якісної інформації впроваджується в усі сфери життя та господарювання, тим вищий науково-технічний, економічний, політичний та соціальний потенціал країни.

Список використаної літератури

1. *Бінько, І. Ф.* Інформаційний простір України: стан та тенденції розвитку [Текст] / І. Ф. Бінько // Бібл. вісн. – 2001. – № 6. – С. 35–38.
2. *Горовий, В., Нечай М.* СІАЗ: обслуговування владних структур [Текст] / В. Горовий, М. Нечай // Бібл. вісн. – 2001. – № 3. – С. 41–47.
3. *Кулицький, С.* Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління [Текст] / С. Кулицький. – К., 2002. – 222 с.
4. *Литвиненко, О. В.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України [Текст] / О. В. Литвиненко [та ін.]. – К. : ІМВ КУ ім. Т. Шевченка, 1998.
5. *Марчук, Ю.* Забезпечення регіональних органів управління ситуаційною інформацією : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. педаг. наук / Ю. Марчук. – К., 2003. – 17 с.
6. *Присяжна, Л.* Наукова складова процесу підготовки інформаційно-аналітичного продукту [Текст] / Л. Присяжна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 18. – К., 2007. – С. 130–135.

УДК 027. 081 : 004

Віктор ХЛАНЬ,

провід. наук. співроб. ІДПДБ

Антон ВІТУШКО,

провід. інженер відділу технологій електронної обробки інформації НБУВ

Формування моделі користувача в інтелектуальній інформаційній системі

Досліджується тема інтелектуалізації інформаційного пошуку шляхом створення методів адаптування до інформаційних потреб аналітика завдяки моделі користувача, аналізується процес формування моделі користувача в інтелектуальній інформаційній системі.

У зв'язку з активізацією процесів інформатизації суспільства принципово змінюється роль бібліотек у сучасному світі. Бібліотека стає інтелектуальним посередником між людиною та інформацією. І потреба в таких послугах зростає, оскільки з величезною швидкістю збільшується обсяг доступної інформації, розмаїтість її подання й засобів роботи з нею. Все це істотно ускладнює для користувача завдання пошуку потрібної інформації і її подальшу обробку.

Завдяки більш широким інформаційним можливостям бібліотек виникає необхідність у наданні нових видів сервісів. Однією з важливих складових цих сервісів є інформаційно-аналітичне забезпечення.

Ефективне розв'язання аналітичних завдань потребує наукової роботи та подальшого впровадження в практичну діяльність відповідних підрозділів інтелектуальних технологій (ІТ), за допомогою яких можна опрацьовувати значні обсяги неструктурованої інформації.

Зокрема, суттєвого значення набувають ІТ, які забезпечують ефективну реалізацію усіх видів інтелектуальної діяльності та, у першу чергу таких, що складно формалізуються. На тлі впровадження ІТ, призначених для спрощення виконання аналітиком рутинних операцій та окремих найпростіших функцій, необхідно передбачити інтенсифікацію і підвищення ефективності інтелектуальних видів діяльності за рахунок комплексного використання ІТ, спрямованих на стимулювання евристичного, асоціативного й образного мислення аналітиків.

Вказане потребує накопичення та подальшого використання знань щодо процесу трансформації інформаційної потреби аналітика в запиті до інтелектуальної інформаційної системи (ІС). Ґрунтуючись на отриманих знаннях, система має сформувати гіпотезу щодо необхідної

аналітику інформації та здійснити генерацію запиту на її одержання.

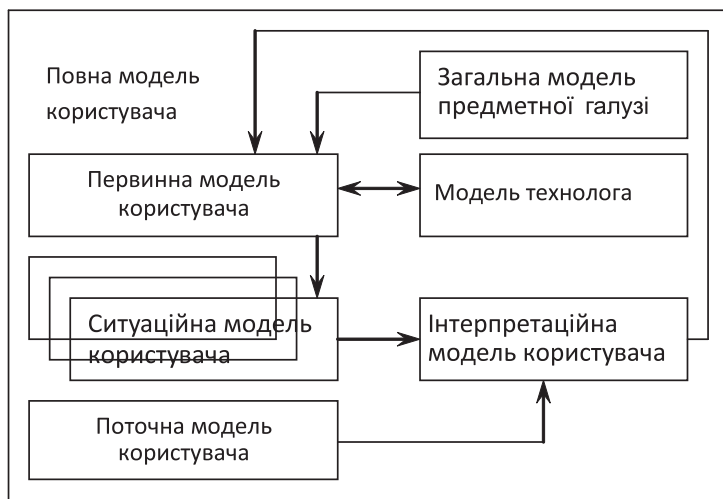
Оскільки інформація, з якою працює аналітик, не формалізована, у роботі пропонується використовувати інтелектуальну інформаційну систему, основу якої становитиме семантична мережа. Водночас, з метою якісного задоволення інформаційної потреби аналітика, при опрацюванні документальних матеріалів щодо досліджуваної предметної галузь вважається за доцільне враховувати інформацію про перебіг виконання інформаційною системою запитів користувача. Останнє потребує створення та подальшого використання в роботі інтелектуальної інформаційної системи моделі користувача та моделі його поведінки під час пошуку необхідної інформації [1].

Під моделлю користувача будемо розуміти наявні в ІС знання про аналітика, які використовуються для відбору необхідної інформації та подальшої її видачі (візуалізації). Модель користувача описує (на поточний стан) знання та вміння конкретного аналітика й вважається «ідеальною» моделлю знань про аналітика, яка враховує знання про предметну галузь, типові помилки та когнітивні механізми.

Зокрема, модель користувача має враховувати: загальні характеристики аналітика, які не залежать від досліджуваної предметної галузі (наприклад: вік, стать, швидкість реакції, освіта, спеціальність тощо); ставлення аналітика до наданої інформації (документів), а саме: наскільки глибоко й повно він володіє знаннями і/або вміннями щодо досліджуваної предметної галузі; етапи взаємодії між системою та аналітиком під час вирішення завдань.

У загальному випадку процес формування моделі користувача відбувається таким чином. Первинна модель користувача вважається множиною понять щодо досліджуваної предметної галузі, за якою аналітику необхідно знайти релевантну інформацію.

На підставі загальної моделі предметної галузі (моделі знань та вмінь технолога) відбувається постановка завдання. Аналіз результатів та процесу отримання цих результатів використовується для створення ситуаційної моделі (оцінка понять, включених для пошуку інформації за досліджуваною темою).

Рис.1. Модель користувача в ІС

Узагальнюючи окремі складові ситуаційної моделі, формуємо інтерпретаційну модель користувача. На наступному кроці інтерпретаційна модель користувача комбінується з поточною моделлю. Результатом є повна модель користувача, зображена на рис.1.

Модель користувача, яка використовується в перцепційно-інтерпретаційній технології [2], представлена графом, вузли якого відповідають поняттям, а дуги – взаємозв'язку між ними. Кожний вузол та дуга мають деяку величину або набір величин (допускається спадкування величин), які характеризують ступінь значущості даного поняття для аналітика.

Формування моделі користувача в ІС відбувається з огляду на тип інформаційного завдання, що розв'язується в системі (ознайомлення, конкретний пошук). Під час попереднього ознайомлення з досліджуваною предметною галузю (широкий погляд на проблему) модель користувача складається з множини тем для пошуку, що представлено онтологіями предметних галузей за напрямками роботи відповідних аналітичних підрозділів. При дослідженні предметної галузі аналітик має конкретне пошукове завдання, реалізація якого передбачає надходження відповідних документальних матеріалів або мультимедійної інформації, що враховується при формуванні первинної моделі користувача.

Таким чином, попередня модель користувача складається з теми для пошуку та множини понять з ваговими коефіцієнтами, які

визначають важливість (значущість) вказаного поняття для аналітика:

$M_k = \langle G', U' \rangle$, де G' – множина об'єктів моделі користувача, U' – множина дуг, що пов'язують об'єкти моделі користувача. Кожна дуга показує взаємний зв'язок між темами або співвідношення між темами понять, які використовуються аналітиком. Модель користувача має вигляд семантичної мережі, структура якої ізоморфна структурі семантичної мережі предметної галузі.

При зміні теми дослідження змінюється тема для пошуку, а відповідно, і складові моделі користувача. Зокрема, відбувається її розширення за рахунок множини понять теми G_i , при цьому змінюється значення показників, які визначають значущість понять, що входять до моделі користувача: $M_{k_{i+1}} = M_{k_i} \oplus G_i$, де M_{k_i} – модель користувача на попередньому кроці; G_i – об'єкт досліджуваної предметної галузі, обраний користувачем; $\oplus$ – операція додавання вершини до семантичної мережі. Показники, що визначають значущість понять у M_{k_i} , розраховуються, як середнє значення релевантності поняття на попередньому кроці ϑ_{i-1} та релевантності поняття

інформаційної частини об'єкта δ_{G_i} : $\vartheta_i = (\vartheta_{i-1} + \delta_{G_i})/2$

Модель користувача складається з множини отриманих документів, тем, які використовувалися для пошуку, понять предметної галузі, що досліджується аналітиком та має вигляд семантичної мережі. На рис. 2 зображено структуру, що утворюється внаслідок встановлення зв'язків U_i між елементами, представленими темами пошуку, документами семантичної мережі предметної галузі й складовими моделі користувача.

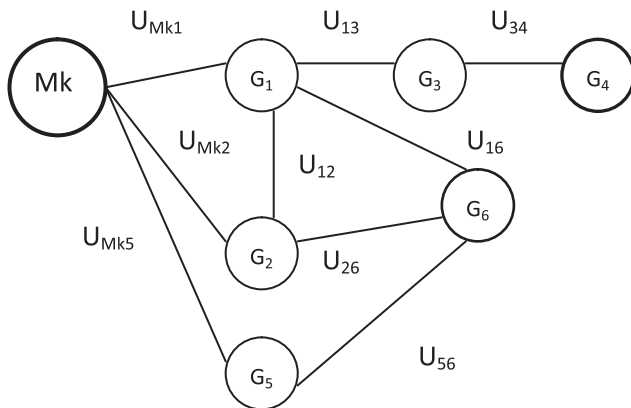

Рис. 2. Семантична мережа з елементами моделі користувача

У разі розв'язання інформаційного завдання, спрямованого на ознайомлення аналітика з досліджуваною предметною галузю, відбувається формування словника понять, встановлення відповідних вагових коефіцієнтів та тем для пошуку. При перегляді отриманих даних аналітик визначає пертинентну інформацію. На основі цих даних система здійснює адаптацію моделі користувача відповідно до його інформаційної потреби.

Підвищення рівня інтелектуальності інформаційної системи потребує врахування в моделі користувача дій аналітика, які йому необхідно здійснити для задоволення інформаційної потреби. Модель вказаних дій має вигляд упорядкованої послідовності: $m_1, m_2, \dots, m_n$, де кожний елемент m_i представлено моделлю користувача, на стан якої впливає тема пошуку та релевантність отриманих результатів.

Розглянемо нижче випадок, коли аналітик розв'язує інформаційне завдання, пов'язане з пошуком даних стосовно досліджуваної предметної галузі. Зокрема, модель дій користувача має деревоподібну структуру й містить дві складові. Перша – теми, що були обрані та ігноровані системою під час пошуку. Друга – документи, обрані, ігноровані та отримані згідно з темою пошуку й вимогами аналітика. За результатами аналізу моделі користувача та семантичної мережі в інтелектуальній інформаційній системі відбувається формування варіантів можливого вибору аналітика (рис. 3).

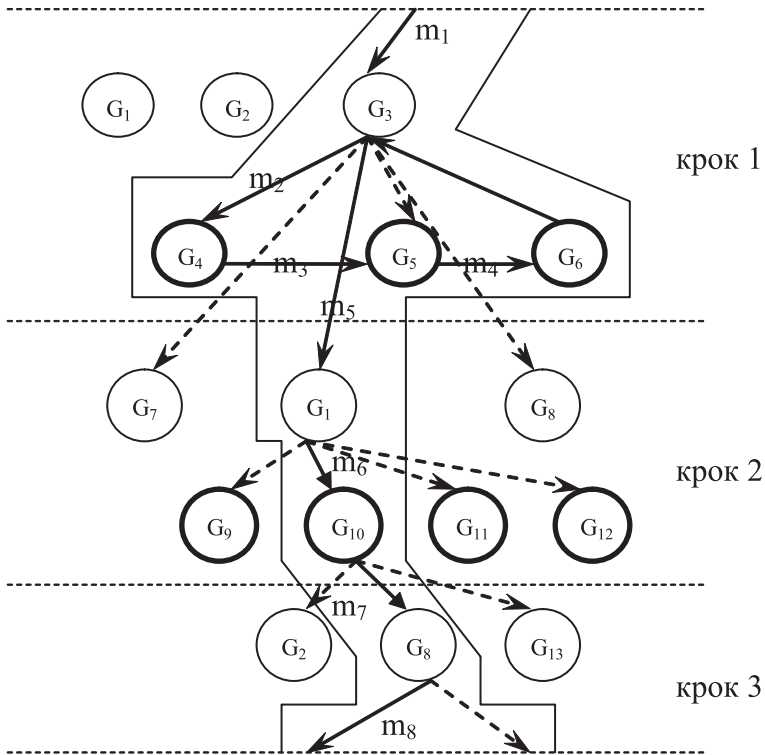

Рис. 3. Модель дії користувача в ІС

У наведеній вище структурі ребро (m_1) означає, що для дослідження предметної галузі аналітиком обрано тему G_3 , системою опрацьовано запит та надано відповідні документи. Ребра (m_2 , m_3 , m_4) – аналітик вивчає документи G_4 , G_5 , G_6 , проте не обирає серед них pertinentних, з урахуванням цього система формує для аналітика множину тем схожих з темою G_3 для можливого подальшого пошуку. Ребра (m_5 , m_6) – користувач для пошуку обирає тему G_1 , система виконує запит та надає множину документів, серед яких аналітик обирає G_{10} ; водночас система пропонує додаткову множину тем, близьких до G_{10} . Ребро (m_7) – для подальшого пошуку аналітиком обирається тема G_8 ; вказаний процес повторюється до задоволення аналітиком своєї інформаційної потреби.

Узагальнюючи вищенаведене, маємо: на першому кроці аналітик обирає тему для пошуку. На її основі формується множина документів, які надаються аналітику для опрацювання. На наступному кроці

обрані для перегляду матеріали враховуються системою, у результаті чого змінюється модель користувача, і на її основі створюється нова множина документів, яку отримує аналітик для перегляду. У подальшому система аналізує документи, які зацікавили аналітика та синтезує наступні теми для пошуку, які за своїм контекстом релевантні темам, що вивчалися раніше. Також можливий інший варіант – коли система надає для пошуку нову тему з огляду на інтерес аналітика до конкретного документа (алгоритмом враховується список понять з даного документа).

На наступному етапі буде розглянуто процес ознайомлення аналітика з досліджуваною предметною галузю. У цьому випадку модель дій користувача представлено лінійною упорядкованою послідовністю $m_1, m_2, \dots, m_n$, якою визначається порядок надання тем користувачу, а також поняття, які належать до обраних тем.

Інтелектуальною інформаційною системою на основі моделі досліджуваної предметної галузі (представлена темами), аналізу семантичної мережі бази знань та з урахуванням результатів опитування аналітика здійснюється формування множини тем з подальшим ознайомленням користувача.

Визначивши досліджувану предметну галузь та множину понять, які необхідні аналітику для пошуку, система визначає тему (множину тем), для якої вказані поняття вважаються вихідними (тобто документи, знайдені за даним запитом, повинні визначати ці поняття). У подальшому, для обраних тем визначаються вхідні поняття. Системою реалізується зворотний зв'язок, суть якого полягає в отриманні від аналітика результатів оцінки цих понять.

Водночас для тих понять, з якими виникає ускладнення в оцінці, система намагається віднайти теми, де такі поняття будуть вихідними. У разі потреби, із бази знань користувачу буде надано документи, які мають максимальну вагу цих понять. Вказана операція виконується до визначення всіх тем для пошуку, а також понять, які входять до них.

З метою визначення оціночної функції нижче буде розглянуто процес використання моделі користувача для пошуку інформації.

Так, інтелектуальною інформаційною системою при задоволенні інформаційної потреби аналітика використовується критеріально-екстремізаційний механізм вибору. Згідно з запитом користувача проводиться формування функції пріоритетів.

Під час пошуку інформації, необхідної аналітику, існує декілька варіантів визначення опорних понять, які використовуються з метою ранжирування документів, зокрема:

– аналітик тільки почав працювати, модель користувача не сформована, не задана множина понять, яка визначає мету пошуку. У такому разі система формує первинну модель користувача, яка містить множину всіх понять, що існують в інтелектуальній інформаційній системі з нульовим коефіцієнтом значущості (у аналітика відсутній запит на пошук);

– аналітик почав працювати й вибрав тему для пошуку з досліджуваної предметної галузі, а також визначив множину понять з даної теми. При цьому формується первинна модель користувача, що містить множину даних понять з коефіцієнтами значущості заданими користувачем, і тему для пошуку з множини тем предметної галузі, які існують у системі;

– аналітик працює з інтелектуальною інформаційною системою. У цьому випадку система використовує множину понять, визначену на множині обраних тем, які містяться в моделі користувача.

Відобразимо на площині Ψ релевантність документів, наданих системою за результатом виконання пошукового запиту. Визначимо на площині місце окремих документів. Вказана площина показує рівень, який бажано досягти з метою отримання документів, здатних задовольнити інформаційну потребу аналітика.

Оцінка $\Psi_{\text{МК}}(G_k)$ визначає релевантність знайденого документа відповідно до запита аналітика:
$$\Psi_{\text{МК}}(G_k) = \sum_{j=1}^J \vartheta_j \sum_{i=1}^I \vartheta_i \delta_s(H_i, H_j)$$

де J – кількість понять, які належать до моделі користувача; I – кількість понять, які належать документу G_k ; ϑ_j – значущість поняття в моделі користувача; ϑ_i – значущість поняття в документі; $\delta_s(H_i, H_j)$ – релевантність i -го поняття J -му.

Зокрема, зростання значення $\Psi_{\text{МК}}(G_k)$ свідчить про збільшення пертинентності знайдених документів. Чисельне значення $\Psi_{\text{МК}}(G_k)$, яке відповідає документу G_k , вважатимемо критеріальною оцінкою, а отриману внаслідок цього шкалу – критеріальною. Таким чином, документи, пошук яких відбувається за запитом аналітика, утворюють

множину, що задовольняє такій умові: $\max_{G_k \in G} \psi(G_k)$ – варіанти,

які мають максимальну критеріальну оцінку при порівнянні з усіма іншими варіантами документів, що належать до моделі досліджуваної предметної галузі.

Наведена вище функція оцінки $\psi_{Mk}(G_k)$ може використовуватись як при звичайному, так і при розширеному способі пошуку інформації.

Проведення розширеного пошуку інформації передбачає використання коефіцієнтів для розрахунку функції оцінки. Зокрема, для цільового списку понять встановлюється коефіцієнт β_r , задається користувачем та міститься в межах від 0 до 1.

Функція оцінки в загальному випадку має такий вигляд:

$$\psi_{Mk}(G_k) = \sum_{j=1}^J \left(\beta_j \vartheta_j \sum_{i=1}^I (\beta_i \vartheta_i \delta_s(H_i, H_j)) \right)$$

у разі коли «i» та «j» поняття належать цільовому списку, використовуємо β , у іншому – $\beta^* = 1 - \beta$.

З наведеного видно, що збільшення важливості понять із цільового списку понять відбувається, якщо $\beta > \beta^*$, у даному випадку

знайдені документи стають більш значущими. При $\beta < \beta^*$ відбувається зменшення важливості понять із цільового списку понять, і знайдені документи стають менш значущими. При $\beta = 1$ маємо звичайний пошук, $\beta = 0$ – максимально розширений пошук з використанням усіх понять досліджуваної предметної галузі. За допомогою даного способу можливо шукати документи, які близькі до понять із ключової теми та переглядати документи, які мають побічний зв'язок з поняттями, що визначають ціль пошуку.

Водночас при проведенні розширеного пошуку аналітику можуть надаватися документи згідно з ключовою темою пошуку, а також документи, які були знайдені відповідно до тем пошуку, що містяться на нижчих рівнях ієрархії відносно ключової теми та належать до досліджуваної предметної галузі (рис. 4).

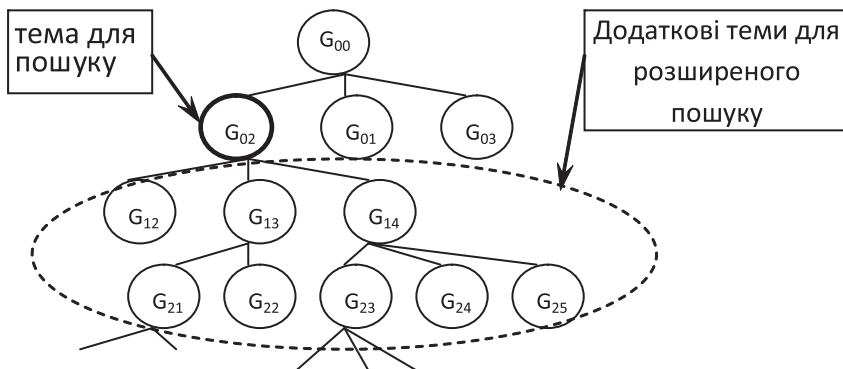

Рис.4. Додаткові теми для розширеного пошуку

При проведенні звичайного пошуку передбачається розгляд понять, які належать тільки до списку понять із ключової теми пошуку. Документи, що не містять понять із ключової теми, виключаються з подальшого розгляду, а функції оцінки обчислюються так само, як і при розширеному пошуку.

Зокрема, використання понять, заданих ключовою темою пошуку, дає можливість, по-перше, знаходити тільки ті документи, що пов'язані з цими поняттями, по-друге, проводити візуалізацію отриманих результатів за релевантністю (на основі моделі користувача). Процес візуалізації передбачає формування наочної моделі, яка дає змогу аналітику провести комплексну оцінку знайдених інформаційною системою документів з огляду на їх значущість для дослідження предметної галузі.

Для якісного проведення групування документів необхідно визначити такі властивості тем для пошуку [3]:

- *цільність теми* – характеризує інтенсивність розташування документів у просторі моделі предметної галузі;
- *дисперсія теми* – характеризує ступінь розсіювання документів у просторі відносно теми і показує, наскільки близько один до одного розташовані в семантичній мережі документи;
- *розмір теми* – визначає кількість документів, що належать до теми.

Формування масиву документів за темою пошуку відбувається на основі аналізу множини документів з досліджуваної предметної галузі. Алгоритм відбору документів із простору семантичної мережі пошукової системи складається з таких етапів: розподіл моделі предметної

галузі на теми для пошуку; створення груп документів, близьких до заданої теми (використовується функція оцінки); порівняння кожного документа з утвореними групами, центром яких є тема для пошуку.

Як характеристика відхилення документа в групі використовується середня сума квадратів відхилень від теми пошуку:

$$\Delta_s = \frac{1}{J} \sum_{j=1}^J \left(\frac{1}{N_j} \sum_{i=1}^{N_j-1} (\psi_n(D_i) - 1)^2 \right)$$

де Δ_s – середнє відхилення документів у групах від теми пошуку, J – кількість тем пошуку в моделі предметної галузі, N_j – кількість

документів у j -й темі, $\psi_n(D_i)$ – нормалізована функція оцінки близькості документів до теми пошуку:

$$\psi_n(D_i) = \frac{1}{P_t} \sum_j^P \vartheta_j \frac{1}{P_d} \sum_{i=1}^{P_d} \vartheta_i \delta_s(H_i, H_j)$$

де P_t – кількість понять у темі пошуку,

P_d – кількість понять у документі D_i .

Після визначення теми відбувається первинна вибірка документів, які надаються аналітику для подальшого опрацювання. У результаті вибору користувача визначається належність знайденого документа до теми пошуку, і за допомогою функції оцінки з групи документів відбираються остаточні інформаційні матеріали.

Аналітик визначає для себе значущість знайденого документа. Вказане враховується системою, унаслідок чого модель користувача адаптується до його потреб. Зокрема, позитивна відповідь збільшує значущість понять у моделі користувача, що належать знайденому документу, а негативна, відповідно, зменшує. Кількісна оцінка значущості розраховується за такою формулою:

$$\vartheta = \frac{1}{2} (\vartheta^* + \beta \delta_D(P, D_i)),$$

де ϑ^* – значущість i -го поняття для користувача, $\delta_D(P, D_i)$ – близькість поняття до знайденого документа, β – коефіцієнт, обирається залежно від ставлення користувача до знайденого документа: 1 – при задоволенні документом, 0 – у іншому випадку.

З огляду на викладене вбачається, що проведення адаптації моделі користувача відповідно до його інформаційної потреби дасть змогу

інтелектуальній інформаційній системі якісно відпрацювати пошукові запити аналітика, а також знайти в базі знань множину найбільш релевантних для досліджуваної предметної галузі документів.

Список використаних джерел

1. *Валькман, Ю. Р.* Интеллектуальные технологии исследовательского проектирования: формальные системы и семиотические модели [Текст] / Ю. Р. Валькман. – К. : Port-Royal, 1998. – 250 с.

2. *Гнусов, А. А.* Информационно-поисковые системы на основе мультиагент-ного подхода [Текст] / А. А. Гнусов // Материалы V науч.-практ. семинара «Новые информационные технологии». – М.: МГИЭМ, 2002. – 242 с.

3. *Дюран, Б., Оделл П.* Кластерный анализ [Текст] / Б. Дюран, П. Оделл. – М. : Статистика, 1977. – 128 с.

4. *Дриянский, В. М.* Модель поиска в интерактивных документальных информационных системах: аналитический обзор [Текст] / В. М. Дриянский // Кибернетика. – 1981. – № 2. – С. 102–118.

5. *Козлов, Е. Б., Хорошевский, В. Ф.* Об одной модели оценки релевантности результатов поиска информации на основе онтологии [Электронный ресурс] /Е. Б. Козлов, В. Ф. Хорошевский // Материалы VIII нац. конф. по искусственному интеллекту «КИИ-2002». – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru>, свободный. Заглавие с экрана.

Розвиток аналітичної діяльності бібліотек у контексті запитів постіндустріального суспільства

У статті розглядається роль бібліотечних установ у процесі інформатизації; інформаційно-аналітичне забезпечення державної інноваційної політики та розвиток аналітичної діяльності бібліотек як універсальних центрів знань, потенціал яких повинен ефективно задіюватися в процесі пошуку відповідей на глобалізаційні виклики.

З появою комп'ютерних комунікаційних технологій, особливо Інтернету та веб, з'явилися нові, майже безмежні, можливості не лише у інформаційному забезпеченні, а й у всіх сферах подальшого розвитку цивілізації, яка стоїть на шляху створення інформаційного суспільства, суспільства, заснованого на знаннях (Knowledge society). Епохою четвертої революції (після появи мови, писемності та книгодрукування) називають сучасний етап розвитку людства – глобальну інформатизацію, коли інформаційна діяльність стала провідним фактором соціально-культурного та суспільного розвитку, а інформаційно-комунікативні технології є сучасним універсальним та багатофункціональним інструментом розвитку держави і суспільства в глобалізованому світі.

Двадцять перше сторіччя ознаменувалося становленням постіндустріального суспільства, суспільства знання і панування інформації. «Хто володіє інформацією, той володіє світом», – ця фраза Ротшильда якнайбільше підходить до характеристики сучасної інформаційної обстановки. Для постіндустріального суспільства характерною є перевага інтелектуальної власності над матеріальною, перевага новітніх інтелектуальних технологій.

З метою наближення України до стандартів розвитку постіндустріального суспільства в Україні сформована державна політика інформатизації як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому, що спрямовується на раціональне використання промислового та науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних та перспективних завдань розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою.

У країні має сформуватися система соціальних інститутів, діяльність яких спрямована на створення, накопичення, перероблення і використання суспільно затребуваних і значущих для збереження соціальної пам'яті інформаційних ресурсів. Це такі організаційно оформлені й усталені у своїх традиціях соціальні інститути, як бібліотеки, інформаційні центри, архіви, засоби масової інформації, видавничі і книготорговельні організації, музеї, а також їх віртуальні похідні, формовані в електронному середовищі. Проблема соціальної значущості й відповідності бібліотек реаліям інформаційного суспільства є однією з основних у сучасному бібліотекознавстві. Загальні проблеми інноваційних змін у діяльності бібліотек розглядалися в працях О. Качанової, С. Матліної, Н. Толканюк, Н. Чупріної. Інноваційну діяльність наукових бібліотек проаналізовано у численних працях науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Дослідниками О. Онищенко, В. Горовим, Л. Костенком висвітлювалися основні тенденції використання інформаційно-бібліотечних ресурсів на сучасному етапі; аналізувалися особливості забезпечення наукового супроводу суспільних реформ як напряму діяльності інформаційно-аналітичних центрів бібліотек; приділялася увага питанням ролі бібліотечних закладів у підвищенні ефективності наукових досліджень [1; 2; 3].

Інформаційне суспільство та інформаційні процеси, які ведуть до його реалізації, повсякчас привертають увагу до центрів інформації, головними осередками яких завжди були і будуть бібліотеки. Перетворення останніх на сучасні інформаційні центри при збереженні їх основних традиційних функцій – одне з основних завдань сьогодення [4, 17–18].

Саме бібліотеки забезпечують акумулювання, формування і використання основного суспільно доступного інформаційного ресурсу, сприяють задоволенню і формуванню інформаційних потреб соціуму як одного з визначальних компонентів інформаційної інфраструктури. Розвиваючись як її невід'ємна частина, бібліотеки сьогодення намагаються відповідати їй у певному сенсі пристосовуватися до її особливостей і впливати на перспективи її вдосконалення [5, 7]. Цими особливостями визначається та значна роль, яку відіграють бібліотеки в процесі інформатизації – організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Бібліотеки України, як і бібліотеки інших країн світу, є основними накопичувачами, зберігачами і розповсюджувачами знань, що зафіксовані в друкованих джерелах і на інших носіях інформації. Їх роль у процесі інформатизації суспільства важко переоцінити. Але для виконання цієї ролі бібліотеки повинні володіти не тільки відповідними ресурсами, але й технологією доставки документів на базі сучасних засобів телекомунікацій. З огляду на це плідною видається думка О. Воскобойнікової-Гузєвої про те, що найпоширенішим типом бібліотек на початку XXI ст. стали комплексні науково-інформаційні центри, які одночасно виконують широкий спектр різноманітних функцій, поступово трансформуючись в установи, в яких «бібліотечно-інформаційна» частина залишається базовою, а факультативні структури (музеї, архіви, виставкові та навчальні центри, книгарні, театри тощо) надають їхньому соціокультурному та інформаційному простору особливого змісту. Соціокультурний простір бібліотеки (особливо великої наукової) – це специфічне поєднання факультативних функцій з різноманітними засобами їхньої реалізації. Концепція інформаційного простору європейської на-укової бібліотеки формується під безпосереднім впливом сучасних тенденцій розвитку інформаційно-комунікативних технологій, збагачується досвідом міжнародного співробітництва, дедалі частіше трансформується завдяки реалізації спільних міждержавних або міжнародних програм і проєктів [6, 181].

Отже, перетворення бібліотек на сучасні інформаційні центри при збереженні і розвитку з огляду на впровадження елементарних інформаційних технологій – одне з основних завдань сьогодення. Важливим фактором його реалізації є інформаційно-аналітичні центри, завдання яких – збір, накопичення і аналітична обробка інформації. Практика демонструє, що роль бібліотечних закладів як важливих документно-інформаційних, аналітичних центрів, їх соціальна перспектива на шляху до інформаційного суспільства зростає. Підтвердженням цієї тенденції можна вважати досвід роботи СІАЗ – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, що діє нині в комплексі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Основною метою створення такого підрозділу було введення в суспільний обіг через управлінську сферу найзатребуваніших науково-інформаційних матеріалів з фондів найбільшої в державі бібліотеки у формах, оптимальних для засвоєння, ефективного використання на практиці. Розвиток Служби тісно пов'язаний з необхідністю вирішення

завдань, обумовлених загальним розвитком інформаційної функції бібліотек у процесі переходу до інформаційного суспільства, їх зростаючим значенням у формуванні інформаційного простору.

Однією з важливих рис роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення є оперативність обробки інформаційного потоку і надання у найкоротші терміни аналітичного продукту на основі матеріалів українських і зарубіжних видань. Таким чином, інформаційно-аналітичні служби є генераторами передового аналітичного контенту. Оперативність, з якою працюють інформаційно-аналітичні служби є запорукою швидкого накопичення даних про важливі події політичного, економічного і культурного життя країни. Швидке створення великих баз даних інформаційно-аналітичними центрами може бути використане в процесі інформатизації, вільне користування такою базою буде корисним для спеціалістів і надасть змогу пришвидшити дослідження з важливих політико-економічних напрямів.

Подальший розвиток інформаційно-аналітичних центрів вбачається в розширенні інформаційної бази даних аналітичних відділів, створення законодавчої бази, яка б регулювала діяльність інформаційно-аналітичних центрів державного і недержавного типу, створення законодавчих підстав для виділення державних інформаційно-аналітичних центрів у окремі інституції. Подальший розвиток інформаційно-аналітичних центрів потребує розробки нових методів відбору, зберігання і аналізу інформації, подальші наукові розробки в цій галузі необхідні для стабільної роботи інформаційно-аналітичних центрів, пришвидшення і покращення якості надання аналітичних продуктів.

Список використаної літератури

1. *Онищенко, О., Широков, В., Костенко, Л., Костишин, О.* Організація всеукраїнського бібліографічного діалогу на основі віртуальної бібліографічної лабораторії [Текст] / О. Онищенко [та ін.] // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. Вернадського. – 2005. – Вип. 14. – С. 169–173.

2. *Горовий, В. М.* Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності [Текст] / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 23. – К.: НБУВ, 2009. – С. 6–12.

3. *Костенко, Л. Й.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель [Текст] / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

4. *Ярошенко, Т.* Наукові комунікації XXI ст.: електронні ресурси для

науки та освіти України [Текст] / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2006. – №5 – С. 17–18.

5. *Кирюхіна, Л., Кузьмінім, Т.* Інноваційна місія НАІ. Бібліотеки Білорусії в інформаційній інфраструктурі країни [Текст] / Л. Кирюхіна, Т. Кузьмінім // Бібл. вісн. – 2008. – № 2. – С. 76 ; Закон України «Про Національну програму інформатизації» // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28, Ст. 181–188.

6. *Воскобойнікова-Гузєва, О.* Наукова бібліотека ХХІ с толіття в європейському соціокультурному просторі [Текст] / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2006. – № 6. – С. 34.

Проблеми розвитку бібліотечної сфери в контексті інформатизації

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з необхідністю активізації бібліотек у процесі розвитку інформатизації українського суспільства, а також у зв'язку з виходом бібліотечних установ на вітчизняний інформаційний ринок.

Сьогодні глибока економічна криза зумовлює зростання уваги суспільства до процесу інформатизації. Звичайно зрозуміло, що вихід з цієї кризи буде досить тривалим і складним. Як результат – чергове нове розшарування держав і економік, яке відповідатиме наявним на той час економічним показникам.

Процеси післякризового суспільного оновлення в умовах глобального переходу до інформаційного етапу розвитку пов'язані з проблемою необхідної підготовленості суспільства до виробництва й використання інформаційних ресурсів. Вирішення саме таких проблем, у свою чергу, потребує забезпечення розширеного доступу до інформаційних ресурсів дедалі більш значної частини суспільства.

Тема використання бібліотечних установ у вирішенні даної проблеми знаходить відображення сьогодні в роботах багатьох дослідників. Різні її аспекти розглядалися в роботах відомого теоретика сучасної бібліотечної діяльності в СНД Я. Шрайберга, дослідників сучасної еволюції наукових бібліотек М. Слободяника, у сфері електронних бібліотек – К. Вигурского та ін. Однак динамічні процеси у сфері інформатизації сучасного суспільства, ролі в ньому сучасних бібліотек потребують розвитку і наукових, і науково-прикладних досліджень бібліотечної сфери.

Як свідчить міжнародний досвід (це демонструють економічні результати діяльності «нових азійських тигрів», Бразилії, високотехнологічних галузей у Китаї та Індії), якісна організація творчої праці з відповідно грамотно поставленими завданнями дає можливість для прискореного розвитку й виходу на передові рубежі економічного та іншого розвитку в досить стислі терміни.

Слід зазначити, що на сьогодні громадяни України досить серйозно відстають у використанні інформаційних технологій від громадян провідних країн світу. Хоча розвиток комп'ютеризації в Українській державі все ж таки відбувається. Кількість користувачів Інтернетом зросла майже до 14 млн осіб. Проте причин для стурбованості – немало, і вони

напряму пов'язані з можливістю реалізації здобутків науково-технічного прогресу та сучасної організації суспільства. Отже, стурбованість в Україні проблемами розвитку інформатизації, відповідно, закономірна та зрозуміла.

Зрозумілою є також і спроба виправлення певного прорахунку – упущення в прийнятих нормативних документах врахування в процесі інформатизації суспільства наявної досить потужної мережі бібліотечних установ в Україні. За умов проведення відповідної модернізації така широко розгалужена ще в радянські часи мережа бібліотечних, а також інших культурно-освітніх установ може дійсно стати ефективним інструментом інформатизації. Вона може сприяти забезпеченню широкого доступу значної кількості громадян, і в першу чергу в сільській місцевості, до сучасних інформаційних ресурсів, сприяти консолідації суспільства, його освітньому, загальнокультурному та творчому розвитку, долучити значну частину громадян до активного суспільного життя, що в кінцевому результаті сприятиме консолідації суспільства взагалі.

Однак при цьому є важливим також і реальне усвідомлення проблем, пов'язаних з активізацією бібліотек в інформаційній сфері. Варто підкреслити також, що в середовищі активних користувачів сучасною інформацією, як правило, на базі використання найефективніших на сьогодні електронних технологій, бібліотечні установи якраз і є інформаційними базами. Отже, їх функціональне призначення – підтримка ефективної циркуляції інформації в найбільш затребуваних комунікаціях.

При цьому виникає проблема у відносинах сучасних бібліотечних установ з користувачами. Вона полягає в тому, що нині основні інформаційні фонди бібліотек існують на паперових носіях і, таким чином, не доступні для користувачів саме електронною інформацією. Оцифрування таких ресурсів є на сьогодні дуже складною проблемою. Вона потребує значних затрат не тільки коштів і часу, а й значних трудозатрат від бібліотечних працівників.

Проте проблема оцифрування інформаційних ресурсів насправді є дуже важливою для суспільства. Адже при цьому буде забезпечено введення в суспільний обіг дуже важливої для суспільного розвитку інформації, що була вироблена попередніми поколіннями, перевірена практикою і може стати орієнтиром у сучасному інформаційному виробництві.

Створення можливостей для бібліотек максимально ефективно працювати зі зростаючими масивами інформації є ще одним важливим

напрямом ефективного використання бібліотечних установ у наповненні сучасних інформаційних комунікацій. Національна мережа бібліотечних закладів має уважно вивчати і комплектувати свої фонди здобутками вітчизняної науки, культури, мистецтва, важливими, значущими матеріалами ЗМІ та іншою інформацією, що збагачуватиме інформаційну основу національного розвитку. Бібліотечні установи мають вивчати зростаючі обсяги інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі, здійснювати відбір необхідних ресурсів, комплектувати свої фонди та наповнювати ними соціальні інформаційні комунікації.

Наявна також іще одна проблема, пов'язана з необхідністю активізації бібліотечних установ в обслуговуванні своїх користувачів підготовленою для ефективного використання інформацією. Бібліотечні установи як сучасні інформаційні центри мають активізуватися у виготовленні власних інформаційно-аналітичних продуктів: реферативних, оглядових, вузькотематичних та ін. Такі продукти сьогодні затребувані в системі корпоративних замовників, що пов'язано з прискоренням темпів економічного та інших сфер життя.

Вирішення цих проблем дає можливість для утвердження нових форм роботи сучасної бібліотеки, серед яких на сьогодні найбільшою популярністю користуються бібліотеки електронні. Такі нові підрозділи в бібліотеках дають можливість управляти значними обсягами електронних ресурсів з допомогою комп'ютера, вигідні для сучасних користувачів при наборі електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей у процесі створення, пошуку і використання інформації, вони надають якісний безпосередній доступ користувачам до інформації тощо [1, 2]. Однак такі підрозділи в бібліотечних закладах потребують кваліфікованих кадрів. Це, з огляду на сьогоднішні економічні можливості бібліотечних закладів, лишається проблемою досить складною. Крім того, будучи пасивними (статичними) формами бібліотечної роботи, вони потребують ініціативи, певних затрат часу користувача.

На сьогодні стосовно перспектив розвитку електронних бібліотек існує в середовищі теоретиків дві основні точки зору. Так, Я. Шрайберг зазначає, що електронні бібліотеки «відрізняються від традиційних бібліотек не тільки і не стільки тим, що використовують електронний формат видань, а в першу чергу тим, що забезпечують доступ до віддаленого, розподіленого і різнорідного ресурсу з допомогою телекомунікаційних технологій» [3]. Водночас працівники Інституту розвитку інформаційного суспільства Т. Єршова та Ю. Хохлов зауважують, що для електронних бібліотек «не менш важливим є вирішення проблеми

представлення різномірної інформації у зручному вигляді для кінцевого користувача» [4]. Однак практика свідчить про те, що в подальшому розвитку електронних бібліотек дедалі більше відчувається необхідність комплексного вирішення і тих, і інших проблем.

Необхідність виходу бібліотечних установ на вітчизняний інформаційний ринок є ще однією проблемою, вирішення якої має сприяти утвердженню таких закладів як сучасні інформаційні центри.

До ринку інформації, крім інформаційних ресурсів, дослідники відносять ринок засобів інформаційного виробництва, зберігання й управління інформацією, включаючи відповідний ринок програмних засобів, ринок наявних носіїв інформації, засобів донесення до споживача потрібної йому інформації, ринок інформаційної реклами.

Інформаційний ринок сьогодні є дуже важливою умовою ефективної самоорганізації, розвитку українського підприємництва. Водночас це – ринок інформаційних продуктів, до виробництва яких дедалі більше залучаються також і бібліотечні установи. Проте в українських виробників інформації, у тому числі бібліотечних, з'являються конкуренти. На українських ринках збільшується кількість зарубіжних компаній і, відповідно, з'являються ознаки стимулювання ринку ділової інформації та зарубіжних інформаційних структур.

При включенні бібліотечних установ в інформаційні ринкові відносини актуалізується також проблема, яку визначив О. Соснін: «Ринок в епоху науково-технічної революції виявляється дуже недосконалим інструментом для регулювання цін на більшість видів сучасної продукції... перетворюється на ніким не регламентований механізм взаємодії між продавцем і покупцем з усіма наслідками, які з цього випливають» [5]. Ця обставина істотно впливає на ціновизначення інформаційної продукції, що постачається бібліотечними установами на інформаційні ринки. Разом з тим не можна не погодитися з думкою спеціалістів, які відзначають, що ринкові механізми з їх стимулюванням конкурентоспроможності, оперативності, якості, необхідності застосування прогностичних якостей є на сьогодні ефективною формою розвитку інформаційного виробництва в інтересах суспільного поступу.

Отже, активізація бібліотечних установ у забезпеченні інформаційної насиченості системи національних інформаційних комунікацій і, таким чином, розвитку інформатизації українського суспільства пов'язана з необхідністю вирішення складних та трудомістких проблем. Проте їх вирішення є не лише суспільно необхідним, але і, з урахуванням наявного сьогодні потенціалу, абсолютно реальним. З огляду на значну кількість бібліотечних установ у країні (за статистикою – до 40 тис), саме

робота, організована на кооперативних засадах, буде найбільш ефективною, дасть змогу уникнути зайвого паралелізму при виконанні обов'язкових затратних робіт, пов'язаних з оцифруванням фондів, т. б. переведенням їх в електронну форму, прийнятну для обробки й ефективного використання на рівні сучасних інформаційних технологій.

Співробітництво, що засноване на кооперативних засадах, дасть змогу бібліотечним установам істотно зекономити на затратах, пов'язаних із закупівлею інформаційних ресурсів, у тому числі й унікальних, дорогих. Бібліотеки, об'єднані спільними комунікативними зв'язками, матимуть єдину інформаційну базу, виконуватимуть свою роботу на необхідному нині високоякісному рівні, зможуть ефективно задовольняти запити всіх категорій користувачів.

Активізація інформаційної діяльності бібліотек повинна стимулювати також і бібліотечну науку, інфологію, в напрямі вдосконалення методик обслуговування різних категорій користувачів, у тому числі (що на сьогодні є дуже актуальним) сприяти розвитку дистантного обслуговування корпоративних користувачів (управлінські структури, наукові установи, громадські організації, бізнес тощо). Вдосконалення інформаційних технологій сучасних бібліотек значною мірою може враховувати напрацювання, що мають місце в інших сферах суспільного життя, і насамперед технології, пов'язані з розвитком сучасної економічної діяльності. Так, у практику дистантного обслуговування користувачів можуть впроваджуватися технології інтернет-торгівлі, відповідні методики формування цінової політики, прогнозування тощо (див. Самойленко Л., *Интегрированные маркетинговые коммуникации в сети Интернет*).

Кооперативні зв'язки між бібліотеками сприятимуть ефективному пошуку такого роду напрацювань, вироблених нових технологічних прийомів в усій бібліотечній системі.

Діяльність бібліотечних установ на сьогодні потребує працівників нових спеціальностей: спеціалістів з менеджменту, рекламної справи, спеціалістів у сфері комп'ютеризації та ін. У зв'язку з цим слід відзначити необхідність вдосконалення кадрової політики в бібліотечній сфері. Таке вдосконалення повинне бути пов'язане з підготовкою бібліотечних, точніше, інформаційних працівників різних спеціальностей, організацією перепідготовки бібліотечних кадрів, відновленням практики постійного підвищення кваліфікації цих категорій спеціалістів з урахуванням процесів досить швидкого розвитку інформаційної сфери життя суспільства.

Список використаної літератури

1. *Горний, Е., Вигурский, К.* Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.Zhurnal.ru/staff/gornyy/texts/dlib.html>, свободный. Заглавие с экрана.

2. *Чекмарьов, А. О.* Національна система електронних бібліотек [Текст] / А. О. Чекмарьов. – К. : НБУВ, 1998.

3. *Шрайберг, Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий [Текст] / Я. Л. Шрайберг // Науч. і тех. б-ки. – 2002. – С. 16.

4. *Єршова, Т. В., Хохлов, Ю. Е.* Межведомственная программа «Российские электронные библиотеки»: подходы и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/1999/part2/ershova>, свободный. Заглавие с экрана.

5. *Соснін, О. В.* Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України [Текст] / О. В. Соснін. – К. : Ін.-т держави і права ім. Корещького НАН України, 2003. – С. 6.

Розділ II

**СПЕЦИФІКА ТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО
ПРОДУКТУ**

Проблеми інтелектуальної власності в Інтернет у контексті інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек

У роботі розглядаються окремі проблеми взаємодії двох систем – правової системи інтелектуальної власності та глобальної мережі Інтернет – однієї з технологій, що обумовлює перехід людства до інформаційного суспільства; вплив цих проблем на інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек.

У процесі свого становлення та розвитку право інтелектуальної власності ґрунтувалося на концепції стимулювання творчості та інновацій з метою розвитку суспільства шляхом надання обмеженого в часі й обсязі захисту прав інтелектуальної власності. Поява нових технологічних можливостей призвела до широкого використання об'єктів авторських і суміжних прав в Інтернеті, поставивши на порядок денний питання адекватного законодавчого регулювання відносин у сфері творчої діяльності.

Найчастіше через Інтернет передаються і шляхом такої передачі порушуються авторські права на літературні, музичні твори, комп'ютерні програми. Серед головних причин цього явища – технічна простота операції й елементарна відсутність привабливих варіантів легального отримання необхідних творів при наявності нелегальних.

Правовласники фактично не мають змоги захищати свої права в Інтернеті. А в дослідників виникають нові концепції права на інформацію в електронному середовищі, зміст яких ілюструють слова видатного німецького філософа Гегеля: «Право безсиле встановити межі в духовному виробництві» [7].

Для захисту прав власників існують численні національні та міжнародні організації, найбільша з яких – Всесвітня організація інтелектуальної власності (www.wipo.int), яка об'єднує 90 % існуючих у світі країн, що наочно демонструє зростаюче визнання інтелектуальної власності як важливого фактора у світових процесах

Тривалий час основою міжнародних угод у цій галузі була концепція справедливого балансування між конкуруючими інтересами правовласників та суспільства. Зокрема, Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р., Римська (19–61 р.) та Бернська (1971 р.) конвенції про охорону об'єктів інтелектуальної власності містять відповідні

положення, згідно з якими дозволено вільне використання творів в освітніх й інформаційних цілях [15]. Але вже в Договорі Всесвітньої організації інтелектуальної власності «Про авторське право», прийнятому в Женеві (1996 р.), передбачається можливість застосування технічних прийомів для контролю над використанням творів споживачами, відповідальність за спроби їхнього технічного обходу (ст. 11, 12).

Ці положення зустріли досить сильну критику з боку організацій, які безпосередньо задіяні в «обслуговуванні» публічного домену¹, і надають освітні та бібліотечні послуги, бо практично виключають можливість обходу технічного захисту з метою правомірного використання інформації, наприклад, для копіювання в особистих цілях.

У дослідників викликає справедливе побоювання той факт, що захищений у такий спосіб твір не може бути джерелом для інновацій, оскільки принцип доповнення й розвитку робіт, створених попередниками, є ключовим для будь-якої творчості. Вони відзначають нерівноцінний підхід стосовно країн, що розвиваються, для яких застосування суворого режиму захисту інтересів правовласників з високорозвинутих країн ускладнює подолання відставання в розвитку².

У зв'язку з цим видається прогресивною ідея задоволення матеріальних вимог правовласників без застосування технічного контролю над діями користувачів. На конференції в Берліні в червні 2004 р. групою експертів запропонована схема компенсації за користування творами онлайн за допомогою колективних громад, які залучатимуть кошти з таких джерел як добровільну підписку, плату за суміжні товари й послуги та інші альтернативні системи компенсацій.

Але зазначені пропозиції поки що залишаються на папері, а країни світу активно виступають проти порушників права інтелектуальної власності в Інтернеті. У 2000 р. понад 150 організацій із 28

---

¹ Довідка. Поняттям «публічний домен» у науковій літературі позначають сферу суспільних відносин, у якій реалізуються права на вільну циркуляцію інформації й результати творчості, на протипагу приватним матеріальним інтересам авторів, видавців і розповсюджувачів. Нерідко цим же поняттям називають самі об'єкти й результати творчості, вільне поширення й використання яких дозволено їхніми авторами або не заборонено законом [18]. Більш розгорнуте розкриття концепції публічного домену дається в роботах таких дослідників, як Дж. Бойл, М. Роуз, К. Роуз, В. Ван Олстін, Д. Німмер, Р. Айзенберг та ін. [17].

² Довідка. Учасниками Договору про авторське право 1996 р. станом на квітень 2004 р. є 11 слаборозвинутих, 31 середньорозвинута і лише п'ять високорозвинутих країн.

країн об'єдналися в альянс для боротьби з мережевим шахрайством. Рада Європи ухвалила ряд документів, що стосуються міжнародної передачі комп'ютерних даних, серед яких – Директива 97/66/ЄС «Про обробку персональних даних і захист приватних інтересів у галузі телекомунікації». У США та Німеччині прийнято норми, що дають право провайдеру закривати доступ до «незаконної» інформації [17]. У РФ з 2004 р. законодавчо розширені можливості захисту прав автора в Інтернеті.

В Україні основою законодавства з порушеної проблеми є Конституція, Закон України «Про авторське право і суміжні права», Цивільний кодекс, згідно з відповідними положеннями яких основними принципами формування відносин в інтелектуальній сфері є свобода такої діяльності, визнання й захист її результатів, наділення правами на ці результати їхніх творців. Але правові відносини в інтернет-середовищі ними чітко не визначаються.

Аналіз існуючих на сьогодні документів дає підстави дослідникам зробити висновок: правознавці переносять стару модель права на інтелектуальну власність в Інтернеті без урахування його особливостей. Разом з тим сучасні технології радикально змінили характер інформаційних відносин, перетворивши споживача інформаційного продукту на його творця й розповсюджувача.

Цим фактом пояснюється значний інтерес до зазначеної проблеми в науковому середовищі. Зокрема, таких науковців, як Дж. Кехір, К. Боврей, С. Тейлман, Дж. Смірс, Б. Андересен. Окремі питання проблеми взаємовідносин творчого та правового аспектів діяльності періодичної преси розглянуті в працях К. Ананьєвої, А. Купріянова, С. Сударикова, Д. Рендалла та Ж. Муане [7].

На початковому етапі розвитку Інтернету більшість фахівців дотримувалося позиції про неможливість поширення на нього чинних норм правовідносин у галузі інтелектуальної власності. Сьогодні можна виділити такі основні точки зору з цього питання:

1. Проблеми не існує – треба лише дотримуватися законодавства з інтелектуальної власності.

2. Відносини, що виникають за допомогою глобальних інформаційних мереж, мають певну специфіку, тому повинні мати особливе регулювання.

3. Нові інформаційні технології приведуть до корінної зміни суспільних відносин, у тому числі і з приводу результатів творчої праці.

4. Мережа Інтернет створювалась як механізм вільного обміну даними, тому має залишитися вільною від впливу держав і права.

На погляд фахівців, сучасному стану справ більше відповідає друга з наведених точок зору. Однак у перспективі найбільш обґрунтованою є третя з вказаних позицій. Її теоретичним базисом можна вважати концепцію «інформаційного суспільства», що одержала офіційне міжнародне визнання в «Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства» [5], прийнятій 22 липня 2000 р. лідерами країн «великої вісімки».

Думка, що інформаційні технології призведуть до зміни суспільних відносин, підтримується й багатьма науковцями. Зокрема, віцепрезидент Російської академії природничих наук С. Капіца в інтерв'ю журналу «Експерт-Интернет» відзначив, що сьогодні виграє не той, хто закріпить за собою більше патентів, а той, хто швидше приймає рішення й впроваджує інновації. «Вся інтелектуальна діяльність людини пов'язана з тим, щоб поширювати її як можна ширше, а не встановлювати права контролю та власності. Спроби оформляти найбільш значні досягнення науки як чийсь відкриття – це лише спосіб задовольнити самолюбство їхніх авторів. Насправді ці досягнення належать людству в цілому... Великі відкриття повинні відразу потрапляти... в public domain» [9]. На його думку, недоступність інформації в галузі освіти, культури й науки, є порушенням принципів прав людини. Обділяючи бідні верстви населення інформацією, їх тим самим заганяють у ще більшу бідність, тому доступ до Інтернету повинні мати всі. Виробник і розповсюджувач інформації мають одержувати оплату не від споживача інформації, а іншим способом.

Такої ж думки дотримується відомий дослідник В. Дозорцев: «Право власності... не може служити правовою основою для регулювання відносин стосовно інформації» [9].

З розвитком Інтернету проблема інтелектуальної власності стає актуальною і для бібліотечних установ. Зокрема, під час створення електронних бібліотек; розширення номенклатури інформаційних ресурсів, до яких вони забезпечують доступ користувачам; масштабного доступу до світової інформаційної мережі; прискорення електронного доступу до вітчизняних і зарубіжних документальних ресурсів із використанням пошукових систем.

У вирішенні питань врахування в діяльності бібліотек вимог права інтелектуальної власності важливим є підхід, продемонстрований прийнятими у 2004 р. ЮНЕСКО «Керівними принципами в політиці вдосконалення державної інформації, що є суспільним надбанням». Їхня основна теза з даної проблеми така: «Державі необхідно дуже точно встановити баланс між передбаченими законодавством про

інтелектуальну власність обмеженнями на доступ і використання певних видів інформації, з одного боку, і правами громадян у контексті більше широкого розуміння соціальних й економічних інтересів країни, з іншого». Збереження й розвиток, у тому числі й за допомогою права, ролі бібліотек, як публічних центрів доступу до знань, є одним із фундаментальних завдань при формуванні глобального інформаційного простору [14].

Сьогодні бібліотеки розширюють можливості своєї діяльності за рахунок створення інформаційно-аналітичних служб. При цьому якісні показники діяльності цих структур, що продукують нову суспільно значущу інформацію, орієнтовану на розкриття бібліотечних фондів, введення інформацій в ефективний суспільний обіг, обумовлюються вдосконаленням бібліотечної практики, можливостями бібліотечних фондів, доступом до ресурсів Інтернету.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ здійснює для дискантного обслуговування користувачів оперативну підготовку матеріалів на базі Інтернету і друкованих ЗМІ за визначеною тематикою, спеціальних аналітичних матеріалів на базі використання систематично поновлюваних фондів монографічної та довідкової літератури, готує довідково-інформаційні, оглядові матеріали [12]. Зокрема, це журнал «Україна: події, факти, коментарі», щоденний випуск «Регіони сьогодні», бюлетені «Резонанс», «Шляхи реформування української науки», «Безпека підприємництва», «Прогнози», «Експертно-аналітичний висновок моніторингу ЗМІ з питань зайнятості населення та ринку праці» та ін.

Поступово в роботі СІАЗ дедалі більше зростає роль електронних інформаційних технологій, що обумовлено різким збільшенням обсягів інформації в суспільстві, зростаючою швидкістю її циркуляції. Для виконання відповідних запитів своїх замовників служба забезпечує оперативність інформаційного обслуговування, аналіз великих обсягів нових матеріалів.

Але суперечності права інтелектуальної власності в інтернет-середовищі, про які йшлося вище, часто гальмують ці процеси. Зокрема, під час роботи з інформацією веб-ресурсів регіональних органів державної влади різних рівнів звертає на себе увагу факт наявності на них позначки охорони авторських прав – латинської літери «с», обведеної колом (ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [1]. Що охороняється цією позначкою – сам сайт чи його контент, і чи можна вважати об'єктом інтелектуальної власності пові-домлення про діяльність владних структур? Згідно з Законом України «Про інформа-

цію» (розділ IV, ст. 43.), «кожний учасник інформаційних відносин для забезпечення його прав, свобод і законних інтересів має право на одержання інформації про: діяльність органів державної влади; діяльність народних депутатів; діяльність органів місцевого і регіонального самоврядування та місцевої адміністрації...» [2]. Тому є доцільним розміщення на цих веб-ресурсах розширених пояснень правил користування інформацією для її споживачів або розробка на основі законодавства загальних правил для всіх офіційних сайтів.

Ще одним важливим джерелом у роботі СІАЗ є інформаційні сайти та інтернет-ЗМІ, діяльність яких поки що також нечітко регламентується законодавством. З одного боку, вони переважно дотримуються умов Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», згідно з яким ЗМІ є «видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року» (ст. 1). З іншого – в існуючому вигляді суперечать визначенню Закону «Про видавничу справу»: «Видання повинно відповідати вимогам стандартів відносно оформлення, поліграфічного та технічного виконання». Деякі інтернет-видання вирішують питання свого статусу в досить простий спосіб: реєструють однойменне агентство чи газету і таким чином одержують статус засобу масової інформації. Чи є серед них ЗМІ і чи розповсюджується на них авторське право на розміщені матеріали, є суперечливим питанням.

Вивчення позиції дослідників з цієї актуальної для процесу підготовки інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ проблеми приводить до висновку: серед них домінує думка про те, що Інтернет через свою масовість є засобом масової інформації, тому розміщені в ньому матеріали можуть бути прирівняними до публікації у ЗМІ. Однак ствердження викликає заперечення – відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р., Інтернет є «глобальною інформаційною мережею», а не засобом масової інформації.

Тому багато запитань викликає ще одна проблема в роботі з інтернет-ресурсами – умови використання їхніх матеріалів. Список тих із них, що забороняють це робити, або обумовлюють дозвіл письмовою угодою, дуже великий, зокрема, це: сайти інформаційних агентств, тематичні та вузькопрофільні сайти і портали, окремі сайти регіональних ТРК та ін. Окремі інтернет-видання забороняють будь-яке копіювання, публікацію, передрук чи наступне поширення інформації, що містить посилання на інформаційні агентства. На окремих із них

використовуються спеціальні технології для контролю за операціями користувачів: деактивуються команди «вирізати», «вставити» і «зберегти як». І таку позицію можна зрозуміти – на думку датського експерта з авторського права Т. Якобсона, «у разі, коли журналісти не наділені правами на інформацію, навряд чи можна покладатися на її надійність» [7].

Разом з тим, копіювання починається вже з моменту перегляду сайту. Воно здійснюється в оперативну пам'ять комп'ютера, у тимчасові файли браузера та у тимчасові файли мережі. Тому такі заборони дещо суперечать принципам існування Інтернету і потребують уточнення.

Ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає, що кожна людина має право шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [18]. Тому, мабуть, більше відповідає вимогам міжнародного і українського права, зокрема, ст. 9. «Право на інформацію» (Розділ І.) Закону «Про інформацію»³ позиція тих сайтів або інтернет-версій друкованих видань, які дозволяють повне або часткове використання своєї інформації за умови обов'язкового посилання або гіперпосилання на першоджерело («Версії. com» (www.versii.com), «Новости Крыма» (<http://news.allcrimea.net>), «Експерт Україна» (www.expert.ua) та ін.). Тим більше, що згідно зі ст. 10 («Об'єкти, що не охороняються») закону України про авторське право та суміжні права, повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації, не є об'єктом авторського права. А згідно зі ст. 21 («Вільне використання твору із зазначенням імені автора») – без згоди автора, але з обов'язковим зазначенням його імені й джерела запозичення, допускається використання цитат з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, у тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються.

Наведена аргументація вимагає роз'яснення питання правомірності з огляду на дотримання прав авторів процесу розповсюдження інформаційного продукту електронного засобу масової інформації (або друкова-

---

³ Усі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

ного, що має свій сайт). Дослідник цієї тематики К. Леонтьєв виокремлює три основні етапи при будь-якому використанні твору в цифровій інтерактивній мережі. Кожному з них відповідає право, закріплене законодавством. Перший етап – розміщення твору в цифровому середовищі. Він розглядається законодавством як реалізація правовласником права на відтворення твору. Другий – надання користувачам доступу до нього, що є публічним сповіщенням. Третій – його відтворення на комп'ютері користувача [5]. Отже, передача твору за допомогою глобальної мережі є складним процесом, під час якого відбувається неодноразове несанкціоноване його відтворення. Відповідно до законодавства на кожному з етапів потрібний дозвіл автора з обов'язковою виплатою йому винагороди. З юридичної точки зору це призводить до ситуації, коли будь-яке звернення користувача до ресурсів Інтернет робить його порушником авторських прав, а діяльність електронних ЗМІ – протиправною. Бо своєю діяльністю вони практично «провокують» користувачів до незаконних дій, адже її метою є «поширення видання серед читачів» (ст. 6). Закону України «Про друковані засоби масової інформації (преса) в Україні» [3].

Отже, з народженням Інтернету і розвитком новітніх інформаційних технологій шлях суспільства до інформації стає більш швидким і простим. Але розширення технологічних можливостей для реалізації інформаційної та творчої свободи людини супроводжується загостренням правових проблем, серед яких питання встановлення справедливого балансу між правом на свободу інформації і захистом прав інтелектуальної власності є одним з найактуальніших у світовій політиці. Комерціалізація інтелектуального продукту в цифровому середовищі не гармонізована на сьогодні з певними суспільними інтересами – зокрема, ускладнюється у зв'язку з цим вирішення питання комплектування бібліотечних закладів сучасною високоякісною інформацією з джерельної бази Інтернет, використання її для суспільно значущої інформаційно-аналітичної роботи. У зв'язку з цим є необхідним прийняття на міжнародному рівні і в Україні відповідних нормативних документів, що сприятимуть зміцненню таких цінностей як право людини на інформацію, захисту інтелектуальної свободи в публічному домені.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 13, ст. 64 : офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.portal.rada.gov.ua>, вільний. Заголовок з екрана.

2. Закон «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 48, ст. 650 : офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>, вільний. Заголовок з екрана.

3. Закон України «Про друковані засоби масової інформації/пресу) в Україні» [Текст] : [чинний від 16.11.1992 р., № 2782-ХІІ] // Голос України. – 1992. – 8 груд.

4. *Абрамян, С.* Авторские права и их защита в Интернете [Электронный ресурс] / С. Абрамян. – Режим доступа: <http://www.oborot.ru/article/382/11>, свободный. Заглавие с экрана.

5. Авторское право в сети Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.copyright.com.ua/inet.html>, свободный. Заглавие с экрана.

6. Авторские права на новости: соглашения СМИ [Электронный ресурс] // Юрисконсульт. – Режим доступа: <http://www.uriconsult.spb.ru/info/45/>, свободный. Заглавие с экрана.

7. *Афанасьева, К. О.* Авторське право та свобода інформації – дві складові одного процесу [Електронний ресурс] / К. О. Афанасьєва. – Режим доступу: <http://pravo-media.at.ua/publ/7-1-0-10>, вільний. Заголовок з екрана.

8. *Горовий, В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2006. – С. 104.

9. *Капица, С. П.* Интернет изменит контуры права на интеллектуальную собственность «Эксперт-Интернет» [Электронный ресурс] / С. П. Капица. – Режим доступа: <http://archive.expert.ru/internet/00/00-28-39/skapitsa.htm>, свободный. Заглавие с экрана.

10. *Костенко, Л. И.* Электронная научная библиотека НБУВ [Текст] / Л. И. Костенко, А. А. Чекмарев // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / редкол.: А. С. Онищенко [и др.]. – К. : НБУВ, 2000. – Вып. 1. – С. 148.

11. *Наумов, В.* Проблемы реализации авторских прав в сети Интернет [Электронный ресурс] / В. Наумов // Мир медиа XXI, № 1 ; Нац. ин-т прессы. – 2002. – 16.04. – Режим доступа: <http://www.russianlaw.net/law/doc/a142.htm>, свободный. Заглавие с экрана.

12. *Онищенко, А. С.,* Попроцкая В. Г. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр [Текст] / Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ.

т. и теорет. сб. // редкол.: А. С. Онищенко [и др.]. – К. : НБУВ, 2003. – Вып. 2. – С.15–39.

13. Семилетов, С. И. Проблемы охраны авторских прав в российском секторе Интернета [Электронный ресурс] / С. И. Семилетов. – Режим доступа: <http://www.conf3.park.ru/reports.asp>, свободный. Заглавие с экрана.

14. Степанов, В. К. Виртуальные источники в библиотеках: новые возможности и новые проблемы [Текст] / В. К. Степанов // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы: междунар. науч. конф., Краснодар-Новороссийск, 17–19 сент. 1997 г. : [тезисы докладов]. – Краснодар, 1997. – С. 372–375.

15. Пазюк, А. Свобода информации и защита интеллектуальной собственности в Интернет: тенденции международно-правового регулирования [Электронный ресурс] : материалы VI Междунар. конф. [«Право и Интернет»]. – Режим доступа: <http://www.russianlaw.net/law/doc/a172.htm>, свободный. Заглавие с экрана.

16. Патентно-юридическая фирма «Т–Марка». – Режим доступа: http://www.t-marka.com.ua/art_general_05.php, свободный. Заглавие с экрана.

17. Петровский, С. Интернет и право: точки напряжения [Электронный ресурс] / С. Петровский. – Режим доступа: <http://www.russianlaw.net/law/doc/a113.htm>, свободный. Заглавие с экрана.

18. Приступенко, Т. О. Правові засади діяльності ЗМІ в Україні [Електронний ресурс] / Т. О. Приступенко. – Режим доступу: <http://pravomedia.at.ua/publ/5-1-0-36>, вільний. Заголовок з екрана.

Проблема отримання об'єктивних знань про економічні процеси в Україні з джерел ділової періодики

На підставі поглядів авторів ряду робіт з інформаційної діяльності розглядаються критерії визначення об'єктивності знань про економічні процеси, що їх можна отримати з джерел ділової періодики. Аналіз проблеми виконано за типами ділових видань. Запропоновано схему аналізу повідомлень ділових періодичних видань адресатом на предмет їх об'єктивності. Спроба визначення прийомів викривлення об'єктивності повідомлень виконана на конкретному прикладі.

Постановка проблеми. У розвинутих країнах Заходу поява сучасної газетної індустрії обумовлена становленням ринкової економіки, технологічним прогресом і розвитком громадянського суспільства [1, 113–115]. Відповідні аналогії можна провести й стосовно України, де розвиток ринкових відносин служив поштовхом до появи нового сегмента інформаційного ринку – ділової періодики. Адже перші по суті ділові періодичні видання з'являються наприкінці 80-х – на початку 90-х років.

Ділова преса, як складова суспільного інституту «ділова періодика», у цій роботі розглядається як періодичні видання, зорієнтовані на інформаційне обслуговування ринкових (товарно-грошових) відносин у суспільстві, що знаходить відображення в змісті представлених у цих виданнях повідомлень, переважна частина яких присвячена саме питанням економічного розвитку та суміжним темам. В Україні ділова преса представлена такими виданнями як «Бізнес», «Контракти», «Інвестгазета», «Економические известия», «Агро перспектива», «Нефтяное обозрение «Терминал» та ін.

Наприклад, основними тематичними напрямками журналу «Агро перспектива» є аналіз стану та перспектив розвитку агропромислового комплексу України, ексклюзивні аналітичні огляди, проблемні статті, інтерв'ю та коментарі провідних фахівців; постійний моніторинг внутрішнього та зовнішнього ринків сільськогосподарських товарів та аналіз супутніх ринків пально-мастильних матеріалів, техніки, обладнання, мінеральних добрив та засобів захисту рослин тощо. Відповідно його читацька аудиторія в Україні, за повідомленнями редакції, має таке представництво: провідні трейдери – 42 %, найбільші виробники та постачальники матеріально-технічних ресурсів – 29 %, інвестиційні компанії – 8 %, посольства та торгово-економічні місії України за

кордоном – 6,5 %, державні структури – 6%, банки – 4 %, біржі – 2 %, торгово-промислові палати – 1,5 %, страхові компанії – 1 % [2].

Крім спеціалізованої ділової преси до категорії ділової періодики слід віднести кваліфіковані публікації на економічну тематику в періодичних громадсько-політичних виданнях, зорієнтованих на найосвіченішу частину населення, як-то: тижневики «Коментарі», «Дзеркало тижня», «Корреспондент», «Фокус» тощо. До категорії ділової періодики можна також повністю або частково віднести інформацію, розміщену на деяких інтернет-сайтах, що за своїми змістовними характеристиками відповідає зазначеним вище вимогам.

Тобто ділова періодика зорієнтована насамперед на задоволення інформаційних потреб бізнесменів, найманого менеджменту підприємств, працівників органів державної та місцевої влади і управління, науковців, а почасти – і студентів. Високий рівень освіти читацької аудиторії обумовлює відповідний рівень висвітлення ділової тематики та глибину аналізу проблем. Тому, відповідно до зазначених критеріїв, публікації на економічну тематику, зорієнтовані на дуже широку аудиторію з переважно середнім рівнем освіти (у таких виданнях, як «Сьогодні», «Вечерние вести», «Факты и комментарии» тощо), не можна відносити до категорії ділової періодики.

Предметом цього дослідження є проблема отримання об'єктивних знань про економічні процеси в Україні з джерел ділової періодики. Це пов'язано як із змістовним наповненням поняття «об'єктивність знань» у практиці інформаційно-аналітичної роботи, так і змістовно-організаційною специфікою ділової періодики.

Знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, її відображення у свідомості людини. Схематично це можна описати таким чином: знання = факти + переконання + правила. Прийнято виділяти два типи знань: процедурні та декларативні. Процедурні знання описують логічну послідовність дій, що можуть застосовуватися для вирішення конкретних, нерідко формально-логічних за своєю природою завдань. До категорії ж декларативних знань належать усі інші знання, що не підпадають під категорію процедурних знань [3, 8; 4, 114].

Таким чином об'єктивність знань про економічні процеси, отриманих із джерел ділової періодики, визначається ступенем адекватності відображення інформації про ці процеси у свідомості відповідної аудиторії.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема отримання об'єктивних знань про економічні процеси в Україні з джерел ділової періодики практично не досліджена в науковій літературі. Нечисленні роботи у вітчизняних наукових виданнях розглядають ділову періодичку з

позицій бібліотечної та видавничої справи [5, 6] або ж в інституційно-еволюційному плані [7]. Фундаментальна ж робота російської дослідниці Є. Л. Вартанової з медіаекономіки висвітлює досвід розвинутих країн [1]. Корисні факти та оригінальні думки щодо ситуації на українському ринку ділової преси в деяких вітчизняних ділових виданнях [8, 9]. Однак на проблемі об'єктивності знань, отриманих із джерел ділової періодики, у всіх згаданих публікаціях акцент не робиться.

Тому для розв'язання поставленого завдання, крім згаданих вище робіт, авторів довелось звернутися до праць з інших, дотичних сфер досліджень. Ідеться, зокрема, про роботи фахівців з бізнес-розвідки (синоніми: промислова розвідка, промислове шпигунство тощо). Попри корисні теоретичні, методичні положення та оригінальні ідеї ці роботи [10; 11; 12] не розглядають питання отримання об'єктивних економічних знань у конкретних умовах інформаційного простору України. Важливі положення методичного характеру наведені й у фахових виданнях з інформаційно-аналітичної роботи [13;14]

Надзвичайно корисним видається застосування до предмету цього дослідження положень концепції рефлексивності оприлюднених і перевірених на фінансових ринках Дж. Соросом [15]. Дана теорія базується на тому положенні, що суспільна психологія не лише формується під впливом економічних та інших суспільних відносин, а й сама ця психологія активно впливає на перебіг означених процесів. Погляди, що є панівними в певному соціумі, можуть прискорювати або, навпаки, уповільнювати ті чи інші суспільні процеси. Тобто існує рефлексивний механізм подвійного зворотного зв'язку між реальністю та уявленням суб'єктів (учасників суспільних процесів) про цю реальність.

Адже люди діють на підставі своїх уявлень про ситуацію (реальність). Ці уявлення так чи інакше можуть відрізнятись від реальності. Тобто сприйняття учасників ринкових та інших суспільних процесів за своєю природою тією чи іншою мірою помилкові в оцінці ситуації та спричиняють відповідно неоптимальну їх реакцію. Коли помилковість поглядів та неадекватність реакції учасників процесів стають очевидними, відбувається більш-менш радикальна зміна поглядів та поведінки суб'єктів, а сам економічний чи інший суспільний процес у результаті може змінити, причому іноді на протилежне, своє спрямування та цілий ряд інших своїх параметрів.

Продуктивним видається й застосування категорій якісних характеристик інформації для більш глибокого розуміння механізмів отримання об'єктивних знань про економічні процеси з джерел української ділової періодики.

Результати дослідження. Для своїх читачів ділова періодика є джерелом інформації та знань. У змістовному плані інформацію поділяють на фактичну й концептуальну. Причому, як зазначає М. Кассон, факти самі по собі багато не значать; лише коли вони тлумачаться, їхнє значення стає зрозумілим. Саме тлумаченням фактів і є концептуальна інформація [16, 202–209]. Остання – найближче до власне знань. Адже, згідно з наведеною вище формулою, знання = факти + переконання + правила.

Таким чином, щоб бути об'єктивними, знання, які споживач отримує із джерел ділової періодики, мають бути отримані в результаті застосування відповідних правил обробки точних і достовірних фактів на базі адекватного розуміння реальності та за відсутності хибних переконань, стереотипів. Порушення навіть деяких складових цієї «формули знань» з високим ступенем імовірності може призвести до отримання споживачем інформації необ'єктивних знань. Наприклад, неправильна обробка чи компонування навіть достовірних фактів або ж хибні переконання можуть призвести до отримання необ'єктивних знань про економічні процеси в Україні з джерел ділової періодики.

З іншого боку, не можна об'єктивність знань просто ототожнювати з такими якісними характеристиками навіть суто фактичної інформації, як, наприклад, точність, достовірність тощо. Зокрема, точність інформації являє собою припустимий рівень її викривлення і визначається характером завдань, які вирішує той чи інший суб'єкт. У свою чергу, достовірність інформації визначається її властивістю відображати реально існуючі об'єкти з необхідною точністю. Властивість інформації містити в собі необхідний мінімальний обсяг відомостей для прийняття правильного рішення називається повнотою інформації. Утім, така якісна характеристика інформації, як коректність визначається однаковим її тлумаченням усіма споживачами [3, 28–29].

Як бачимо, точність, достовірність і повнота інформації є однотипними взаємозв'язаними й відносними за своєю природою характеристиками. Наприклад, повідомлення у діловій пресі про фінансові параметри державного бюджету, подані з точністю до мільйонів гривень, можна вважати цілком достовірними й у певних випадках доволі повними відповідно до потреб того чи іншого читача. Однак така ступінь точності, цілком прийнятна для ЗМІ, водночас неприпустима для бухгалтерської звітності до відповідних органів Міністерства фінансів, куди інформація має подаватися з точністю до копійки. У цьому плані інформація про фінансові параметри державного бюджету, оприлюднена в пресі, для державних фінансових органів та й для ряду суб'єктів ринку буде неточною, недостовірною.

Тому параметри згаданих вище якісних характеристик інформації можуть виконувати функції лише відносної, а не абсолютної шкали оцінки ступеня об'єктивності фактичної та концептуальної інформації, наведеної у діловій періодиці.

Для всебічного визначення ступеня об'єктивності знань, отриманих із джерел ділової періодици, доцільно звернутися до прийомів, що застосовуються в роботі розвідки. Так, у своїй роботі Ч. Хант і В. Зартар'ян наголошують, що «економічна інформація не зводиться лише до формул, нехай навіть складених найкращим чином. Здоровий глузд, що спирається на інформацію неточну, але важливу, бере гору при ретельному аналізі невирішених проблем» [12, 93].

Американський генерал В. Плетт свого часу наголошував, що достовірність повідомлення є ключовою ознакою при оцінці будь-якого інформаційного документа, створеного в результаті аналітичної діяльності. Вона забезпечується завдяки правильному поєднанню ряду моментів, що визначають результативність роботи аналітика. Головними серед них є:

- глибоке розуміння дійсності тим, хто аналізує повідомлення;
- правильний відбір фактів, що стосуються об'єкта аналізу;
- виділення на підставі аналізу фактів, основних моментів явищ та процесів, основних причинно-наслідкових зв'язків [14].

Крім того, широко відомим прийомом аналітичної роботи під час перевірки достовірності повідомлення є пошук аналогічних за змістом повідомлень в інших джерелах інформації.

Таким чином, **ключовими критеріями об'єктивності знань** про економічні процеси в Україні, що їх можна отримати з джерел ділової періодици, є **відображення у цих відомостях логіки ключових причинно-наслідкових зв'язків** у явищах та процесах, про які повідомляється. Формальні ознаки точності, достовірності, повноти повідомлень мають характер, підпорядкований цілям та логіці аналізу відповідних процесів та явищ. Адже, як зазначалося, формальні вимоги до згаданих вище якісних характеристик інформації про один і той же об'єкт можуть змінюватися залежно від цілей проведення аналізу. Водночас характер знань, що подаються в діловій періодиці, багато в чому залежить від типу відповідних видань, перш за все ділових. У початковий період свого існування ділова преса в Україні у змістовному плані мала універсальний характер. Її подальший розвиток ішов шляхом її спеціалізації. На сьогодні в Україні можна виділити такі сегменти ділових видань (преси):

Ділові консультативні періодичні видання.

Газети (періодика) оголошень.

Спеціалізовані ділові оглядово-аналітичні періодичні видання.
Універсальні оглядово-аналітичні ділові тижневики.
Щоденні ділові газети.

Прикладом процедурних знань можуть служити публікації різних законів та підзаконних актів, юридичні консультації стосовно певних ситуацій у сфері підприємницької діяльності, пояснення до методик бухгалтерських розрахунків тощо. Ідеться про публікації, що пропонують читачеві відповідні схеми поведінки в певних ситуаціях. Наприклад, на постачанні читачам зазначених вище форм процедурних знань спеціалізуються, наприклад, такі ділові консультативні періодичні видання, як «Бухгалтерія» холдингу «Бліц-Інформ» та «Дебет-Кредит» видавничого дому «Галицькі контракти». У цих виданнях складова «переконань», у згадуваній вище «формулі знань», практично зведена до мінімуму. Конкретні ситуації, що аналізуються консультантами, по суті, являють собою факти та відповідні правила їх обробки, що й забезпечує високий ступінь об'єктивності знань, які пропонують своїй аудиторії ділові консультативні періодичні видання.

Окремим сегментом ділової преси можна вважати газети оголошень, які обслуговують насамперед дрібний та середній бізнес і реально сприяють підвищенню ефективності обігу товарів і послуг у процесі економічного відтворення. Беззаперечний лідер цього сегмента ринку, наприклад, у Києві та, мабуть, і в Україні взагалі – універсальна газета оголошень Avizo. Знання, що подаються у газетах оголошень, мають, по суті, декларативний, а не процедурний характер, як це може видатися на перший погляд. Пропозиція (реклама) товарів і послуг конкретних суб'єктів підприємництва, що подається у зазначених виданнях, є, строго кажучи, тлумаченням рекламодавцями інформації, яка подається як фактична. Це означає, що хоча, в основному, ця інформація такою і є, однак не можна виключати ймовірності певного свідомого чи несвідомого її викривлення рекламодавцем, а в окремих випадках навіть шахрайства.

По суті, ступінь об'єктивності інформації, що її адресат може отримати з газет оголошень, залежить від його вміння обробляти отримані факти за допомогою відповідних правил, а також від наявних у нього «переконань» (настанов, стереотипів тощо). Причому вагомою запорукою об'єктивності інформації, що міститься в газетах оголошень, є конкуренція рекламодавців та можливість застосування адресатом законів статистики для обробки значної кількості однотипних повідомлень.

Спеціалізовані ділові оглядово-аналітичні періодичні видання, універсальні оглядово-аналітичні ділові тижневики, щоденні ділові газети,

а також громадсько-політичні оглядово-аналітичні періодичні видання пропонують своїм читачам в основному декларативні знання. Складовими «формули знань», що часто переважають у повідомленнях, які подаються у перелічених вище типах видань, є факти й переконання авторів цих повідомлень або ж інших суб'єктів, інтереси яких ці автори можуть являти. Зазначені переконання нерідко приймають форму коментарів оглядачів, оцінок експертів, припущень, гіпотез тощо. Правила ж обробки різноманітних повідомлень у згаданих типах видань змінюватимуться залежно від змісту цих повідомлень. Тобто, залежно від того, наприклад, ідеться про фактичну чи концептуальну інформацію.

Утім, високий професійний та освітній рівень читацької аудиторії спеціалізованих ділових оглядово-аналітичних періодичних видань, універсальних оглядово-аналітичних ділових тижневиків, щоденних ділових газет та громадсько-політичних оглядово-аналітичних періодичних видань обумовлює доволі високі вимоги до якісних характеристик поданої інформації, обмежує можливості свідомого викривлення її змісту, хоча й не виключає повністю такої можливості. Мабуть, більшу загрозу отриманню об'єктивних знань про економічні процеси в Україні у випадку з переліченими типами видань становить можливість несвідомого викривлення інформації як її відправником, так і адресатом.

Розглядаючи проблему отримання об'єктивних знань про економічні процеси з джерел ділової періодики, також треба звертати увагу на специфіку медіаринку, що має подвійний характер, виступаючи одночасно як ринок товарів і як ринок послуг. Товаром на цьому ринку є власне інформація, тобто упакований у відповідні медіаформи зміст повідомлень. А на ринку послуг ЗМІ конкурують між собою, надаючи послуги рекламодавцям із доступу до відповідної цільової аудиторії. До того ж цінність медіапідприємств визначається не лише їх бізнес-характеристиками, а й можливістю впливу на громадсько-політичне життя суспільства [1, 48–51]. Повною мірою зазначені вище положення стосуються й ділової періодики, розвиток якої в Україні слід розглядати саме з цих позицій.

Необхідно також враховувати, що іноді під виглядом аналітичних видаються різноманітні публікації, які за змістом і характером подання інформації виконують по суті PR-функції. Від дійсно аналітичних публікацій такий замаскований під аналітику PR відрізняється:

- змістовною незбалансованістю, коли акцент робиться на одних питаннях, а інші – свідомо замовчуються («спіраль мовчання»);
- підвищеною часткою емоційних висловів, що відображають осо-

бисте ставлення автора до питань, які розглядаються;

– експлуатацією «стереотипу авторитету», коли посилання на титули та інші подібні ознаки кореспондентів превалює над логікою аналізу відповідних явищ та процесів;

– надмірною апеляцією до емоційних механізмів сприйняття інформації читачем тощо.

Тому, з позиції отримувача інформації аналіз змісту повідомлень у діловій періодиці на предмет їх об'єктивності доцільно здійснювати за такою схемою:

Цільова функція джерела інформації, його інформаційна політика.

Інтереси відправника інформації, його інформаційна політика.

Головні інформаційні функції, які виконує даний тип джерела інформації.

Імовірні механізми та ступінь викривлення інформації.

Механізми оцінки достовірності інформації.

Оцінка якісних характеристик даного типу джерела інформації.

Головні недоліки, притаманні даному типу джерела інформації.

Спробуємо провести аналіз **ділових видань**, насамперед це стосується спеціалізованих ділових оглядово-аналітичних періодичних видань, універсальних оглядово-аналітичних ділових тижневиків та щоденних ділових газет. **Цільова функція ділових видань** полягає у наданні своїм читачам фахової інформації з питань економіки та бізнесу.

Що ж стосується **інтересів засновників, власників видань та їхньої інформаційної політики**, то за умов усталеної ринкової економіки вони представлені, в основному, комерційними цілями. Хоча у пострадянських країнах, де й нині досить інтенсивно проходять процеси розподілу власності, причому під сильним впливом владних структур, такі видання значною мірою можуть виконувати певні PR-функції, причому часто у замаскованому вигляді. Важливою складовою інформаційної політики ділових видань може бути лобювання особистих, групових чи корпоративних інтересів їхніх засновників (власників).

Спектр **інформаційних функцій** [16, 26–29] ділових видань досить широкий. Насамперед, це – оперативне поінформування (отримання суб'єктом регулярних повідомлень про сучасну ситуацію), пошук даних (отримання суб'єктом заздалегідь наміченої інформації довідкового характеру) та ознайомча функція (одержання суб'єктом базової інформації, необхідної йому для розуміння проблеми). Меншою мірою – стимулююча (отримання суб'єктом інформації, необхідної для генерації нових ідей, отримання нових стимулів для подальшої інтелектуальної діяльності).

Ймовірні механізми та ступінь викривлення інформації пов'язані із впливом інтересів засновників та власників видань на характер висвітлення подій, зміст коментарів тощо. Як правило, у ділових виданнях цілеспрямоване викривлення інформації, коли воно спостерігається, здійснюється з урахуванням високого освітнього рівня та критичного способу мислення читацької аудиторії цих видань. Досить часто викривлення інформації відбувається за рахунок замовчування якихось суттєвих характеристик процесів та явищ. При цьому акцент нерідко робиться на інших, іноді другорядних моментах. Поширені також різні форми напівблефу тощо. Водночас кваліфіковані журналісти та редактори ділових видань у разі потреби враховують притаманні їхній читацькій аудиторії настанови та стереотипи. Нерідко експлуатується стереотип авторитету, коли акцент робиться на титулах автора публікації, а його висловлювання часто подаються як аксіоми, без критичного аналізу. Застосовуються й інші «тонкі» прийоми викривлення інформації.

Механізм оцінки достовірності інформації базується на законах логіки. Нерідко специфіка ділових видань дає змогу поєднувати логіку аналізу з методами статистики. Адже ділові періодичні видання містять статистичних даних значно більше, ніж багато інших типів видань.

Що ж стосується **якісних характеристик** періодичних ділових видань, то вони за точністю, достовірністю та коректністю поданої інформації переважають, наприклад, періодичні громадсько-політичні видання, але дещо поступаються в цьому науковим виданням. Оперативність періодичних ділових видань, як правило, нижча, ніж у громадсько-політичної преси. Серед останньої значно вища частка щоденних газет. Тоді як серед ділових видань в Україні найбільш розповсюдженими є тижневики. Така ситуація пов'язана з різним ступенем переробки первинної інформації в означених типах видань, що потребує, відповідно, різних витрат інтелектуальної праці. Адже в ділових виданнях, порівняно з громадсько-політичними, вища частка аналітичних та статистичних матеріалів, для підготовки та перевірки яких потрібно прикласти більше зусиль.

До **головних недоліків** ділових видань треба віднести ймовірне викривлення інформації через вплив бізнесових інтересів певних соціальних груп, панівних (для деяких верств суспільства) настанов та стереотипів, а також недостатню, по відношенню до висвітлення конкретної проблеми, кваліфікацію кореспондентів. Причому багатотиражні видання, що, як правило, фінансуються з різних джерел, мають кращу можливість протистояти сторонньому суб'єктивному впливу і водночас

повинні більше орієнтуватись на запити читачів, ринку. Адже відносно вищий інтелектуальний, професійний та освітній рівень читацької аудиторії ділових видань, порівняно, наприклад, з читацькою аудиторією переважної частини громадсько-політичної преси, обмежує можливості умисного викривлення інформації в ділових виданнях і є запорукою підвищення рівня їх об'єктивності. У такій ситуації найбільшу загрозу об'єктивній подачі інформації становлять, по суті, панівні настанови та стереотипи.

Проблеми отримання об'єктивних знань із джерел ділової періодики наочно проявились при вивченні питання реструктуризації єврооблігацій НАК «Нафтогаз України» емісії 2004 р. У більшості видань зазначена проблема висвітлювалась доволі збалансовано. Але в окремих випадках можна говорити про порушення вимог об'єктивності подачі інформації. Матеріальною основою цього було те, що реструктуризація єврооблігацій «Нафтогазу» зачіпала ділові й навіть політичні інтереси потужних суб'єктів сучасних міжнародних відносин. Мабуть, вказаний чинник і вплинув на інформаційну політику деяких видань під час висвітлення згаданої проблеми.

Додаткові можливості для порушення принципів об'єктивності при висвітленні проблеми реструктуризації єврооблігацій НАК «Нафтогаз України» створювалися завдяки прогнозному (тобто ймовірному) характеру значної частини використовуваної інформації та декларативному характеру знань, що подавались у ЗМІ з приводу реструктуризації згаданих єврооблігацій. Адже на той момент, коли ця проблема обговорювалась у ЗМІ, її вирішення очікувалось у майбутньому і мало ймовірний характер.

Реструктуризація єврооблігацій НАК «Нафтогаз України» зачіпала інтереси російського «Газпрому» та російських інвесторів. Цим, наприклад, можна пояснити, по суті, упереджене ставлення до питання реструктуризації згаданих єврооблігацій редакції ділового журналу «Експерт Україна», що є дочірнім виданням російського журналу «Експерт». Українські ж співвласники ділового тижневика «Експерт Україна», мабуть, не змогли або ж не схотіли це ставлення змінити.

Статті, присвяченій питанню реструктуризації єврооблігацій НАК «Нафтогаз України», опублікованій у діловому журналі «Експерт Україна» [17], притаманний незбалансований характер подачі інформації. У ній превалує позиція противників реструктуризації боргу. Підстави для таких висновків дає аналіз змісту статті. Зокрема, йдеться про співвідношення обсягів інформації, що подається з боку противників і з боку прибічників реструктуризації. У статті доволі широко експлуатується згадуваний вище стереотип авторитету. Наведені в цій публікації оцінки

більше спираються на вербальні, ніж на формалізовані аргументи, що, наприклад, ускладнює оцінку точності й достовірності інформації, яка подається. Так, статистична інформація з такого насамперед фінансового питання як реструктуризація боргу (а гроші, як відомо, вимагають обрахунків) представлена в згадуваній статті в діловому журналі «Експерт Україна» [17] лише одним графіком, та й то за вельми короткий проміжок часу. Усе наведене вище дає підстави розглядати цю статтю як зразок необ'єктивної подачі інформації про економічні процеси в Україні в ділових періодичних виданнях.

Підсумовуючи проведені дослідження, підкреслимо, що вирішальну роль у визначенні ступеня об'єктивності інформації про економічні процеси в Україні з джерел ділової періодики має рівень кваліфікації користувачів – їх професійні знання, досвід, ерудиція, вміння орієнтуватись та робити висновки в нестандартній ситуації тощо.

Список використаної літератури

1. *Вартанова, Е. Л.* Медиаэкономика зарубежных стран [Текст] : учеб. пособие / Е. Вартанова. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 335 с.

2. Читательская аудитория в Украине [Текст] : информ.-аналит. журн. «Агро перспектива»: Агро перспектива: инф.-аналит. журн. – 2001. – № 2. – С. 48.

3. *Морозевич, А. Н.* Основы экономической информатики [Текст] : учеб. пособие для студ. экон. спец. вузов / А. Н. Морозевич [и др.]. – Минск : БГЭУ, 1998. – 438 с.

4. *Першиков, В. И., Савинков, В. М.* Толковый словарь по информатике [Текст] / В. И. Першиков, В. М. Савинков. – 2-е изд., доп. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 544 с.

5. *Грень, З.* Типологічні особливості українських універсальних ділових тижневиків [Текст] // Українська періодика: історія і сучасність: матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28–29 жовт. 2005 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Львів, 2005. – 676 с.

6. *Худенко, Н.* Становлення, розвиток та основні засади функціонування української ділової періодики [Текст] / Н. Худенко // Українська періодика: історія і сучасність: матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28–29 жовт. 2005 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Львів, 2005. – 676 с.

7. *Кулицкий, С. П.* Эволюция деловой прессы в Украине [Текст] / С. П. Кулицкий // Підтекст. – 1997. – № 39–40. – С. 24–28.

8. Газетный бизнес // ИнвестГазета: финансовый еженедельник. – 1998. – № 43. – С. 4–7.

9. Криза конкурентного віку: Спеціальний огляд [Текст] // Контракти: діловий тижневик. – 2006. – № 11. – С. 22–32.
10. *Доронин, А. И.* Бизнес-разведка [Текст] / А. И. Доронин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство «Ось-89», 2003. – 384 с.
11. *Прескотт, Дж.* Конкурентная разведка: уроки из окопов [Текст] / Дж. Прескотт, [и др.] ; под ред. Джона Е. Прескотта, Стивена Х. Миллера. – М. : Альбина Паблишер, 2003. – 336 с.
12. *Хант, Ч., Зартарьян, В.* Разведка на службе вашего предприятия [Текст] / Ч. Хант., В. Зартарьян. – К. : Укрзакордонвизасервис, 1992. – 160 с.
13. *Кузнецов, И. Н.* Учебник по информационно-аналитической работе [Текст] / И. Н. Кузнецов. – М. : ООО Изд-во Яуза, 2001. – 320 с.
14. *Плэтт, В.* Стратегическая разведка. Основные принципы [Текст] / В. Плэтт. – М. : Издательский Дом «Форум», 1997. – 376 с.
15. *Сорос, Дж.* Алхимия финансов [Текст] / Дж. Сорос. – М. : «ИНФРА-М», 1996. – 416 с.
16. *Ніколас, Д.* Оцінка інформаційних потреб: методи і технології [Текст] / Д. Ніколас ред. Сильвія П. Уебб. – Асоціація інформаційного менеджменту Aslib, 1996. – 76 с.
17. *Крюкова, С.* Полмиллиарда угроз [Текст] / С. Крюкова // Эксперт Украина: украинский деловой журнал. – 2009. – № 35. – С.15–19.

Партійна преса як джерело наукової інформації в процесі дослідження становлення і розвитку партійної системи в Україні

Статтю присвячено світоглядно-методологічному осмисленню ролі партійної преси як джерела накопичення знань і як важливого ресурсу на етапі постіндустріальної трансформації суспільства. Простежується динаміка якісної зміни ролі партійної преси як джерела інформації в період становлення партійної системи в Україні та формування знань на основі цієї інформації в нинішніх інноваційних моделях соціально-економічного розвитку. Аналізуються різні види та рівні інформаційних технологій, умови та засоби їх дійового застосування. Відзначається роль та місце друкованих видань, зокрема партійної преси в процесі формування та накопичення знань.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю з'ясування ролі преси як джерела знань і її впливу на трансформацію механізмів формування громадської думки, ролі і місця різних видів засобів масової комунікації.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу головних тенденцій та найбільш характерних особливостей, які були специфічними для функціонування ЗМІ за умов державної незалежності, розкрити сутність формування та передачу знань користувачам.

Українські сучасні партійні видання, зокрема преса, налічують трохи більше 15 років існування. Тому маємо фрагментарні їх дослідження. Преса була об'єктом наукових зацікавлень багатьох українських науковців. Вплив преси, зокрема і партійної, на масову свідомість досліджували вітчизняні вчені: Н. Рудніченко, О. Стадніченко, К. Саркісова, М. Згуровський, О. Пономарів, В. Різун, К. Серажим, Н. Непийвода, А. Мамалига, М. Феллер. Їхні дослідження спираються на праці дослідників цього питання ще за радянських часів (Є. Вольфа, В. Грідіна, Б. Грушина, Н. Костіної, О. Мягкової, М. Стерніна, Є. Проніна, В. Шаховського) й закордонних учених (Т. Дейка, П. Стросона, Д. Локка, З. Харріса).

Сучасним засобам масової інформації присвячені роботи як російських, так і українських фахівців: М. С. Вершинін «Электронная демократия: российские перспективы», «Политическая коммуникация в информационном обществе»; С. Г. Туронок «Интернет и политический процесс»; Дм. Песков «Интернет как политический институт в России»;

О. М. Грищенко «Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства».

Треба відзначити, що останнім часом з'явився ряд робіт, присвячених вивченню ролі ЗМІ, і, зокрема, партійної преси: П. Шевченко «Яка партія, така й партійна газета», П. Антоненко «Преса влади, кланів, партій – за ким слово?», С. Грабовський «Небезпечна свобода», Ю. Фінклер «Партійні організації та партійна література: невже знову по-ленінськи?», В. Халипов «Введение в науку о власти».

Актуальні праці Д. Дубова, Н. Пахомової, С. Криворучко, О. Кузнецова, Г. Кашука, Г. Хлистуна. Місце й роль будь-якої держави у світовій спільноті пов'язані з її спроможністю виробляти, споживати й застосовувати нові знання й технології. Ці процеси безпосередньо залежать від чотирьох складових: науки, освіти, виробництва та бізнесу, спільним інструментом для яких є інформаційні і комунікаційні технології (ІКТ). На межі ХХ і ХХІ ст. швидко змінювалися концепції суспільства, побудованого на знаннях та інформації: комунікаційне суспільство, інформаційне суспільство, суспільство, побудоване на знаннях.

Процес створення й поширення нових знань має мережевий характер. Традиційні піраміди та вертикалі влади принципово не властиві новому типу суспільства. Головними його елементами є вузли (окремі люди, групи людей, установи та організації) і гілки, які втілюють зв'язки між вузлами й розвиваються природно й довільно. Як зазначають фахівці, у результаті формуються розгалужені мережі людей, установ та організацій, в яких відбувається створення нових знань та обмін ними, виробництво інтелектуальної продукції, здійснюються фінансові операції, культурологічні обміни і ще величезна кількість інших видів взаємодії між людьми [1].

Друковані засоби інформації поряд з електронними покликані передавати знання від виробника цих знань до користувача. Вони залишаються важливим джерелом формування й накопичення знань.

У всьому світі держави, які звільнилися від авторитарних або тоталітарних форм правління, доходять висновку, що вільне політичне суспільство не може існувати без вільних засобів масової інформації. Якісна преса протистоїть домінуючим у світі комерціалізованим засобам масової комунікації. Останні, на думку експертів, сіють серед своєї аудиторії недовіру та непорозуміння. На противагу їм елітні видання намагаються не просто відображати суспільство з усіма його вадами, а подавати інформацію та аналіз, який сприяє реформуванню суспільства. А це неможливо без дотримання високих етичних принципів, передусім принципу відповідальності за аудиторію (суспільство), який має беззастережно домінувати над комерційними міркуваннями. Укра-

їнські фахівці вважають, що якісним виданням обов'язково мають бути притаманні такі риси:

- повнота і всебічність висвітлення закордонного і внутрішнього життя, включаючи економіку, політику, мистецтво, науку, освіту;
- наголос на глибоку інтерпретацію подій, створення тла, на якому розгортаються нові явища тощо;
- гідність, характерна для оформлення і стилю;
- відсутність істерії та культурний тон;
- неупередженість та високоетичний підхід до справи;
- зацікавленість у загальнолюдських проблемах;
- орієнтація, яка виводить часопис за межі сенсаційності та провінціалізму [2].

Фундаментальною передумовою якісної преси є наявність достатньої суспільної свободи журналіста. Проблема свободи творчості завжди дотична до соціальної позиції журналіста: рівень свободи залежить від правильності соціальної позиції. Свобода пошуку рішень у журналістиці вимагає простору вільної діяльності ЗМІ різних орієнтацій. Щоправда, партійні видання, які є виразниками ідей певної партії, не завжди відповідають критеріям вільної преси.

Проте навіть у таких умовах партійна преса залишається важливим джерелом інформації, яке допомагає отримати певні знання. Як відомо, ЗМІ відіграють важливу роль у період виборчих кампаній. На думку фахівців, «вирішальна частина будь-якої передвиборної агітації – це кампанія в засобах масової інформації, яка більшістю виборців не сприймається як виборча кампанія, бо вона проводиться постійно. Вона являє собою політику як таку. Через неї виборці дізнаються про політичні події, читають коментарі до них, стають свідками політичних дебатів між політиками та партіями» [3].

Партійна преса є однією зі складових частин демократичного світобачення, а роль, яку вона відіграє у процесі демократичних перетворень, зокрема становлення багатопартійної системи, є набагато важливішою, ніж це може здатися на перший погляд [4].

Науковці переконані, що для побудови «відкритого суспільства» обов'язковою умовою є відкритість мас-медіа: оскільки таке суспільство ґрунтується на засадах самозбереження та безпеки нації, на визнанні самоцінності особистості, людських спільнот. У відкритому суспільстві і преса має бути вільною, тобто, саме вона має забезпечувати прозорість державних, політичних, економічних та культурних інституцій для громадянського суспільства – у цьому і полягає унікальність та винятковість ролі засобів масової інформації в демократичній державі [5].

Великого значення набуває роль преси у формуванні політичної культури та політичної свідомості. Партийна преса, як і решта ЗМІ, має чималий вплив на поведінку, погляди та думки людей. Як зазначав професор А. Москаленко, специфіка цього впливу полягає в тому, що «маємо справу з такою формою літературної діяльності, яка дає відображення актуальності із своєрідною історіографією самої діяльності, яка надає можливість розібратися в суспільних процесах і має своїм завданням пояснювати ці процеси і таким чином передавати колективний досвід, направляти людей до свідомої політичної діяльності» [6].

Преса є не лише джерелом інформації, а може бути й важливим джерелом знань, яке містить на своїх шпальтах наукову інформацію. Щодо партійної преси, то багато експертів досить негативно ставляться до такого роду видань, які, на їхню думку, є лише пропагандистами партій. При цьому експерти відзначають, що партійна преса ще мало вивчена.

За їх словами, ніхто не знає точно навіть кількості партійних видань. Держкомітет оперує переважно зареєстрованими виданнями, а скільки насправді видається газет – мало кому відомо. Партийна преса в незалежній Україні зароджувалася й розвивалася разом з партіями-засновниками. Процес цей набув значних масштабів уже в другій половині 90-х років ХХ ст. До 2002 р. кількість партійних видань досягала 270. Проте переважна їх більшість виходила в період виборчих кампаній і виконувала роль агітаційних листівок.

Як відомо, політична партія в політичній системі суспільства є важливим і необхідним елементом здобуття, впливу та здійснення політичної влади. Вона є тим інститутом політичної системи, що акумулює і висловлює політичні інтереси тих чи інших суб'єктів політики, які спрямовані на здобуття або утримання державної влади, крізь призму їхніх ідеологічних засад.

Основним засобом агітації за ту чи іншу політичну силу були друковані видання. Провладні партії, які мали більший доступ до різних видів ЗМІ, мало видавали партійних газет. Натомість «опозиційні» партії значно більше приділяли уваги друкованим виданням, засновниками яких вони були. Зокрема, найбільше партійних видань започаткували КПУ, СПУ, НРУ, УНП.

У процесі демократичних перетворень «опозиція» отримала доступ до інших ЗМІ, тому припинила витратити кошти на газети, які мало хто читав. Починаючи з 2003 р., кількість партійних видань різко скоротилася і на 2009 р. налічує не більше 100. І процес скорочення триває. Зміст партійних видань не зазнав значних

змін. Більшість з них мають пропагандистський характер і залишаються заангажованими.

Проте спроби йти цивілізованим еволюційним шляхом уже сьогодні роблять деякі вітчизняні політичні партії. Скажімо, декілька років, особливо у періоди виборчого затишшя, дотримується формату поміркованого громадсько-політичного ЗМІ тижневик Народно-демократичної партії «Україна і світ сьогодні», деякі інші видання партій центристського і правочентристського спектра.

Важливу інформацію розміщують на своїх шпальтах і газети лівого спрямування: «Комуніст», «Товариш» та деякі інші. Разом з пропагандистськими матеріалами в них друкуються різні документи та інформація, яка може бути цікавою для дослідників.

Деякі партійні видання стали багатоплановими й унікальними історичними джерелами як за змістом, так і за формою подачі відомостей, засобом інформування суспільства про програми політичних партій, діяльність органів державної влади, громадських, просвітницьких організацій. Усі важливі питання політики, економіки, культури відображаються пресою.

Партійна преса надає дослідникам змогу екстраполювати на день сьогоднішній історичний досвід засвоєння національних культурних цінностей як джерела корисних ідей. Та у вітчизняній історичній науці ще й досі нема спеціальних комплексних досліджень, що розкривали б загальні тенденції становлення і функціонування періодики України, її специфічності як історичного джерела, розвитку національної культури. Більше того, донедавна велика кількість періодичних видань перебувала в спецховищах і була недоступною для більшості дослідників. Зокрема, значна частина партійних видань не була введена до наукового обігу. Це зумовлює потребу прискорити пошук та облік видань в усіх можливих місцях їх зберігання, створення повноцінного бібліографічного покажчика.

Серед актуальних завдань історичної науки чільне місце посідає необхідність виявлення, публікації, введення до наукового обігу нових джерельних свідчень, удосконалення методики дослідження. Дослідження періодики з погляду джерелознавства становить великий науковий інтерес для фахівців при розробці питань створення наскрізного конструктивного демократичного стрижня державницької, національної та суспільної ідеології України. Опанування основних джерел з історії національного культурного простору є актуальним завданням сучасної історичної науки, її системного підходу до вивчення минулого.

Великі обсяги й різноманітність значної кількості вирішуваних завдань

і прийняття рішень на базі багатоваріантних економіко-математичних розрахунків зумовлюють необхідність використання сучасних комп'ютерних інформаційно-аналітичних технологій, що особливо важливо для бібліотекарів. До таких технологій насамперед належать інформаційні технології підготовки, зберігання і копіювання текстової інформації, переведення її у машинозчитувану форму для архівного зберігання, комп'ютерного аналізу або передачі в мережі. Тому важливим завданням на початку маркетингового дослідження є формування дійової інформаційної системи, серцевину якої становлять три головні елементи: система комп'ютерних технічних засобів, набір пакетів прикладних програм і програмних модулів, можливість виходу на міські та регіональні підсистеми інформаційного забезпечення.

Важливим моментом є перетворення зібраної інформації у форму, придатну для машинної обробки. В умовах машинної обробки будь-якої інформації виділяються два моменти: діалогово-автоматизована обробка інформації, тобто обмін інформацією між людиною і машиною, та машинно-орієнтована, з використанням локальних мереж і формування інформації без оперативного втручання людини. Це й обумовлює вибір форми її подання: вона може подаватися у вигляді цифр, графіків, тексту, інших позначок, виходячи з вимог використовуваних програм машинної обробки.

У сучасних умовах партійна преса також є об'єктом обробки за допомогою сучасних технологій.

Преса політичних партій є важливим джерелом підготовки інформаційно-аналітичного матеріалу, який може бути використаний науковцями, представниками влади та різними політичними діячами. При вивченні газетних матеріалів фахівці мають, зокрема: враховувати місце та роль преси в політичній системі України; виявляти взаємовплив преси і кожного компонента політичної системи; виявляти специфічні функції преси; простежити розвиток української політичної думки щодо самостійності; дослідити еволюцію друкованих видань; з'ясувати підходи преси до принципу розподілу влади; визначити позицію різних видань; виявити оптимальні напрями співпраці владних структур та преси, які забезпечують економічний аспект свободи преси.

Отже, матеріали преси, що відбивають діяльність органів державної влади, політичних партій та громадських організацій, мають вивчатися дослідником з урахуванням багатоаспектності їхнього тематичного спрямування, з одного боку, та з іншого – різноманітного складу авторів публікацій: кореспондента, науковця, апаратника, народного депутата,

оскільки між оцінками, часто полярними та тими, хто їх дає, існує прямий кореляційний зв'язок. Це дуже важливий елемент аналізу джерел. Адже, як зазначає М. Романюк, «важливим є суб'єктивне трактування фактів, їх інтерпретація, оскільки це дає змогу з'ясувати позицію редакції й авторів, які виступають у пресі, що нерідко є виразниками різних соціальних верств і політичних течій» [7].

Вивчення інформаційної місткості цієї групи публікацій достатньою мірою розкриває функції апаратної роботи. У будь-якому разі в системному поєднанні досить чітко вимальовуються її основні напрями, які в категоріальній схемі тематичного масиву за питомою вагою розподіляються таким чином:

- до першого блоку належать матеріали, що висвітлюють питання науково-правової експертизи законопроектів, юридичне, аналітичне, комп'ютеризоване обслуговування представників різних гілок влади;

- до другого блоку входять публікації, що відбивають зміст організаційного забезпечення робочого процесу органів влади;

- третій блок містить газетні матеріали, які віддзеркалюють зміст міжпарламентських контактів і зв'язків з органами місцевого самоврядування з питань звернень громадян, а також інформаційно-офіційну роботу прес-служби апарату Верховної Ради України, діяльність президентської вертикалі, міжурядові зв'язки, внутрішню і зовнішню політику держави;

- до четвертого блоку можна віднести матеріали, в яких дається аналіз суспільно-політичних процесів, інформація про діяльність політичних і громадських організацій.

Функціональне призначення партійних видань визначається їх становищем у суспільстві. Кожне партійне видання може стати предметом джерелознавчого вивчення як особливе комплексне джерело. Надруковані в такому виданні різні тексти-джерела можуть належати до різних видів джерел. На сторінках партійних видань друкуються коментарі до законодавчих актів, статистичні матеріали, різноманітні документи (партійні програми, матеріали партійних з'їздів, пленумів, конференцій тощо), мемуари, щоденники, наукові, публіцистичні та літературні твори. Зрозуміло, що методика вивчення таких різноманітних текстів-джерел повинна бути відповідною у кожному конкретному випадку.

Своєрідність преси політичних партій як джерела інформації полягає не лише в складній структурі, але й у різноманітності її специфічних жанрів, які можна умовно розділити на три групи: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. У таких умовах зростає роль інформа-

ційно-аналітичних служб, які еволюціонують у напрямі подальшої спеціалізації з найважливіших для базової структури потреб, дедалі більше перетворюючись на своєрідні дослідницькі центри, здатні фахово вивчати й опрацьовувати інформацію, яку поширює преса, накопичуючи знання.

Виходячи з вищесказаного, варто підкреслити, що знання можливо одержати завдяки опрацюванню ряду різноманітних джерел, зокрема й газетного матеріалу. Інформаційно-аналітичні служби виконують значну роль щодо накопичення знань і передачі їх користувачам. Лише кропітка робота з вивчення багатьох джерел дає можливість отримати достовірну інформацію і незаангажований аналіз подій. Така інформація може стати змістом знань, потрібних для науковців, державних діячів, зацікавлених осіб.

Список використаних джерел

1. *Згуровський, М.* Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу [Електронний ресурс] / М. Згуровський. – Режим доступу: <http://www.zn.kiev.ua>, вільний. Заголовок з екрана.
2. *Жугай, В. Й.* Концепція функціонування якісної преси в Україні. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua>, вільний. Заголовок з екрана.
3. Політичні партії в демократичному суспільстві [Текст]. – Київ, 1997. – С. 120.
4. *Гриценко, О. М.* Шлях до демократії – через політичну культуру (проблеми формування її в процесах трансформації українського суспільства) [Текст] / О. М. Гриценко. – Трибуна. – 2003. – № 3–4. – С. 38.
5. *Пасько, І. Т., Пасько, Я. І.* Громадянське суспільство і національна ідея (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси) [Текст] / І. Т. Пасько, Я. І. Пасько. – Донецьк, 1999. – С. 23.
6. Основи журналістики [Текст] : текст лекцій / А. З. Москаленко. – К., ВПЦ «Київський університет», 1994. – С. 13.
7. *Романюк, М.* Українське пресознавство на порозі ХХІ ст. [Текст]. – Львів, 2000. – С. 3.

Електронні бібліографічні ресурси з питань державотворення та правознавства

Аналізуються електронні бібліографічні ресурси державних установ, національних та обласних наукових бібліотек з питань державотворення та правознавства. Стверджується, що бібліотеки та їх місце в системі наукових комунікацій видозмінилися від замкненої автономної системи до комплексних інформаційних центрів знань, навігаторів у глобальному інформаційному світі. Пропонується бібліотечним працівникам постійно вдосконалювати власні навички пошуку інформації в електронному середовищі та орієнтувати в ньому користувача.

У наш час найбільш ефективно інформаційно-бібліографічне обслуговування здійснюється шляхом створення комплексних бібліотек, які поєднують колекції традиційних та електронних документів. На базі ресурсів групи бібліотек та завдяки новим технологіям впроваджуються та активно створюються корпоративні бібліотечні системи. Ресурси складають електронні каталоги, колекції електронних публікацій, а також інші інформаційні електронні джерела, які містять інформацію, необхідну для користувача.

Сучасні інформаційні технології, включаючи Інтернет, представляють принципово нові можливості з організації процесу корпоративного створення електронних ресурсів. Бібліотечні консорціуми колективного створення та використання інформації у поєднанні з можливостями сучасних телекомунікаційних та інформаційних технологій створюють середовище, у якому активно розвивається професійне спілкування інформаційно-бібліотечних спеціалістів. Це поліпшує якість обслуговування в бібліотеках і водночас підвищує освітній та професійний рівень спеціалістів бібліотек та користувачів.

У рамках наукової теми відділу довідково-бібліографічного обслуговування «Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у процесі демократичних перетворень українського суспільства» з метою розширення та підвищення якості надання інформаційних послуг користувачам, а також для формування власного електронного фонду бібліографічних показників у відділі довідково-бібліографічного обслуговування Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ) проводилися дослідження та здійснювався аналіз бібліографічної інформації з найактуальнішої тематики правознавства,

правових та державотворчих процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві, поданої на веб-сайтах наукових бібліотек, інститутів Національної академії наук України, вищих навчальних закладів, інформаційних центрів та інших установ України.

Найоперативніше бібліографічну інформацію користувач може знайти в електронних каталогах великих бібліотек України.

Так, інформація про публікації у періодичних та продовжуваних виданнях найповніше представлена в загальнодержавній реферативній *БД «Україніка наукова»* (1998 р.); реферативно-бібліографічній *БД Книжкової палати України «Політика. Політичні науки»* (2002–2006) та бібліографічних *БД Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань»* і *«Політематична БД статей з періодичних видань», «Статті з наукових збірників»*.

Портал *НБУВ* надає доступ до науково-інформаційних ресурсів Інтернет органів державної та виконавчої влади (Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств (інформація розташована за назвами міністерств), Державних комітетів України, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, органів судової влади, Ради національної безпеки і оборони України, Генеральної прокуратури України, Центральної виборчої комісії України), а також матеріали міжнародних організацій.

Правову інформацію зосереджено також на сторінці:

Електронні бібліотеки. Бібліотеки нормативних актів України за рубриками:

- Законодавство України (Сайт Верховної Ради України)
- Законопроекти (Сайт Верховної Ради України)
- Нормативні акти України (Сайт ЗАТ «Інформтехнологія»)
- Нормативні акти України в бібліотечній і суміжних галузях (Тематична добірка)

Реальною є доступність інформації для громадськості щодо діяльності офіційних державних органів, використання сайтів Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших урядових структур. Головною метою побудови й функціонування веб-порталів Верховної Ради України, КМУ та веб-сайтів органів виконавчої влади є концентрація й систематизація необхідної інформації і системи знань в управлінських питаннях; своєчасне забезпечення громадян, державних органів та інших організацій і закладів повною й достовірною інформацією стосовно виконання функцій, а також коментарями й правовими аналітичними матеріалами.

На сайті **Верховної Ради України** представлено ряд бібліографічних покажчиків з актуальних проблем законотворчості (1997–2009 рр.), підготовлених відділом інформаційно-бібліотечного забезпечення Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України разом із НПБУ. Інформація подана за тематичними розділами:

1. Бібліографічні покажчики виступів Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України.

2. Бібліографічні покажчики до законопроектів, підготовлених до розгляду на пленарних засіданнях сесій Верховної Ради України (у т. ч. з питань державного будівництва: Громадські об'єднання: бібліогр. покажч. – К., 2009; Внесення змін до Конституції України: бібліогр. покажч. – К., 2009; Конфлікт інтересів у діяльності публічних службовців: бібліогр. покажч. – К., 2009; Виборчий кодекс України: бібліогр. покажч. – К., 2009; Проголошення Україною постійно нейтрального, позаблокового статусу: бібліогр. покажч. – К., 2009) тощо.

3. Бібліографічні покажчики до актуальних проблем законотворчості (Політичні партії в Україні: бібліогр. покажч. – К., 2009; Статус народного депутата України: бібліогр. покажч. – К., 2009; Комітети і комісії Верховної Ради України: бібліогр. покажч. – К., 2009; Центральні органи виконавчої влади: бібліогр. покажч. – К., 2009) тощо.

4. Бібліографічні покажчики до парламентських слухань (Насильство проти жінок: бібліогр. покажч. до парламент. слухань з нагоди Міжнародного дня проти насильства щодо жінок. – К., 2006).

Бібліографічні покажчики до книжкових виставок (IV Універсал Української Центральної Ради (до 90-річчя проголошення незалежності УНР): бібліогр. покажч. (за фондами бібліотеки Верховної Ради України та Національної парламентської бібліотеки України). – К., 2007). – Режим доступу: <http://www.lib.rada.gov.ua/BiblioMonitoring>.

Згідно з нашим аналізом інформаційні регіональні портали обласних універсальних та міських бібліотек вміщують бібліографічні покажчики та рекомендаційні списки з правової та державотворчої тематики та списки нових надходжень з даної тематики, а саме:

1. Бібліографічний список нової літератури з питань місцевого самоврядування, що надійшла до Вінницької універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва протягом 2007 р. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва, від. л-ри та інформації з питань економіки і права; підготувала О. І. Кізян. – Вінниця, 2007. – 70 назв. – Режим доступу: http://www.library.vn.ua/publications/2007/Samovrad_2007.html;

2. Вінницький період української державності: до 90-річчя перебування Директорії УНР у Вінниці: бібліогр. список / Вінниц. обл. універс.

наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва; уклад. бібліогр. О. М. Зелена; уклад. «Хроніки подій»: В. П. Воловик, О. В. Воловик; ред. М. Г. Спиця; відп. за вип. Н. І. Морозова; Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2009. – 82 назви. – Режим доступу: http://www.library.vn.ua/publications/2009/Directorija_2009.html;

3. Корупція – глобальний виклик: бібліогр. список / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва, від. л-ри та інформації з питань економіки і права. – Вінниця, 2008. – 191 назва. – Режим доступу: <http://www.library.vn.ua/publications/2008/print/koruptsia.htm>. 1.

4. Постаць Василя Стуса над плином часу: 70-річчю від дня народження присвячується (1938–1985): бібліогр. покажч. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва; уклад. : Г. Авраменко, О. Зелена, М. Спиця. – Вінниця: ДП «Держ. картогр. ф-ка», 2008. – 240 с. – (Наші видатні земляки). – Режим доступу: <http://www.library.vn.ua/publications/2008/Stus2008.html>;

5. Прапорові барви України: реком. список л-ри / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва, від. л-ри та інформації з питань економіки і права. – Вінниця, 2007. – 81 назв. – Режим доступу: http://www.library.vinnitsa.com/publications/2007/Prapor_barv.html;

6. Офіційні неопубліковані документи обласної ради та обласної державної адміністрації за 2008 рік: бібліогр. покажч. / Упр. культури туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін. ; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький, 2009. – 48 с.

Щорічне інформаційно-бібліографічне видання, мета якого – ознайомити користувачів бібліотек та жителів області з офіційними документами обласної ради та обласної адміністрації, які надійшли у фонд бібліотеки за поточний рік.

Матеріал згрупований за двома розділами:

1. Рішення сесій Хмельницької обласної ради народних депутатів.

2. Розпорядження голови Хмельницької обласної державної адміністрації. (<http://www.ounb.km.ua/rec/vidanya/pr2.doc>).

7. Гетьман Пилип Орлик – автор однієї з перших демократичних Конституцій у світі: (1672–1742): бібліогр. список л-ри / Гол. упр. культури, мистецтв та охорони культ. спадщини, Київ. міськ. держ. адмін. публ. б-ка ім. Л. Українки; упоряд. М. О. Залепа. – К., 2005. – 14 с. – 115 назв. – Режим доступу: http://www.lucl.lucl.kiev.ua/vydav_bibliogr.html#3.

На сучасному етапі бібліотеки формують власні проблемно-орієнтовані БД, які дають можливість швидко задовольняти тематичні запити за рахунок своєї документної бази.

Заслужують на увагу електронні ресурси установ **Національної академії наук України**.

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ (<http://www.idrpan.in.ua>) подає на сайті відомості про видавничу діяльність за 1998–2008 рр. Бібліографічний список літератури вміщує монографії, енциклопедії, збірники наукових праць, навчальні посібники та підручники, методичні матеріали та журнали, які відображають фундаментальні теоретико-методологічні та прикладні дослідження проблем держави і права.

Юридична електронна бібліотека наукової літератури **Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України** (<http://www.lib.ua-ru.net/katalog/305.html>) містить бібліографічну інформацію з правових наук за певними галузями права: Конституційне право; Конституційне право зарубіжних країн; нормативно-правові коментарі, кодекси та закони з Конституційного права. Кожний з них подає бібліографічні списки літератури за відповідними темами. Так, тематичний розділ з Конституційного права містить бібліографічну інформацію за темами: права та свободи людини й громадянина; державна влада; судова система; виборче право; громадянство; конституційне правосуддя.

На сайті **Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України** (<http://www.ipiend.gov.ua>) можна ознайомитись з електронним каталогом наукової бібліотеки, монографіями співробітників Інституту (подано повні бібліографічні описи, анотації, обкладинки, електронні версії тощо), «Науковими записками» Інституту (подано повні бібліографічні описи, зміст, анотації, електронні версії – з 2006 р.):

Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 1–42. – К., 1997–2008.

На сторінках видання досліджуються проблеми державотворчих процесів в Україні новітнього часу, соціально-економічного, політичного, національно-культурного і духовного розвитку українського народу, подано матеріали про політичну систему України, імовірні напрями її реформування на сучасному етапі. У цьому контексті аналізуються теоретичні та прикладні аспекти становлення в Україні інститутів правової держави і громадянського суспільства, актуальні проблеми етнополітики, теорії і практики розвитку громадянського суспільства в Україні, становлення інституту президентства, громадянського суспільства, специфіка елітарності бюрократії, особливості політичного лідерства та глобальні проблеми сучасності.

Національний інститут стратегічних досліджень (<http://www.niss.gov.ua>) містить на сайті інформацію про науково-аналітичний щоквартальний збірник «Стратегічні пріоритети» за 2006–2009 рр. У збірнику публікуються результати наукових досліджень проблемних питань суспільно-політичного, соціально-економічного, гуманітарного розвитку України, зовнішньої політики України, регіональних проблем суспільного розвитку та національної безпеки і оборони України.

Сайт подає інформацію про видання інституту за 2006–2009 рр., а саме:

1. Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку [Текст] : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2009. – 655 с.

Висвітлено питання демократизації суспільно-політичних процесів, Україна як правова держава, забезпечення національної безпеки України тощо.

2. Ресурсний потенціал міст районного значення у соціально-економічному розвитку країни [Текст] : матеріали засідання круглого столу / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2009. – 128 с.

3. Двопалатний парламент: світовий досвід та українські реалії [Текст] : монографія / за заг. ред. О. А. Фісуна. – Х. : Золоті сторінки, 2008. – 200 с.

4. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії [Текст] : монографія / за заг. ред. А. І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – 396 с.

5. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження в національне державотворення та право творення [Текст] : аналіт. доп. / за заг. ред. к. філос. н. О. А. Фісуна. – К. : НІСД, 2007. – 120 с.

Бібліографічні електронні джерела установ Академії правових наук України (АПрН України) (<http://www.aprn.kharkiv.org>) відображають певну тематику з права та державознавства:

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України подає на сайті відомості про видання за 2003–2009 рр. (підручники і посібники, монографії, збірники наукових праць з проблем правового регулювання підприємницької діяльності в Україні, цивільно-правові аспекти захисту корпоративних прав в Україні та ін.).

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності АПрН України подає на сайті відомості про видавничу діяльність за розділами: монографії (господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави, авторське право у рекламі, інститут патентних

повірених та ін. за 2003–2008 рр.), підручники (цивільне та сімейне право, а також право інтелектуальної власності за 2002–2007 рр.), навчальні посібники (цивільне процесуальне право України, норми міжнародного та національного законодавства із захисту прав інтелектуальної власності за 2002–2009 рр.), збірники (питання інтелектуальної власності за 2004–2008 рр.), інші видання (брошури, енциклопедії, кодекси за 2004–2008 рр.), а також інформація про останні публікації.

Науково-дослідний центр правової інформатики (НДЦПІ) АПрН України разом з колективом управління комп'ютеризованих систем Верховної Ради України формує БД інформаційно-пошукової системи «Законодавство» (БД ІПС). БД ІПС містить понад 250 тис. документів із внесеними змінами, у тому числі:

- закони, постанови Верховної Ради України;
- кодекси України;
- укази і розпорядження Президента України;
- декрети, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України;
- документи міністерств та відомств, що зареєстровані в Міністерстві юстиції України;
- документи міністерств, відомств та органів судової влади України, що не реєструються в Міністерстві юстиції (Міністерства фінансів, Конституційного Суду, Верховного Суду, Вищого арбітражного суду, Національного банку, Державної митної служби, Державної податкової адміністрації тощо);
- міжнародні документи (угоди, конвенції, декларації та інші);
- документи, що роз'яснюють застосування нормативних актів;
- тлумачний словник – понад 17 тис. термінів, що використовуються в законах.

Найвища оперативність і повнота, розвинута система пошуку документів, перегляд текстів попередніх редакцій та виділення змін, зв'язки між документами роблять ІПС «Законодавство» надійним помічником у законотворчій, нормотворчій, правозастосовній та судовій діяльності.

Колективом **НДЦПІ АПрН України** проводиться аналіз і класифікація нормативно-правових актів, постійно підтримуються в актуальному стані бази даних і знань у галузі держави і права: «Законодавство», «Законопроекти», «Київ», «Крим», «Термінологія законодавства України» тощо. Колективом **НДЦПІ АПрН України** створена інформаційно-пошукова система «Дослідження з проблем держави і права, які виконані та виконуються в Україні». Дані БД, а також журнал «Правова інформатика» (2004–2007 рр.), підручник «Правова інформатика», тезаурус ЄС

«EUROVOC» НДЦПІ АПРН України випускає у вигляді періодичного видання на CD за назвою «Бібліотека баз даних “Правова інформатика” – Інформаційно-пошукова система “Законодавство” з повними професійними базами даних».

Науково-дослідний інститут фінансового права Національного університету державної податкової служби України та Академії правових наук України подає на сайті «Перелік результативних показників науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту фінансового права 2008 р.».

Вищі навчальні заклади, зокрема університети, подають на сайтах тематичні бібліографічні списки, письмові довідки, підготовлені за заявками кафедр. Наприклад, на сайті *Донецького національного університету* (<http://www.library.dongu.donetsk.ua/ukr/elibu1.html>) за розділом «Праці відділу довідково-бібліографічної та інформаційної роботи» представлено письмові довідки за заявками кафедр Дон НУ з питань економіки та права:

1. *Адвокат в уголовном судопроизводстве* : (письм. справка) / *М-во образования и науки Украины, Донец. нац. ун-т, науч. б-ка; сост. Т. Н. Черных.* – Донецк, 2006. – 9 с. – 83 назв.

2. *Житлово-комунальне господарство та адміністративний процес*: (письм. дов). / *М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т, наук. б-ка; уклад. Т. Г. Белікова.* – Донецьк, 2008. – 15 с.

3. *Законность в уголовном процессе* : (письм. справка) / *М-во образования и науки Украины, Донец. нац. ун-т, науч. б-ка; сост. Т. Н. Черных.* – Донецк, 2007. – 18 с. – 195 назв.

4. *Хозяйственно-правовое обеспечение развития экономики Украины*: (письм. справка) / *М-во образования и науки Украины, Донец. нац. ун-т, науч. б-ка; сост. Н. Д. Жаботинская.* – Донецк, 2008. – 43 с. – 511 назв.

Уміщено книги, статті з періодичних видань та збірників, монографії, навчальні та методичні посібники, видані за 2001–2008 рр. українською та російською мовами.

Є цікавими електронні бібліографічні покажчики інших університетів: *Плавич Володимир Петрович: 2000–2007*: [бібліогр. пр.] / *Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, наук. б-ка.* – О., [2007]. – 8 с. – Режим доступу: <http://www.liber.onu.edu.ua/profonu/epf>.

Європейське покликання України: реком. список / Сумський держ. ун-т, б-ка, дов.-інформ. від. ; уклад.: *І. Є. Булига, Н. М. Обметиця.* – Суми, 2007. – 19 с. – 143 назв. – Режим доступу: <http://www.library.sumdu.edu.ua/v-rs.html>

Україна в контексті європейської інтеграції: реком. список/Сум. держ. ун-т, б-ка, дов.-інформ. від. – Суми: СумДУ, 2005. – 79 назв. – Режим доступу: <http://sumdu.edu.ua>

Наукові дослідження з цієї тематики відображають публікації праць викладачів вузів:

Бібліографія праць викладачів Київського університету права НАН України: 1996–2008 / Київ. ун-т права НАН України. – К., 1996–2008. – Режим доступу: <http://www.kul.kiev.ua/bibl.html>.

На сайті університету вміщено бібліографічну інформацію про підручники, посібники, монографії, енциклопедії, збірники, довідники, словники тощо викладачів університету, видані у 2007–2008 рр., які відображають актуальні теми з права та державотворення (актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні, організація діяльності адвокатури, конституційне право України, правова держава, сприйняття права в умовах демократичного розвитку тощо).

Праці викладачів **Національного університету «Києво-Могилянська академія»** подано за кафедрами:

1. Публікації кафедри державно-правових наук НаУКМА: 2003–2006 / **Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.»**, **ф-т прав. наук, каф. держ.-прав. наук.** – К., [2007]. – 8 с. – Режим доступу: http://www.ukma.kiev.ua/ua/faculties/fac_pra/govern_pr/pub/index.php.

2. Публікації кафедри загально-правових наук НаУКМА: 2003–2006 / **Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.»**, **ф-т прав. наук, каф. заг.-прав. наук.** – К., [2007]. – 6 с. – Режим доступу: http://www.ukma.kiev.ua/ua/faculties/fac_pra/common_pr/pub/index.php

3. Публікації кафедри галузевих наук НаУКМА: 2003–2006 / **Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.»**, **ф-т прав. наук, каф. галуз. наук.** – К., [2007]. – 8 с. – Режим доступу: http://www.ukma.kiev.ua/ua/faculties/fac_pra/galuz_pr/pub/index.php.

Довідково-бібліографічний відділ Донецького національного університету веде картотеку праць викладачів з 1990 р. Вона містить усі види видань: книги, статті з періодичних та продовжуваних видань, праці конференцій, симпозиумів, семінарів, дисертації, депоновані рукописи, мультимедійні видання тощо.

Правові питання процесів державотворення відображено у покажчиках до відповідних періодичних видань:

Журнал «Життя і право»: 1928–1939 : сист. покажч. змісту / Наук. т-во імені Шевченка, коміс. бібліогр. і книгозн. ; авт.-уклад. Михайло Петрів; бібліогр. ред. Л. Ільницька. – Л., 1995. – 41 с. – 344 назв. – (Серія 1.

Бібліографія. Т. 5). – Режим доступу : [http://www. petriv.com.ua/ua/files/life/life.pdf](http://www.petriv.com.ua/ua/files/life/life.pdf).

Для забезпечення повноти та оперативності інформації бібліотеки впроваджують в обслуговування правові БД інформаційно-аналітичних центрів. У **НБУВ** користувачам надається доступ до системи інформаційно-правового забезпечення «Ліга: Закон» інформаційно-аналітичного центру «Ліга», де подається нормативно-правова інформація: законодавчі та нормативні документи як найвищих органів державної влади, так і відомчі документи. Важливим є наявність у БД посилання на офіційне друковане джерело інформації. Постійне оновлення системи дає змогу користувачам знайомитися з новими актуальними матеріалами.

Електронні ресурси Одеської національної наукової бібліотеки ім. М.Горького подають також повнотекстову інформацію із законодавства «Право ХІ» інформаційно-аналітичного центру «Біт». Вона містить нормативні документи: акти, закони, постанови законодавчих та виконавчих органів державної влади, Президента, Верховного Суду України, Верховної Ради, Конституційного Суду, Кабінету Міністрів та ін. відомств, які охоплюють усі галузі чинного законодавства.

При підготовці бібліографічної та реферативної інформації, яка систематично вміщується на сторінках журналу «Україна: події, факти, коментарі», фахівцями відділу довідково-бібліографічного обслуговування з 2005 р. відбираються нові надходження до НБУВ книг, які висвітлюють сучасну суспільно-політичну ситуацію, законодавчу тематику, питання демократичних перетворень в Україні, містять дослідження і прогнозування суспільно-політичних процесів.

Серед зарубіжних електронних бібліографічних ресурсів користувачі надають перевагу БД *Інституту наукової інформації з питань суспільних наук Російської академії наук (ІНІСН РАН)*, які відображають окремі видання (монографії, щорічники, збірники статей, матеріали конференцій, бібліографічні покажчики тощо), статті з журналів та збірників, депоновані рукописи, автореферати дисертацій тощо та Російській електронній бібліотеці, яка містить реферативну інформацію *ІНІСН РАН*.

Російська книжкова палата виконує функцію державного бібліографічного обліку на новому рівні інформаційних технологій та забезпечує бібліотеки Росії бібліографічною інформацією про видання країни. Доступ користувачів до «електронного каталогу» центру державної бібліографії за допомогою спеціального режиму «Летопись»

забезпечує віддалений доступ до інформації у вигляді текстів видань державної бібліографії та надає можливість перегляду та пошуку записів за тематичними розділами, їх замовлення та одержання записів електронною поштою за обраним користувачем форматом. На сайті подано видання державної бібліографії за 2005–2007 рр., а саме: «Книжная летопись» (52 вип. на рік), «Летопись журнальных статей» (52 вип. на рік), «Летопись газетных статей» (52 вип. на рік) та ін.

У гуманітарному залі **НБУВ** здійснюється доступ користувачів до віртуального читального залу Електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки (проект реалізується за спонсорської підтримки Міждержавного фонду гуманітарного співробітництва держав-учасниць СНД).

Розширює інформаційну базу дослідження використання передплачених **НБУВ** найавторитетніших онлайн-науково-інформаційних ресурсів, доступ до яких надається в локальній комп'ютерній мережі бібліотеки та наукових установах НАНУ (наукова електронна бібліотека інформаційних продуктів найбільшого у світі видавництва наукової літератури Elsevier на платформі ScienceDirect; інформаційні продукти на платформі EBSCOhost, наукометрична реферативна БД Scopus).

Бібліотеки та їх місце в системі наукових комунікацій видозмінилися від замкненої автономної системи до комплексних інформаційних центрів знань, навігаторів у глобальному інформаційному світі.

Велика кількість різноманітних електронних інформаційних ресурсів, зміни в технологіях надання послуг – залучення електронних засобів і, головне, бажання користувача знайти нові, потрібні йому можливості – у першу чергу пов'язані з розповсюдженням інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету. Вони потребують нових підходів до організації інформаційного обслуговування: бібліотечним працівникам необхідно постійно вдосконалювати власні навички пошуку інформації в електронному середовищі та орієнтувати у ньому користувача.

Список використаних джерел

1. Бібліотечно-інформаційне та довідково-бібліографічне обслуговування [Текст] // Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2007 році : інформ.-аналіт. огляд. – К., 2008. – Вип. 13, [розд.] 4. – С. 16–28.

2. *Горовий, В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2005. – 300 с.

3. *Горовий, В. М.* Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів [Текст] / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 21. – С. 5–15.

4. *Добко, Т.* Довідково-бібліографічне обслуговування електронного уряду: розвиток навігаторської функції [Текст] / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2–7.

5. *Добко, Т.* Бібліографічні ресурси як джерела розкриття процесів демократичних перетворень в українському суспільстві [Текст] / Т. Добко, Н. Моїсеєнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 30–43.

6. *Зайченко, Н. Я.* Наукова періодика у реферативних ресурсах НБУВ [Текст] / Н. Я. Зайченко // Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2007 році : інформ.-аналіт. огляд. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 44–52.

7. *Ильина, И. И.* Опыт Российской книжной палаты по представлению библиографических баз данных в Интернете [Электронный ресурс] / И. И. Ильина // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: XV Юбилейная международная конф. «Крым 2008» : Труды. – [М.], 2008. – Режим доступа: – <http://www.192.168.4.10/articles/crimea/2008/proceeding.html>, свободный. Заглавие с экрана.

8. *Моїсеєнко, Н.* Питання демократичних перетворень у поточних державних бібліографічних покажчиках та електронних ресурсах [Текст] / Н. Моїсеєнко, М. Чиж // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 21. – С. 60–73.

9. *Солов'яненко, Д. В.* Про використання передплатених онлайн-нових науково-інформаційних ресурсів установами НАН України протягом 2007 року [Текст] / Д. В. Солов'яненко // Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2007 році : інформ.-аналіт. огляд. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 33–43.

10. *Чекмарева, Л. А.* Документальные ресурсы веб-порталов органов исполнительной власти в Украине как комплексный источник социокультурных исследований [Электронный ресурс] / Л. А. Чекмарева // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: XIV международная конф. «Крым 2007», Судак, Коктебель, Симферополь, Старый Крым, Феодосия, Автономная Республика Крым, Украина, 9–17 июня, 2007 г. – Режим доступа: <http://www.192.168.4.10/articles/crimea/2007/proceeding.html>, свободный. Заглавие с экрана.

УДК 050 (477) + 027. 54 (477) : 021. 081

Тамара БУКШИНА,

наук. співроб. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Тетяна СУДІНА,

провід. наук. співроб. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,

канд. іст. наук

Аналіз відображення періодичних видань України з питань педагогіки, психології і освіти в УРЖ «Джерело» (1999–2009 рр).

У статті висвітлено результати наукової роботи, яка проводилася в рамках НДР Державною науково-педагогічною бібліотекою України (ДНПБ) ім. В. О. Сухомлинського «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (науковий керівник О. М. Яценко, канд. іст. наук). Проаналізовано відображення в різних аспектах періодичних видань з педагогіки, психології і освіти в серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело» за 1999–2009 рр. Виявлено зміни в стані реферування статей з періодичних видань даної тематики, що відбулися в результаті співпраці бібліотеки з НБУВ. Визначено стратегічні завдання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в подальшій реферативній роботі з аналітичного опрацювання періодичних видань психолого-педагогічної тематики.

Серед інформаційних ресурсів чільне місце посідає реферативна інформація, яка є загальноприйнятою формою обміну науковими досягненнями та спілкування вчених у всьому світі, допомагає зорієнтуватися в потоці наукової літератури, одержати найновіші відомості щодо наукових досліджень у певних галузях знання. Про стан світових реферативних ресурсів та їхній розвиток в Україні йде мова в дослідженнях Н. Зайченко, М. Сороки, де, зокрема, висвітлено роль та місце реферативного журналу в потоці інформаційних видань, розглянуто питання створення українського реферативного журналу (УРЖ) «Джерело». [1; 2; 3; 4; 10; 11; 12; 13] З 1999 р. УРЖ «Джерело» видається в трьох серіях: серія 1 – «Природничі науки. Медицина»; серія 2 – «Техніка. Промисловість. Сільське господарство»; серія 3 – «Соціальні та гуманітарні науки, Мистецтво», а з 2004 р. у чотирьох – виділяється окремо серія 4 «Медицина. Медичні науки». Усі серії Українського реферативного журналу включено до каталогу передплатних періодичних видань України. З 2004 р. кожна з них виходить шість разів на рік. Це інформаційне видання готується за єдиною методикою

з використанням Рубрикатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (інші рубрикатори й класифікації, наприклад УДК, застосовуються як допоміжні). Систему реферативних видань організовано таким чином, що навіть за умов значної диференціації галузей науки та великого обсягу літератури, у рамках єдиного видання охоплено всю галузь науки для того, щоб звільнити науковців від необхідності звертатися до реферативного журналу із суміжної спеціальності. Базою для його створення служить загальнодержавна реферативна база даних (БД) «Україніка наукова», започаткована в 1998 р., яка, по суті, є національним ресурсом, оскільки основним завданням її створення, поповнення та функціонування є досягнення 100 % відображення друкованих наукових праць учених України з усіх галузей знання. УРЖ «Джерело» містить усі види первинних документів: серіальні (періодичні та видання, що продовжуються), матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць, наукові монографії, довідники й словники, офіційні та відомчі видання, документи державних і громадських організацій, посібники для вузів, автореферати дисертацій та препринти. За даними НБУВ частка книжкових видань (монографій), прореферованих у БД «Україніка наукова», становить на сьогодні тільки 22 %. Ще 18 % становлять автореферати дисертацій, основна ж частина припадає на статті з періодичних та продовжуваних видань – 60 % [14]. Загалом кількість наукових періодичних та продовжуваних видань в Україні становить близько 1,5 тис. назв. Однак аналітико-синтетичній обробці нині підлягають матеріали лише 0,5 тис. серіальних видань України [9, 53]. З них близько 120 назв – періодичні та продовжувані видання НАН України, решта – в основному видання науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів. Перелік наукових фахових видань ВАК України є одним з основних критеріїв відбору таких видань для реферування.

З часу створення національної реферативної інформації досліджувалися питання відображення періодичних та продовжуваних видань у БД «Україніка наукова», виявлення пріоритетних напрямів розвитку науки шляхом аналізу наукових публікацій, прореферованих в УРЖ «Джерело». Зокрема, визначено в згрупованих за тематикою, загальному масиві журналів, моно- та політематичні журнали та оцінено ступінь їх інформативності для реферативних ресурсів; проаналізовано ті галузі, які, порівняно з іншими, найбільше представлені науковими публікаціями, зібрано інформацію щодо зростання потоку науково-технічних документів з метою виявлення темпів розвитку окремих галузей і пріоритетних напрямів науки. За вказаними дослідженнями було

констатовано, що найбільша кількість публікацій, відображених в УРЖ «Джерело» і загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова», належить до соціальних і гуманітарних наук, на другому місці – природничі науки, на третьому – технічні, пріоритетними були галузі «Економіка» і «Медицина». З огляду на це, виникло питання щодо реферативного представлення в галузі, що посіла перше місце, періодичних видань з педагогіки, психології і освіти.

Було використано одні з найбільш поширених методів дослідження в інформаційній і бібліотечній сфері – бібліометричні методи. Під бібліометрією розуміють наукову дисципліну, яка використовує статистичні методи для аналізу наукової літератури з метою виявлення тенденцій розвитку предметних галузей, особливостей авторства й взаємного впливу публікацій.

Серед цих методів – аналіз цитування, аналіз реферативних журналів, аналіз кількісних характеристик первинних документів, кількісний аналіз публікацій окремих авторів, кількісний аналіз публікацій учених окремих країн світу, а також окремих наукових колективів [1, 50]

Мета статті – висвітлити результати наукової роботи, яка проводилася в рамках науково-дослідної роботи «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (науковий керівник О. М. Яценко, канд. іст. наук) і передбачала аналіз відображення в різних аспектах періодичних видань з педагогіки, психології і освіти в серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело» за 1999–2009 рр. та виявлення змін у стані реферування статей з періодичних видань даної тематики, що відбулися в результаті кооперативної співпраці НБУВ з Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Вирішувалися такі завдання: розробити кількісні й якісні параметри оцінки реферативного ресурсу; зібрати та систематизувати необхідний для дослідження фактичний матеріал; проаналізувати реферативний ресурс за обраними характеристиками; визначити перспективи розширення галузевого реферативного ресурсу на віддалену та найближчу перспективи.

Розглянемо кількісні показники кумуляції реферативного ресурсу з питань педагогіки, психології і освіти за двома аспектами, зокрема динаміку зростання кількісного реферативного опрацювання періодичних видань (за роками) та відомості про кількість рефератів з опрацьованих журналів, розміщених у серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело» за 1999–2009 рр.

Аналіз кількісних показників реферативного опрацювання періодичних видань з питань педагогіки, психології і освіти, відображених у серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело», показав, що з початку заснування журналу з 1999 і до 2006 р. кількість найменувань видань, на які створювалася реферативна інформація, збільшилася з одного до чотирьох. Слід зауважити, що всі ці роки найчастіше реферувалися журнали «Педагогіка і психологія» (1999 р., 2000 р., 2001 р., 2002 р., 2005 р.) і «Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту» (2001 р., 2002 р., 2003 р., 2004 р., 2005 р., 2006 р.). Лише у 2002 р. був прореферований журнал «Соционика, ментология и психология личности» та у 2003 р. «Психология і суспільство». З 2005 р. у переліку журналів, що реферуються, з'являється нова назва періодичного видання – «Соціальна психологія», яке ми зустрічаємо у всі наступні роки до сьогодні. З 2007 р. спостерігається різке збільшення найменувань періодичних видань означеної тематики – з чотирьох до 14-ти, а у 2008 р. – до 21 назви, у 2009 р. (№1, 2 серії 3 УРЖ) – 18 назв. Реферативному опрацюванню в ці роки підлягають періодичні видання АПН України, МОН України, громадських організацій, зареєстровані ВАК України. Відповідно до кількості назв зростає і кількість прореферованих номерів журналів – від чотирьох номерів у 1999 р. до 30–35 номерів у 2005–2006 рр., 67 номерів у 2007–2008 рр. Отже, динаміка зростання кількісного реферативного опрацювання періодичних видань є позитивною – від чотирьох номерів однієї назви до 67 номерів 21 назви періодичних видань з питань педагогіки, психології і освіти (табл. 1)

Таблиця 1

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 № 1,2
Кількість найменувань видань, на які створюється реферативна інформація	1	1	2	3	2	1	3	4	14	21	18
Кількість реферативно опрацьованих номерів журналів	4	4	7	32	19	20	35	30	67	67	40

За результатами зібраних відомостей про кількість рефератів з опрацьованих журналів, розміщених у серії 3: «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело», за означений період було виявлено такі показники: до реферативного ресурсу включено **4479** рефератів на статті з 25 найменувань періодичних видань, починаючи з номерів 1998 по 2008 рр., з них **1762** реферати на шість найменувань періодичних видань з номерів 1998 по 2008 рр., створенням яких займається Інститут проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України («Освіта на Луганщині»), «Психологія і суспільство», «Соціальна психологія») та НБУВ [«Педагогіка і психологія» (до 2006 р.), «Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту», «Соціоніка, ментологія и психологія личности»], і **2717** рефератів на 20 найменувань періодичних видань з 2006 по 2008 рр., які готує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Для читача, який відслідковує матеріал з тієї чи іншої теми в конкретних журналах, важливо, щоб реферативна інформація, яка подається в УРЖ (хоч і з деяким запізненням), висвітлювалася послідовно від номера до номера. Аналіз показав також, що деякі журнали реферуються або непослідовно, або зникають з переліку видань, що реферуються, зокрема це – «Педагогіка і психологія» (2000 р., 2001 рр., 2002 і 2003 рр. взагалі відсутні, 2004 р.), «Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту», «Соціоніка, ментологія и психологія личности», «Психологія і суспільство», «Вища школа», «Педагогіка і психологія професійної освіти», «Рідна школа», «Філософія освіти». Це зумовлено як економічними умовами, що впливають на періодичність виходу журналу, а часом і на його існування взагалі, так і вибором пріоритетів у реферативному висвітленні тієї чи іншої назви, тому що, як зазначалося вище, реєстрація журналу президією ВАК України у відборі до реферування має вирішальне значення (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість рефератів з опрацьованих журналів, розміщених у серії 3:
 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело»
 за 1999–2009 рр.

	Назва періодичного видання	Період, яким охоплено реферативне опрацювання журналу	Кількість рефератів
1	Вища освіта України	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1,2,3,)	177
2	Вища школа	2006 (№ 1–6), 2007 (№ 1–6), 2008 (№ 1–3,8,9,10)	118
3	Дефектологія	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1–2)	126
4	Директор школи, ліцею, гімназії	2006 (№ 3–6), 2007 (№ 1,3–6), 2008 (№ 1–4)	214
5	Наука і освіта	2006 (№ 1–6), 2007 (№ 1–9)	382
6	Наша школа	2007 (№ 1–6), 2008 (№ 1)	94
7	Неперервна професійна освіта: теорія і практика	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4)	81
8	Нова педагогічна думка	2007 (спецвип., № 2,4), 2008 (№ 1)	134

9	Освіта і управління	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1)	116
10	Освіта на Луганщині	2006 (№ 1,2), 2007 (№ 1,2)	100
11	Педагогіка і психологія	1998, 1999, 2000 (№ 1, 2), 2001 (№ 1, 2), 2004 (№ 3,4), 2005, 2006 (№ 1, 2,3), 2007, 2008 (№1, 2)	470
12	Педагогіка і психологія професійної освіти	2007 (№ 4,5), 2008 (№ 1)	62
13	Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і сорту	2001 (№ 13–29), 2002 (№ 1–28), 2003 (№ 1–16, № 21–24), 2004 (№ 1–24), 2005 (№ 1–24), 2006 (№ 1–12), 2007 (№ 1,5)	879
14	Педагогічний пошук	2007 (№ 1–4), 2008 (№ 2)	99
15	Післядипломна освіта в Україні	2006 (№ 1,2), 2007 (№ 1,2), 2008 (№ 1, спец- вип.)	144
16	Позашкільна освіта та виховання	2007 (№ 1,2)	20
17	Постметодика	2007 (№1–6), 2008 (№1)	54

18	Професійно-технічна освіта	2008 (№ 1)	15
19	Психологія і суспільство	2002 (№ 1,2)	21
20	Рідна школа	2006 (№ 1–12), 2007 (№ 1–9), 2008 (№ 1–9)	538
21	Соціальна психологія	2005 (№ 1–6), 2006 (№ 1–6), 2007 (№ 1–6, спецвип), 2008 (№ 1–3)	382
22	Соціоніка, ментологія и психологія личности	2002 (№ 1,2)	20
23	Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія	2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1–3)	102
24	Філософія освіти	2006 (№ 1,2,3)	64
25	Шлях освіти	2007 (№ 1–3, 9), 2008 (№ 1,2)	67
	Усього		4479

Кількість рефератів з опрацьованих журналів, підготовлених Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України та НБУВ

	Назва періодичного видання	Період, яким охоплено реферативне опрацювання журналу	Кількість рефератів
--	----------------------------	---	---------------------

1	Освіта на Луганщині	2006 (№ 1,2), 2007 (№ 1,2)	100
2	Педагогіка і психологія	1998, 1999, 2000 (№ 1,2), 2001 (№ 1,2), 2004 (№ 3,4), 2005	360
3	Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту	2001 (№ 13–29), 2002 (№ 1–28), 2003 (№ 1–16, № 21–24), 2004 (№ 1–24), 2005 (№ 1–24), 2006 (№ 1–12), 2007 (№ 1,5)	879
4	Психологія і суспільство	2002 (№ 1,2)	21
5	Соціальна психологія	2005 (№ 1–6), 2006 (№ 1–6), 2007 (№ 1–6, спец- вип), 2008 (№ 1–3)	382
6	Соціоніка, ментологія и психологія личности	2002 (№ 1,2)	20
	Усього		1762

Кількість рефератів з опрацьованих журналів, підготовлених ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

	Назва періодичного видання	Період, яким охоплено реферативне опрацювання журналу	Кількість рефератів
--	----------------------------	---	---------------------

1	Вища освіта України	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1,2,3,)	177
2	Вища школа	2006 (№ 1–6), 2007 (№ 1–6), 2008 (№ 1–3,8,9,10)	118
3	Дефектологія	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1–2)	126
4	Директор школи, ліцею, гімназії	2006 (№ 3–6), 2007 (№ 1,3–6), 2008 (№ 1–4)	214
5	Наука і освіта	2006 (№ 1–6), 2007 (№ 1–9)	382
6	Наша школа	2007 (№ 1–6), 2008 (№ 1)	94
7	Неперервна професійна освіта: теорія і практика	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4)	81
8	Нова педагогічна думка	2007 (спецвип., № 2,4), 2008 (№ 1)	134
9	Освіта і управління	2006 (№ 1–4), 2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1)	116
10	Педагогіка і психологія	2006 (№ 1,2,3), 2007, 2008 (№ 1,2)	110
11	Педагогіка і психологія професійної освіти	2007 (№ 4,5), 2008 (№ 1)	62
12	Педагогічний пошук	2007 (№ 1–4), 2008 (№ 2)	99
13	Післядипломна освіта в Україні	2006 (№ 1,2), 2007 (№ 1,2), 2008 (№ 1, спецвип.)	144
14	Позашкільна освіта та виховання	2007 (№ 1,2)	20

15	Постметодика	2007 (№ 1–6), 2008 (№ 1)	54
16	Професійно-технічна освіта	2008(№1)	15
17	Рідна школа	2006 (№ 1–12), 2007 (№ 1–9), 2008 (№ 1–9)	538
18	Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія	2007 (№ 1–4), 2008 (№ 1–3)	102
19	Філософія освіти	2006 (№ 1,2,3)	64
20	Шлях освіти	2007 (№ 1–3,9), 2008 (№ 1,2)	67
	Усього		2717

Охарактеризуємо змістове наповнення реферативного ресурсу. Періодичність виходу на рік відібраних для реферування журналів коливається в діапазоні від двох до 12 номерів. В основному означені періодичні видання виходять чотири–шість разів на рік (за винятком «Вищої школи», «Рідної школи» та «Педагогіки, психології та медико-біологічних проблем фізичного виховання і спорту»). Орієнтовно, зважаючи на нерівномірність потоку їхнього надходження та при збереженні кількості опрацьованих журналів на досягнутому рівні за останні два роки, реферативне опрацювання протягом року проходять понад 100 номерів журналів.

У списку видань представлено часописи теоретичного, науково-методичного та науково-практичного характеру, а саме:

- теоретичні та науково-методичні – 2;
- науково-практичні – 5;
- науково-методичні – 10;
- науково-теоретичні та інформаційні – 1;
- науково-педагогічні – 1;
- наукові – 5;
- науково-освітні – 1.

Важливим є те, що 21 з 25 відібраних до сегмента реферування періодичних видань психолого-педагогічної тематики включено до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук», затвердженого ВАК України. Належність часопису до категорії фахових видань підвищує його значущість при формуванні реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики. Чотири видання («Післядипломна освіта в Україні», «Соціальна психологія», «Соціоніка, ментологія і психологія личности», «Психологія і суспільство» (останні два вже не реферуються) президією ВАК України не зареєстровані (табл. 3).

Таблиця 3

Вихідні дані періодичних видань. Входження періодичного видання до «Переліку наукових фахових видань України», затвердженого Вищою атестаційною комісією (ВАК) України

	Періодичне видання	Вид видання	Періодичність виходу на рік	Дата заснування	Перелік наукових фахових видань, ВАК України
1	Вища освіта України	Теоретичний та науково-методичний часопис	4	2001	Так 2003
2	Вища школа	Науково-практичне видання	12	2001	Так 2007
3	Дефектологія	Науково-методичний журнал	4	1995	Так 1999
4	Директор школи, ліцею, гімназії	Всеукр. науково-практичний журнал	6	1999	Так 2001
5	Наука і освіта	Науково-практичний журнал	6	1997	Так 1999

6	Наша школа	Науково-методичний журнал	6	1993	Так 1999
7	Неперервна професійна освіта: теорія і практика	Науково-методичний журнал	4	2001	Так 2002
8	Нова педагогічна думка	Науково-методичний журнал	4	1994	Так 1999
9	Освіта і управління	Науково-практичний журнал	4	2001	Так 1997
10	Освіта на Луганщині	Спеціалізоване наукове видання	2	1998	Так 1999
11	Педагогіка і психологія	Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України	4	1993	Так 1999
12	Педагогіка і психологія професійної освіти	Науково-методичний журнал	6	1997	Так 1999
13	Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту	Наукове фахове видання	12	1998	Так 1999

14	Педагогічний пошук	Науково-методичний вісник	4	1994	Так 1997
15	Післядипломна освіта в Україні	Міжгалузевий науково-освітній журнал	2	2001	Ні
16	Позашкільна освіта та виховання	Науково-методичний журнал	4	2006	Так 2008
17	Постметодика	Науково-методичний педагогічний журнал	4	1993	Так 1999
18	Професійно-технічна освіта	Науково-методичний журнал	4	1997	Так 1999
19	Психологія і суспільство	Український теоретико-методологічний соціо-гуманітарний часопис	4	2000	Ні
20	Рідна школа	Науково-педагогічний журнал	12	19221994	Так
21	Соціальна психологія	Науковий журнал	6	2002	Ні
22	Соціоніка, ментологія і психологія личности	Науковий журнал	6	1994	Ні

23	Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія	Науково-практичний журнал	4	2000	Так 2002
24	Філософія освіти	Науковий часопис	4	2005	Так 2006
25	Шлях освіти	Науково-методичний журнал	4	1995	Так 1999

Засновниками та співзасновниками видань, відображених у УРЖ «Джерело» за досліджуваний період, є:

1. АПН України та її науково-дослідні установи – це 12 видань з 25, що становить 48% періодичних видань, на базі яких створюється галузевий реферативний ресурс. Серед видань: «Вища освіта України», «Дефектологія», «Директор школи, ліцею, гімназії», «Наука і освіта», «Неперервна професійна освіта: теорія і практика», «Педагогіка і психологія», «Педагогіка і психологія професійної освіти», «Позашкільна освіта та виховання», «Професійно-технічна освіта», «Філософія освіти», «Шлях освіти», «Післядипломна освіта в Україні» (табл. 4).

Таблиця 4

Академія педагогічних наук України та її установи, що є засновниками або співзасновниками періодичних видань

Назва установи	Періодичне видання
АПН України	Директор школи, ліцею, гімназії
	Педагогіка і психологія
	Шлях освіти
Наукові установи АПН України	

Південний науковий центр АПН України	Наука і освіта
Інститут вищої освіти	Вища освіта України Філософія освіти
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих	Неперервна професійна освіта: теорія і практика Професійно-технічна освіта
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти	Педагогіка і психологія професійної освіти
Інститут проблем виховання	Позашкільна освіта та виховання
Інститут спеціальної педагогіки	Дефектологія
Університет менеджменту освіти	Післядипломна освіта в Україні

2. Міністерство освіти і науки України та його підвідомчі установи є засновником та співзасновником 21-го періодичного видання, що становить 84% видань, які реферуються. Серед засновників психолого-педагогічних журналів – чотири управління освіти і науки обласних державних адміністрацій. До складу засновників трьох видань входить Державне підприємство «Педагогічна преса» МОН України. Вищі навчальні заклади педагогічного та інженерно-педагогічного профілів III–IV рівнів акредитації є співзасновниками дев'яти видань, що становить 36%. Зокрема, це такі заклади як: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. 27 інституцій післядипломної педагогічної освіти (республіканські, міжрегіональні, обласні, міські) України представлено чотирма обласними виданнями. Це становить близько 16% від загальної кількості видань, відображених у серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело». Зокрема, реферування проходять періодичні видання інститутів після-

дипломної педагогічної освіти (ІППО) Волинського обласного ІППО – «Педагогічний пошук»; Одеського обласного інституту удосконалення вчителів – «Наша школа»; Полтавського обласного ІППО ім. М. В. Остроградського – «Постметодика»; Рівненського обласного ІППО – «Нова педагогічна думка» (табл. 5).

Таблиця 5

Міністерство освіти і науки України та її установи, що є засновниками або співзасновниками періодичних видань

Назва установа	Періодичне видання
МОН України	Вища освіта України
	Вища школа
	Дефектологія
	Директор школи, ліцею, гімназії
	Професійно-технічна освіта
	Рідна школа
	Шлях освіти
Управління освіти і науки обласних державних адміністрацій	
Волинська	Педагогічний пошук
Одеська	Наша школа
Полтавська	Постметодика
Луганська	Освіта на Луганщині
Державне видавництво «Педагогічна преса» МОН України	Вища освіта України
	Педагогіка і психологія
	Директор школи, ліцею, гімназії
Вищі навчальні заклади	
Національний педагогічний університет ім. М. П Драгоманова	Директор школи, ліцею, гімназії Філософія освіти Соціальна психологія

<p>Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Українська інженерно-педагогічна академія Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди</p>	<p>Теорія і практика управління соціальними системами</p>
<p>Національний університет «Львівська політехніка»</p>	<p>Педагогіка і психологія професійної освіти</p>
<p>Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського</p>	<p>Наука і освіта</p>
<p>Тернопільський державний економічний університет</p>	<p>Психологія і суспільство</p>
<p>Харківська державна академія дизайну і мистецтва</p>	<p>Педагогіка і психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту</p>
<p>Українсько-американський гуманітарний інститут «Вісконсинський міжнародний університет (США) в Україні» (приватний ВНЗ)</p>	<p>Освіта і управління</p>
<p>Інститути післядипломної педагогічної освіти</p>	
<p>Волинський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти</p>	<p>Педагогічний пошук</p>
<p>Одеський обласний інститут удосконалення вчителів</p>	<p>Наша школа</p>
<p>Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського</p>	<p>Постметодика</p>

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	Нова педагогічна думка
--	------------------------

3. Серед засновників і співзасновників шести періодичних видань є громадські організації. Це видання: «Наша школа», «Неперервна професійна освіта», «Шлях освіти», «Освіта і управління», «Директор школи, ліцею, гімназії», «Соціоника, ментологія и психологія личности» (табл. 6).

Таблиця 6

Громадські організації, які є засновниками і співзасновниками періодичних видань, що реферуються

Назва організації	Періодичне видання
Академія наук вищої школи України	Освіта і управління
Асоціація працівників гімназій і ліцеїв України	Шлях освіти
Благодійний фонд ім. Антона Макаренка	Неперервна професійна освіта: теорія і практика
Одеське обласне відділення Педагогічного товариства	Наша школа
Центр сприяння суспільному розвитку ім. Миколи Пирогова	Директор школи, ліцею, гімназії
Незалежна науково-дослідна організація «Міжнародний інститут соціоніки»	Соціоника, ментологія и психологія личности

4. У регіональному аспекті реферування проходять шість видань з психолого-педагогічної тематики та одне центральне видання (Київ) – «Педагогіка і психологія педагогічної освіти» – створюється за участю двох регіональних установ (Львів). Географія видань свідчить, що вони охоплюють періодичні видання психолого-педагогічної тематики Південного регіону України (Одеса), Центрального (Полтава), Східного (Харків) та Західного (Львів, Волинь). Не представлено в регіональному аспекті північні області України (табл. 7).

Регіональне представлення періодичних видань
у реферативному ресурсі

Область, регіон	Періодичне видання
Волинська область	Педагогічний пошук
Львівська область	Педагогіка і психологія професійної освіти
Одеська область	Наша школа
Одеський (Південний)	Наука і освіта
Полтавська область	Постметодика
Рівненська область	Нова педагогічна думка
Харківська область	Теорія і практика управління соціальними системами

Дослідження стало одним з аспектів у висвітленні проблеми створення й оприлюднення реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики. Цьому питанню вже присвячено ряд публікацій наукових співробітників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І. Й., Судіної Т. О., зокрема про створення і використання об'єднаного інформаційного галузевого ресурсу з психолого-педагогічної тематики, розкриття ролі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, провідного науково-інформаційного центру освітянської галузі України, у його формуванні та відображенні в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело» сер. 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» [5; 6; 7; 8; 14; 15].

Аналіз статистичних даних підтвердив незначне відображення періодичних видань, що розкривають питання педагогіки, психології та освіти, у серії № 3 УРЖ «Джерело» за 1999–2006 рр. та ті якісні зміни, які відбулися у створенні реферативної інформації з означеної тематики і відображенні в УРЖ «Джерело» у 2007–2009 рр. від початку творчої співпраці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з НБУВ. З огляду на те, що в науковій роботі були враховані лише результати бібліометричного дослідження серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело», слід зауважити, що реферати на статті з опрацьованих бібліотекою журналів, розміщені також і в інших серіях журналу. Зокрема, у серії 1

«Природничі науки» розміщено за 2007 р. 27 рефератів, за 2008 р. – 76, за 2009 р. (№ 1,2) – 39; у серії 2 «Техніка. Промисловість. Сільське господарство» розміщено за 2007 р. 28 рефератів, за 2008 р. – 46, за 2009 (№ 1, 2) – 38; у серії 4 «Медицина. Медичні науки» розміщено за 2007 рік 10 рефератів; за 2008 р. – 30, за 2009 р. (№ 1, 2) – 14. У подальшому потребує аналізу повнота висвітлення створеної ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського реферативної продукції у серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело», так як багато рефератів, особливо дидактичного спрямування, потрапляють в інші серії журналу, до яких читач-педагог, учитель може і не звернутися.

За останні три роки (2007, 2008, 2009) в серії № 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» УРЖ «Джерело» достатньо повно представлено науково-теоретичні та науково-методичні періодичні видання, засновниками або співзасновниками яких є АПН України, МОН України та їх підвідомчі установи. Отже, вже сьогодні користувачам відкриті можливості ознайомлення з найновішими напрацюваннями академічної педагогічної науки України та публікаціями регіональних наукових видань. Однак, слід зазначити, що АПН України є засновником 27 журналів, зареєстрованих ВАК України, а фактично сьогодні реферується всього 44 % від їх загальної кількості. В Україні налічується 36 ВНЗ III–IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, 27 інститутів післядипломної педагогічної освіти, які мають свої періодичні видання, а реферується всього відповідно 25 % і 15 % видань.

Одним зі стратегічних завдань, які постають у подальшій реферативній роботі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є завдання збереження курсу на аналітичне опрацювання вже визначених періодичних видань, а також продовження цілеспрямованої пошукової роботи в напрямі виявлення нових наукових періодичних видань з питань педагогіки, психології і освіти, пов'язаних з функціонуванням АПН України та її установ, ВНЗ III–IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, інститутів післядипломної педагогічної освіти. Зокрема, на черзі реферативної обробки – періодичні видання Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України «Практична психологія і соціальна робота», Інституту соціальної та політичної психології АПН України «Психодрама и современная психотерапия».

З метою прискорення створення реферативної інформації психолого-педагогічної тематики, підвищення її якості, а також виведення її у всевітній науково-інформаційний простір передбачається звернутися до редакцій журналів з проханням про обов'язкове оформлення наукових

статей анотаціями (резюме) трьома мовами – українською, російською, англійською.

Незважаючи на певні досягнення у формуванні галузевого реферативного ресурсу, зрозуміло, що в цій сфері науково-інформаційної діяльності перед бібліотекою відкривається майже неосяжний пласт роботи, пов'язаний з потребою збільшення обсягу реферативної продукції, хоча кадрові можливості науково-реферативного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є обмеженими. При вирішенні цього завдання вважаємо за доцільне: по-перше, підготувати і провести спеціальне дослідження, за підсумками якого скласти максимально вичерпний перелік усіх періодичних видань психолого-педагогічної тематики в Україні; по-друге, вивчивши реальні можливості, запропонувати шляхи охоплення виявлених періодичних видань реферативною обробкою, розробити поетапний план створення на їх базі широкомасштабного галузевого реферативного ресурсу.

Уже сьогодні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського працює над реалізацією проекту формування всеукраїнського галузевого реферативного ресурсу спільними зусиллями освітянських бібліотек МОН України та АПН України при координуючій ролі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Галузева корпорація дасть змогу якнайшвидше значно збільшити обсяг масиву реферативної інформації психолого-педагогічної тематики, що відповідає вимогам часу щодо оперативного забезпечення інформаційних потреб користувачів інформації.

Список використаних джерел

1. *Зайченко, Н. Я.* Выявление приоритетных направлений развития науки путем анализа научных публикаций, прореферированных в УРЖ «Джерело» в 1999–2002 гг. [Текст] / Н. Я. Зайченко // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / Междунар. асоц. акад. наук, Совет директоров науч. б-к и информ. центров. – К., 2003. – Вып. 2. – С. 49–59.
2. *Зайченко, Н. Я.* Періодичні та продовжувані видання у реферативних ресурсах НБУВ [Текст] / Н. Я. Зайченко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16–18 трав. 2006 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2006. – С. 113–114.
3. *Зайченко Н.* Реферативні ресурси – інформаційний продукт сучасної наукової бібліотеки / Н. Зайченко // Бібл. вісн. – 2005. – № 1. – С. 28–35.

4. *Зайченко, Н.* Український реферативний журнал [Текст] / Н. Зайченко, М. Сорока // Бібл. вісн. – 1999. – № 1. – С. 10–12.

5. *Коваленко, І. Й.* Організаційно-методичні засади створення реферативної інформації з психолого-педагогічних питань Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського [Текст] / І. Й. Коваленко // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер. : Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 320–326.

6. *Коваленко, І. Й.* Перспективи розвитку галузевого реферативного ресурсу [Текст] / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Сучасний стан та перспективи наукового реферування: матеріали міжнар. семінару-практикуму, м. Київ, 29 трав. 2009 р. / Укр. акад. аграр. наук, Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2009. – С. 66–71.

7. *Коваленко, І. Й.* Реферативна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в умовах модернізації освіти в Україні [Текст] / І. Коваленко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 46–54. – Бібліогр.: 9 назв.

8. *Коваленко, І. Й.* Реферативне забезпечення педагогічної науки в Україні [Текст] / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформ. діяльність: проблеми науки, освіти і практики: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20–22 трав. 2008 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистец. – К., 2008. – С. 57–59.

9. *Костенко, Л. Й.* Реферативна база даних «Україніка наукова»: стан, перспективи, використання [Текст] / Л. Й. Костенко // Сучасний стан та перспективи наукового реферування: матеріали міжнар. семінару-практикуму, присвяченого 10-річчю видання реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України» (м. Київ, 29 трав. 2009 р.) / Українська акад. аграрних наук, Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2009. – С. 53–57.

10. *Сорока, М.* Інформаційне забезпечення науки в Україні (90-ті роки ХХ ст.). Створення національної системи реферативної інформації [Текст] / М. Сорока // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 8. – С. 20–25.

11. *Сорока, М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури [Текст] / М. Б. Сорока; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2002. – 209 с.

12. *Сорока, М.* Система реферування українських наукових видань (основні концептуальні положення) [Текст] / М. Сорока // Бібл. вісн. – 1999. – № 3. – С. 5–7.

13. *Сорока, М. Б.* Украинская модель системы реферирования науч-

ной литературы [Текст] / М. Б. Сорока // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / Междунар. асоц. акад. наук, Совет директоров науч. б-к и информ. центров. – К., 2000. – Вып. 1. – С. 97–103.

14. Статистика розподілу публікацій у реферативній базі даних «Україніка наукова» 1998–[2009 рр.] [Електронний ресурс] Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/db/ref_stat.html, вільний. Заголовок з екрана.

15. Судіна, Т. О. Важливий напрям забезпечення інформаційних потреб освітян [Текст] / Т. О. Судіна // Пед. пошук. – 2009. – № 2. – С. 56–59.

Інформаційні продукти та послуги як результат виробничої діяльності бібліотек

У статті дається характеристика бібліотеки як складного виробничого комплексу, діяльність якого спрямована на створення «нового знання». Аналізуються особливості бібліотечного виробництва. Розглядаються основні етапи створення інформаційного продукту як результату виробничої діяльності бібліотек та трансформації його в інформаційно-аналітичний, що є відображенням загальної тенденції бібліотечного обслуговування.

Процеси всеохоплюючої інформатизації перетворюють виробництво і використання інформації на головну рушійну силу соціально-економічного та соціально-культурного прогресу. Інтенсифікація всіх сфер соціально-економічної діяльності людства зумовила, з одного боку, зростання потреби в інформації й знаннях, а з іншого – створення нових засобів задоволення цих потреб, що стало передумовою виникнення інформаційної індустрії. Її головною метою стає перероблення інформаційних ресурсів у «нове знання» і забезпечення умов доступу користувачів до необхідної їм інформації.

Бібліотека як середовище концентрації інформаційних ресурсів, накопиченої пам'яті людства, місце пошуку знань повинна утвердити себе в нішах виробничої і всіх інших сфер діяльності людства, стати потужним інформаційним терміналом, діяльність якого буде спрямована на створення «нового знання», реалізованого через виробництво специфічного інтелектуального продукту.

За умов інформатизації суспільство потребує змін та активізації не тільки інформаційного ресурсу, а й інформаційного потенціалу бібліотек, наближення його до потреб і сподівань користувачів, різних соціальних груп і структур. Ці процеси бібліотека здійснює через інтенсифікацію бібліотечно-інформаційного виробництва. «Бібліотечна діяльність, яка завжди вважалася лише галуззю культури, нині формується як виробнича галузь, що на етапі формування інформаційного суспільства виконує виробничі, культурні, виховні і освітні функції» [1].

Як будь-яка галузь, бібліотека має складну інфраструктуру. З одного боку, вона розглядається як одна з галузей інформаційної індустрії, що пов'язана з поліграфічною промисловістю, сферою книжкової торгівлі, комп'ютерними мережами, системою телекомунікацій,

мережею Інтернет, виробниками комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, установами бібліотечної освіти та підвищення кваліфікації, а з іншого – сама формується як виробнича галузь, що має складний виробничий комплекс, який об'єднує інформаційні ресурси, що надходять на вхід системи; безпосередньо виробничий процес, який дає змогу перетворювати інформаційний ресурс у нову якість; інформаційні продукти та послуги, що є результатом функціонування системи; кадровий ресурс, що бере участь у виробництві продуктів і послуг.

Підтвердженням цьому є модель бібліотеки, запропонована Я. Шрайбергом, який розглядає бібліотеку як п'ятикомпонентну систему:

- документи (документна компонента);
- користувачі (користувацька компонента);
- інформаційна компонента та інфраструктура;
- органи та апарат управління, приміщення, книгосховища, комп'ютери, системи зв'язку;
- технічне й технологічне обладнання, що забезпечує роботу персоналу й обслуговування користувачів [2].

Використовуючи в процесі виробництва всі компоненти внутрішньої інфраструктури: наявні інформаційні, матеріально-технічні, кадрові ресурси, бібліотека в результаті створює інформаційний продукт або послуги з новими якостями, яких кожен окремий використовуваний ресурс не має. У такий спосіб вона стає активним виробником «нового знання», базою для створення специфічних інтелектуальних продуктів.

Основою для створення інформаційних продуктів і послуг є інформація. Від її якісного наповнення залежать споживацькі властивості створюваного на її базі продукту, конкурентоспроможність та попит на нього з боку користувачів, бо властивості, які притаманні інформації, проявляються в готовій продукції.

Існування бібліотеки в ринкових умовах вносить корективи до розуміння інформаційної продукції і послуг. Інформація починає розглядатися як товар. На думку І. Давидової [3], на сьогодні існує три основні підходи до визначення інформації як товару. Перший ґрунтується на тому, що інформація є товаром, який можна збирати й опрацьовувати, задалегідь передавати певному колу споживачів, поширювати в інформаційному просторі. Інформацію можна продавати, обмінювати чи навіть викрадати. Вона характеризується як реальна величина, яка впливає на майновий стан суспільства.

За другим підходом інформація не є матеріальною категорією. Отже, її не можна продати, а продажу підлягає тільки право на

її використання. Інформація не призначається для обміну через купівлю-продаж, тому не має визначальної ознаки товару. За третьою версією, інформація як товар розглядається тільки з певними обмовками. Інформація може мати як товарні, так і нетоварні властивості залежно від форми надання самої інформації, системи суспільних відносин і умов, за якої вона створюється й використовується.

Якщо інформація є товаром, то вона має споживацькі властивості, які проявляються, коли виникає усвідомлена потреба в інформації з боку користувачів, а цінність цього товару розкривається, коли потенційні користувачі отримують доступ до неї. Інформація має такі якісні характеристики товару як оперативність, форма надання, інформативність, орієнтація на користувача. Враховуючи це, до інформації висувається ряд споживацьких вимог:

- повнота і достатність: повнота інформації в кожному конкретному випадку визначається хронологічними, мовними, географічними, типовими та іншими межами відбору;

- достовірність: тобто використовувані джерела надійні, перевірені і пройшли якісний відбір;

- точність: відповідність інформаційній потребі;

- актуальність: оперативність, новизна.

Отже, якісні характеристики інформації як товару включають її до сфери товарно-виробничих відносин.

Створена на базі інформації продукція може виступати і товаром, і послугою одночасно. Поняття «послуга» і «товар» (продукт) визначається науковцями ідентично як дія, що приносить користь іншому, або як робота, яка виконується для задоволення чийось потреб, тобто певна доцільна діяльність, яка існує у формі корисного ефекту праці – товару, продукту. Таким чином підкреслюється, що основою послуги повинно бути задоволення потреб через корисний ефект праці, а, як відомо, він є умовою будь-якої виробничої діяльності [4]. Результат цієї діяльності – підготовка інтелектуального продукту й надання його користувачу як послуги.

Однак поняття «інформаційний продукт» та «інформаційна послуга» не є тотожними. Один і той же інформаційний продукт може бути основою для реалізації цілого ряду інформаційних послуг. Наприклад, великими сервісними можливостями наділені бази даних: на їх основі здійснюється підготовка й видача сигнальної інформації про нові надходження, ретроспективний пошук і видача інформації на одноразові запити користувачів у дистанційному режимі, видача роздруківок результатів пошуку за базами даних, замовлення копій тощо.

Деякі види інформаційного сервісу включають в себе риси як інформаційного продукту, так й інформаційної послуги. Так, наприклад, разом з наданням актуальної для управлінських кіл наукової, нормативної, правової, виробничої інформації можуть надаватися аналітичні доповіді, огляди, довідки на задану тематику.

При підготовці **інформаційних послуг** актуальності набувають процеси пошуку і розповсюдження інформації; визначення інформаційних потреб; надання інформації; оцінювання якості наданої інформації споживачем. Це особливо стає важливим при користуванні електронним інформаційним ресурсом. При створенні **інформаційних продуктів** увага приділяється процесам збору і обробки вихідної інформації, організації інформаційних масивів, а також зберіганню інформації.

Утім, для забезпечення більшої ефективності в обслуговуванні користувачів стає необхідним поєднання цих двох видів інформаційного сервісу, так як принцип якості в діяльності бібліотеки істотно впливає на її імідж як виробника інформаційних продуктів і послуг, а також установи та інституту суспільства, що змінює ставлення до пропонованих продуктів і послуг як пересічних громадян, так і владних структур.

Хоча, як зазначалося вище, виробничий комплекс бібліотеки є складною структурою, у ньому можна виділити три основні елементи: цілеспрямований людський ресурс, засоби і предмети праці. Поєднання цих трьох елементів бібліотечного виробництва дає в результаті необхідний для користувача інформаційний продукт.

Варто підкреслити, що люди сьогодні, як і завжди, і навіть у більшій мірі є головною продуктивною силою виробництва, під час якого вони для спільної діяльності вступають у виробничі відносини, що охоплюють різні стадії процесу відтворення інформаційного продукту – виробництво, розподіл, обмін, споживання [5].

Як предмет праці І. Давидова виділяє інформаційний ресурс, що має три форми перетворення: вихідну, проміжну та кінцеву. Згідно з ними, інформаційний ресурс стає сировиною, що під впливом інтелектуальної людської діяльності змінює форму, перетворюючись на «нове знання» – інтелектуальний продукт. Проміжна форма полягає в проходженні однієї або декількох стадій виробничого процесу – інформаційний ресурс виділяють і спрямовують на подальше опрацювання, використовують для виробництва кінцевого продукту. І, нарешті, кінцева форма інформаційного ресурсу є готовою продукцією – інформаційні продукти, які можуть використовуватися для подальшого виробництва інших продуктів, послуг, «нового знання» або для особистого використання.

Як засоби виробничого процесу використовують не тільки природно-людські ресурси, а технологічні та технічні надбання: комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, автоматизовані інформаційні системи, поліграфічне оснащення та засоби оргтехніки. Отже, інформаційний ресурс у процесі переробки стає інформаційним продуктом, що пропонується користувачам як товар або послуга на інформаційному ринку.

Сучасна економічна ситуація, інформатизація суспільства, активне конкурентне середовище змушують бібліотеку активно розширювати спектр інформаційних продуктів і послуг, пов'язувати своє призначення з забезпеченням користувачів будь-якою документною інформацією, необмеженою бібліотечними фондами.

Так, поряд з традиційними каталогами і картотеками, бібліографічними покажчиками з'являються електронні каталоги книжок, періодичних видань, нових надходжень, спеціальних видів видань, краєзнавчі і тематичні бібліографічні БД тощо. Інформаційні послуги сучасних бібліотек характеризуються широкими пошуковими можливостями, комфортними умовами надання інформації й різноманітними режимами доступу, включаючи віддалений.

Активізує свою діяльність зі створення «нового знання» Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ, яка, з одного боку, безпосередньо включена в процес бібліотечного виробництва інформаційних продуктів і послуг, а з іншого – сама є самостійним виробничим комплексом, який у процесі створення інформаційних продуктів і послуг об'єднує кадровий ресурс, інформаційний ресурс і безпосередньо виробничий процес.

Перспектива виробничої діяльності Служби обумовлюється, по-перше, опорою на вже напрацьовані значні обсяги інформації, що зосереджені в фондах бібліотек і, по-друге, доступом і зростаючими можливостями в управлінні масивами електронної інформації, що продукується в усьому світі. По-третє, практика діяльності СІАЗ дає змогу відпрацьовувати інформаційні продукти, що базуються на цих двох потужних джерелах. Такі продукти, затребувані різними категоріями користувачів, і є, по суті, формою ефективного введення в обіг потрібних суспільству масивів інформації, доступ до якої сучасних користувачів з характерним дефіцитом часу і, як правило, незначними навичками самостійної роботи з великими обсягами інформації без ефективних посередників, інформаційних спеціалістів-аналітиків, є ускладненим.

Діяльність Служби, по суті, спрямована на забезпечення інформаційних потреб користувачів не тільки в бібліотеці, а цілого ряду замовників, що представлені управлінськими, політичними та бізнес-еконо-

мічними структурами, і обслуговуються з допомогою дистантних форм роботи.

До першої групи необхідно віднести насамперед керівників усіх рангів. Оптимальність рішень, що приймаються даною групою користувачів інформації, значною мірою залежить від рівня поінформованості керівника. Практика свідчить, що низька поінформованість завжди призводить до нестабільного менеджменту. У підсумку поінформованість керівників у більшості випадків сприяє всебічному прискоренню соціально-економічного розвитку суспільства, успішному досягненню мети і вирішенню тих завдань, які виникають в їх повсякденній діяльності [6].

Тематичний діапазон інформаційних потреб управлінських структур вирізняється широтою, при цьому чим вище ранг керівника, тим багатоаспектніші його інформаційні потреби. Ці потреби досить динамічні, відрізняються значною практичною спрямованістю. Разом з тим необхідність прийняття оптимальних рішень потребує від управлінських структур теоретичних знань у багатьох сферах діяльності, у першу чергу із соціально-економічних, що враховують такі проблеми як багаторівнева економіка, підприємництво, податкова політика, соціальний захист малозабезпечених верств населення тощо. Водночас кожен керівник, маючи конкретну базову підготовку, проявляє професійний інтерес до інформації стосовно своєї спеціальності. До того ж керівникам потрібна не «сира» інформація про об'єкт управління, а така, що враховує проблем, що потребують вирішення, тобто використання інформаційних ресурсів у конкретних умовах професійної діяльності.

Особливостями запитів користувачів даної групи є орієнтованість на довготривалий і оперативний аналіз роботи різних галузей народного господарства; експертизу інвестиційних проектів; інформаційно-аналітичний моніторинг соціально-політичної ситуації; аналіз роботи органів виконавчої влади, підготовку аналітичних оглядів стосовно соціально-економічної ситуації в країні та регіонах; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду територіального управління.

Бізнес-економічні структури у своїх інформаційних запитах більш зорієнтовані на фактографічну інформацію, а також на використання повнотекстових баз даних. Від представників першої групи їх відрізняють підвищені вимоги до аналітичної (кон'юнктурно-економічної, фінансової, юридичної), готової до використання (ready to eat) інформації. Запити цієї групи користувачів задовольняються, головним чином, за рахунок створення і експлуатації баз даних, що містять відомості про вітчизняних і зарубіжних виробників товарів і послуг, про діяльність бірж, банків, страхових компаній, про попит на товари та послуги,

поточні ціни тощо. Аналітична складова запитів цієї групи споживачів пов'язана з аналізом ситуації на ринках, прогнозами економічного розвитку та ін. Для задоволення інформаційних потреб даних категорій користувачів Службою надаються такі інформаційно-аналітичні продукти, як: інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», бюлетень матеріалів оперативної інформації електронних видань «Резонанс», інформаційно-аналітичний бюлетень «Прогнози», «Політичні технологи і технології», «Конфліктні ситуації в суспільстві», «Проблеми інформатизаційної безпеки», огляд соціологічних досліджень «Українські інформаційно-аналітичні центри» тощо.

Практика надання Службою інформаційних продуктів та послуг вищезазначеним категоріям користувачів підводить до висновку про необхідність подальшої трансформації інформаційних продуктів і послуг в інформаційно-аналітичні. Підґрунтям для такого висновку стають особливості запитів даних категорій користувачів, які у своїй професійній діяльності дедалі більше потребують інформації, що має відтінок прогностичності, містить аналітичну компоненту, огляди та висновки.

Поглиблене аналітичне опрацювання інформації, що межує з науково-інформаційним дослідженням, є однією з перспективних тенденцій збільшення асортименту інформаційно-аналітичних продуктів (аналітичних довідок, оглядів, проблемних доповідей, реферативних перекладів, звітів про проведені дослідження, інформаційних бюлетенів, реферативних журналів).

Диверсифікація інформаційних продуктів і послуг потребує формування асортименту, зваженої політики управління процесом їх виробництва, що базується на необхідності повнішого задоволення інформаційних потреб користувачів.

Список використаної літератури

1. *Давидова, І.* Бібліотека як складова інформаційної інфраструктури держави [Текст] / І. Давидова // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 6. – С. 19–22.
2. *Шрайберг, Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий [Текст] : ежегодн. пленарн. докл. междунар. конф. «Крым», год 2001 / Я. Л. Шрайберг. – М. : Изд-во ГПНТБ России, 2002. – 44 с.
3. *Давидова, І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві [Текст] : монографія – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.
4. *Медведева, В. М., Міщенко, Г. Г.* Інформаційний бізнес у сфері освіти, культури і мистецтва [Текст] / В. М. Медведева, Г. Г. Міщенко. – К. : КНУКіМ, 2000. – 96 с.

5. Вісник Книжкової палати : наук.-практ. журн. – К., 2005. – № 4. – С. 18–20.

6. *Коготков, Д. Я.* Библиографическая деятельность библиотеки: организация, управление, технология [Текст] : учеб. / Д. Я. Коготков; науч. ред. д-р педаг. наук Г. В. Михеева; под общ. ред. д-ра педаг. наук О. П. Коршунова. – СПб. : Профессия, 2005. – 304 с.

Вивчення проблематики довідково-бібліографічного апарату бібліотеки у ХХ ст.

У статті проаналізовано історіографію проблеми як комплексу питань генезису формування поняття «ДБА бібліотеки», визначення його структури та складу. Виявлено прогалини у вивченні ДБА бібліотеки на сьогодні та намічено перспективи наступних досліджень у цьому напрямі.

Роботи, присвячені власне довідково-бібліографічному апарату (ДБА) бібліотеки, є малочисельними і обмежуються журнальними публікаціями. Ґрунтовні праці відсутні. Тому для визначення того, як на сьогодні досліджено ДБА наукової бібліотеки і зокрема універсальної наукової бібліотеки (УНБ), ми звертаємося також до праць, присвячених системі вищого рівня відносно ДБА бібліотеки (такою системою є бібліотека), а також до робіт, присвячених окремим підсистемам та елементам ДБА бібліотеки – бібліотечним каталогам і картотекам, бібліографічним виданням, реферативним журналам (РЖ), базам даних (БД), класифікаційним системам тощо. Вважаємо за необхідне долучити до розгляду також навчальну та довідкову літературу.

Появі поняття «ДБА бібліотеки» передувало створення в бібліотеках «довідкових бібліотек» («довідкових підручних бібліотек») при читальних залах, які почали формуватися в Україні уже в перші роки після встановлення радянської влади. Це було впровадженням досвіду бібліографічної роботи закордонних бібліотек, у яких функціонували бібліографічні відділи, довідкові бюро, довідкові підручні бібліотеки, які зосереджували в одному місці й максимально наближали до читача енциклопедії, словники, путівники, бібліографічні видання, каталоги, реферативні журнали, основні збірки джерел, класичні твори літератури тощо.

Часом введення терміну «ДБА бібліотеки» до вітчизняного наукового обігу варто вважати 30-ті роки ХХ ст. Це було зроблено С. Боровим у роботі «Наукова бібліотека в сучасних умовах», де автор повідомляє про досвід бібліографічної роботи зарубіжних бібліотек [4, 76]. Але відсутність його дефініції, а також початкового розмежування між поняттями «ДБА» та «довідкова бібліотека» стали факторами, що мали вплив на сприйняття цих понять як тотожних.

Синонімія терміну «ДБА» є широкою, але в УНБ закріпилося саме таке його найменування. Воно пов'язане, імовірно, з поділом фонду

довідкових бібліотек на довідкову та бібліографічну частини (тобто на бібліографічні посібники та довідкові видання – енциклопедії, словники, довідники тощо) або з довідково-бібліографічною роботою, яка здійснюється на базі такого фонду і основним змістом якої є виконання бібліографічної довідки. Крім того, будь-яке бібліографічне видання, за яким можна виконати довідку, може бути назване бібліографічним довідником, і це було особливо поширеним у дореволюційній літературі. В архівознавстві, наприклад, і сьогодні бібліографічні посібники називають довідниками. Тому важко переконливо стверджувати, що саме поєднує поняття «довідковий» і «бібліографічний» у терміні «ДБА» – їх полярність чи їх спорідненість.

Про тривалу непоширеність та невизначеність терміну «ДБА» говорить, зокрема, його тлумачення, яке зафіксоване в словнику книгознавчих термінів, складеному видатним бібліотекознавцем і книгознавцем Є. Шамуриним: «1) название, которое иногда дается в крупных библиотеках справочно-библиографическим отделам, имеющим выделенный фонд справочной литературы, самостоятельный читальный зал, каталоги, картотеки и пр.; 2) в отношении книги – синоним термина “аппарат книги”» [20, 280].

У 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. найбільше уваги дослідники приділяли проблемам бібліотечної бібліографії, а саме: організації карткових каталогів (алфавітного, систематичного, предметного та словникового), які після Першої світової війни замінили друковані та стали панівною формою бібліотечного каталогу. Довідково-бібліографічну літературу як особливу частину бібліотечного фонду розглядає в 30-ті роки К. Симон і пропонує принципи комплектування нею наукових бібліотек [12].

Ще багато років поспіль ДБА УНБ не стає об'єктом досліджень. На нашу думку, це пояснюється такими факторами: недостатністю теоретичних напрацювань у бібліографознавстві в цілому; складністю ДБА бібліотеки як системи; відсутністю єдиних підходів до процесів створення та використання бібліографічної інформації у бібліотеках.

Увага фахівців була зосереджена на проблемах, пов'язаних з формуванням окремих складових ДБА. Питанням становлення інституту колективного авторства в абетковій каталогізації присвячені праці Б. Боднарського, М. Здобнова, С. Постернака, Є. Шамурини та ін. Проблеми реальних каталогів та систем класифікації знань досліджували Б. Боднарський, А. Калішевський, І. Книжник-Ветров, В. Козловський, М. Русінов, Є. Шамурин та ін. Л. Хавкіною були розроблені таблиці авторських знаків для каталогів вітчизняних бібліотек і методика створення зведених каталогів та покажчиків до змісту книг та періодичних

видань. Також багато інших питань цікавили фахівців: бібліографічна робота в наукових бібліотеках, бібліографічне цитування, внутрішньокнижкова, прикнижкова та пристатейна бібліографія, предметний показник до систематичного каталогу (СК) бібліотеки, каталогізація літератури іноземними мовами тощо.

Про рівень вивчення проблематики ДБА бібліотеки в 50-ті – 60-ті роки доводиться судити з навчальної літератури [3; 11]. Не подаючи тлумачення терміну, автори пояснюють, для чого ДБА потрібен у бібліотеці і виділяють три його частини: систему каталогів і картотек; довідково-бібліографічний фонд (ДБФ); архів виконаних довідок. Такий поділ є дуже наочним (посібники в картковій формі, неопубліковані джерела, видання) і для 50-х років не видається надто спрощеним.

У 70-ті роки авторка Є. Ієниш у статті про ефективність довідкової роботи порушує питання структури ДБА бібліотеки, виділяючи дві частини – систему каталогів і картотек та довідково-бібліографічний фонд (ДБФ) [8, 4]. Позитивним надбанням є те, що архів виконаних довідок та довідково-бібліографічні видання об'єднуються. Але принципової різниці між цими двома підходами немає.

Спроба відійти від такого поділу ДБА, що вже став традиційним на той час, була здійснена М. Толкачовим [18]. Він пропонував ділити його на дві частини: довідкову й бібліографічну. Це була спроба закласти наукове підґрунтя в питанні структури ДБА, та вона не мала на той час свого продовження. Аналогічна думка була висловлена авторами українського підручника з бібліографії 1984 р.: «У структурі ДБА відрізняють дві основні частини, зазначені в самій назві апарату: довідкову і бібліографічну. Першу, довідкову, утворюють зібрання творів основоположників марксизму-ленінізму, документи КПРС і Радянської держави, фундаментальні науково-оглядові праці та різного роду довідкові видання; другу – бібліографічні видання, каталоги, картотеки, фонд виконаних довідок» [5, 90]. Однак розвитку ця ідея в підручнику не отримала. Непослідовність авторів виявилась у представлених схемах, де поділ залишився традиційним: ДБФ, система каталогів і картотек, фонд виконаних довідок. Видання є чи не єдиним вузівським підручником, у якому рекомендується відображати кожен довідку-список з фонду виконаних довідок у каталозі ДБФ, але чомусь у розділі «Бібліографія бібліографії», хоча йдеться не про перелік виконаних певною бібліотекою довідок, а про бібліографію першого ступеня – неопубліковані бібліографічні посібники.

Найвагоміший вклад у дослідження ДБА бібліотеки вніс І. Моргенштерн, хоча основним об'єктом його досліджень є довідково-

бібліографічне обслуговування (ДБО). У 80-ті роки І. Моргенштерн підтримує такі підходи до поділу ДБА на складові: «Структура СБА в літературе обычно характеризуется эмпирически: отмечается, что он состоит из: 1) фонда справочных и библиографических изданий; 2) каталогов и картотек; 3) фонда (архива) выполненных справок, далее перечисляются элементы этих частей. Следует сказать, что такое членение СБА обладает рядом достоинств. Оно наглядно отражает специфику организации СБА» [10, 25]. Важко погодитися з існуванням принципової різниці між опублікованими та неопублікованими бібліографічними посібниками. Крім того, цей поділ не відповідає чинному на той час ГОСТ 7.0–84 [16], згідно з яким фонд неопублікованих бібліографічних посібників (ФНБП) є складовою ДБФ.

Зауважимо, що такий організаційно-емпіричний підхід до структурування ДБА бібліотеки відображає лише ті комплекси джерел, які утворюються в бібліотечній установі в результаті аналітико-синтетичного опрацювання документів та формування фондів конкретного призначення і не має відношення до їх наукової класифікації. Виходячи із сутнісних якостей елементів ДБА бібліотеки, на першому рівні поділу, на нашу думку, варто виділяти в ньому дві основні складові, відмінні за характером переважаючої інформації – документографічну і змістографічну. У сукупності вони становлять ту систему згорнутої інформації про документи і знання, якою є ДБА бібліотеки. До першої входять усі бібліографічні посібники (бібліографічні каталоги і картотеки, бібліографічні видання і неопубліковані бібліографічні джерела, бібліографічні бази даних, електронні бібліографічні посібники), до другої – довідкові видання (енциклопедії, словники, довідники), фактографічні картотеки і бази даних, джерела реферативної (оглядової, аналітичної, сигнальної, концептуальної тощо) інформації. Документографія описує (згортає) документ, який вміщує знання, і певною мірою розкриває зміст цього знання (елемент змістографії). Насамперед вона надає знання про сам документ. Змістографія описує (згортає) зміст знання конкретних документів або незалежно від того, у яких документах воно вміщене, переважно даючи можливість розгортання знання, посилячись на ці документи (елемент документографії). Якщо в згорнутому документі переважає інформація про документи, – це документографія, якщо переважає інформація про зміст, – це змістографія. Коло джерел, охоплених двома основними складовими ДБА бібліотеки (документографічною і змістографічною), утворюють у бібліотечній установі організаційно та функціонально обумовлені комплекси: карткові бібліотечні каталоги і картотеки, довідкові та інформаційні видання, неопубліко-

вані джерела на традиційних носіях, електронні згорнуті документи і бази даних.

Слушною є думка І. Моргенштерна про єдність ДБА бібліотеки. У своїх працях він неодноразово зазначав, ДБА бібліотеки не є сукупністю галузевих або інших апаратів. Він єдиний, на відміну від деяких авторів, які виділяють ДБА певної тематики чи традиційний та електронний ДБА. Варто говорити про відображення літератури з певної галузі, теми тощо в ДБА бібліотеки та про традиційну чи електронну складову ДБА.

Стосовно складу ДБА бібліотеки прослідковується практика ототожнення ДБА з підручним фондом, яка сягає корінням у практику 30-х років. Упродовж десятиліть обов'язковими в складі ДБФ вважалися такі первинні документи, як: «собрания сочинений и другие издания произведений основоположников марксизма-ленинизма, выдающихся деятелей КПСС и советского государства, сборники официальных материалов, учебные издания и т. д.» [10, 23]. Їх включення до складу ДБА автор пояснює, по-перше, значенням такого роду документів і, по-друге, наявністю в них цінної бібліографічної та фактографічної інформації. З огляду на таку аргументацію, до ДБА бібліотеки можна зарахувати безліч видань, що містять прикнижкову, внутрішньокнижкову чи пристатейну бібліографію, важливу фактографічну інформацію, а також різного роду навчальну літературу, інструктивно-методичні матеріали тощо. Деякі фахівці сьогодні продовжують розширювати склад ДБА бібліотеки, додаючи періодичні видання, бюлетені Міносвіти України, дисертації [21, 122].

Такі труднощі у визначенні складу ДБА бібліотеки ми пов'язуємо також з наявністю афінних і латентних форм бібліографічної інформації, які становлять його внутрішній пласт. Однак наявність елементів внутрішнього пласту ДБА в багатьох документах фонду не означає, що ці первинні документи входять до складу ДБА бібліотеки.

Слабкість теоретичної бази відбивається на практиці. Сьогодні в бібліотеках, які не мають окремих підрозділів правової документації, такі первинні документи, як збірники законодавства, переважно зберігають у довідково-бібліографічному відділі та інших відділах обслуговування, називають «довідковими виданнями» і автоматично зараховують до складу ДБА бібліотеки.

Проти неправомірно розширеного складу ДБФ виступає у 90-ті роки В. Терьошин, так само неправомірно звужуючи його. Він вважає, що ДБФ повинен включати лише масив бібліографічних посібників: «Цель СБФ в библиотеке – дать библиографическую, а не фактографическую, концептуальную и иную справку – это дело документного фонда

библіотеки» [17, 23]. Поза бібліотекою (наприклад, у музеї чи архіві) В. Терешин допускає такий склад ДБФ. А систему каталогів і картотек автор справедливо вважає складовою ДБФ, адже вони є бібліографічними посібниками. Таким чином з'ясовується, що поняття ДБА і ДБФ є тотожними.

Але усвідомлення такого факту відбувається поетапно. Досягненням 80-х років стало визнання того, що неопубліковані бібліографічні посібники є складовою ДБФ. ГОСТами 7.26–80 «Библиотечное дело» та 7.0–84 «Библиографическая деятельность» нарешті було зафіксовано таке поняття, як ДБА бібліотеки [16]. Підвищився теоретичний та методологічний рівень навчальної літератури.

ДБФ у складі ДБА представлено як змінну складову, тобто тільки активно використовувану частину відповідних документів [2; 10]. Ми вважаємо ненауковим таке традиційне в літературі виключення зі складу ДБА довідкових та бібліографічних видань, які активно не використовуються і передаються до основного книгосховища.

Головною функцією ДБА бібліотеки І. Моргенштерн визначає пошукову і розкриває її таким чином: «служить ключом к фонду первичных документов библиотеки, раскрывать его содержание в различных аспектах...» [10, 23]. Так, пошукова функція є логічно притаманною будь-якій інформаційно-пошуковій системі (ІПС), про що говорить сама її назва. Так, будь-яка ІПС створюється з метою пошуку інформації та його оптимізації. Однак носієм пошукової функції у ній є людина як елемент ІПС. Навіть у тому випадку, коли ідеться про автоматизовані ІПС, пошук інформації здійснює не машина – вона лише виконує команди оператора. ДБА ж є інформаційно-пошуковим масивом (ІПМ) у складі ІПС і нездатний нічого шукати. Таким чином, ДБА бібліотеки не виконує пошукової функції – він виконує функцію бази пошуку, а це принципово різні речі.

Сучасні українські науковці Т. Добко, Л. Дубровіна, О. Онищенко, Т. Павлуша, М. Слободяник, М. Сорока, Н. Христова, Л. Філіпова, Г. Швецо-ва-Водка (Швецова) та ін. у різних напрямках досліджували проблеми, що безпосередньо та опосередковано пов'язані з ДБА бібліотеки. Ґрунтовний історичний аналіз діяльності НБУВ у 1918–1964 рр., здійснений Л. Дубровіною та О. Онищенко [6; 7], збагачує наше уявлення про ті процеси, що мали вплив на формування фондів бібліотеки, розвиток її структури і функцій, удосконалення ДБА. В об'єктивному історико-бібліотекознавчому дослідженні НБУВ як національної і головної бібліотеки країни автори розкривають особливості розвитку бібліотечної справи в Україні у контексті духовного відродження та формування національної свідомості, залучаючи до наукового обігу нові

джерельні матеріали. Величезною джерельною базою відрізняються нариси з дореволюційного періоду історії української бібліографії, написані І. Корнейчиком, у яких автор не оминає увагою також бібліотечно-каталожну бібліографію, що є найменш вивченою [9].

М. Слободяником комплексно досліджується еволюція та визначаються тенденції структурно-функціональної трансформації наукової бібліотеки [13]. Автор будує її системно-комунікативну модель, яка інтегрує взаємодію структури, функцій, технології та організації книгозбірні. Здійснено глибокий аналіз функцій наукової бібліотеки та їх класифікацію. Праці М. Слободяника допомагають глибше усвідомити місце ДБА в такій складній системі, як наукова бібліотека.

Праця Н. Хрислової із вивчення науково-довідкового апарату архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр. привернула нашу увагу завдяки аналогічності об'єкта дослідження [19]. Незважаючи на розбіжності терміносистем суміжних галузей, варто провести паралель між поняттями «науково-довідковий апарат» (НДА), що використовується в архівознавстві, та ДБА, що має вжиток у бібліотекознавстві та бібліографознавстві. НДА архівів та рукописних підрозділів бібліотек репрезентується як система довідників, які функціонально поділяються на обліково-контрольні та інформаційно-пошукові, однак є й такі, що виконують обидві функції. Довідники до архівного фонду поділяють на описи, каталоги, путівники фондами, покажчики, огляди. Основними типами довідників до рукописних фондів бібліотек є каталоги і картотеки. За термінологічною розбіжністю (довідники – бібліографічні посібники) криється більш суттєва: НДА архіву чи рукописного фонду розкриває лише фонд цього архіву (архівів) чи рукописного фонду (фондів), тоді як ДБА бібліотеки відображає не лише результати бібліографування (розкриття) фонду бібліотеки. Така концепція НДА архіву чи рукописного підрозділу бібліотеки давно склалася в архівознавстві. Вона є близькою до концепції ДБА структурного підрозділу УНБ, основне призначення якого – розкриття фонду підрозділу, незважаючи на те що НДА архіву та рукописного підрозділу бібліотеки має значну специфіку щодо опису документів, системи пошукових засобів тощо.

Н. Хрисловою здійснено періодизацію розвитку НДА, зокрема формування системи каталогів у державних архівах та рукописних підрозділах бібліотек України, пов'язану з формуванням Державного архівного фонду (ДАФ) та основними етапами функціонування рукописних підрозділів наукових бібліотек, яку варто взяти до уваги при визначенні основних етапів формування ДБА УНБ в Україні.

У сучасній довідковій літературі прослідковується спроба оновити варіанти структурування ДБА бібліотеки. Р.Грініна, В.Мінкіна та Т.Серебрянникова виділяють такі складові ДБА: «фонд справочных изданий; фактографические поисковые системы; каталоги; библиографические издания и картотеки (базы данных); единый алфавитно-предметный указатель или ключ к СБА» [15, 112]. У такому структуруванні ми бачимо спробу знайти місце новим елементам у системі ДБА, але наступна непослідовність у викладі матеріалу руйнує запропоновану схему. Говорячи про зміни у фонді довідкових видань, автори констатують появу електронних енциклопедій та довідників, а також чисельних фактографічних баз даних на компакт-дисках та в мережі Інтернет. Однак про фактографічні бази даних і картотеки, які створюються у бібліотеках, ідеться у розділі «Картотеки и базы данных». Але хіба і те, і друге не відноситься до вторинних фактографічних пошукових систем?

Окремою частиною ДБА бібліотеки представлено «единый алфавитно-предметный указатель или ключ к СБА». Ось які зміни бачать автори в алфавітно-предметному покажчику (АПП) в умовах автоматизації: «Превращаясь в электронный справочник, АПУ раскрывает содержание электронного каталога; традиционных и электронных библиографических поисковых систем, создаваемых библиотекой; справочных изданий на CD-ROM. Его важнейшей частью становятся адреса электронных библиотек, каталогов, БД, веб-сайтов самых разных организаций, размещенных в Интернете» [15, 114]. По-перше, є сумнівним подання його як елемента ділення першого рівня, тому що він є допоміжним покажчиком до однієї зі складових ДБА. По-друге, алфавітно-предметний покажчик (АПП) не можна назвати єдиним ключем до ДБА, так як зона його дії розповсюджується лише на ресурси, які використовують одну інформаційно-пошукову мову (ІПМ). Так, карткові АПП, які давно існують у бібліотеках, є ключем до систематичного каталогу (СК) та систематичної картотеки статей (СКС), які створені на основі бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК). Стосовно АПП в умовах автоматизації, він може бути ключем лише до тих ресурсів, які існують в електронному вигляді незалежно від характеру представленої інформації (документографічної, змістографічної, повнотекстової). Для індексації певних документів може бути використана, наприклад, мова ключових слів. Можливість оперування в електронному середовищі джерелами різного ступеня згортання інформації робить систему метаданих набагато складнішим об'єктом дослідження, ніж картковий АПП до СК. На електронній сторінці Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського (НБУВ) така система працює при увімкненні режиму «пошук по сайту».

Продовжуючи дотримуватись сумнівної точки зору щодо структурування ДБА бібліотеки, І. Моргенштерн здійснив комплексний підхід до вирішення важливого питання: ДБА бібліотеки як система вторинних ресурсів, які є засобом орієнтації у первинних документах, також потребує системи засобів орієнтації. Окремі аспекти цієї проблеми підсумовані і втілені у цікавій п'ятиелементній системі. Обов'язковим елементом ДБА названо «ключ к распределенным источникам библиографического поиска» [14, 408], який, у свою чергу, складається з п'яти елементів: 1) розділи систематичних і предметних каталогів, що містять описи бібліографічних видань або спеціальні каталоги таких посібників; 2) універсальні та галузеві покажчики бібліографічних посібників; 3) систематизовані переліки каталогів і картотек бібліотеки; 4) допоміжні покажчики до каталогів і картотек; 5) загальний предметно-іменний ключ, основні розділи якого відповідають основним типам бібліографічного пошуку [14, 408–409]. Зміст останнього елементу пояснюється таким чином: «Применение компьютерных технологий позволяет сконцентрировать элементы ключа в электронной форме. Так, специальная метабаза ГПНТБ России содержит унифицированные описания 40 библиографических и других поддерживаемых библиотекой баз данных. В идеальном варианте автоматизированный общий предметно-именной ключ содержит сконцентрированные сведения обо всех доступных библиографических и фактографических источниках по предмету поиска независимо от их формы и местонахождения. В Интернете роль ключа играют так называемые поисковые машины (инструменты), именуемые также средствами навигации» [14, 409]. Таким чином, одним із важливих напрямів подальших досліджень є метаДБА як елемент ДБА бібліотеки.

Отже, історіографія питання засвідчує, що багатоеlementність об'єкта дослідження зумовила значну кількість праць, присвячених його окремим елементам, тоді як ДБА бібліотеки як цілісна система досі не став об'єктом окремого комплексного бібліографознавчого дослідження. Певні зачатки таких розвідок залишають на рівні постановки багато питань щодо змісту, складу, структури, та функціонування ДБА бібліотеки. Відкритим питанням залишається побудова його цілісної моделі. При цьому потрібно враховувати, що ДБА бібліотеки або окремі інформаційні ресурси, які входять до його складу, є також елементами інших великих систем: наукової бібліотеки, державної бібліографічної реєстрації, наукових комунікацій, національної системи реферування,

універсальних чи галузевих бібліографічних посібників, бібліотечних каталогів, довідково-бібліографічного обслуговування тощо.

Визначено, що початковий етап теоретичного осмислення та практичного вивчення ДБА бібліотеки пов'язаний з ототожненням понять «ДБА» та «довідкова бібліотека». З цим ми пов'язуємо наступне довільне долучення до ДБА бібліотеки ледь не усіх документів, які зберігає довідково-бібліографічний відділ. З іншого боку, закріпилося також науково необґрунтоване розуміння ДБФ як змінної складової ДБА, а саме: тільки актуальної, активно використовуваної частини відповідних документів, у результаті чого довільно трактується наукова цінність вторинної інформації з механічним застосуванням до її оцінки різноманітних критеріїв, переважно хронологічного та ідеологічного.

У фаховій літературі міцно закріпився організаційно-емпіричний підхід до структурування ДБА бібліотеки (система каталогів і картотек; ДБФ). Такий умовний поділ має сенс лише у внутрішньобібліотечному обігу для відображення структури та функцій бібліотечних підрозділів.

Важливим завданням залишається уточнення функцій ДБА бібліотеки як підсистеми бібліотечної соціальної інституції, яка, у свою чергу, є елементом системи документальних комунікацій.

ДБА бібліотеки є системою інтелектуального доступу до знань. Будуючи його модель, ми пропонуємо відштовхуватися від його розуміння як цілісної системи згорнутої інформації про документи і знання, призначеної для пошуку документів, знань та інформації про них.

Список використаної літератури

1. *Берестова, Т. Ф.* СБА универсальных библиотек: модные веяния и устойчивые тенденции [Текст] / Т. Ф. Берестова // Библиография. – 1997. – № 1. – С. 3–10.
2. *Беспалова, Э. К.* Справочно-библиографический аппарат библиотеки [Текст] : учеб. пособие / Э. К. Беспалова ; Моск. ин-т культуры. – М., 1989. – 63 с.
3. Библиография [Текст] : Общий курс / под ред. М. А. Брискмана, А. Д. Эйхенгольца. – М. : Книга, 1969. – 560 с.
4. *Боровий, С.* Наукова бібліотека в сучасних умовах [Текст] / С. Боровий // Бібліол. вісті. – 1930. – № 1. – С. 58–90.
5. *Буран, В. Я.* Бібліографія [Текст] : заг. курс / В. Я. Буран, О. П. Довгопола, В. В. Пупченко. – К. : Вища шк., 1984. – 215 с.
6. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України. 1918–1941 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 1998. – 335 с.

7. *Дубровіна, Л. А., Онищенко, О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К. : Наук. думка, 2003. – 360 с.

8. *Иениш, Е. В.* Важное средство повышения эффективности справочной работы [Текст] / Е. В. Иениш // Сов. библиогр. : сб. ст. и материалов. – 1974. – № 2. – С. 3–14.

9. *Корнєйчик, І. І.* Історія української бібліографії: Дожовтневий період [Текст] : (Нариси) / І. І. Корнєйчик. – К. : Ред.-вид. відділ Книжк. палати УРСР, 1971. – 374 с.

10. *Моргенштерн, І. Г.* Справочно-библиографический аппарат библиотеки [Текст] : (теорет. анализ) / И. Г. Моргенштерн // Сов. библиогр. – 1982. – № 2. – С. 22–33.

11. *Общая библиография* [Текст] : Учебник для биб. ин-тов / под ред. А. Д. Эйхенгольца. – М. : Книга, 1957. – 464 с. – Указ. имен: с. 455–460.

12. *Симон, К. Р.* Принципы комплектования научных библиотек справочно-библиографической литературой [Текст] / К. Р. Симон // Сов. библиогр. – 1935. – № 4. – С. 141–149.

13. *Слободяник, М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій [Текст] / М. С. Слободяник ; НАН України; ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К. : Ред. жур. «Бібл. вісн», 1995. – 268 с.

14. *Справочник библиографа* [Текст] / науч. ред.: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб : Профессия, 2003. – 559 с.

15. *Справочник библиотекаря* [Текст] / науч. ред.: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – СПб : Профессия, 2000. – 425 с. – Библиогр. в конце глав. – (Сер. «Библиотека»).

16. *Стандарты по библиотечному делу и библиографии* [Текст] : изд. офиц. – М. : Изд-во стандартов, 1985. – 279 с.

17. *Терешин, В. И.* Так что же такое – СБА и СБФ в библиотеке? [Текст] / В. И. Терешин // Библиогр. – 1994. – № 2. – С. 22–25.

18. *Толкачев, Н. Т.* Справочно-библиографический аппарат массовой библиотеки [Текст] : (принципы и методы его формирования, структура и состав) / Н. Т. Толкачев // *Вопр. библиотечного знания и библиогр.* – Минск, 1972. – Вып. 1. – С. 22–30.

19. *Христова, Н. М.* Науково-довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр. [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського – К., 1999. – 19 с.

20. *Шамурин, Е. И.* Словарь книговедческих терминов [Текст] :

для б-карей, библиографов, работников пеати и кн. торговли / Е. И. Шамурин – М. : Сов. Россия, 1958. – 340 с.

21. *Щабельник, В. В.* Довідково-бібліографічний апарат вузівської бібліотеки: проблема визначення [Текст] / В. В. Щабельник // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2001. – Вип. 8. – С. 121–126.

Дистантні форми інформаційного впливу в соціальній міфотворчості

У статті досліджуються дистантні форми впливу з використанням діючих інформаційних ресурсів як один з елементів соціальної міфотворчості в сучасних умовах.

На сьогодні соціальна міфотворчість є одним із чинників, що справляють значний вплив на формування суспільства, наслідки якого до кінця не вивчені. Серед учених, що порушували у своїх роботах цю проблему, не існує єдиної думки навіть щодо того, яку роль (позитивну або негативну) соціальна міфотворчість відіграє в житті сучасного соціуму. Межі нашого дослідження не дають можливості здійснити всебічне вивчення вищеназваного соціокультурного феномену. У зв'язку з цим у статті розглядається проблема ролі дистантних форм інформаційного впливу як основних елементів сучасної соціальної міфотворчості. У даному контексті звертає на себе увагу невідповідність між важливістю зазначеної проблеми й обмеженою кількістю досліджень, уже проведених у цьому напрямі. Також слід зазначити, що раніше необхідність вивчення дистантних форм інформаційного впливу як одного з елементів соціальної міфотворчості не була виділена у вигляді частини загальної проблеми інформаційної безпеки суспільства.

Теоретико-методологічним базисом статті є праці Р. Барта, М. Еліаде, Дж. Кемпбелла, А. Кольєва, К. Леві-Строса, О. Лосєва, Б. Маліновського, К. Юнга, О. Полисаєва, К. Флада та ін.

Складність розгляду проблеми соціальної міфотворчості полягає в тому, що до цього часу антропологи, лінгвісти, політологи, психологи, соціологи й філософи, які її вивчали, не змогли виробити навіть конвенціонального визначення міфу. Істотні відмінності в підходах і поглядах на сутність цього соціокультурного феномену наочно представлені в його визначеннях.

Так, для Дж. Кемпбелла «міф є потайним ходом, за допомогою якого невичерпні енергії космосу вливаються в культурні прояви людини» [4, 11]. У раннього К. Леві-Строса, крім його знаменитого «бріколажу», простежується думка про те, що міф – «це якась логічна побудова, що допомагає усвідомити перехід від життя до смерті» [6, 196]. По Р. Барту міф – це насамперед «форма, спосіб позначення» [1, 265]. У О. Лосєва ми

знаходимо, що «міф є розгорнуте магічне ім'я» [7, 170]. Також пов'язує міф з магією Б. Малиновський: «Міф – це історичний виклад однієї з тих подій, які раз і назавжди затверджують істинність того або іншого роду магії» [8, 183]. «Міф живе в інтерпретаціях як якась неаналізована цілісність», – вважає М. Мамардашвілі [9, 82]. На думку О. Полісаєва, «міф не є ілюзією або початковою формою знань, а є світоглядом, образним уявленням про природне й культурне середовище та колективне життя певного співтовариства або історично пізніше – і людства в цілому». При цьому ідеться «про духовно-практичний спосіб засвоєння світу, на першому етапі – навіть не людиною як окремою одиницею буття, а первіснообщинним суспільством, пізніше – визначеними колективностями суспільств у їх історії» [13, 21]. На погляд О. Ранка, міф наближається до снів наяву, займаючи «серединне положення між сном наяву і свідомою інстанцією» [14, 58]. «По суті міф – це породження архетипу, тобто несвідомий символ, що вимагає психологічної інтерпретації», – відзначає в одній зі своїх робіт К. Юнг [17, 44]. За твердженням Г. Осіпова, «міфи – це псевдонаукові підстави для антигуманної практики» [10, 9].

На відміну від міфу поняття міфотворчості зумовлює менше суперечностей серед дослідників і може бути визначено як процес створення й впровадження в суспільну свідомість соціальних міфів на користь соціуму в цілому або його окремій групі, властивий людству впродовж усієї історії його існування.

На думку Ю. Даниленко, «міфотворчість не зникає з повсякденного життя людства, а супроводжує його й надалі, продовжуючи відігравати важливу роль у регулюванні поведінки сучасної людини. І на нинішньому етапі розвитку суспільства соціальна міфотворчість є важливим елементом механізму керування людьми та впливу на свідомість» [2, 3–12]. У свою чергу Л. Зубрицька вважає, що «міфотворчість є цілеспрямованою раціональною дією, продуктом якої є міф з обміркованим задумом, ірраціональність якого пов'язана з безсвідомим сприйняттям і поширенням міфу» [3, 64]. На думку О. Полісаєва, «починаючи від первісного, усі історичні форми міфотворчості є в принципі ідентичними», завдяки тому, що «в кожній з них діє суб'єкт з типовою самосвідомістю, який, як носій певної міфологічної традиції, є зорієнтованим не на порівняння міфу та реальності – він своїми діями безпосередньо втілює міф у реальність, міфотворить». При цьому «сучасний міф не стільки творить, скільки реанімує традиційні міфічні сюжети» [13, 137–141].

Виходячи з цього, можна припустити, що сучасний міф спирається на архетипи, які містяться в класичних міфах, і перетворює їх на стереотипи поведінки представника сьогоденного соціуму.

З подібним твердженням не згоден К. Флад, який вважає, що «немає потреби розглядати міф як спосіб реалізації психологічних архетипів» [15, 241]. Проте якщо ми звернемося до міфотворчості марксизму як ідеологічного проекту, який зробив значний вплив на розвиток суспільства, то вслід за М. Еліаде побачимо, що «Маркс скористався одним з найвідоміших есхатологічних міфів середземноморсько-азіатського світу – міфом про справедливого героя – визвольника (у наш час це пролетаріат), страждання якого покликані змінити онтологічний статус миру» [16, 173]. І йдеться при цьому про Прометея.

Окрім проблеми наявності архетипу в міфі, дослідники розглядають також питання цінності міфотворчості для суспільства.

Наприклад, Р. Барт вважає цей соціокультурний феномен негативним атрибутом буржуазного суспільства, кінцеве завдання якого, «зробити світ нерухомим; міф має вселяти й зображати такий світовий економічний порядок, де раз і назавжди встановлена ієрархія володінь» [1, 319]. На наш погляд, об'єктивнішою є позиція К. Флада, який зазначає, що «в міфотворчості немає нічого екстраординарного і нічого поганого. Міфотворчість – це абсолютно нормальний спосіб зробити політичні події зрозумілими у світлі ідеологічних вірувань» [15, 241]. Водночас соціальна міфотворчість може мати й негативні наслідки, про які згадує Г. Осіпов, говорячи про те, що «воно “роззброює” людей, породжує нові ілюзії, очікування нового дива» і несе з собою соціальну пасивність «замість підвищеної активності, такої необхідної в період великомасштабних реформ, неминуче закладає “міну” нового розчарування» [10, 9–10]. Проте, на думку А. Кольєва, за допомогою міфотворчості може бути сформований «великий національний проект», здатний вивести посттоталітарне суспільство з нинішньої кризи [5, 5]. Очевидно, суть питання полягає в тому, яка мета переслідується – благо всього соціуму або ж окремої соціальної групи.

У зв'язку з цим в умовах постіндустріального суспільства набуває особливої актуальності вивчення інформаційного впливу як одного з основних елементів соціальної міфотворчості.

У нашому дослідженні ми розглядаємо інформаційний вплив як дію за допомогою інформації, спрямовану на індивідуальну або суспільну свідомість з метою трансформації поведінкових стереотипів. Таким чином, зокрема, може здійснюватися й формування громадської думки в окремо взятій країні або регіоні світу. Якщо враховувати охоплення аудиторії й ефективність латентної дії на різні соціальні групи населення, найбільш дієвими формами інформаційного впливу є дистанційні, які здійснюються за допомогою засобів масової інформації.

Згідно з поширеними у сучасному суспільстві уявленнями, серед дистанційних форм впливу перше місце належить телебаченню.

Порівняно з іншими ЗМІ воно обслуговує найбільшу кількість користувачів інформації. Завдяки використанню аудіовізуальних каналів комунікації телебачення завдає величезного психологічного впливу на індивіда (зокрема, як споживача різної рекламної продукції у відкритій і завуальованій формі). Ідеться, зокрема, про «парасоціальну» якість телебачення, яка, на думку І. Панаріна, допомагає створювати ілюзію «присутності» і тим самим формує ставлення до цього виду ЗМІ, як до найбільш достовірного джерела інформації [11, 237]. Цьому також сприяє комплексний підхід до формування телевізійного віщання. Наприклад, напередодні будь-якої важливої політичної або культурної події можуть бути заздалегідь підготовлені інформаційно-аналітичні передачі зі спеціально підібраними учасниками, проведені опитування населення з відбором респондентів, чий вислови збігаються з думками авторів проекту, зроблені корективи виходу до ефіру розважальних програм, трансляції футбольних матчів тощо. У результаті такого підходу, як мінімум, можна добитися підвищеної уваги до майбутньої події або зробити так, щоб вона пройшла практично непоміченою й тим самим не відклалася у свідомості аудиторії.

До недавнього часу пальму першості з телебаченням ділило радіо, проте сьогодні у зв'язку з вищеназваними причинами воно не витримує конкуренції в prime time. Унаслідок цього радіо «видавлено» у сферу обслуговування інформаційних потреб тих членів суспільства, які з деяких причин позбавлені доступу до телевізійної продукції.

Газети й журнали найчастіше розраховані на певну групу споживачів інформації. Хоча в кількісному відношенні згадану групу не можна порівнювати з телеаудиторією, довіра до отримуваної через цей канал інформації перебуває на однаковому з телебаченням рівні, у зв'язку з чим інтенсивно використовується для просування соціальних міфів.

«Наймолодшим» і таким, що найінтенсивніше розвивається, видом ЗМІ є Інтернет. «Для того щоб охопити 50-мільйонну аудиторію, радіо потрібно було 38 років, телебаченню – 13 років, Інтернету – лише чотири роки. З 1998 р. кількість інтернет-користувачів збільшилася в 10 разів. Значно розширилася сфера використання Інтернету, який перетворився з науково-дослідницького на “публічний ресурс глобального масштабу”. Інтернет не лише став популярною площадкою для дебатів з політичних, соціальних питань та проблем суспільного розвитку, але й одним із найбільш розповсюджених засобів зв'язку, у тому числі для державних та комерційних структур» [12, 8].

З виникненням Інтернету з'являються нові методи ІВ, орієнтовані саме на цю технологію. Водночас стихійне розповсюдження інформації в Інтернеті підриває монополію глобальних ЗМІ на управління політичною поведінкою громадян, робить неможливою організацію блокування (замовчування) небажаної інформації. Уже втрачає актуальність відома аксиоматична приказка журналістів: «Якщо подію не показало CNN, то її не було». Відтепер про цю подію напишуть у своїх блогах інтернет-користувачі, знімуть її на фото- та відеокамери, відразу розмістять цю інформацію в Інтернеті і вона «буде» – незважаючи на мовчання CNN.

Усі вищеперераховані форми дистанційного впливу в нашій роботі були подані в певній опозиції одна до одної, проте необхідно враховувати, що сьогодні вони використовуються найчастіше комплексно. Медіа-холдинги включають, як правило, телерадіокомпанію, один або декілька друкарських ЗМІ й інтернет-ресурси. У підсумку створюється могутній інструмент інформаційного впливу, який у результаті впровадження в соціальну реальність відповідних міфів може формувати стереотипи сприйняття різних прошарків соціуму й таким чином формувати суспільну свідомість. При цьому значну роль відіграє початкова спрямованість; основна, часто прихована, мета міфів, що створюються й тиражуються, може як позитивно, так і негативно впливати на інформаційну безпеку суспільства та його подальшу долю в цілому.

Список використаної літератури

1. *Барт, Р.* Мифологии [Текст] / Р. Барт. – М. : Академический Проект, 2008. – 351 с.
2. *Даниленко, Ю. В.* Соціальна міфілогія як соціокультурний феномен (філософський аналіз) [Текст] : автореф. канд. дис. / Ю. Даниленко. – К., 2008. – 17 с.
3. *Зубрицька, Л. Й.* Міф як феномен сучасної політики [Текст] : канд. дис. / Л. Й. Зубрицька. – К., 2005. – 180 с.
4. *Кэмпбелл, Дж.* Герой с тысячью лицами [Текст] / Дж. Кэмпбелл. – К. : София, 1997. – 336 с.
5. *Кольев, А. Н.* Политическая мифология: Реализация социального опыта [Текст] / А. Н. Кольев. – М. : Логос, 2003. – 384 с.
6. *Леви-Строс, К.* Структурная антропология [Текст] / К. Леви-Строс. – М. : Главная редакция восточной литературы, 1985. – 535 с.
7. *Лосев, А. Ф.* Философия. Мифология. Культура. (Диалектика мифа) [Текст] / А. Лосев. – М. : Издательство политической литературы, 1991. – 526 с.

8. *Малиновский, Б.* Магия, наука и религия [Текст] : [пер. с англ.] / Б. Малиновский. – М. : Рефл – бук, 1998. – 304 с.
9. *Мамардашвили, М., Пятигорский, А.* Символ и сознание [Текст] / М. Мамардашвили. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 224 с.
10. *Осипов, Г. В.* Социальное мифотворчество и социальная практика [Текст] / Г. Осипов. – М. : Норма, 2000. – 543 с.
11. *Панарин, И. Н.* Технология информационных войн [Текст] / И. Панарин. – М. : КСП+, 2003. – 320 с.
12. *Пантелеев, В. В.* Міжнародна масова комунікація в мережі інтернет [Текст] / В. В. Пантелеев : текст виступу на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми політичного менеджменту», жовтень 2008 р., м. Київ.
13. *Полисаев, О. П.* Архітектоніка сучасного міфу [Текст] : моногр. / О. Полисаев. – Т. : Астон, 2008. – 336 с.
14. *Ранк, О.* Миф о рождении героя [Текст] / О. Ранк. – М. : Рефл – бук; К. : Ваклер, 1997. – 249 с.
15. *Флад, К.* Политический миф. Теоретическое исследование [Текст] / К. Флад ; пер. с англ. А. Георгиева. – М. : Прогресс – Традиция, 2004. – 264 с.
16. *Элиаде, М.* Аспекты мифа [Текст] : [пер. с франц.] / М. Элиаде. – М. : Академический проект, Парадигма 2005. – 222 с.
17. *Юнг, К.* О современных мифах [Текст] / К. Юнг. – М. : Практика, 1994. – 252 с.

Специфіка використання матеріалів економічної преси в контексті вивчення механізмів забезпечення стабільного економічного розвитку

У статті йдеться про значення економічної преси в політичному і фінансовому житті держави. Розкриті поняття «економічна преса» і «ділова преса». Наведені основні завдання і функції ділової преси. Проаналізована сучасна ділова періодика України.

Світ переживає безпрецедентну за масштабом та глибиною фінансово-економічну кризу. Сьогодні банкрутують не тільки окремі банки чи компанії. Під питанням – самі основи міжнародного економічного розвитку.

Наслідки цієї кризи вже відчуває на собі практично кожний громадянин України. Тому стає очевидним, що найбільш актуальними сьогодні є саме економічні питання: що відбувається на світових ринках? Що буде з грошима? У якій валюті тримати гроші? Куди вкладати? Чому нафта стала дешевшати? Чому зросли ставки по кредитах? тощо.

Преса традиційно виступала і виступає одним із універсальних і доступних джерел отримання практично будь-якої інформації. Задовольнити інформаційні потреби у сфері економіки та бізнесу має економічна преса.

Нині поняття «економічна преса» практично не використовується. Більш популярним є поняття «ділові періодичні видання (преса)».

Ділова преса розглядається як періодичні видання, зорієнтовані, перш за все, на інформаційне обслуговування ринкових (товарно-грошових) відносин у суспільстві.

Зрозуміло, що на сучасному етапі ділова преса покликана виконувати не тільки роль інформатора. Вона повинна також впливати на розвиток процесів у галузі бізнесу й економіки та регулювати суспільну думку щодо них. Тобто ділова преса має бути системоутворюючим чинником національного інформаційного ринку у сфері економіки і бізнесу.

Відповідно до цього загальними завданнями, що стоять перед діловими ЗМІ, є:

- збалансованість економічних інтересів різних суспільних груп;
- формування ринкової свідомості;
- пропаганда цивілізованої підприємницької етики.

У свою чергу основними функціями ділової преси є:

- аналіз найважливіших економічних подій у країні та за її межами, їх вплив на політичне та суспільне життя;
- аналіз соціальних проблем, пов'язаних зі змінами у сфері економіки;
- допомога у налагодженні зв'язків із партнером;
- поширення ділового досвіду;
- забезпечення аудиторії нормативною інформацією (законопроекти, укази);

- вплив на органи влади й управління з метою прийняття рішень;
- формування суспільної думки, поглядів читачів [2].

Відомо, що мас-медіа здійснює два різні типи впливу:

- соціальний (не повинен бути предметом продажу);
- комерційний (який продається через рекламу).

Класична схема для ЗМІ: якісна журналістика збільшує соціальну впливовість, що залучає більше читачів (глядачів) і/або збільшує довіру, а це, у свою чергу, залучає рекламодавців.

В Україні ця модель наразі руйнується. Нині спостерігається ситуація, коли масова свідомість майже сягнула порогу насичення інформаційними подразниками і, замість очікуваного політиками суспільного сомнамбулізму, маємо або гострий реактивний психоз (фізичну агресію, бунт), або каталепсію (воскову безвольну податливість) [3].

Проте не можна випускати з уваги того, що ЗМІ також формують смаки людей. А смаками (як і думками) легко маніпулювати. Більшість людей нині вважає, що подія відбулася, якщо про неї повідомили ЗМІ. Тобто завдяки ЗМІ будь-які події набувають статусу реальності.

Наприклад, 6 жовтня британська газета Independent повідомила, що країни Перської затоки за підтримки Китаю, Росії, Японії та Франції планують відмовитися при торгівлі нафтою від розрахунків у доларах і перейти до кошика, що включає в себе ієну, євро, юань, золото і нову єдину валюту країн затоки [4]. На тлі опублікованої британською газетою інформації курс долара США щодо євро і японської ієни впав до річного мінімуму.

Так, на торгах 6 жовтня вдень курс долара щодо ієни впав до рекордно низької позначки в 87,11 ієни, а курс євро стосовно долара перевищив, у свою чергу, дворічний максимум у 1,4842 дол.

Як повідомляє агентство AP, причиною масового бажання гравців позбутися американської валюти стала саме опублікована стаття в Independent.

Водночас глава Центробанку Саудівської Аравії Аль-Джасер заявив, що повідомлення Independent є «абсолютно некоректним» і «абсолютно

нічого подібного» не обговорювалося Саудівською Аравією з іншими країнами.

У свою чергу, курс долара США щодо євро зріс на коментарях Аль-Джасера до 1,4725 дол./євро.

В Україні тему світової фінансової кризи висвітлює як громадсько-політична, так і ділова преса. Нині тільки лінійний не коментує цю проблему, вважаючи себе фахівцем з макроекономіки. Причому ці коментарі досить часто мають негативний характер, іноді використовуються «замовні» матеріали.

Громадсько-політична преса, як правило, виконує лише інформативні функції. Аналітичних матеріалів, коментарів фахівців, яким довіряють, практично немає.

Ділова преса подає більш глибоке розуміння і висвітлення цієї проблеми. Вона намагається проаналізувати глобальні тенденції й оцінити рівень загрози, запрошуючи до цього відомих фахівців і експертів. Спеціалізовані ділові видання подають інформацію з професійної точки зору, допомагаючи бізнесу орієнтуватися в сьогоденній ситуації.

Цікавою є думка головного редактора The Financial Times у США Х. Фріланд щодо ролі преси в подоланні світової фінансової кризи, а також окремих питань роботи медіа. 18 березня 2009 р. в Міжнародному інституті менеджменту в Києві пройшла її відкрита лекція.

За словами Х. Фріланд, «очікування відіграють дуже велику роль під час кризи. Хоч нині стало дуже популярним і серед урядовців, і серед бізнесменів звинувачувати пресу в економічній кризі: мовляв, журналісти нічого путнього не роблять, погана преса весь час друкує погані новини про економічну ситуацію, а от якби вони щось прекрасне надрукували – усі би побігли одразу в крамниці й купували собі нові хати, й усе було б прекрасно».

Х. Фріланд зазначила, що нині в Америці журналісти усвідомлюють, якою важливою стала їхня робота, спрямована на з'ясування причини економічної кризи та як на неї щодня реагують на фінансових ринках. На її думку, для фінансового журналіста цей період має значно більше значення, ніж довгі роки, коли нічого надзвичайного не відбувається.

Очевидно, що медіа є частиною економіки країни, тому їй теж складно переживати кризу. Але єдине, що для ділової преси є плюсом від кризи: у них з'явилося більше читачів. Є гострий суспільний інтерес не тільки до політичних, але й фінансових новин.

Не можна не погодитися з думкою, що робота журналістів полягає в тому, щоб найоб'єктивніше висвітлити події, а також з тим, що журналісти не повинні писати, наприклад, що такий-то банк наступного

тижня може збанкрутувати. Їхня робота – писати, що відбувається, на базі фактів і цитат. Те, що є суспільний інтерес до фінансових новин, підтверджує інформація Print Media Index (PMI) Regions 2009/1, згідно з якою піврічна аудиторія одного номера «Бізнеса» становила 468 осіб з 10 тис. опитаних респондентів, «Контрактів» – 273, видань «Деловая столица» – 321, «Експерт України» – 96 і «Компаньон» – 196 осіб [5].

Це підтверджують і дані соціологічної служби медіа-групи «Прес-ЦЕНТР», яка посилається на дослідження TNS Ukraine. Якщо порівняти кількість аудиторії громадсько-політичних видань з кількістю аудиторії щоденної ділової преси, то остання значно збільшилася. Зокрема, аудиторія «Коммерсанта» зросла на 14 %, «Экономических известий» на 9 %, газети «Дело» на 1 % (табл. 1).

Слід зазначити, що сьогодні ділова преса України представлена таким чином:

- ділові консультативні періодичні видання;
- газети (періодика) оголошень;
- спеціалізовані ділові оглядово-аналітичні періодичні видання;
- універсальні оглядово-аналітичні ділові тижневики;
- щоденні ділові газети [7].

Більшість універсальних оглядово-аналітичних ділових тижневиків («Бізнес», «Інвестгазета», «Контракти», «Експерт України») у своїй контент-політиці роблять ставку, в основному, на глибину аналізу порівняно обмеженого кола проблем. Наприклад, у товарному портфелі інформаційної групи «Експерт Україна» два видання – однойменний діловий журнал і глянсовий «Вещь», які розраховані на найбільш забезпечений прошарок середнього класу.

За словами гендиректора ТОВ «Експерт Україна» І. Андрющенко, вони свідомо орієнтують свої продукти на одну аудиторію. Їхні читачі – лідери професійних і соціальних груп, яких, з одного боку, цікавить економічна та політична аналітика, а з іншого – категорія «спосіб життя», закладена в основу концепції «розумного глянцю» [8].

Ділові консультативні періодичні видання («Бухгалтерія» холдингу «Бліц-Інформ», «Дебет-Кредит» ВД «Галицькі контракти» тощо) відображають процедурні та декларативні знання.

Газети оголошень («Avizo», «Експрес об'ява» тощо) обслуговуючи насамперед дрібний та середній бізнес, допомагають ефективному обігу товарів і послуг в економіці.

Спеціалізовані ділові оглядово-аналітичні періодичні видання («Газ@Нафта», «МеталлоБаза», «Агро перспектива», тижневики «Термінал» тощо) призначені для читачів конкретної вузької спеціалізації.

Щоденні ділові газети («Экономические известия», «Дело», «Коммерсант Украины» тощо) призначені для подачі оперативної щоденної ділової інформації.

На думку деяких фахівців, зокрема генерального директора видавництва «Економіка» І. Ляшенка, «у недалекому майбутньому словосполучення “ділова преса” залишиться в історії. Межі цього сегмента розвиваються. В Україні, з одного боку, з'являється все більше професійних спеціалізованих видань, з іншого – активно розвиваються щоденні газети, які оперативно інформують про всі важливі події економічного та політичного життя країни. Перші перевершують звичні ділові тижневики глибиною та докладністю висвітлення тем, другі – оперативністю подачі інформації» [8].

Відомий медіа-консультант М. Вейсберг також вважає, що великі власники і менеджери дедалі більше відмовлятимуться від ділової преси. На його думку, «українська ділова преса втратила контакт з читачем, вона не знає, хто її купує. Цей контакт потрібно відновити. Десять років тому все було зрозуміло. Зараз люди змінилися, аудиторія розшарувалася. Ділові видання читають студенти економічних ВНЗ, менеджери середньої ланки, топи і власники бізнесу. Запити й очікування цих людей від преси категорично різняться. Задовольнити їх усіх – надскладне завдання. Гадаю, що видання впадуть у крайнощі, намагаючись зрозуміти запити аудиторії, яка тим часом знову зміниться. Щоденні ділові газети (“КоммерсантЪ”, “Дело” і, напевне, “Экономические известия”) набиратимуть сили, витісняючи тижневики з площини новин» [8].

Вочевидь, що розвиток ділової преси полягає в освоєнні нових інформаційних сфер. Будь-яке видання буде успішним, якщо правильно знайде свою цільову аудиторію і дасть їй те, що дійсно її цікавить.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія Українознавства [Текст]. – Т. 2. – Львів : НТШ, 1993. – С. 401-800.
2. Мальцева, В. Економічна проблематика на сторінках преси ФРН (1996–2001 рр). [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / В. Мальцева // Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2004. – 163 с.
3. Покальчук, О. Закличні звуки срібних труб, або Українські ЗМІ під час кризи [Текст] / О. Покальчук // Дзеркало тижня. – 2009. – № 9 (737). – 14–20 березня.
4. The demise of the dollar [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.independent.co.uk/news/business/news/the-demise-of-the-dollar-1798175.html>.

5. Опитування: Нова хвиля [Текст] // Український тиждень. – 2009. – № 18. – С. 8–9.

6. Щоденна ділова преса збільшила свою аудиторію [Електронний ресурс]. – / Режим доступу: <http://mediabusiness.com.ua/content/view/14971/51/lang,ru>, вільний. Заголовок з екрана.

7. *Кулицький, С.* Про сегментацію ринку ділових періодичних видань в Україні [Текст] / С. Кулицький // Маркетинг в Україні. – 2009. – № 3. – С. 60–64.

8. *Бондарс, М.* Криза конкурентного віку [Текст] : Спеціальний огляд / М. Бондарс // Контракти. – 2006. – № 11. – С. 22–32.

Організація баз даних для комплексної автоматизованої обробки інформації в інформаційно-аналітичних підрозділах бібліотек

У статті розглядається питання розробки та ефективної організації баз даних у контексті їх використання в інформаційно-аналітичних підрозділах бібліотек. Наводяться основні вимоги до створення ефективної інформаційної бази даних, розглядаються питання проектування інформаційних систем баз даних. Як приклад системи бази даних розглядається розроблена у Службі інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) автоматична система для збереження, редагування та пошуку спеціалізованої інформації.

Для забезпечення сучасних потреб бібліотек при формуванні інформаційного простору необхідна наявність комплексної автоматизації технологічних процесів, еволюції послуг та перетворень в усіх сферах діяльності бібліотек: ведення каталогів, обробки надходжень, реєстрації читачів, довідково-бібліографічної роботи та ін. У роботі інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек головну роль відіграють засоби для пошуку, обробки та збереження інформації, що сьогодні, в умовах глобальної комп'ютеризації суспільства, мають на меті автоматизувати всі процеси виробництва інформаційно-аналітичних продуктів.

Комплексна автоматизована обробка інформації забезпечує об'єднання в єдиний комплекс усіх технічних засобів, новітніх технологій, методологій і різноманітних процедур щодо обробки інформації. Реалізація комплексної автоматизованої обробки інформації є метою при створенні та організації систем баз даних. Завдяки широкому спектру вбудованих засобів та набору операцій, що можуть використовувати дані системи при обробці, пошуку та збереженні інформації, їх упровадження у процеси роботи організації є неза-мінним та необхідним.

Система баз даних – це комп'ютеризована система збереження однотипових записів. Саму ж базу даних можна розглядати як аналог електронної картотеки, тобто сховище або контейнер для деякого набору файлів даних, які занесені в комп'ютер. Користувачам цієї системи

надається можливість виконувати (або передавати системі запити на виконання) множини різних операцій над такими файлами, наприклад:

- додавати нові порожні файли у базу даних;
- включати нові дані в існуючі файли;
- одержувати дані з існуючих файлів;
- видаляти дані з існуючих файлів;
- змінювати дані в існуючих файлах;
- видаляти файли з бази даних.

Інформаційні бази даних організації включають увесь комплекс статистичних показників, які характеризують діяльність організації в цілому і її підрозділів, а також фактологічний матеріал про всі фактори, які впливають на стан і тенденції розвитку організації. Так, у роботі підрозділів бібліотек, пов'язаних із випуском інформаційно-аналітичних продуктів, інформацією для занесення в базу даних можуть бути дані про відділи підрозділу, показники кількості опублікованих статей та іншої аналітичної продукції у відділах підрозділу, кількість замовників, з якими співпрацює підрозділ, до того ж вказується статистика ресурсів, що використовується, інформація про співробітників, що задіяні у роботі над певним проектом, та ін.

Між фізичною базою даних (тобто даними, що реально зберігаються у комп'ютері) та користувачами системи існує рівень програмного забезпечення, який можна називати по-різному: диспетчер бази даних (database manager), сервер бази даних (database server) або система управління базами даних, СУБД (DataBase Management System – DBMS). Усі запити користувачів на одержання доступу до бази даних обробляються СУБД. Усі засоби додавання файлів (або таблиць), вибірки і оновлення даних у цих файлах або таблицях також надає СУБД. Основне завдання СУБД – надати користувачу бази даних можливість працювати з нею, не заглиблюючись в усі деталі роботи на рівні апаратного забезпечення. Тобто СУБД дає змогу кінцевому користувачу розглядати базу даних як об'єкт більш високого рівня порівняно з апаратним забезпеченням, а також надає в його розпорядження набір операцій, що виражаються в термінах мови високого рівня (наприклад, набір операцій, які можна виконувати за допомогою мови SQL).

Системи баз даних володіють характерними перевагами відносно організованої іншим чином інформації:

- для баз даних характерним є однократне введення та багатократне використання інформації, введена інформація застосовується для вирішення багатьох проблем, забезпечується її багаточільове і сумісне використання;

– бази даних існують незалежно від конкретних прикладних програм, що забезпечує уніфікацію засобів організації даних і незалежність прикладних програм від організації даних;

– базам даних властива структурованість, що відображає певну предметну область;

– бази даних дають змогу встановити мінімально необхідний рівень надлишковості даних (тобто дані не дублюються при їх використанні різними користувачами);

– у базі даних забезпечується дотримання стандартів подання даних, що спрощує їх створення та обслуговування;

– у базах даних забезпечується централізоване управління інформаційними ресурсами, синхронна підтримка даних для всіх додатків, включаючи мови запитів і засоби захисту.

Інформаційна база даних має відповідати таким вимогам:

– структура бази даних має допускати легке розбиття її на складові частини, які розміщуються в окремих вузлах мережі, забезпечувати простоту доступу до будь-якої підбази, захист від несанкціонованого доступу до тих чи інших даних і високу продуктивність у роботі з даними;

– структура інформаційної бази має забезпечувати адекватність змісту зовнішньої (документальної) і внутрішньої (комп'ютерної) форми збереження інформації про об'єкти чи процеси, з якими працює виконавець;

– структура інформаційної бази і схема її розподілення по вузлах локальної обчислювальної мережі має забезпечувати можливість єдиного або одночасного процесу корегування декількох однакових баз даних, що зберігаються у різних вузлах;

– структура інформаційної бази має бути мінімально надлишковою і одночасно зручною для архівування даних.

У теорії проектування інформаційних систем предметну область розглядають у вигляді трьох подань:

– подання предметної області у тому вигляді, як вона реально існує;

– як її сприймає розробник бази даних;

– як вона може бути описана за допомогою символів.

У зв'язку з цим при формуванні архітектури системи бази даних виділяють три рівні:

– *зовнішній рівень (рівень користувача, логічний)*. Він пов'язаний зі способами подання даних для окремих користувачів;

– *внутрішній рівень (фізичний)*. Цей рівень пов'язаний зі способами збереження інформації на фізичних пристроях;

– *концептуальний рівень* є проміжним рівнем між двома першими.

На зовнішньому рівні база даних подається у такому вигляді, у якому її бачить певний користувач. Наприклад, користувач із відділу кадрів може розглядати базу даних як набір записів з інформацією про відділи та співробітників і нічого не знати про записи з інформацією про замовників продукції, що випускається відділами.

У кожного користувача є своя власна мова для роботи із СУБД:

– для прикладного програміста це або одна із відомих мов програмування (наприклад, PL/I, C++ або Java), або спеціальна мова, що використовується в цій системі;

– для кінцевого користувача це або спеціальна мова запитів, або мова спеціального призначення, яка може базуватися на використанні форм та меню, розроблена спеціально з урахуванням вимог користувача.

Мовою, що підтримується практично всіма існуючими сьогодні системами баз даних, є SQL.

Внутрішнє подання бази даних – це подання на низькому рівні всієї бази даних як бази, яка складається з деякої множини екземплярів кожного з існуючих типів внутрішніх записів (записів, що зберігаються). Тобто внутрішнє подання припускає наявність нескінченного лінійного адресного простору. Особливості методів відображення цього простору на фізичні пристрої збереження значною мірою залежать від операційної системи, що використовується.

Концептуальне подання – це подання даних у тому вигляді, якими вони є насправді, а не в тому, якими їх має розглядати користувач у рамках, наприклад, певної мови або апаратного забезпечення, що використовується. Концептуальне подання складається з деякої множини екземплярів кожного з існуючих типів концептуальних записів. Наприклад, воно може складатися з набору екземплярів записів, які містять інформацію про відділи, наборів екземплярів записів, які містять інформацію про замовників, набору екземплярів записів, які містять інформацію про інформаційно-аналітичні продукти, що випускаються, тощо. На концептуальному рівні будується модель предметної області з використанням концептуальної схеми, що в свою чергу використовує концептуальну мову визначення даних. Широко розповсюдженою моделлю концептуального рівня є модель «сутність – зв'язок» або ER-модель (Entity Relationship Model).

При побудові моделі предметної області визначається форма подання інформації. Якісне управління процесами опрацювання електронних документів неможливе без детальної інформації про них. Дані про документи описують різні елементи – як прості, так і складні.

Кожний елемент (об'єкт, явище чи процес) має певні властивості (атрибути). Наприклад, документ описується обсягом, датою створення, має назву, тематику та автора. Відомості можуть бути різних рівнів та мати складну ієрархічну структуру. Дані про автора можуть включати його ім'я та адресу, список його публікацій тощо. У свою чергу деякі властивості можуть становити окремий елемент інформації зі складною внутрішньою структурою. Окремі елементи інформації, які мають власну структуру та властивості, є сутностями, а їх властивості – атрибутами.

Зв'язки між об'єктами в моделі «сутність – зв'язок» можуть мати тип «один до одного», «один до багатьох» або «багато до багатьох».

Охарактеризуємо основні етапи, на які розбивається процес проектування бази даних інформаційної системи.

Концептуальне проектування – збір, аналіз та редагування вимог до даних. Для цього проводиться:

- дослідження предметної області, вивчення її інформаційної структури;

- виявлення всіх фрагментів, кожний з яких характеризується поданням користувача, інформаційними об'єктами та зв'язками між ними, процесами над інформаційними об'єктами;

- моделювання та інтеграція всіх подань.

По завершенню цього етапу будується концептуальна модель, інваріантна структурі бази даних. Часто вона подається у вигляді ER-моделі.

Логічне проектування – перетворення вимог до даних у структури даних. На виході формується СУБД-орієнтована структура бази даних та специфікації прикладних програм. На цьому етапі часто моделюють бази даних, орієнтованих на застосування до різних СУБД, та проводять порівняльний аналіз моделей.

Фізичне проектування – визначення особливостей збереження даних, методів доступу і т. д.

Відмінність рівнів подання даних на кожному етапі проектування (табл. 1):

Відмінність рівнів подання даних на кожному етапі проектування

Концептуальний рівень: – сутності – атрибути – зв'язки	Подання даних для аналітика
Логічний рівень: – записи – елементи даних – зв'язки між записами	Подання даних для програміста
Фізичний рівень: – групування даних – індекси – методи доступу	Подання даних для адміністратора

Основним призначенням систем баз даних є підтримка розробки та виконання додатків баз даних. Тому на високому рівні систему баз даних можна розглядати як систему, яка складається з двох частин – сервера та клієнта.

Сервер – це сама СУБД. Він підтримує всі основні функції СУБД: визначення даних, маніпулювання даними, захист даних, підтримка цілісності тощо. Зокрема, він надає повну підтримку зовнішньому, внутрішньому та концептуальному рівням.

Клієнти – це різні додатки, які виконуються за допомогою СУБД. Такими є як додатки, написані користувачами, так і вбудовані додатки, що надаються постачальниками СУБД.

У зв'язку з поділом системи на ці дві частини з'являється можливість організувати їх роботу на різних комп'ютерах. Тому існує можливість організації розподіленої обробки даних. Розподілена обробка припускає, що окремі комп'ютери можуть бути поєднані деякою комунікаційною мережею так, щоб виконання одного завдання обробки даних можна було розподілити на декілька комп'ютерів цієї мережі.

Прикладом системи бази даних для обробки, збереження та пошуку інформації може слугувати розроблена у Службі інформаційно-аналітичного забезпечення автоматична система для збереження, редагування та пошуку інформації про персоналії – політтехнологів, які відслідковували певні політичні процеси в Україні, та партії, які брали

участь у певних подіях в Україні. Так, інформація відбиралася з різних інформаційних ресурсів протягом тривалого періоду у відділі СІАЗ та зберігалася у мережі. У процесі розробки цієї автоматичної системи була спроектована база даних та сформована концептуальна модель, що включала такі інформаційні об'єкти (множини однотипних сутностей): персону (політехнолог), стаття, тема (подія, політичний процес), партія. Для кожного інформаційного об'єкта були виділені його атрибути та встановлені зв'язки з іншими об'єктами. Розроблена система базувалася на архітектурі «клієнт – сервер», де програма-клієнт давала змогу вводити нові файли, які містили інформацію про персоналії та партії, що зберігалися в окремому каталозі в мережі, а програма-сервер давала можливість автоматично включати нові файли у базу даних, вилучати існуючі, редагувати записи, занесені у базу даних, та здійснювати пошук у базі за допомогою вбудованих у систему засобів: форм та меню, що дають змогу сформуванню SQL-запит, без знання без посередньо SQL, спеціальних програмних модулів, що реалізують пошук документа за ключовими словами та пошук у документі відповідного фрагмента. Розроблена система дає можливість реалізувати розподілену роботу над проектом: введення нової інформації у систему виконується за допомогою програми-клієнта та може здійснюватися на декількох комп'ютерах декількома працівниками, а безпосереднє наповнення бази даних цією інформацією здійснюється програмою-сервером, що знаходиться на окремій машині.

У такій системі реалізована можливість сортування записів, передбачено захист інформації від несанкціонованого доступу (включення, вилучення та модифікація даних у базі здійснює програма-сервер, до якої має доступ лише адміністратор бази даних) та забезпечується цілісність даних, що контролюється автоматичною перевіркою даних при їх включенні та вилученні із бази.

Список використаної літератури

1. *Дейт, К. Дж.* Введение в системы баз данных [Текст] / К. Дж. Дейт. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 1328 с.
2. *Конноли, Т., Бегг, К., Страчан А.* Базы данных: проектирование, реализация и сопровождение. Теория и практика [Текст] / Т. Конноли, К. Бегг, А. Страчан. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. – 1120 с.
3. *Системы управления базами данных и базами знаний* [Текст] / под ред. А. Н. Наумова. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 352 с.
4. *Тиори, Т., Фрай, Дж.* Проектирование структур баз данных [Текст] : в 2 т. / Т. Тиори, Дж. Фрай. – М. : Мир, 1985. – Т. 1. – 280 с.

Міжнародний досвід упровадження електронного уряду як ефективного механізму вдосконалення інформаційно-комунікаційних потреб населення

У статті розглядається роль упровадження електронного урядування та вплив на підвищення ефективності діяльності державних органів влади, підвищення якості послуг, що надаються цими структурами, етапи реалізації та приклади міжнародного досвіду щодо впровадження найкращих практик технологій електронного уряду.

За минулі десятиріччя накопичено різноманітний міжнародний досвід з проблем упровадження електронного уряду.

Електронний уряд – це концепція здійснення державного управління, властива інформаційному суспільству, та комплексна інформаційно-комп'ютерна система електронного документообігу.

Розробляючи та впроваджуючи національні проекти електронного уряду, багато держав орієнтуються на принципи Декларації «Побудови інформаційного суспільства як глобального завдання нового тисячоліття», суспільства відкритого «для всіх і спрямованого на розвиток, у якому кожний міг би створювати інформацію та знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати окремим особам, громадам і народам можливість повною мірою реалізувати свій потенціал» [7]. Декларація прийнята в Женеві (2003 р.), на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства.

Згідно з визначенням Європейської комісії, електронний уряд – це використання в державних структурах інформаційно-телекомунікаційних технологій для здійснення модернізації структур державного управління, удосконалення міжвідомчого інформаційного забезпечення, формування у держслужбовців навичок, спрямованих на поліпшення функціонування держструктур і підвищення рівня послуг, що ними надаються.

Упровадження електронного уряду як ефективної технології електронного документообігу полегшує спілкування органів влади з бізнес-структурами, громадськими організаціями, громадянами для надання необхідної інформації, адміністративних послуг в оперативному режимі (подання податкових декларацій, голосування, отримання копій різноманітних свідоцтв, сплата комунальних послуг, пошук роботи, реєстрація нових компаній, оновлення ліцензій тощо).

Електронний уряд – це складний комплекс, що базується на новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ), охоплює всі рівні державної законодавчої та виконавчої влади, елементи інфраструктури й забезпечує єдине інформаційне середовище для взаємодії між органами управління державою, громадянами та суб'єктами комерційної діяльності, що реалізується у трьох напрямках взаємодії:

- G2 B/B2 G (держава – бізнес/бізнес – держава);
- G2 G (держава – держава);
- G2 C/C2 G (держава – громадяни/громадяни – держава).

Оскільки впровадження проектів електронного уряду безпосередньо пов'язано з використанням високих інформаційних технологій, актуальність вивчення міжнародного досвіду, питань концепції, етапів реалізації та методичних оцінок, що визначають ефективність державного управління, привертає увагу вчених та дослідників: О. Баранова [3], О. Голобуцького [2], А. Чугунова [10], С. Шляхтіної [4], С. Чубукової та В. Елькіна [1].

Як підкреслює у своїх статтях О. Баранов, необхідною умовою переходу до електронного уряду є широка інформатизація всіх процесів у звичайній діяльності міністерств, відомств, місцевих органів виконавчої влади, причому як внутрішніх, так і зовнішніх [3].

Вивчаючи зарубіжний досвід електронного уряду, С. Чубукова та В. Елькін [1], відзначають, що програми впровадження електронного уряду в багатьох державах насамперед спрямовані на підвищення ефективності діяльності держави загалом.

За визначенням Європейської комісії, основними показниками підвищення ефективності діяльності держорганів та поліпшення якості послуг, що надаються в результаті впровадження технологій електронного уряду, є такі показники:

- зменшення часу обслуговування та економія матеріальних ресурсів;
- розширення набору державних послуг;
- звільнення держслужбовців від виконання рутинної роботи;
- можливість цілодобового отримання адміністративних послуг;
- зниження адміністративних бар'єрів;
- підвищення ефективності діяльності держорганів;
- поліпшення показника задоволеності послугами клієнтів;
- забезпечення вільного доступу громадян до інформації;
- створення єдиного «пункту контакту» громадян з державними структурами;
- відкритість та прозорість діяльності органів влади;

- зменшення корупції в органах влади;
- забезпечення умов для розвитку електронної демократії.

Економія часу досягається завдяки відсутності потреби відвідувати інстанції – будь-яка послуга надається в онлайні. Підвищення якості послуг відбувається за рахунок процесів автоматизації збору, обробки та видачі інформації, а також зміни принципу надання послуг, коли інтереси клієнтів, що оплачують послуги, ставляться вище, ніж відомств.

Ряд досліджень підтверджує, що впровадження електронного уряду може дійсно поліпшити результативність роботи держорганів.

За даними Microsoft Government Leaders Forum, на бюрократичну тяганину в Європі витрачається щорічно 484 млрд дол., а в США – близько 843 млрд [4]. У 2008 р. Білий дім уперше випустив безпаперовий бюджет, так званий e-budget, зберігши при цьому 20 т паперу. Замість паперової версії, на сайті White House (<http://www.whitehouse.gov/omb/budget/Overview>) доступна електронна версія для кожного охочого прочитати. За твердженням фахівців, це дасть змогу заощадити в найближчі п'ять років близько 1 млн дол.

Процес формування та впровадження електронного уряду довгостроковий, складається з кількох етапів, згідно з класифікацією Європейської комісії характеризується послідовністю таких етапів:

- **інформаційний** (означає 20 % веб-присутності) – оперативна присутність уряду переважно складається з офіційного веб-сайту і передбачає розміщення інформації про роботу (законодавчі акти, постанови, розпорядження), невелику взаємодію з громадянами; зв'язку з міністерствами не існує; багато що з інформації не оновлюється;
- **інтерактивний односторонній** (40 %) – уряд забезпечує доступ до інформації, яка легкодоступна (це електронні форми документів, звітів, законів і правил, інформаційні бюлетені, їх можна роздрукувати, але відправити можна тільки традиційним способом, а не через Інтернет);
- **інтерактивний двосторонній** (60 %) – взаємодіючий, на цій стадії уряд надає онлайніві послуги, як, наприклад, завантажувані форми для сплати податку, забезпечується можливість затребувати та одержати інформацію електронною поштою, брати участь в онлайніових форумах;
- **транзакційний** (80 %) – удосконалюється взаємодія «громадянин та уряд». Надається можливість громадянам здійснювати фінансові операції з державними установами (продовження терміну дії ліцензії, подання податкових декларацій, отримання свідоцтва про народження, паспорта, а також інші подібні оперативні послуги на зразок «G2 C/C2 G»);

– **проактивний** (100 %) – уряд надає громадянам і комерційним структурам інтегрованої комплекс державних послуг на основі об'єднаної взаємодіючої міжвідомчої інфраструктури.

Це найвищий рівень оперативного надання інформаційних послуг, який, окрім ступеня проникнення Інтернету в країну, характеризується наявністю таких умов і зв'язків:

- горизонтальні зв'язки (міжвідомча взаємодія інформаційних систем);
- вертикальні зв'язки (між центральними та місцевими органами влади);
- наявність інфраструктури (оперативна сумісність);
- наявність урядових порталів;
- комп'ютерна грамотність держслужбовців;
- партнерство між зацікавленими особами (урядом, приватним сектором, академічними установами, громадськими організаціями та громадянським суспільством).

До того ж цей рівень характеризується вирішенням таких питань, як:

- стандартизація та ідентифікація даних;
- захист інформації;
- забезпечення вільного доступу громадян до інформації;
- зміни в законодавстві.

Найважливішими для цього рівня є принципи відкритості, «єдиного вікна» (Government Gateways), і зворотного зв'язку. На їх основі створюються умови для залучення громадян до електронної участі (e-participation) і двостороннього діалогу, які підтримуються і заохочуються урядом у процесі ухвалення управлінських рішень.

Перші розробки концепції та впровадження електронного уряду були розпочаті та здійснені у США на основі технологій електронної комерції (e-business) та електронної корпорації (e-corporation), використання яких сприяло підвищенню ефективності державного управління [8]. У 1993 р. уряд США створив робочу групу з питань інформаційної інфраструктури і запропонував громадськості доповідь про плани розвитку цієї структури, зробивши її головним пріоритетом своєї політики. Уведений у 2000 році урядовий портал FirstGov (www.firstgov.gov) об'єднав понад 27 млн сторінок інформації, що зберігалися на 20 тис. сайтах уряду США, з метою більш ефективного пошуку інформації та надання послуг відповідно до потреб користувачів. Сайт на сьогодні як такий не існує, але офіційний сайт уряду USA.gov (<http://www.usa.gov>) увібрав у себе всі напрацювання, апробовані на FirstGov [9]. Згідно з прогнозами Forrester Research, кількість американських сімей, що

здійснюють онлайн оплату рахунків, до 2014 р. збільшиться до 63 млн порівняно з 48 млн у 2008 р.

Політика перетворення державного управління у Великобританії окреслена в довгостроковій програмі «“Біла книга” про британський електронний уряд», даючи гарантію створення кращого життя для народу та бізнесу: «Модернізація уряду означає створення впевненості в тому, що як пересічні громадяни, так і підприємці можуть розраховувати на те, що їхні інтереси враховуватимуться у першу чергу. Це означає справжнє партнерство між тими, хто забезпечує служби (постачальники), і тими, хто користується цими службами. Люди стають дедалі нетерплячішими, коли стикаються з бар’єрами на шляху до ефективної і зручної служби, а затримка відбувається через неефективну організацію уряду. Вони (споживачі) не повинні турбуватися про те, яка частина уряду відповідальна за це. Служби та програми повинні бути доведені до людей не тільки результативно та ефективно, але й відповідально та зручно для взаємодії» [12]. Статистичний відділ центрального урядового сайту Directgov (<http://www.direct.gov.uk>), що надає понад 80 % своїх послуг в режимі онлайн, протягом вересня 2009 р. зафіксував наступні показники: відвідування – 12 529 565; унікальних користувачів – 4 011 823; отримання копій – 48 486 974.

Європейські ініціативи означені в програмі «Електронна Європа (1999–2010 рр.)», де основною метою є сприяння зростанню довіри громадян до держави та зміцнення соціального партнерства. Вирішуючи питання надання більш дешевого, швидкого та безпечного доступу до урядових веб-сайтів, Європейська комісія приділяє особливу увагу забезпеченню інформаційних потреб до джерел знань людей з обмеженими можливостями. З цією метою ініційовані проекти «Дизайн для всіх» (Design for All), що об’єднують ряд технологій, включаючи розпізнавання мови та систему Брайля.

Активну участь в аналітичній підтримці, оцінці та визначенні критеріїв оцінки ефективності електронного уряду, виробленні рекомендацій, вивченні позитивного досвіду надає міжнародна Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), до якої входять 30 держав, більшість з яких держави ЄС. У 2001 р. ОЕСР розробила широкомасштабний проект «E-Government», основна мета якого – аналіз можливостей використання новітніх ІКТ у державному управлінні, а також дослідження впливу реформ у сфері електронного управління на підвищення економічного та соціального рівня розвитку держав. Для визначення рівня розвитку (зрілості) електронного уряду

використовується індекс готовності (E-government Readiness Index), що розраховується ООН на підставі розвинутості веб-послуг, телекомунікаційної інфраструктури та ступеня готовності громадян користуватися інформаційними послугами. За даними аналітичного огляду ООН, опублікованого у 2008 р., до топ-10 увійшли країни з високорозвинутою економікою: Швеція, Данія, Норвегія, США, Нідерланди, Республіка Корея, Канада, Австралія, Франція та Великобританія. Україна посіла 41 місце серед 192 країн.

За іншими оцінками, підготовленими дослідниками Університету Васеда (огляд 2009 WASEDA University e-Government Ranking) в координації з міжнародними експертами (Всесвітній банк, Міжнародний союз електрозв'язку, ОЕСР, АТЕС), уперше лідирує Сінгапур, далі США, Швеція, Великобританія, Японія, Корея, Канада, Тайвань, Фінляндія, Італія та Німеччина.

Якщо розглядати етапи впровадження проектів електронного уряду в Сінгапурі, то впродовж минулих десятиріч було реалізовано цілий ряд національних програм: Civil Service Computerisation Programme (1980–1999); e-Government Action Plan (2000–2003); e-Government Action Plan II (2003–2006), з наданням більше ніж 1600 урядових сервісів у режимі онлайн. На даному етапі втілюється проект «iGov2010» (<http://www.igov.gov.sg>), одним з головних завдань якого є підвищення обізнаності всіх категорій громадян у галузі електронного діалогу з урядовими службами, що наближає до виконання офіційно зазначеної сінгапурським урядом мети – «бути провідним е-урядом, щоб краще обслуговувати країну в умовах цифрової економіки» [5].

На сьогодні багато країн активно реалізують проекти електронного уряду «єдиного вікна» (Government Gateways), у деяких державах рівень розвитку не виходить за рамки інтерактивної веб-присутності (урядових порталів), в інших гостро стоїть проблема доступу до телекомунікаційних мереж, включаючи Інтернет.

Вирішення проблем інформаційної нерівності, подолання бар'єрів вільного доступу до інформації (знань), що задовольняють потреби населення в підвищенні інтелектуального, освітнього, загальнокультурного рівня, є надзвичайно важливим критерієм створення умов для заохочення громадян до взаємодії та участі в процесах державотворення.

Зарубіжний досвід свідчить, що досягнення ефективних результатів реформування державних структур стало можливим завдяки використанню інтелектуально-інформаційних ресурсів, які відображають досягнення науки, освіти, культури й інших сфер діяльності

і матеріалізуються в науково-технічній літературі, науково-дослідних розробках, розпорядчих і нормативних документах, інформаційно-аналітичних матеріалах тощо [11], що зберігаються в бібліотеках, а також налагодженню партнерства між владою та інформаційно-аналітичними службами.

Як свідчить практика співробітництва Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) з владними структурами, задоволення потреб у наданні кваліфікованого аналітично-інформаційного матеріалу з різних джерел є інтелектуально-інформаційним ланцюгом між базою знань про оцінку діяльності владних структур різними категоріями громадян та оперативним реагуванням на події, що відбуваються в країні, для прийняття високоефективних управлінських рішень, спрямованих на прискорення процесів упровадження електронного урядування.

Список використаних джерел

1. Чубукова, С., Элькин, В. Основы правовой информатики (юридические и математические вопросы информатики) [Электронный ресурс] / С. Чубукова, В. Элькин. – Режим доступа: <http://www.pravoteka.ru/lib/raznoe/0006/65.html>, свободный. Заглавие с экрана.

2. Голобуцький, О., Шевчук, О. Електронний уряд [Електронний ресурс] / О. Голобуцький, О. Шевчук. – Режим доступа: <http://golob.narod.ru/egov-per.html>, вільний. Заголовок з екрана.

3. Баранов, О. Електронний уряд в Україні? Буде? Коли? [Електронний ресурс] / О. Баранов // Дзеркало тижня. – № 1 (376). – 5–18 січня. – 2002. – Режим доступа: <http://www.dt.ua/3000/3050/33406/>, вільний. Заголовок з екрана.

4. Шляхтина, С. Электронное правительство в цифрах и фактах [Электронный ресурс] / С. Шляхтина. – Режим доступа: <http://www.compress.ru/article.aspx?id=17274&iid=799>, свободный. Заглавие с экрана.

5. Тан, Джеффри, Йонг, Джеймс. Е-Правительство в Азии: обеспечение инноваций в сфере государственных услуг в XXI веке» [Электронный ресурс] / Джеффри Тан, Джеймс Йонг. – Сингапур : Times Editions, 2003. – Режим доступа: <http://www.nit.kz/?mod=chapter&lng=rus&opt=viewdoc&id=18>, свободный. Заглавие с экрана.

6. Станкевич, Л., Новоженина, Н. Электронное правительство: теоретические модели и реальная практика [Электронный ресурс] / Л. Станкевич, Н. Новоженина : материалы VI Всероссийской объединенной конференции «Технологии информационного общества – Интернет

и современное общество», 2003. – Режим доступа: http://www.ict.edu.ru/vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&id_sec=183&id_vconf=31&id_thesis=7002&d=light, свободный. Заглавие с экрана.

7. Декларация принципов «Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетия» [Электронный ресурс]: документ WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R, 12 декаб. 2003 г. – Режим доступа: <http://www.gov.karelia.ru/gov/Leader/Inform/Egov/docs.html#01>, свободный. Заглавие с экрана.

8. Ландэ, Д. E-Government – лозунг или технология? [Электронный ресурс] / Д. Ландэ. – Режим доступа: <http://dwl.visti.net/art/electron/>, свободный. Заглавие с экрана.

9. *Перевозкин, Ю.* Электронное правительство. Часть I: Что, где, почему? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pc.uz/publish/doc/text38817.html>, свободный. Заглавие с экрана.

10. *Чугунов, А.* Электронное правительство: эффективность политики внедрения информационно-коммуникационных технологий в государственном управлении [Электронный ресурс] / А. Чугунов.– Режим доступа: http://www.ict.edu.ru/ft/005716/68362_e2-st18.pdf, свободный. Заглавие с экрана.

11. *Пальчук, В.* . Бібліотека і влада: удосконалення співробітництва [Текст] / В.Пальчук : зб. наук праць Нац. б-ки України ім. В.І.Вернадського. – Вип. 23 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. АБУ. – К., 2009. – С. 289–305.

12. «Белая книга» о британском электронном правительстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nitec.kz/documents/4_belaya_knigaVB.doc, свободный. Заглавие с экрана.

Діяльність інформаційно-аналітичних центрів з дослідження правових процесів на території СНД

Стаття присвячена актуальній тематиці порівняльних досліджень правових процесів у країнах СНД, що проводяться інформаційно-аналітичними центрами, зокрема на базі наукових бібліотек. Розглянуто основні напрями цієї діяльності, а також спектр проблем на шляху реалізації подібних проєктів.

Актуальність вивчення різних процесів і явищ, що відбуваються на теренах СНД, з урахуванням їх урегульованості правом зростає на сучасному етапі розвитку Української держави та суспільства. Звернення до досвіду інших країн обумовлено нагальними потребами складних і суперечливих соціально-економічних та політико-правових процесів в Україні. Для їх належного забезпечення важливим є узагальнення досвіду прийняття правових рішень у різних сферах країнами, які мають схожі темпи розвитку. Дослідження історико-правових процесів у країнах СНД за роки незалежності дають значний матеріал для визначення напрямів удосконалення організації та діяльності сучасних органів влади в Україні.

Питанням порівняльного правознавства приділяє увагу дедалі більше коло вчених в Україні та інших пострадянських державах. Початок одному з основних аспектів порівняльного правознавства – комплексному вивченню правової карти сучасного світу – поклали юридичні праці відомого французького вченого Р. Давида. Систематизації знань у сфері теорії порівняльного правознавства та її подальшій розробці приділяється увага в працях заслуженого діяча науки РФ, доктора юридичних наук Ю. А. Тихомирова. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України з 2001 р. почав реалізацію наукових, науково-організаційних та видавничих програм – розробку й видання серії довідникової і монографічної літератури «Енциклопедія порівняльного правознавства», спеціалізованого журналу «Порівняльно-правові дослідження», проведення міжнародних наукових семінарів «Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку», створення Української асоціації порівняльного правознавства та ін. Проте на сьогодні немає комплексного дослідження, присвяченого порівняльному аналізу процесів становлення національного законодавства в країнах СНД.

Пізнання процесів загальноправового розвитку сьогодні стало глобальним завданням для всіх країн і світової спільноти. Більшість держав підтримують зближення різних правових систем. Зростає інтерес до вивчення й взаємного використання досвіду розвитку національних законодавств, обміну правовою інформацією та науковими ідеями. З кожним роком системи права розвиваються та оптимізуються. Часто переходять в іншу якісну форму. Для того щоб впливати на процес розвитку права, треба досліджувати нові факти, події, взаємозв'язки в суспільному житті. Посилення впливу глобальних тенденцій зумовлює ту обставину, що в сучасних умовах не можна обмежуватися тільки своїм внутрішньодержавним правом, дуже важливо враховувати досвід і практику інших країн. Для України в процесі творення незалежної національної правової системи та її адаптації до соціально-політичних і економічних умов, що постійно оновлюються, принципового значення набуває досвід, накопичений іншими країнами в результаті розв'язання аналогічних завдань. При органах влади та в наукових установах з'являються спеціалізовані підрозділи, які займаються фундаментальними та прикладними порівняльно-правовими дослідженнями. Діяльність у сфері моніторингу різноманітних правових явищ проводять інформаційно-аналітичні центри на базі наукових бібліотек, сприяючи тим самим удосконаленню законодавчої, правозастосовчої діяльності, а також діяльності у сфері правового інформування, інформаційної підтримки бізнесу, підвищення правової культури, а також подолання правового нігілізму.

Основним призначенням діяльності таких інформаційно-аналітичних центрів у сфері дослідження національних правових систем у цілому є вивчення досвіду перенесення на національний ґрунт і застосування на практиці правових рішень у різноманітних галузях при врахуванні на-ціональних особливостей і збереженні правових традицій. Метою такої діяльності є надання інформаційної підтримки при виробленні управлінських рішень органами влади всіх рівнів. Аналізуючи та узагальнюючи досвід правозастосування найбільш близької до України за організацією правової діяльності групи держав, а саме країн СНД, можна визначити оптимальні напрями вдосконалення правової бази на шляху її подальшого розвитку. Вивчення цього питання зумовлено прискореним формуванням в Україні нових галузей та інститутів права і законодавства. Інтенсифікується законотворча діяльність, збільшується кількість ратифікованих Україною міжнародно-правових актів, які входять до системи права України, що спричиняє

необхідність співвідносити своє право та законодавство з міжнародним правом, роль якого неухильно зростає. Відмінності в підходах до формування правової бази, до форм, методів, принципів закріплення конкретних інститутів права можуть спричинити ряд незручностей державам на міжнародному рівні. У цьому контексті дослідження різних систем права дає можливість на науковій основі визначити позиції держав і знайти компромісний варіант. У сучасному світі з його наростаючим взаємозв'язком і взаємозалежністю держав, їх економік, з розширенням відносин і обмінів між ними дедалі більше зростають процеси «правової інтеграції» внаслідок загострення потреби у схожих правових принципах, рішеннях і розширенні поля узгодженого правового розвитку.

Інформаційно-аналітична робота у сфері моніторингу розвитку права в країнах СНД є досить інформаційномісткою. Вона потребує організаційного оформлення і спеціалізації згідно з функціями збору, накопичення, обробки, видачі, аналізу і реалізації інформації на користь підготовки варіантів рішень на різних рівнях. **Результатом такої роботи є виявлення позитивного та негативного правотворчого та правозастосовного досвіду, зокрема, неефективності норм права, що регулюють питання з аналогічних українським проблем.** Країни СНД мають багато спільного в процесі розвитку національного права. При цьому суперечності у формуванні правосвідомості залежно від переважання західних чи східних елементів культури, конфесійної орієнтації та інших історичних чинників простежуються як в українців, так і в багатьох інших народів пострадянського простору. Прояви глобалізації злочинності, зокрема в економічній сфері, схожість злочинних схем, що реалізуються на території СНД, можуть бути зменшені завдяки узагальненню набутого досвіду з даного напрямку. Його використання в науковій, законодавчій та практичній діяльності є дуже актуальним та своєчасним.

Робота в галузі моделювання розвитку правових процесів різною мірою охоплює такі напрями інформаційної діяльності, які умовно можна розділити на системний розгляд предметної галузі досліджень та розробку інтелектуальних експертних оцінок.

У процесі пошуку і дослідження загальних і особливих елементів державного ладу, спільного і відмінного між політико-правовими інститутами, установами та процедурами, їх перевагами і недоліками, умовами, у яких вони проявляють себе, інформаційно-аналітичні центри використовують як первинні джерела інформації, так і власні ноу-хау. Зокрема, впровадження оперативної системи узагаль-

нення нової інформації, що з'являється в глобальному інформаційному просторі; формування аналітичних матеріалів оглядового характеру, що представляють фонди наукових бібліотек з правових питань; аналіз громадської думки стосовно правотворчої діяльності. **У цьому контексті варто відзначити спільну діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ та Департаменту корпоративної безпеки Українського союзу промисловців та підприємців, результатом якої є вироблення таких інформаційних продуктів, як бюлетені правової інформації «Экономическая безопасность в документах стран СНГ», «Мониторинг антикризисного законодательства стран СНГ» та огляд матеріалів ЗМІ «Безпека підприємства».**

Впровадження в практику діяльності інформаційно-аналітичних центрів систем правового моніторингу надає можливість оперативно і достовірно оцінити ступінь впливу дії явищ правового характеру, правових колізій на громадськість, спрогнозувати зміни суспільних настроїв під впливом даних явищ і вжити превентивних заходів з нейтралізації проблем правової психології, тобто сукупності звичок, настроїв, стереотипів поведінки, в яких відображається емоційно-психологічне ставлення соціальних груп, колективів, окремих громадян до права в цілому та окремих його норм, правопорядку, до юридичних установ та їх діяльності. Доцільність діяльності інформаційно-аналітичних центрів у сфері правового моніторингу на базі наукових бібліотек зумовлена наявністю величезної інформаційної бази, акумульованого досвіду правової діяльності, що дає поштовх для апробації нових методів та інструментів аналітичної роботи, що на декілька порядків підвищує ефективність діяльності. Однак існує спектр проблем, що вимагає свого вирішення для створення фундаменту інформаційно-аналітичної роботи в цій сфері. Професійно організована інформаційно-аналітична робота в правовій сфері передбачає, у першу чергу, залучення для системної роботи кваліфікованих спеціалістів, що спеціалізуються не тільки в юриспруденції, а й мають досвід аналітичної роботи, здатність правильно визначити правовий бік суспільно-політичних процесів, мають навички застосування статистичного, структурного методів моделювання правових процесів, методу компаративістики тощо.

Функціонування інформаційно-аналітичних служб напряму пов'язане з оптимізацією структури управління, підтримки цілісності суспільства. Плідна робота інформаційно-аналітичних центрів у сфері правових досліджень дає перспективи для вдосконалення управлінських рішень за рахунок підвищення правової освіченості та

культури. Крім того, інформаційно-аналітичні центри на базі наукових бібліотек, у контексті діяльності щодо дослідження правових систем СНД, а також суспільно-політичних процесів можуть бути інструментом розвитку наукових зв'язків у межах міжнародних досліджень як з академічними вузами та центрами в Україні, так і з подібними організаціями в СНД та Європі. Підсумовуючи, варто наголосити, що використання потужного потенціалу інформаційно-аналітичних центрів на базі наукових бібліотек у сфері дослідження правових процесів створуватиме підґрунтя для розкриття дедалі нових можливостей підтримки рішень на всіх рівнях управління, що, у свою чергу, є визначальним фактором становлення української правової держави.

Список використаної літератури

1. *Вишняков, В. Г., Егизаров, В. А., Королев, Ю. А., Тихомиров, Ю. А., Юмашев, Ю. М.* Право и межгосударственные объединения [Текст] / Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ / за об. ред. В. Г. Вишнякова. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2003. – 575 с.
2. *Оніщенко, Н. М.* Правова система: проблеми теорії [Текст] : монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002;
3. *Оборотов, Ю. Н.* Традиции и новации в правовом развитии [Текст] / Ю. Н. Оборотов – О. : Юрид. л-ра, 2001. – 156 с.
4. *Рабінович, П. М.* Законодавство сучасної України: до характеристики тенденцій розвитку [Текст] / П. М. Рабінович // Вісн. Академії правових наук України. – Х., 1996.
5. *Скаун, О. Ф.* Общее сравнительное правоведение: основные типы (семьи) правовых систем мира [Текст] / О. Ф. Скаун – К. : Ін Юре, 2008.
6. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] : зб. наук. статей / ред. Шемшученко Ю. С., Кресін О. В. ; упоряд. О. В. Кресін, О. М. Редькіна, К. О. Черніченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Таврійський національний ун-т ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – К, 2006. – 426 с.
7. *Тихомиров, Ю. А.* Курс сравнительного правоведения [Текст] / Ю. А. Тихомиров, – М. : Издательство НОРМА, 1996. – 432 с.
8. *Рене, Давид, Камилла, Жоффре-Спинози.* Основные правовые системы современности [Текст] / Д. Рене, Н.-С. Камилла ; пер. с фр. В. А. Туманов. – М. : Международные отношения, 2003. – 399 с.

УДК 027.081 + 02 (476)
Вікторія БОНДАРЕНКО,
провід. бібліограф НБУВ

Технологія створення і специфіка використання інформаційно-аналітичного продукту в контексті запитів сучасних замовників

У статті розглядаються основні напрями і тенденції удосконалення діяльності інформаційно-аналітичних структур бібліотеки в контексті запитів сучасних замовників. Оцінюються особливості, технологія створення та специфіка інформаційно-аналітичного продукту.

Аналізуються особливості розвитку створення сучасного інформаційно-аналітичного продукту.

У процесі глобальної інформатизації та розвитку інформаційно-комунікаційних систем великі масиви інформації потребують якісної обробки. Аналіз інформації, зіставлення різних точок зору інформаційно-аналітичними структурами дає можливість споживачам інформації оволодіти нею в значно коротші терміни. Зацікавленість користувачів у отриманні повної, якісно обробленої інформації спонукає бібліотеки створювати інформаційно-аналітичні структури, які покликані, враховуючи потреби користувача, виробляти якісний синтезований інформаційний продукт.

Питанню технології створення і специфіки інформаційно-аналітичного продукту сьогодні приділяється дедалі більше уваги вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, активно досліджується інформаційно-аналітична діяльність, аналізуються особливості роботи з різними за формою та змістом джерелами інформації, забезпечення процесу підготовки інформаційно-аналітичного продукту. Детально розкриває основні поняття, вибір методів дослідження, структуру та зміст етапів інформаційної та аналітичної діяльності, послідовність пошуку, оцінки, аналізу джерел інформації та забезпечення захисту інформації білоруський доцент кафедри дипломатичної та консульської служби факультету міжнародних відносин Білоруського державного університету І. Кузнєцов.

Ретельний розгорнутий аналіз обробки матеріалів ЗМІ та методологію роботи з відкритими джерелами інформації представив російський експерт у сфері технологій прийняття оптимальних управлінських рішень в умовах системної невизначеності А. Доронін у своїй праці «Бизнес-разведка».

Значну увагу проблемі інформаційно-аналітичного забезпечення різних сфер суспільного життя приділяють вітчизняні дослідники. Так, питання інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень розглядаються в працях Ш. Акаєва, А. Дегтяра. А. Морозов, В. Косолапов досліджують інформаційно-аналітичні технології підтримки прийняття рішень на основі регіонального соціально-економічного моніторингу. Різні аспекти проблеми організації інформаційно-аналітичної діяльності, підвищення її ефективності активно розробляє НБУ імені В. І. Вернадського. Зокрема, питання місця і ролі бібліотеки в суспільстві знань, проблеми вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій, ефективності використання інформації в інформаційно-аналітичній діяльності, введення в суспільний обіг наукових знань інформаційно-аналітичними структурами бібліотек висвітлюються в працях В. Горового, Л. Костенко, Т. Гранчак, Л. Чуприни, І. Вишневської та ін.

Питання визначення напрямів розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу XXI ст., збагачення його завдань і функцій у контексті переходу до суспільства знань, зокрема формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів, національної електронної бібліотеки, інтернет-технологій та керування знаннями в бібліотечних комплексах і мережах, інформаційно-аналітичних структур бібліотек систематично розглядаються й обговорюються під час міжнародних наукових конференцій, що проводяться НБУВ спільно з іншими бібліотечними й науковими інституціями. Зокрема, 6–7 жовтня 2009 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського спільно з Асоціацією бібліотек України і Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук було проведено Міжнародну наукову конференцію «Бібліотечно-інформаційний комплекс у контексті розвитку суспільства знань».

Роль бібліотек і їх вклад у розвиток інформаційного суспільства уже давно позитивно оцінили в усіх розвинутих країнах. Так, Міжнародна бібліотечна організація (ІФЛА) розглядає сучасну бібліотеку як «серце інформаційного суспільства». К. Дешан, екс-президент ІФЛА, висловлюючи думку щодо позиції організації, вважає, що основу інформаційного суспільства становить існуюча бібліотечна мережа, яка потребує першочергового розвитку, і «відносно скромні інвестиції в техніку та навчання співробітників створять дива в наданні інформації та знань» [1].

Саме ролі бібліотек як комунікаторів, як центрів знань, зберігання інформаційних ресурсів ув процесі розвитку інформатизації в Укра-

їні приділяється сьогодні зростаюча суспільна увага. Так, наприклад, у НБУ імені В. І. Вернадського відділ політологічного аналізу є аналітичним підрозділом Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ, що виготовляє інформаційно-аналітичну та аналітично-прогнозну продукцію, орієнтовану на задоволення запитів усіх категорій замовників: владних структур усіх рівнів, економічних структур, політичних та громадських організацій в Україні тощо.

Розвиток відділу тісно пов'язаний із необхідністю вирішення завдань, зумовлених загальним розвитком інформаційної функції бібліотек у процесі переходу до інформаційного суспільства, їх зростаючим значенням у формуванні інформаційного простору.

Одним з напрямів діяльності відділу є вивчення й узагальнення досвіду роботи аналогічних структур у системі інформаційних служб бібліотек з ефективного використання фондів, активного введення в обіг наукової та іншої інформації.

Особливої уваги потребує здійснення відділом наукової роботи, в якій можна виокремити теоретичний та прикладний аспекти, а саме:

а) дослідження процесу формування і розвитку інформаційного простору, ролі і місця в цьому процесі бібліотечних структур та їх інформаційно-аналітичних підрозділів;

б) вивчення проявів і впливу інформаційної сфери на суспільно-політичні, економічні, культурно-освітні процеси;

в) інформаційно-науковий супровід суспільних перетворень;

г) дослідження питання організації інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних структур з метою якомога повнішого задоволення інформаційних запитів замовників;

д) визначення специфіки інформаційних продуктів, шляхів підвищення їх ефективності, впливу на прийняття оптимальних рішень.

Метою діяльності відділу є якомога повніше задоволення інформаційних запитів замовників, сприяння підвищенню ефективності органів державної влади, гармонізації відносин численних державних і недержавних структур, економічному зростанню, розв'язанню актуальних питань розвитку гуманітарної сфери, становленню громадянського суспільства, прискоренню наукового розвитку, а також – запобіганню політичним, соціальним, національним, релігійним та іншим конфліктам.

Для виконання покладених на відділ завдань використовуються електронні потоки інформації, вітчизняної та зарубіжної періодики, фондів НБУВ, інших джерел інформації. Пріоритетним і перспективним напрямом роботи відділу є підготовка інформаційно-аналітичних

продуктів «на випередження». Ідеться про підготовку експертних оцінок, аналітичних довідок чи прогнозів з тих проблем, які вже найближчим часом можуть стати ключовими. Для цього не лише проводиться комплексне розроблення найважливіших суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх та інших питань, а й готуються матеріали, які надсилаються потенційним замовникам з метою вивчення їхніх запитів та шляхів подолання можливих проблем.

Підготовка продукції відділу здійснюється за принципом «інформація на базі інформації». В її складі можна виокремити:

- а) інформаційно-аналітичні матеріали – оперативна аналітика, яку виконують у режимі «сьогодні – на сьогодні»;
- б) аналітичні матеріали, які потребують опрацювання більшої кількості різноманітних за своїм характером джерел і ґрунтуються на систематичному дослідженні певної проблеми;
- в) прогнозні матеріали;
- г) моніторингові матеріали.

Останні дають змогу відслідкувати реалізацію соціально-політичних, економічних, культурно-освітніх ініціатив, їх підтримку громадськістю, визначити ступінь ефективності здійснюваної відповідними структурами інформаційної політики і таким чином сприяють виробленню оптимальних механізмів їх діяльності.

Крім вузькопрофільних аналітичних розробок, здійснюваних відповідно до запитів замовників спеціалістами відділу, варто звернути увагу на видання в електронному та друкованому виглядах періодичного (раз на два тижні) інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі», присвяченого висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні, регіональній проблематиці.

Усталеними на сьогодні є чотири типи матеріалів журналу:

- інформаційно-реферативні огляди подій з посиланням на джерело інформації;
- аналітичні – матеріали з аналізом певної проблеми суспільно-політичного, економічного, культурного життя, з гіперпосиланнями на джерела інформації та висновки спеціалістів щодо вирішення чи розвитку проблемної ситуації в структурі самого тексту;
- коментарі спеціалістів;
- довідкові матеріали.

Серед них слід відзначити поступове збільшення ваги саме аналітичних матеріалів.

Практика підготовки даного журналу ще раз підтверджує думку відомого американського політолога Алмонда, «нова епоха повинна принести розуміння ключової ролі аналітики, тобто функції забезпечення актуальною, спеціально орієнтованою на прийняття рішень інформацією» [2]. Кінцевий продукт аналітики має бути результатом добре організованого процесу.

Технологію створення інформаційно-аналітичного продукту можна розділити на дві складові: інформаційну й аналітичну. До процесу інформаційної роботи належить послідовна сукупність операцій (первинна обробка, відбір, накопичення, систематизація, зберігання, організація використання інформації), що дає змогу швидко зорієнтуватися в загальному потоці інформації, скоротити час на пошук потрібних матеріалів. До процесу аналітичної роботи належить відбір і обробка матеріалів за темою дослідження – це підготовчий етап процесу аналітичної роботи, під час якого здійснюється пошук інформації, перевірка її якісних характеристик, а також її обробка, наукова експертиза з метою створення умов для правильної оцінки досліджувальних фактів, подій і явищ.

Один з фахівців аналітичної роботи – британський професор Р. В. Джонс – зазначив, що критерій інформаційної роботи не зводиться до того, що ваші висновки підтверджуються на практиці. Інформація повинна переконати державні та дослідницькі органи прийняти відповідні заходи [3]. Виконання аналітичних функцій інформаційно-аналітичними структурами має базуватися на дотриманні певних принципів.

Під час аналізу певних подій та процесів необхідно дотримуватись:

- *об'єктивності* (передбачає, що результати аналізу не будуть залежати від упередження та особистих інтересів аналітика або кінцевого споживача аналітичного продукту);
- *повноти* (аналіз інформації повинен бути повним, тобто охоплювати всі аспекти явища, події, процесу, що досліджується);
- *достовірності* (аналіз повинен ґрунтуватися на достовірній інформації та виключати з себе будь-які домисли аналітика);
- *обґрунтованості* (кожен висновок в аналітиці має бути підкріплений тими чи іншими фактами, аргументами);
- *компетентності* (аналіз повинен здійснюватися особою, що має спеціальні аналітичні навички, підготовку та освіту);
- *конкурентності*;
- *оперативності* (передбачає швидке реагування та аналіз досліджуваних подій або явищ);
- *актуальності* (інформація, що аналізується, має бути актуальною та достовірною);

– *поліваріантності можливих дій* (аналітика має рекомендувати рішення, що передбачають, по змозі, найбільш імовірні варіанти розвитку подій, явища або процесу, що вивчається).

Специфіка аналітичного продукту полягає не лише у викладенні фактів, нехай і перевірених надостовірність, а значною мірою їх інтерпритації та зіставленні з іншими фактами, які стосуються певної проблеми, узагальненні та виробленні нової інформації на базі уже отриманої.

Процес створення інформаційно-аналітичного продукту на початковій стадії виглядає таким чином:

1. Визначення та з'ясування завдання.
2. Моніторинг інформації.
3. Визначення джерел інформації та збір фактів.
4. Обробка інформації.
5. Побудова гіпотези.
6. Підбиття підсумків.
7. Написання матеріалу.

На етапі визначення та з'ясування завдання, загального знайомства з проблемою вирішуються питання специфіки замовника, мети замовленого продукту, цілі та вимоги, які ставить замовник, кінцевий вигляд аналітичного продукту, термін виконання роботи.

Слід зазначити, що при постійно зростаючих обсягах інформації додаткової уваги потребує при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів відбір інформації. Підготовка об'єктивної аналітики вимагає використання різноманітних за своїм характером джерел. Це зумовлює необхідність ретельної її перевірки, оскільки часом інформація може бути неперевіреною, поверхневою, застарілою, носити кон'юнктурний характер. Тому при підготовці огляду аналітики мають урахувувати характер видання, політичну спрямованість його власників, визначити достовірність інформації шляхом порівняння її в різних джерелах. Також аналітики мають визначити, які джерела відкритої інформації спеціалізуються на даній тематиці, які з них є найбільш доступними, професійними, об'єктивними, оновлювались найчастіше в цей період, джерела якої країни цікавлять.

При цьому в процесі створення інформаційно-аналітичного продукту ефективно використовується інформація як на паперових носіях (газети, журнали, доповіді, звіти, довідники державних та недержавних організацій, ділова та галузева преса, патентна документація, періодичні наукові видання, матеріали конференцій, прес-релізи, огляди, електронні варіанти цих вдань), так і в електронній формі чи альтернативній

(телебачення, радіо). Крім засобів масової інформації, корисною є інформація, отримана вербальним способом, тобто через спілкування з безпосередніми носіями інформації.

Варто відзначити зручність та перевагу використання інформації в електронній формі. Так, Інтернет виводить на новий рівень можливості дистанційних форм користування інформацією. Вважається, що одержання інформації через Інтернет з поступовою трансформацією суспільства в інформаційне становить серйозну альтернативу традиційним методам користування інформацією.

Використання Інтернету дає можливість забезпечити високий рівень оперативності випусків (сайти «павутини» швидше за друковані ЗМІ реагують на будь-які події у світі та в Україні); об'єктивність матеріалів, які готуються на основі вивчення полярних точок зору на соціальні, політичні та економічні явища; широкий діапазон використаних веб-ресурсів з будь-якої проблеми.

Крім цього, сьогодні більшість друкованих регіональних періодичних видань мають електронні версії, що дає можливість більш оперативно використовувати інформацію з регіонів.

Найбільш універсальними джерелами інформації є сайти інформаційних агентств, сайти електронних періодичних видань та ін.

Серед найбільш затребуваних дистанційних форм доступу до бібліотечного інформаційного ресурсу – електронні бібліотеки, міжбібліотечний абонемент, електронні каталоги, електронні повнотекстові копії, електронні версії аналітичних матеріалів, орієнтованих на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, електронні версії тематичних та видових збірань публікацій тощо.

Дистанційні форми доступу до інформації базуються на активному використанні інформаційних і комунікаційних технологій, пропонуючи комунікацію в найрізноманітніших формах переважно з використанням електронної пошти та Інтернету. Вони дають змогу максимально оперативно забезпечити зв'язок між користувачем та потрібною йому інформацією.

Після збору необхідної інформації у процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту перед аналітиками постає ряд основних завдань:

- фільтрація суб'єктивних факторів і другорядної інформації;
- додатковий збір інформації з історії виникнення проблеми та її розвитку, аналогах і варіантах її вирішення;
- аналіз варіантів вирішення проблеми та їх можливе взаємовиключення або поєднання;

- прогноз подальшого розвитку ситуації за різних умов;
- розроблення переліку стратегій реалізації рішення, визначення сукупності дій, необхідних для досягнення поставленої мети;
- оцінка ступеня ризику при несприятливому розвитку подій.

Як результат проведеного аналізу отримуємо сукупність висновків та гіпотез.

Що стосується жанрів написання аналітичних матеріалів, то найбільш популярними і вживаними є огляди, статті, коментарі та ін. Дедалі популярнішими стають оперативні економічні й політичні прогнози, рейтинги.

У цілому жанри, які використовуються в написанні інформаційно-аналітичних продуктів, фактично не відрізняються від жанрів матеріалів друкованих ЗМІ. Разом з тим певні відмінності існують у формі подачі інформації, яка, з одного боку, обумовлюється специфікою джерел, а з іншого – диктується специфікою інформаційних технологій.

Форма подачі матеріалу як у друкованому, так і електронному вигляді може залежати від потреб і вимог замовника. Але сьогодні можемо говорити про ряд очевидних тенденцій.

Одна з них – поступове переорієнтування з боку замовників на продукцію в електронному вигляді. Використання Інтернету, веб-технологій дає такі переваги, як оперативність, що визначається можливістю негайної публікації інформаційно-аналітичних матеріалів, а також доставки їх замовнику; відсутність потреби в тиражуванні; необмежена кількість читачів сайту; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку. У зв'язку з цим частина аналітичних матеріалів СІАЗ виставляється на сайті НБУВ [4].

Як приклад, використання різних жанрів і форм подачі інформації відповідно до характеру запитів користувачів можна навести різновиди інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ.

Так, бюлетень матеріалів, підготовлених на базі оперативної інформації електронних видань «Резонанс» та інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі». Вони характеризуються жанровою різноманітністю. Наприклад, рубрики «Резонансу» («Законодавча влада», «Виконавча влада», «Політика», «Економіка») передбачають розміщення переважно лаконічної хронікальної і розширеної інформації, рубрика «Аналітичний ракурс» – аналітичних нотаток, статей, оглядів. Більш широкий спектр інформаційно-аналітичних жанрів поданий у журналі «Україна», який містить хронікальну інформацію – розширену інформацію, нотатки, інтерв'ю (рубрики «Актуальна тема»,

«Шляхи реформування науки»), репортажі (рубрика «Актуальна прес-конференція»), статті, огляди (рубрика «Аналітика»).

Крім того, у матеріалах СІАЗ, що готуються, використовуються різні форми структуризації інформації. Широко застосовується практика подачі провідного параграфу, що дає можливість читачу сформувати первинне уявлення про подію, явище, процеси; завдяки лаконічному викладу матеріалу оперативно одержати уявлення відразу про цілий спектр подій; у разі потреби ознайомитись з повним текстом матеріалу – одержати потрібні вихідні дані.

Фактично для користувачів створюються умови, за яких скорочуються витрати часу, необхідні для ознайомлення з широким спектром різнопланової інформації, а отже, вивільняється час для її аналізу і переосмислення.

Отже, на основі якісної інформаційно-аналітичної обробки інформації здійснюється комплексне обслуговування, забезпечується зростаюча потреба охоплення нею різних категорій користувачів. На сьогодні СІАЗ обслуговує 1260 абонентів, серед яких органи державної влади, економічні структури, наукові установи та громадські організації.

Список використаних джерел

1. *Кобзаренко, А.* Бібліотека – «серце інформаційного суспільства» [Електронний ресурс] / А. Кобзаренко // Світ дитячих бібліотек. Національна бібліотека України для дітей. – № 2 (11). – 2004. – Режим доступу:http://chl.kiev.ua/UKR/magazin/Svit_n11/01.htm, вільний. Заголовок з екрана.

2. *Almond, G. A.* The American People and Foreign Policy, Harcourt, Brace and Co., NY, 1950.

3. *Телешун, С. О, Баронін, А. С.* Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації [Текст] / С. Телешун, А. Баронін. – К. – 2001. – С. 36.

4. *Чуприна, Л. А.* Проблема інформаційних шумів при використанні оперативної інтернет-інформації для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів [Текст] / Л. Чуприна // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 23. – К. : НБУВ, 2009. – С. 269

5. Изучение запросов пользователей автоматизированной информационно-поисковой системы [Электронный ресурс] : (Материалы 3-й Междунар. конф. «Крым-96») / Гальцева Т. Е. // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. – Судак, 1996 – Т. 2. – С. 293–295. –

Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea96/report/DOC1/115.html>, свободный. Заглавие с экрана.

6. *Робертсон, Д. С.* Информационная революция // Информационная революция: наука, экономика, технология [Текст] : реферативный сб./ Д. Робертсон / ИНИОН РАН. – М., 1993. – С.17–26.

7. Інформаційне суспільство. Шлях України. [Текст] – К., 2004. – С. 94.

УДК [02 : 004] (100) (047)

Ірина ВИШНЕВСЬКА,

наук. співроб. НБУВ

Міжнародний форум у Львові проаналізував проблеми розвитку інформаційного суспільства

7–9 жовтня у м. Львів відбувся Міжнародний форум «Проблеми розвитку інформаційного суспільства», у рамках якого пройшли VI Міжнародна науково-практична конференція «INFORMATIO-2009: Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ» та XIII Міжнародна науково-практична конференція Укр НТІ «Побудова інформаційного суспільства: ресурси та технології».

У роботі форуму взяли участь представники бібліотечної та освітньої спільноти з України, Росії, Польщі та США, організацій, що опікуються проблемами побудови інформаційного суспільства в Україні, зокрема «Інформатіо-Консорціум», УкрНТІ, Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), а також найбільших компаній-видавців електронних ресурсів: INSPEC, EBSCO, Emerald, IOP Publishing, Elsevier та ін. Усього захід зібрав понад 220 учасників.

Доповіді учасників форуму базувалися на усвідомленні всезростаючої ролі бібліотек у процесі розвитку і створення глобального інформаційного суспільства і зміни соціальних функцій бібліотек, які перетворюються в універсальні центри знань і є важливою складовою індустрії знань та інформаційного сектору національної економіки в цілому. Зокрема, на нових функціях бібліотек у системі інформації наголосив представник факультету бібліотекознавства та інформатики Університету Каліфорнії в Лос-Анджелесі Р. Хейс.

Квінтесенцією виступів представників українських бібліотечних та освітніх наукових закладів проходила ідея інтеграції українського наукового інформаційного простору в глобальний, провідну роль у втіленні якої мають відігравати і вже відіграють академічні бібліотеки. Доповідачі наголошували на надзвичайно низькому рівні представлення української науки у глобальній інформаційній мережі. Зокрема, з 2 тис. наукових фахових журналів, що, як повідомив директор Укр ТІ А. Ямчук, видаються в Україні, у всесвітній науковій реферативній базі даних Scopus розписується лише близько 40 українських видань, при цьому лише один журнал «Прикладна механіка» має імпаکت-фактор вище одиниці; а кількість публікацій українських науковців, яких налічується 179 тис., у глобальній мережі ледве перевищує 18 тис.,

наголосила директор Наукової бібліотеки НаУКМА Т. Ярошенко. Таким чином український науковий потенціал залишається не відомим світові. У свою чергу голова Українського наукового клубу Н. Шульга акцентувала увагу на недостатній видавничій діяльності вищих навчальних закладів і особливо слабкому представленні вітчизняних наукових розробок вищів у глобальній мережі Інтернет, унаслідок чого українські вищі навчальні заклади взагалі не потрапляють до кращих всесвітніх освітянських рейтингів, і лише в найширшому і найлояльнішому рейтингу Webometrix (Іспанія) 10 найкращих українських вищів посіли місця у другій, третій і четвертій тисячі. Велика роль у процесі подолання ситуації, що склалася, відводиться науковим університетським бібліотекам, обов'язком яких є забезпечення швидкого і зручного доступу до інформації.

Значним кроком на шляху інтеграції університетської науки в світовий інформаційний простір стало впровадження проекту ELibUkr, який почав реалізовуватись у 2009 р. Про перший досвід функціонування цієї електронної бібліотеки розповіла Т. Ярошенко, директор Наукової бібліотеки НаУКМА, на базі якої й було запроваджено проект. Метою проекту є інтеграція української науки у світову через доступ до світових ресурсів і створення вітчизняних наукових ресурсів. Засновники проекту виходять з того, що доступ до світових наукових ресурсів залежить від якості досліджень і кількості власних публікацій українських учених. Нині ELibUkr надає доступ до електронних ресурсів провідних видавців і кращих світових баз даних, а також проводить тренінги і семінари для навчання як студентів, так і професорів основам користування ресурсами та участі в проекті. Окрім доступу до світових ресурсів, проект ELibUkr передбачає надання можливості українським ученим розповісти про власні наукові дослідження через створення відкритих електронних архівів університетів, де кожний науковець може викласти свої розробки чи публікації шляхом самоархівування. Учасники проекту запропонували створити мультидисциплінарний міжуніверситетський електронний архів. Відповідне програмне забезпечення вже інстальовано на порталі ELibUkr. Докладніше проект обговорювався під час спеціального засідання «Проект ELibUkr – Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України».

Ідею національної електронної бібліотеки повнотекстових видань eLife презентував директор наукової бібліотеки ЛНУ ім. І.Франка В.Кміть. Створення такої бібліотеки вже розпочато на базі НУ ЛНУ. Цей проект пропонує можливості для зберігання практично необмеженої кількості записів та використання інтегрованих схем, що дають

можливості гнучкого налаштування профілів пошуку та відображення інформації. Упровадження проекту допомогло урізноманітнити сервісне обслуговування користувачів і забезпечити якісну структурування і класифікацію видань. Упровадження проекту на національному рівні є продуктивною, актуальною і цілком реальною ідеєю, вважає В. Кміть. Адже, крім загальних міжнародних засад обміну інформацією, українські бібліотеки отримують ресурс для популяризації національних здобутків у різних сферах наукового знання.

Однією з важливих тем міжнародного форуму став обмін досвідом створення електронних ресурсів бібліотек представниками різних країн. Так, представник Російської державної бібліотеки Н. Авдєєва розповіла про розвиток і функціонування електронної бібліотеки дисертацій (ЕБД РБД), доступ до якої можливий через 364 віртуальні читальні зали РДБ, що функціонують не лише на території Російської Федерації, а й у 10 країнах СНД, зокрема і в Україні налічується 21 такий зал. До речі, під час проведення форуму був відкритий віртуальний читальний зал на базі Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Як повідомила Н. Авдєєва, на сьогодні в базі ЕБД розміщено близько 400 тис. повних текстів дисертацій і авторефератів, при цьому надається вільний доступ до каталогу бібліотеки. Новинкою бібліотеки стало запровадження системи «Антиплагіат», яка дає можливість визначити наявність некоректних та несанкціонованих запозичень у текстах дисертацій з виходом на їх повні тексти.

Досвідом організації і надання доступу до електронних ресурсів, у тому числі комерційних ресурсів, депозитаріїв і ресурсів відкритого доступу в Польщі поділилася представник Бібліотеки Варшавського університету З. Вірогурська.

Значну частину в роботі міжнародного форуму становили доповіді представників різних видавців електронних інформаційних ресурсів і баз даних з презентацією своєї продукції, у тому числі і технологічних розробок. Так, базу даних InspecDirect презентувала Д. Баусано (Лондон, Велика Британія), наголосивши, що це краща у світі база з фізики і електроніки, 40 % якої становлять повні тексти. Додатком до бази даних є повнотекстовий архів з 1898 по 1968 рр. InspecDirect, крім доступу до ресурсів, надає широкі пошукові і сервісні можливості користувачам так, як збереження результатів пошуку, записів користувача тощо. Про нові технологічні рішення EBSCO для покращення інтегрованого доступу до електронних ресурсів повідомила Т. Гроєцька-Клейс. Вона розповіла про продукцію EBSCO Publishing, що являє собою реферативні і повнотекстові бази даних 30 тис.

журналів, а також повнотекстові бази даних, що містять монографії, наукові звіти, матеріали конференцій, доповіді тощо. Також Т. Грорецька-Клейс наголосила на впровадженні проекту співпраці з бібліотеками, що надає їм можливість розміщувати в базі свої матеріали (каталоги, журнали тощо), вести свої тематичні групи і надавати послуги через EBSCO. Крім того, значною перевагою EBSCO перед іншими БД є використання єдиної платформи для пошуку всіх різномовних видань. Новинкою EBSCO є БД Discoveri Service, яка стане доступною з грудня 2009 р. Вона містить метадані із внутрішніх і зовнішніх джерел різних видавців і є єдиним пунктом виходу для пошуку у різних БД, створеним як єдиний каталог. Містить 1 млрд бібліографічних і 380 млн повнотекстових записів.

Також були представлені продукти видавництва Emerald та IOP Publishing, які пропонують не лише підписку на власні видання, а й можливість співпраці для науковців: вони надають можливості для публікації в їхніх журналах статей, які пройдуть відбір рецензійними комісіями.

Видавництво Emerald, крім доступу до повнотекстових баз наукової періодики і електронних книг, надає послуги, які допомагають науковцям у проведенні власних досліджень. Це проведення авторських семінарів, встановлення контактів з іншим дослідниками, що співпрацюють з видавництвом, а також надають допомогу в написанні наукових статей і дисертацій.

Крім названих вище, також були представлені продукти таких міжнародних компаній, як ABE Маркетинг і ProQuest. Тестовий доступ до баз останньої нині безкоштовно надає «Інформатіо-Консорціум».

У рамках роботи форуму було проведено кілька паралельних заходів. Зокрема, відбулася презентація Програми сприяння парламенту України-II, що передбачає створення громадських пунктів доступу до електронної законодавчої інформації на базі публічних бібліотек. Директор Програми Е. Валентайн повідомила, що планується залучити до участі в проекті 1000 публічних бібліотек у різних регіонах України (для чого не тільки їх буде підключено до Інтернету, а й будуть проведені регіональні тренінги для підвищення кваліфікації бібліотекарів).

Особливий інтерес викликало засідання «Проект ELibUkr – Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України». Проект діє за підтримки Центру технологій та інноваційного менеджменту Нортвестерн університету в США та Громадської організації «Асоціація “Інформатіо-Консорціум”». Участь у проекті на сьогодні беруть чотири університети: Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Харківський національний університет ім. В. Каразіна, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Донецький національний технічний університет. Ще три університети подали заявку про приєднання до проекту. По суті цей проект – це спроба створити єдиний науково-інформаційний простір, який дасть можливість забезпечувати, підтримувати та вдосконалювати інформаційну базу, необхідну для навчальної та науково-дослідницької роботи українських учених і фахівців, та відповідні механізми обміну інформацією з метою інтеграції українських науковців у світову академічну спільноту. Проект сприяє використанню наукових електронних ресурсів у навчальному процесі та наукових дослідженнях, що проводяться в університеті шляхом забезпечення можливості вільного доступу до інформаційних ресурсів проекту для студентів, викладачів та науковців; забезпеченню можливості вільного розміщення публікацій викладачів, співробітників і студентів університету через власний електронний інституційний репозитарій та створенню електронних журналів відкритого доступу тощо.

Проект координує О. Бруй, яка під час засідання ознайомила учасників заходу з електронними ресурсами та сервісними можливостями порталу ELibUkr, який не лише надає доступ до ресурсів і широкі пошукові можливості (які передбачають результати з визначенням індексу цитування авторів, визначення найбільш цитованих статей того чи іншого автора, перелік інституцій, які найчастіше цитували певного автора чи статтю, тощо), а також передбачає так званий персональний кабінет читача, який несе в собі всю історію користування, пошуку, запитів та ін. У планах організаторів – упровадження авторизованого віддаленого доступу для абонентів бібліотеки, що значно збільшить кількість користувачів електронної бібліотеки.

Учасники засідання говорили і про певні труднощі, що виникають на шляху розвитку електронної бібліотеки. Серед найголовніших з них, крім недостатнього фінансового забезпечення, – нерозуміння важливості проекту з боку багатьох ректорів університетів, зокрема щодо необхідності проведення навчання користувачів, а також – з боку самих науковців, більшість з яких не мають бажання викладати свої статті чи наукові розробки у відкритому університетському архіві.

Наголошувалося також на необхідності підтримки проекту з боку держави (поки що він фінансується урядом США і Києво-Могилянською фундацією США). Як повідомила віце-президент проекту М. Фаріон, уряд Росії виділив 200 млн дол. на створення електронної бібліотеки, український уряд поки що не надає значення розвитку подібного

проекту. Тож необхідно докласти певних зусиль для донесення до урядовців важливості державної підтримки розвитку проектів електронної бібліотеки як важливої складової доступу України до інформаційного суспільства.

Третій день роботи форуму пройшов у формі секційних засідань: «Електронні інформаційні ресурси для науки та освіти: використання і доступ», «Відкритий доступ до інформації: проблеми і перспективи», «Розвиток інформаційного суспільства в Україні» та «Формування електронних ресурсів та розвиток інформаційного сервісу в бібліотеках».

Основним висновком міжнародного форуму стала думка про необхідність доведення до суспільства та керівництва держави, що:

- розвиток економіки знань неможливий без доступу до інформації щодо досягнень світової наукової спільноти в усіх галузях знань. Одним з інструментів цього є передплата доступу до світових інформаційних ресурсів, які в глобальному інформаційному просторі відіграють найважливішу роль навіть порівняно з традиційними друкованими джерелами. Однак зусиль вітчизняних організацій-споживачів недостатньо для фінансування навіть мінімально необхідного спектра світових інформаційних пропозицій. Вирішення цієї проблеми неможливе без цільового державного фінансування як за галузевим, так і за регіональним принципами;

- світові інтегратори інформаційних ресурсів зацікавлені у включенні інформаційних ресурсів України до своїх інформаційних продуктів. Україна залишається практично останньою країною у світі, яка, маючи потужні інформаційні ресурси, у т. ч. повнотекстові, не має жодного інформаційного продукту, який можна запропонувати світовій спільноті на інформаційному ринку. Тому інформаційні ресурси, що накопичені організаціями-виробниками, потребують фінансової, організаційної, технічної та технологічної підтримки з боку держави з метою доведення їх до рівня національних інформаційних продуктів. Ресурси організацій кожного відомства мають бути об'єднані за визначеними ознаками та доведені до рівня національних інформаційних продуктів через надання цій проблемі статусу одного з державних пріоритетів розвитку економіки держави з цільовим фінансуванням галузей та регіонів;

- паралельним напрямом, що значно скоротить шлях формування національних інформаційних продуктів, є створення і розвиток університетами і дослідницькими установами інтернет-порталів для розміщення наукових інформаційних ресурсів відкритого доступу. Такі

ресурси передбачають вільний від оплати доступ до інформації для всіх зацікавлених громадян, що займаються освітою та науковими дослідженнями. Важливим також є формування розвинутої системи автоматизації наукових бібліотек і розповсюдження реферативно-бібліографічної інформації та електронних бібліотечних каталогів через Інтернет;

– важливим фактором професійного та інтенсивного використання електронних наукових інформаційних ресурсів є високий рівень знань у галузі методології інформаційного пошуку, і тому варто широко розвивати систему професійного навчання, підвищення кваліфікації, методичних семінарів у цій сфері.

Інтелектуальні технології в керуванні інформаційно-мережевою інфраструктурою

Стаття розкриває концепцію семантичної мережі (Semantic Web) як нової форми подання веб-контенту. Досліджуються інтелектуальні агентні технології як інструмент керування інформаційно-мережевою інфраструктурою.

Реалізація проекту створення сучасної інформаційної інфраструктури (ІІ) країни є одним із пріоритетних напрямів розвитку в галузі високих технологій. З появою нового покоління комп'ютерних мереж, що використовують техно-логію Інтернет, інформаційні інфраструктури набувають ряд принципово нових функціональних компонентів.

Значний внесок у дослідження питання керування інтелектуальною мережею зробили праці Г.Селтона, Дж. Солтона, Є.Скороходька, Л.Пшеничної, В.Сідоренка, В.Дриянського, О.Дубинського, Ю.Рогушиної та ін.

Intelligent Network (IN) – комунікаційна мережа, що здійснює не тільки пе редачу даних, але й види різноманітного складного інформаційного сервісу [1].

Архітектура інтелектуальної мережі, яку часто називають розумною мережею, є концепцією, що визначає комплекс, який вміщує комунікаційну мережу з інтелектуальною підмережею. Інтелектуальна мережа IN, ІМ у першу чергу надає користувачам:

- різноманітні бази даних (БД);
- додатковий сервіс;
- гнучкий розподіл і можливість переміщення мережевих функцій різними системами;
- персональну адресацію.

Доступ зі стандартним інтерфейсом в інтелектуальній мережі сполучається зі створенням розподілених баз даних (РБД). У результаті, у мережі утворюється загальна логічна функціональна платформа, на якій розташовуються прикладні процеси.

Інтелектуальна мережа, поряд із традиційними компонентами (вузли кому-тації, мультиплексори, центри керування мережею), містить і нові компоненти. До них у першу чергу належать:

- сервісні центри, що забезпечують надання послуг;
- одна або кілька баз даних;
- складна система сигналізації для здійснення швидкісної комутації даних;
- комплексні вузли, у яких не тільки здійснюється комутація, але й функціонує мовна пошта, здійснюються інші види сервісу, що надаються користувачам;
- система експлуатації й технічного обслуговування, що планує та організує профілактику й ремонт мережі, введення нових мережевих служб.

Важливого значення в інтелектуальній мережі набуває інтеграція комутації з перетворенням інтерфейсів. Це дає можливість розширити спектр абонентів, що включають до мережі, і забезпечити сполучення каналів і мереж різних типів. Керування інтелектуальною мережею є розподіленим.

Інтелектуальні мережі створюються не тільки заново, але й завдяки доповненням в існуючі мережі. Після цього мережі істотно змінюють функції й перелік видів сервісу, що надається.

Технологія створення інформаційно-мережевої інфраструктури ґрунтується як на базі нових апаратних рішень, так і нової концепції керування та взаємодії між програмними компонентами, що одержали назву інтелектуальних агентів. Кожний такий агент забезпечує керування доступними для нього інформаційними ресурсами, використовуючи для цього набір власних цільових умов і зовнішніх впливів.

Самі агенти, як програмні компоненти єдиної складної системи, передають дані й виконують код алгоритмів керування в мережі за допомогою стандартних засобів мережевої взаємодії. Таким чином, у механізм керування додається нова можливість впливу на стан об'єкта шляхом передачі не самого регулюючого сигналу, а програмного компонента, що реалізує алгоритм керування. У результаті цей компонент одержує оперативні дані про стан об'єкта вже безпосередньо в точці, де необхідно реалізувати певний вплив. При цьому в алгоритмі можуть враховуватись координуючі впливи від інших компонентів.

Керування на базі такої технології носить чіткий ієрархічний характер, при якому на нижньому рівні реалізується механізм керування зі зворотнім зв'язком і малими затримками, а на верхньому – параметрична оптимізація й програмна координація керуючих впливів. Така структура містить у собі безліч «субагентів». Вони, у свою чергу, здійснюють обробку та виконання функцій нижнього рівня. Інтелектуальні агенти та субагенти становлять повну систему, що здатна виконувати

складні завдання. При цьому те, як система працює, створює враження розумності (системи).

Існує кілька типів субагентів:

- тимчасові агенти (для ухвалення оперативного рішення);
- просторові клієнти (для взаємодії з реальним світом);
- сенсорні агенти (обробляють сенсорні сигнали – зокрема, агенти, що працюють на основі нейронних мереж);
- агенти, що обробляють (вирішують проблеми типу розпізнавання мови);
- агенти, що приймають рішення;
- навчальні агенти (для створення структур і баз даних для інших інтелектуальних агентів);
- світові агенти (поєднують у собі інші класи агентів для автономного поведіння) [3].

Агентний підхід є активною взаємодією на рівні обміну інформацією з використанням мережевих технологій і стандартних інтерфейсів. Для реалізації описаного вище підходу інтелектуальні агенти повинні взаємодіяти як між собою, так і з користувачем системи. З погляду користувача, агенти – це програмні модулі, що володіють здатностями до оперативного аналізу даних, адаптації до умов, що змінюються, і активного обміну інформацією з іншими програмними агентами.

З появою глобальної мережі такі функції стають об'єктивно необхідними. Статична структура розподілу інформації між обмеженим набором функціональних елементів мережі постійно порушується в міру розвитку мережі. В умовах відсутності твердої структури форматів розміщення даних і їх динамічного відновлення користувачі мережі вже не можуть повністю контролювати стан інформаційних ресурсів.

Тому перехід від прямого маніпулювання функціями програмного забезпечення до непрямого керування у формі завдання цілей керування та передачі фази їх досягнення інтелектуальним агентам є досить привабливим із практичної точки зору.

Одна з технічних проблем на шляху реалізації такого підходу полягає в синтезі адекватної форми опису цілей і параметрів керування. Можливі прототипи таких систем можуть не мати реальних знань про досліджувану галузь, а використати ефективні алгоритми фільтрації запитів, сформованих відповідно до заданого шаблону пошуку.

Технологія програмування на базі агентного підходу є ефективним рішенням для побудови розподілених інформаційних систем, хоча для цього можуть використовуватись і стандартні процедури, зокрема, RPC. Але агентний підхід має більш природну і просту модель розподі-

леної асинхронної взаємодії, що є важливим для автоматизації завдань мережевої конфігурації, пошуку і керування ресурсами. У них агенти грають також роль представників (proxies) при міжпроцесорній взаємодії [5]. Локалізація алгоритмів у точках, де забезпечується ефективний доступ до оперативних даних, дозволяє зменшити затримки при передачі даних через мережу, а також розширити можливості із захисту даних від несанкціонованого використання.

Сам антропоморфний термін «агент» припускає реалізацію тих або інших інтелектуальних функцій і потребує використання спеціальних інструментальних засобів. Нотація нової мови програмування Java добре узгоджується з цією концепцією агентів, коли основні функції керування та взаємодії реалізуються через передачу коду, через мережу в машинезалежній формі. Виконання коду відбувається на основі віртуальної машинної мови, на якій написана програма. У цих умовах агент повинен:

- планувати дії;
- функціонувати відповідно до плану;
- змінювати план, виходячи з поточного стану мережі;
- функціонувати, виходячи зі зміненого плану.

Специфікація плану може бути задана за допомогою лінгвістичних аргументів/параметрів, або як набір цілей, сформованих у вигляді правил. Тому сам механізм планування може мати ієрархічний характер, що дає змогу розділити процедуру планування на метарівень і базовий. На метарівні використовується об'єктно-інтерактивний протокол, що забезпечує асоціативний доступ до ресурсів шляхом модифікації дерева синтаксичного розбору вхідних запитів. На оперативному рівні формується послідовність процедур, що забезпечують безпосередню взаємодію з керованими ресурсами.

Описана вище технологія має ряд переваг порівняно з традиційними методами типу вилученого виклику процедур або RPC. За допомогою переміщення керуючої програми в точку, де локалізовані необхідні ресурси, агент може взаємодіяти з ними без передачі проміжних даних через мережу, тим самим істотно знижуючи вимоги до пропускну здатності мережі. Здатність до аналізу та адаптації до поточного стану дає змогу вибирати момент передачі даних через мережу таким чином, щоб уникнути перевантаження або порушення заданих вимог до якості мережевого сервісу.

Таким чином, мобільні інтелектуальні агенти стають засобом реалізації нової універсальної парадигми створення розподілених мережевих додатків.

На відміну від традиційної мережевої архітектури, де існує чітка регламентація правил взаємодії між рівнями, у новій архітектурі зворотний зв'язок формується в процесі взаємодії агентів [1].

Складний характер цих процесів визначається рядом факторів:

- неструктурованим характером розташування інформаційних ресурсів у мережі;
- використанням технології пакетної комутації разом з методами статистичного мультиплексування даних;
- необхідністю підтримувати різні класи сервісу в рамках єдиної транспортної мережевої інфраструктури.

Треба відзначити, що як самі комп'ютери, так і комп'ютерні мережі, інтегровані з інформаційними системами, – це лише засоби сформульованих вище завдань.

Ці завдання можуть бути розділені на дві групи:

- створення глобальної універсальної інфраструктури доступу до інформації, яку можна зберігати й обробляти за допомогою комп'ютерів;
- побудова систем доступу до різних інформаційних ресурсів за індивідуально сформованими запитами користувачів.

І якщо рішення першої групи завдань, як показує досвід створення Інтернету, є можливим на шляху інтеграції існуючих інформаційних і телекомунікаційних технологій, то для рішення другої групи завдань необхідний розвиток методів інтелектуального керування в розподілених ієрархічних системах, орієнтованих на обробку та передачу цифрової інформації.

Список використаних джерел

1. *Anken, C. S.* Information Understanding [Electronic resource] / C. S. Anken: Introduction for 5 th Anniversary Information Workshop / The Information Institute. Air Force Research Laboratory (AFRL) Information Directorate. – Rome: NY USA, 2002. – Mode of access: http://www.rl.af.mil/rrs/Info_Inst/docs/briefings_2002/IU_II_workshop.ppt, free. Title from the screen.

2. Foundation for Intelligent Physical Agents (FIPA) Documentation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fipa.org.2002>, free. Title from the screen.

3. *Goossenaerts, J. and Pelletier, C.* Enterprise ontologies and knowledge management [Text] / J. Goossenaerts and C. Pelletier: Proceedings of the 7 th International Conference on Concurrent Enterprising «Engeneering the

Knowledge Economy through Co operation». – Trento, Italy: IOS Press, Amsterdam, Holland, 1998. – P. 3–15.

4. Multiagent Systems: a Modern Approach to Distributed Artificial Intelligence [Text] / [Ed. by G. Weiss]. – Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press, 2000.

5. *O'Leary, D.E.* Different firms, different ontologies, and no one best ontology [Text] / D. E. O'Leary // IEEE Intelligent Systems. – 2000, September/October. – P. 72–78.

УДК 027. 081 (477)

Галина БУЛАХОВА,

мол. наук. співроб. НБУВ

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як форма творення наукового знання

Стаття присвячена аналізу наукової складової діяльності інформаційно-аналітичних структур бібліотек, висвітленню окремих аспектів їх участі у творенні наукового знання.

Загальносвітова тенденція збільшення кількості інформації в суспільстві і, як наслідок, зростання інформаційних запитів користувачів бібліотек потребують реалізації проектів щодо поліпшення повноти та якості інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек.

Наукові бібліотеки сьогодні значно розширили сфери своєї діяльності. Проводиться науково-організаційна та науково-просвітницька діяльність, яка пов'язана з проведенням міжнародних конференцій, семінарів, суспільних акцій та інших заходів. Останніми роками надзвичайно актуалізувалася діяльність інформаційно-аналітичних структур на базі наукових бібліотек.

Становлення інформаційної аналітики, як особливої діяльності бібліотечних структур, проходило в найкоротші строки, в умовах максимальної інтенсифікації всіх процесів і загострення багатьох проблем в українському суспільстві. За багатьма векторами змін соціальної структури, що визначали процес становлення інформаційної аналітики, досвід Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (НБУВ) був у багатьох моментах унікальним. Кожна нова галузь у бібліотечній діяльності в стадії зародження ініціює такі структурні процеси, як професіоналізація та технологізація. Певний рівень зрілості подібних перетворень сигналізує про стан розвитку діяльності в цьому напрямі.

Сучасні наукові бібліотеки співпрацюють і надають інформаційно-аналітичну підтримку державним, науковим, освітнім і культурним установам, суспільним організаціям.

Цінність наукових бібліотек як структур, які надають інформаційно-аналітичну продукцію, зумовлена їх величезним інформаційним потенціалом. Інформаційно-аналітична діяльність – це особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності [1]. Проте для управлінської

сфери, політики та економіки важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з первинною інформацією, скільки випереджувальне виявлення проблемних ситуацій і прогноз розвитку подій. Необхідність в отриманні такої інформації зумовлена переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів для доведення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем [2].

Перевагами роботи інформаційно-аналітичних служб є оперативний доступ до великих масивів різноманітної інформації, наукової монографічної літератури, наукових статей, матеріалів періодики, інформації з мережі Інтернет.

Робота інформаційно-аналітичних структур на базі наукових бібліотек забезпечує перш за все розв'язання таких завдань:

- отримання достовірної і об'єктивної інформації про перебіг цих процесів, у тому числі і в регіональному аспекті;
- виявлення суспільно-політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем;
- моніторинг інформаційного простору;
- системний аналіз одержаної інформації;
- забезпечення органів управління, установ і організацій, громадян інформацією, одержаною при здійсненні моніторингу;
- виявлення чинників, що викликають суспільно-політичні, економічні й соціальні загрози в даний час і в перспективі.

Нині одним із пріоритетних і перспективних напрямів роботи інформаційно-аналітичних служб на базі наукових бібліотек є підготовка інформаційних продуктів «на випередження». Такі матеріали можуть містити експертні оцінки, аналітичні довідки та прогнози розвитку ключових проблем нашого суспільства.

Зокрема, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського має позитивний досвід вироблення різноманітних якісних інформаційно-аналітичних продуктів. Сьогодні можна констатувати велике зростання таких запитів користувачів продукції СІАЗ, як електронні версії аналітичних матеріалів на замовлення органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, електронні версії тематичних та видових збірань публікацій тощо. На сьогодні постійними багаторічними абонентами

служби є обласні, міські, районні держадміністрації, а також громадські організації, інформаційні центри в усіх регіонах України (загальна кількість понад 600 колективних абонентів). Працівники служби неодноразово брали участь у наукових конференціях, а саме: у міжнародних наукових конференціях, що проходили в НБУВ; у роботі Міжнародної наукової конференції «Книжкова культура: Досвід минулого і проблеми сучасності», організованої Науково-видавничою радою РАН, Науковим центром досліджень книжкової культури РАН та Науковою радою РАН «Історія світової культури», яка відбулася в грудні 2008 р. у Москві. Крім того, співробітники НБУВ узяли участь у Міжнародному форумі «Проблеми розвитку інформаційного суспільства», у рамках якого відбулися VI Міжнародна науково-практична конференція «INFORMATIO-2009: Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ» та XIII Міжнародна науково-практична конференція УкрНТІ «Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології» у жовтні 2009 р. у м. Львів.

У збірнику «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (видається щорічно) та інших наукових виданнях неодноразово були представлені матеріали співробітників СІАЗ щодо шляхів удосконалення та ефективного використання бібліотечного потенціалу в інформаційно-аналітичній роботі.

Підсумовуючи, можна констатувати, що інформаційно-аналітична діяльність великих наукових бібліотек сьогодні повною мірою здатна реалізувати інформаційні вимоги сучасного замовника.

Список використаної літератури

1. *Сілкова, Г.* Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності [Текст] / Г. Сілкова // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 3. – С. 15–16.
2. *Сорока, М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури [Текст] / М. Сорока / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2002. – 209 с.
3. *Ступак, В.* Науково-аналітична діяльність у галузі суспільних наук в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] / В. Ступак // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 1. – С. 21–24.

Аналіз реалізації гендерної політики на базі матеріалів вітчизняних ЗМІ

Досліджуються деякі аспекти відображення гендерних питань в українських ЗМІ. Наголошується на актуальності теми гендерної рівності в процесі інтеграції України у світове співтовариство. Визначено проблемні гендерні зони, що потребують корекції з боку держави.

Протягом останніх років у світі відбулися суттєві зміни в сприйнятті гендерної проблематики, і відповідно змінилися й пріоритетні напрями реалізації політики відносно жінок і чоловіків, ставлячи наголос на необхідності впровадження принципу гендерної рівності у всі сфери політики. Принцип гендерної рівності розглядається сьогодні світовою спільнотою передусім як політичне питання, яке вимагає значно розширеної сфери застосування – не лише в інтересах жінок, а й в інтересах чоловіків і всього суспільства в цілому [1].

Слід зазначити, що Конституція України не тільки відкриває перед жінками широкий спектр можливостей щодо захисту своїх прав і свобод, а і трактує їх значно ширше і більш демократично, ніж міжнародні правові акти. Однак потрібно визнати, що в країні ще не відбулася зміна ідеології відносно проблеми становища жінок і чоловіків у суспільстві відповідно до світових тенденцій розвитку цього питання.

Вагомий вплив на формування гендерних цінностей і закріплення їх у свідомості мають засоби масової інформації. Вивчення їх матеріалів дає змогу встановити, як представляють і характеризують гендерну ситуацію в українському суспільстві працівники ЗМІ. Питанню гендерної специфіки матеріалів ЗМІ присвячені роботи українських дослідників: А. М. Волобуєвої, І. Кіянка, С. Кушнір, Н. Ф. Остапенко, Н. М. Сидоренко, Т. І. Старченко, Р. І. Федосєєвої та російських науковців: Н. І. Ажгіхіної, О. А. Вороніної, О. М. Здравомислової, Г. С. Двіняніної, А. В. Кириліної та ін.

Національні експерти з гендерних питань констатують, що усвідомлення необхідності впровадження державної політики відносно рівності прав і можливостей жінок і чоловіків з позиції сприяння гендерній рівності, а не охоронній концепції поліпшення становища жінок, ще не властиво ні державним структурам, ні громадянському суспільству і обмежено, головним чином, рівнем Міністерства у справах сім'ї, молоді

і спорту. Це значною мірою визначає основні проблеми функціонування національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Важлива роль у популяризації гендерних цінностей у суспільстві належить бібліотекам, які є інформаційними, культурними та освітніми закладами з величезними упорядкованими фондами. Перевагою наукових бібліотек у справі досягнення гендерного паритету в суспільстві є те, що оперуючи великими масивами інформації, вони здатні надавати довідково-консультативні послуги на базі структурованої інформації з метою забезпечення принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію». Тобто саме бібліотеки можуть стати ефективним посередником між владою – провайдером гендерної політики та громадянами. Це набуває актуальності, оскільки в сьогоденному українському суспільстві спостерігається формальний підхід до занесення гендерних питань у порядок денний вищих органів державної влади, які, здається, акцентують увагу на гендерних питаннях під тиском міжнародних організацій, окремих жіночих груп, з огляду на необхідність підтримувати певний імідж держави в очах міжнародної спільноти. Можливо, це відбувається тому, що провайдери гендерної політики не завжди можуть переконати суспільство в позитиві своїх ініціатив, до того ж стикаються з труднощами застосування теоретичних положень на практиці. Тож гендерна тема хоч і обговорюється час від часу в пресі, але, здається, особливого впливу на свідомість українського суспільства не має. Бібліотеки можуть підвищити обізнаність широких верств населення в гендерних питаннях.

Ці функції відповідають ідеї інформатизації сучасного суспільства, яку сьогодні, безперечно, пов'язують з бібліотеками.

Моніторинг ЗМІ дає можливість визначити проблемні гендерні зони сучасного українського суспільства, оцінити ступінь прийняття суспільством ідей гендерної рівності і на базі отриманих даних дає змогу скоригувати гендерну політику держави.

Так, відповідно до положень Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», прийнятого 8 вересня 2005 р., рівні права жінок і чоловіків – це відсутність обмежень або привілеїв за ознакою статі, а рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків. Під поняттям гендерна рівність розуміється рівний правовий статус жінок і чоловіків і рівні можливості для його реалізації, що дає можливість представникам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Проте, на думку національних експертів, ухвалення закону про

гендерну рівність навряд чи зможе кардинально змінити ситуацію з дискримінацією жінок в Україні, оскільки, по-перше, він не забезпечений реальним механізмом виконання, а по-друге, не передбачає санкцій у разі його порушення. Крім того, після ухвалення закону потрібно вносити додаткові зміни для забезпечення гендерної рівності в цивільний, трудовий і кримінальний кодекси України.

Як свідчить повсякденна практика, гендерний паритет, проголошений Основним законом України, у реальному житті часто порушується, а дискримінація жінок існує, хоча і переважно в латентному вигляді. Зокрема, спостерігаються факти, що свідчать про наявність проявів гендерної дискримінації при прийнятті на роботу (найчастіше в приватному секторі економіки). Є свідчення, що при укладанні контрактів, особливо приватними підприємцями, роботодавці нерідко беруть з жінок зобов'язання не брати декретну відпустку. При цьому санкції проти роботодавців-порушників не застосовуються. Факти прихованої дискримінації також часто зустрічаються в ЗМІ, зокрема в гендерно-упередженій рекламі і оголошеннях про прийом на роботу, у стереотипній, дискримінаційній формі т. ін. [2].

Істотною проблемою в Україні залишається диспропорція в доходах жінок і чоловіків. Доходи жінок, зайнятих у державному секторі економіки, на 25 % нижче за доходи чоловіків. У приватному секторі цей розрив набагато більший. Робочий день жінок довший, ніж у чоловіків, унаслідок того, що окрім основної роботи переважно на жінку покладено ведення майже всього домашнього господарства. Незважаючи на те що законодавство забороняє використовувати жіночу працю на шкідливих виробництвах, жінки іноді вимушені працювати на таких виробництвах, нерідко – в антисанітарних умовах. Треба визнати також факт прихованої дискримінації, що корениться в громадській свідомості, консервативних гендерних стереотипах, коли місце і роль жінки пов'язується виключно із сім'єю, а чоловіка – з громадською діяльністю. Для встановлення реальної рівноправності статей у країні, зміни становища і статусу жінки повинні пов'язуватися з зміною становища чоловіка. На думку експертів з гендерних питань, для подолання тих порушень гендерної демократії, які спостерігаються в реальному житті, необхідно провести інвентаризацію чинних законів і підзаконних актів на підставі гендерних експертиз; виробити специфічні антидискримінаційні принципи і правові норми; враховувати гендерний чинник при розгляді кожного законопроекту; створити кваліфікований громадський орган для проведення гендерної експертизи як чинних законів, так і нових законопроектів [3].

Як свідчать дослідження, проблема консервативних гендерних стереотипів є актуальною для сучасної України. Понад усе вона торкається сфери професійної зайнятості. Традиційними залишаються уявлення, що освічена жінка повинна бути насамперед дружиною і матір'ю, а всі інші соціальні ролі – другорядні, що жінка-керівник – це гірше, ніж чоловік на цій посаді, особливо в переважно чоловічих колективах. Тому актуальним сьогодні є формування позитивного ставлення суспільства до жінок-керівників.

Держава докладає зусилля для викорінювання гендерних стереотипів, але на жаль, такі заходи найчастіше пов'язані з підвищенням статусу саме жінок, без підтримки відповідного статусу чоловіків. Наприклад, в Україні існує свято «День матері», але при цьому немає аналогічного свята «День батька», що накладає стереотипи на традиційні ролі чоловіка і жінки. Крім того, реалізація чинного законодавства, спрямованого на досягнення гендерного паритету у всіх сферах життєдіяльності суспільства, передбачає здійснення постійної інформаційно-пропагандистської діяльності спрямованої на формування гендерної культури населення, ускладнена через відсутність у країні випадків покарань за дискримінацію і контролю інформації в ЗМІ на предмет зміцнення гендерних стереотипів.

Державні ЗМІ України час від часу проводять інформаційну роботу з питань підвищення соціального статусу жінки в українському суспільстві. У цілому можна сказати, що порівняно з минулими роками їх роль у формуванні гендерної демократії значно зросла. Публікації, радіо- і телепередачі, що спрямовані на формування гендерної культури суспільства, сприяють викорінюванню стереотипних уявлень. Проте, треба визнати, що гендерні проблеми ще часто висвітлюються в межах традиційної тематики – контролю народжуваності, здоров'я, турботи про дітей і побут і т. ін. Крім того, ЗМІ часто ретранслюють гендерні стереотипи, що сприяє їх утвердженню.

Особливістю інформаційних кампаній з гендерних питань останніх років є те, що при їх реалізації активно використовуються різноманітні ресурси електронної мережі Інтернет: веб-сайти, електронні періодичні видання, портали, електронні розсилки, електронні форуми, такі як український жіночий портал, інформаційний електронний бюлетень «Група», інтернет-газети «Сім'я і гендерна рівність» тощо, що сприяють обміну інформацією не лише на регіональному, але і на національному рівні.

Значну роль у подоланні консервативних уявлень про моделі поведінки чоловіків і жінок можуть відігравати жіночі неурядові організації і

політичні партії. Але на сьогодні, як показують підрахунки дослідників, лише 0,2 % жіночого населення України бере участь у роботі жіночих об'єднань. Жінки з високим рівнем освіти, які зайняті переважно у сфері розумової праці і усвідомлюють проблеми гендерної нерівності, сімейного насильства, сексизму суспільних відносин, необхідності виховання в жінок самоповаги та власної гідності, становлять авангард жіночого руху. Однак їх зовсім небагато. Переважна більшість у складі жіночих громадських організацій – це ті, хто через соціально-економічні перетворення в країні не знайшли застосування своїм знанням, здібностям у раніше набутій професії і були витіснені з ринку праці. Результати всенационального опитування громадян показують, що жіночі організації становлять тільки 4 % від усіх зареєстрованих в Україні громадських організацій, проте з кожним роком зростає їх кількісний склад. Для прикладу, у 1997 р. їх було 575, у 2001 р. – 1222 і на сьогодні ця тенденція залишається без змін [4].

До того ж жіночий рух не має консолідації й системності у виробленні його пріоритетів і цілей, шляхів їх реалізації. Найістотнішим гальмом реалізації ефективної гендерної політики є держава, точніше – явно дискримінаційна, недалекоглядна, сформована багатьма поколіннями система влади в країні на основі безумовного пріоритету в ній чоловічого начала. Звідси відсутність державних програм підтримки жіночих громадських організацій, системного наукового пошуку ідеологічних основ їх розвитку і діяльності. Ідеться про те, що громадські організації рідко притягуються до виконання державних програм, проблемним залишається доступ до участі в тендерах на отримання державних грошових ресурсів з метою реалізації програм з гендерних і жіночих питань і ін.

Відсутність системного державного підходу до жіночих проблем, їх активного підключення до громадського й політичного життя негативно позначається на розвитку держави і суспільства. Та незважаючи на це, жіночий рух в Україні хоча й повільно, але все ж набирає обертів. Про це свідчить зростання кількості всеукраїнських жіночих організацій: у 1991 р. – п'ять, зараз близько 50. Отже, перспектива кожної конкретної жінки на особисту самореалізацію збільшується [5].

До речі, існуючі гендерні стереотипи ускладнюють життя не лише жінкам, а й чоловікам. Економічна криза, кажуть соціологи, насамперед вдарила по чоловіках. Великий і середній бізнес переважно тримається на їхніх плечах. Виплата кредитів також. Ментально суспільство асоціює чоловіка як годувальника родини, тому безробіття сильно позначається саме на чоловіках, заганяючи їх психологічно в глухий кут. Глобальною стає і криза батьківства [6].

Таким чином, для викорінення гендерних стереотипів, необхідною є зміна менталітету жінок і чоловіків, і в цьому плані ще необхідно багато чого зробити, у тому числі через ЗМІ. Говорячи про ситуацію на ринку праці, учасниця круглого столу «Участь жінок у політичному житті та жіноче лідерство в Україні» голова Бершадської райдержадміністрації С. Шульц (Вінницька обл.) зазначила, що хоча в Україні жінки на сьогодні становлять 53 % населення країни, їх частка в загальній кількості підприємців становить 30 %. В основному вони зайняті в малому та середньому бізнесі. У великому бізнесі жінки – рідкість.

Становлення жіночого бізнесу в більшості випадків відбувається за рахунок ініціативи жінок, а не як результат дії спеціальних державних програм. Жіночий бізнес орієнтований, в основному, на роздрібну торгівлю, медицину, культуру та науку. Разом з тим серед найманих працівників показником дискримінації є рівень заробітної плати, який в цілому становить 2/3 від чоловічої. Гендерна нерівність в оплаті праці є прямим порушенням принципу рівної оплати за рівну працю. Майже в усіх галузях народного господарства жінки обіймають низькооплачувані посади. Всі ці роки на ринку праці простежується ще одна закономірність: чоловіки витісняють жінок з перспективних добре оплачуваних посад.

Світова практика демонструє: у провідних країнах серед тих, хто приймає важливі для країни рішення, до 50 % – жінки. Необхідно звернути увагу на той факт, що з 450 народних депутатів за всі роки лише 3,9 % становлять жінки; їх одиниці серед голів обласних та районних адміністрацій. Роль жінки в суспільно-політичному житті на сьогодні недооцінюється. Зміни ж у становищі жінок в Україні можливі лише за умови послідовної державної гендерної політики в даній сфері.

Існує тенденція відображення управлінського аспекту гендерних проблем у викривленому вигляді, де послідовно відображають жінку в образі пасивної, емоційної, слабкої, залежної людини, у той же час чоловік зображується як людина активна, інтелектуально розвинута, сильна, незалежна. Така специфіка спотворює образ жінки-управлінця та продовжує формувати негативний імідж жінок-політиків. Потрібно розглядати відображення гендерних категорій на прикладі категорії партнерства [7].

До речі, в умовах нинішньої кризи ринок праці став більш справедливим до жінок, стверджують міжнародні експерти. До кризи, жінкам платили за ті ж самі зобов'язання на 15–20 % менше ніж чоловікам. Тепер оклади чоловіків скоротилися, і з представниками обох статей вже розраховуються однаково. Утім, вітчизняні кадровики переконують: у

нас гендерної нерівності ніколи не було. Проте тепер роботодавці почали запрошувати жінок частіше. Поки чоловіки вичікували вигідні пропозиції, жінки погоджувалися на наявні вакансії. Охочіше беруть жінок і на керівні посади. Особливо на посаду фінансового директора [8].

Позначилася нинішня криза і на збільшенні кількості жінок, що бажають служити в армії. Своє бажання служити в українській армії дедалі частіше висловлюють жінки, і нині вони становлять третину від контрактників. Перспективи служби в армії за контрактом мало приваблюють українських чоловіків: солдатська зарплата від 800 до 1200 грн., ліжко в кімнаті гуртожитку на 3–4 особи. За інформацією, наданою Генштабом ЗСУ, на квітень 2009 р. в Україні в Збройних силах на службі перебувало близько 16 тис. жінок – всі вони за контрактом [9].

Можна констатувати наявність прихованої дискримінації за статеву ознакою в системі освіти в Україні. Останніми роками в нашій державі, як і в багатьох західних суспільствах, спостерігається тенденція до зростання рівня освіти серед жінок та їх академічних досягнень порівняно з чоловіками. В останні декілька років в Україні кількість дівчат, які здобувають освіту у вишах, на 10 % перевищує кількість хлопців. Крім цього, школярки та студентки нерідко виявляють лідерські здібності та організаторський хист. Однак на ринку праці усіх цих здібних дівчат навряд чи побачимо на провідних позиціях у відповідних галузях та професіях. У цьому й полягає феномен «зникання жіночої обдарованості».

Основна причина криється в соціальних очікуваннях щодо того, якою є головна сфера та спосіб жіночої самореалізації: ними традиційно продовжують вважати сім'ю та материнство. Наразі ситуація така, що жінці часто доводиться робити вибір – або сім'я, або кар'єра. З цією складною дилемою мають справу безліч сучасних жінок, проте її конструктивне вирішення є неможливе доти, доки не будуть створені умови, за яких материнство не ставатиме перешкодою для професійного розвитку [10].

Істотні загрози посилення гендерної асиметрії в освіті пов'язані з поширенням платної освіти. Очевидно, що сьогодні існують два типи загроз, пов'язані з платною освітою. Перший – збільшення кількості студентів вузів відбувається головним чином за рахунок платної освіти, особливо це стосується гуманітарно-соціальних і економічних спеціальностей, а ці спеціальності в основному «жіночі». Тож безперечно, що, скорочуючи витрати на освіту, держава встановлює додаткові перешкоди на шляху розвитку людського капіталу й професійної діяльності жінок. Серед проблем освіти, що мають виразне гендерне забарвлення, слід зазначити проблему економічної віддачі від рівня освіти. В Україні

економічна віддача від освіти в жінок істотно нижча, ніж у чоловіків. З підвищенням освітнього рівня відбувається збільшення різниці в доходах чоловіків і жінок, а це, у свою чергу, впливає і на рівень пенсійного забезпечення (сьогодні рівень пенсій у жінок нижчий, ніж у чоловіків). Тобто в Україні не працює чинник підвищення рівня освіти як головного напрямку вирівнювання становища чоловіків і жінок на ринку праці і їх пенсійного забезпечення, а час, витрачений жінками на репродуктивну роботу, не є суспільно визнаним.

Директор Інституту демографії і соціальних досліджень Національної академії наук України Е. Лібанова вважає, що соціально-демографічна політика в Україні забезпечує гендерну рівність у формуванні людського потенціалу (здоров'я, освіта) і не забезпечує гендерну рівність у реалізації людського потенціалу (зайнятість, доходи) [11].

Проте, зважаючи на очевидний прогрес держави в забезпеченні паритетного становища статей, жінки України ще не мають рівних з чоловіками можливостей для участі в політичному, економічному, культурному житті країни. Усупереч усьому, що робиться в Україні для забезпечення гендерної рівності у сфері освіти і науки, залишається безліч актуальних проблем, що потребують спеціальної уваги з боку як державних структур, так і громадськості. У суспільстві ще існує гендерна нерівність. Передумовами успішного вирішення проблеми рівності жінок і чоловіків в Україні можна вважати створення відповідної соціально-економічної, матеріально-технічної та інформаційної бази для здійснення гендерної політики в Україні; введення регулярного моніторингу дотримання гендерних принципів і використання гендерно-чутливої статистики у всіх сферах державної політики; активне залучення ЗМІ до освітлення питань формування гендерної рівності; підготовка експертів з гендерних питань і підвищення кваліфікації державних службовців у сфері гендерного аналізу; проведення інформаційних кампаній і спеціальних заходів щодо питань гендерної демократії для підвищення гендерної культури населення і формування громадської думки про відносини обох статей; створення національних і міжнародних мереж жіночих громадських організацій для обміну інформацією і досвідом.

Як свідчить гендерний контент-аналіз друкованих ЗМІ, проведений Інститутом соціології НАНУ [12], відносна сталість інформаційних рангів, які посідають матеріали гендерного спрямування у друкованих ЗМІ, свідчить про проведення певної політики локалізації цих матеріалів, як правило, у середині числа (переважно з другої по шосту сторінку друкованого видання). Зважаючи на середнє значення рангу інформаційного матеріалу та середнє значення сторінки, на якій розміщено публікації

гендерного характеру, гендерний дискурс (з числа досліджуваних областей) найбільш актуалізований в Одеській області та АРК, а найменш – у Львівській, Київській та Житомирській областях. Більшість інформаційних матеріалів із гендерним контекстом «вбудовані» в соціальну тематику публікацій, хоча доволі популярними є такі включення також до розважальної, політичної та медичної тем. Найчастіше при поданні інформаційних матеріалів увага на гендерних питаннях акцентується в головній меті повідомлення, що свідчить про прийняття журналістами та редакторами питань гендерної рівності як важливої складової розвитку сучасного суспільства. Зазвичай регіональні видання дотримуються більш патріархальних поглядів на природу та соціальну роль жінок, ніж загальноукраїнські. Про це свідчить той факт, що в регіональній пресі зосереджено близько 85 % матеріалів, які безперечно підтримують сприйняття чоловіка як звичайної людини, а жінки як деякої «специфічної істоти». Подібні судження в публікаціях здебільшого розглядаються в таких напрямках: гендерні відносини і влада (26 %), проблеми соціально-трудова відносин (28 %), проблеми сімейного та родинного життя (36 %), гендерні аспекти сфер культури, освіти, науки і спорту (27 %), сексуально поведінка в гендерному контексті (27 %), меншою мірою – гендерний імідж політичних організацій (5 %). Водночас за результатами обчислення міри динамічності життєвих практик, об'єктів інформаційних матеріалів за ознаками «моральність – активність», «традиційність – емоційність», «компетентність – раціональність» образи жінок представлені у ЗМІ як образи більш активних, моральних, сучасних та раціональних членів суспільства, ніж образи чоловіків. Водночас образи чоловіків виявилися представленими як образи більш компетентних осіб, ніж образи жінок.

Обираючи певні видання, аналізуючи матеріали (абсолютно необов'язково присвячені темі жінок), бачимо ті соціальні ролі, які відводяться жінкам, те, з чого складається саме той образ жінки, який притаманний цьому суспільству (чи нав'язується йому), бачимо найбільш актуальні, «дієві», прохідні теми, питання, які турбують, і чим зайняті «уми» в сучасному українському суспільстві. Таким чином, віддзеркалюються особливості політичної культури і гендерних конфігурацій у суспільстві. Саме тут і може знайти свою нішу потенціал бібліотечних інформаційно-аналітичних структур, які покликані надавати об'єктивну інформацію з актуальних питань життя суспільства, що сприяє прийняттю оптимальних політичних чи управлінських рішень. Багато бібліотек України, розуміючи важливість досягнення гендерного паритету у вітчизняному суспільстві в контексті входження нашої держави

у світове співтовариство, намагаються допомогти зацікавленим особам розібратися у сутності правових аспектів гендерної рівності, забезпеченні реальних партнерських взаємин між жінками й чоловіками, їхньої загальної відповідальності в усуненні дисбалансу в приватній та публічній сферах, утвердженні паритетних засад, що ведуть до гармонії та взаєморозуміння статей.

Але сьогодні, на жаль, діяльність бібліотек у цьому напрямі обмежується лише проведенням круглих столів за участю представників влади та зацікавлених громадських організацій, а також створенням науково-допоміжних бібліографічних покажчиків з гендерних питань, зорієнтованих на читачів різних рівнів: науковців, докторантів, аспірантів, пошукачів, магістрантів, викладачів, студентську молодь, керівників закладів освіти, учителів шкіл, бібліотечних працівників.

Список використаних джерел

1. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин [Текст] // Организация Объединенных Наций. – General 19 December 2008.
2. Кись, О. Обережно: сексизм! [Текст] / О. Кись // Дзеркало тижня. – 2008. – 7–13 червня.
3. *Вассилиу, Д.* Закономерности формирования европейского рынка труда и его эволюция в ближайшее десятилетие [Текст] / Д. Вассилиу // Економічний простір. – 2009. – № 22/1.
4. *Бабич, Т.* Жінки у сфері прийняття рішень! [Текст] / Т. Бабич // Національна служба посередництва і примирення. – 2009. – 22 трав.
5. *Катан, О.* Женщина может все, что мужчина должен [Текст] / О. Катан // “2000”. – 2008. – 27 июня – 3 июля.
6. *Косинська, Ю.* Чоловіче питання [Текст] / Ю. Косинська // Україна молода. – 2009. – 29 серп.
7. *Шульц, С.* Участь жінок у політичному житті та жіноче лідерство в Україні [Текст] / С. Шульц / Узяла інтерв'ю Г. Іванченко // Бершадський край. – 2009. – 23 січ.
8. *Бадалова, А.* Рынок труда: нужны люди-оркестры и женщины [Текст] / А. Бадалова // Украинский Бизнес Ресурс. – 2009. – 28 верес.
9. Корреспондент исследовал женский бум в украинской армии [Электронный ресурс] // Корреспондент.net. – 2009 – 25 сент. – Режим доступа: <http://www.korrespondent.net/ukraine/events/978468>, свободный. Заглавие с экрана.
10. *Бурейчак, Т.* Життєвий успіх: чоловіча і жіноча модель [Текст] / Т. Бурейчак / Вела бесіду С. Одинець // Дзеркало тижня. – 2009. – 5–11 верес.

11. Эксперт: Вопрос повышения пенсионного возраста в Украине остается открытым [Электронный ресурс] // FINANCE.UA. – 2009. – 10.07. Режим доступа : <http://www.news.finance.ua/ru/~1/0/all/2009/07/0/165609>, свободный. Заглавие с экрана.

12. Гендерні стереотрипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.un.org.ua/files/gender_2006.pdf, вільний. Заголовок з екрана.

ЗМІСТ

Розділ І. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ СТРУКТУРИ БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВВЕДЕННЯ В СУСПІЛЬНИЙ ОБІГ НАУКОВИХ ЗНАНЬ.	5
Челак О. Роль і місце бібліотечних систем у забезпеченні національної безпеки	7
Хоперський С. Особливості сучасного введення в суспільний обіг наукової інформації (на прикладі аналізу досвіду Бібліотеки Конгресу США)	11
Горовий В. Бібліотеки як інформаційні центри української інформатизації	23
Пономаренко Л. Стратегічні напрями оглядово-аналітичної діяльності в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського	36
Коваленко І., Судіна Т. Корпоративна робота освітянських бібліотек України з формування галузевого реферативного ресурсу.	47
Чуприна Л. Бібліотечний сайт: електронні розрахунки за платні послуги в контексті маркетингової стратегії.	58
Добко Т. Забезпечення інформаційних запитів користувачів довідково-бібліографічними ресурсами.	67
Дубас Т. Інформаційний ринок і видавнича діяльність наукових бібліотек.	76
Гранчак Т. Ефективність використання інформації у забезпеченні впровадження моделі сталого розвитку	87
Удовик В. Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу.	94
Захарова Н. Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: основні етапи розвитку.	101
Галаган Л. Фонд Президентів України: призначення, функції, діяльність	108
Пальчук В. Інформаційно-аналітична структура сучасної бібліотеки	116

Натаров О. Забезпечення сучасними бібліотеками доступу до наукових знань як форма реалізації права на свободу світогляду та віросповідання	125
Аулін. О Соціальна міфотворчість і бібліотечна справа у контексті збереження і передачі інформації.	129
Покровська Г. Форми і методи введення в суспільний обіг наукових знань інформаційно-аналітичними структурами бібліотек	137
Соколова І. Електронні ресурси в інформаційному супроводі наукової діяльності.	146
Медведєва В. Шляхи вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур	155
Хлань В., Вітушко А. Формування моделі користувача в інтелектуальній інформаційній системі	161
Павленко А. Розвиток аналітичної діяльності бібліотек у контексті запитів постіндустріального суспільства	173
Горова С. Проблеми розвитку бібліотечної сфери в контексті інформатизації.	178
Розділ II. СПЕЦИФІКА ТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ПРОДУКТУ	185
Вітушко Н. Проблеми інтелектуальної власності в Інтернет у контексті інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек.	187
Кулицький С. Проблема отримання об'єктивних знань про економічні процеси в Україні з джерел ділової періодики	197
Потіха А. Партийна преса як джерело наукової інформації в процесі дослідження становлення і розвитку партійної системи в Україні	209
Моїсеєнко Н. Електронні бібліографічні ресурси з питань державотворення та правознавства.	217

Букшина Т., Судіна Т. Аналіз відображення періодичних видань України з питань педагогіки, психології і освіти в УРЖ «Джерело» (1999–2009 рр)	229
Автономова Н. Інформаційні продукти та послуги як результат виробничої діяльності бібліотек	253
Шкаріна В. Вивчення проблематики довідково-бібліографічного апарату бібліотеки у ХХ ст.	261
Аулін О. Дистантні форми інформаційного впливу в соціальній міфотворчості	273
Присяжна Л. Специфіка використання матеріалів економічної преси в контексті вивчення механізмів забезпечення стабільного економічного розвитку	279
Порхун О. Організація баз даних для комплексної автоматизованої обробки інформації в інформаційно-аналітичних підрозділах бібліотек	285
Аксьонова Н. Міжнародний досвід упровадження електронного уряду як ефективного механізму вдосконалення інформаційно-комунікаційних потреб населення	292
Іванова Н. Діяльність інформаційно-аналітичних центрів з дослідження правових процесів на території СНД	300
Бондаренко В. Технологія створення і специфіка використання інформаційно-аналітичного продукту в контексті запитів сучасних замовників	305
Вишневська І. Міжнародний форум у Львові проаналізував проблеми розвитку інформаційного суспільства	315
Вітушко А. Інтелектуальні технології в керуванні інформаційно-мережевою інфраструктурою	322
Булахова Г. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як форма творення наукового знання	328
Чернявська Л. Аналіз реалізації гендерної політики на базі матеріалів вітчизняних ЗМІ	331

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 25

Редактори *Н. Автономова, Т. Дубас,
Л. Степченко, Ю. Шлапак*

Технічні редактори *Н. Автономова, Т. Дубас*
Комп'ютерна верстка *Г. Булахова*

Підп. до друку 23.12.2009 р. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк офс.
Обл.-вид. арк. 17,3. Ум.-друк. арк. 20,11.
Наклад 300 прим. Зам. № 34.

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.